

Rəxşanə Babazadə

RƏHBƏR

(ön söz, qeydlər, transfonoliterasiya, lüğət, əlyazmanın fotosurəti)

AMEA NƏSİMİ adına DİLÇİLİK İNSTİTUTU
Elmi Şurasının 28 iyun 2019-cu il tarixli iclasının
qərarı ilə (protokol №5) çap olunur

"Elm və təhsil"
Bakı -2020

Elmi redaktorlar

Möhsün Nağısoylu

Akademik

Vahid Adilov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Rəyçilər

Kamandar Şərifli

Filologiya elmləri doktoru, professor

Nizami Xudiyev

Filologiya elmləri doktoru, professor

Rəxşanə İslam qızı Babazadə, Rəhbər (ön söz, qeydlər, transfonoliterasiya, lüğət, əlyazmanın fotosurəti), Bakı, “Elm və Təhsil”, 2020, 316 səh.

XX əsrin əvvəlində işıq üzü görən “Rəhbər” pedaqoji jurnalı ilk dəfə olaraq bu kitabda tam halda müasir əlifbamıza transliterasiya olunmuş şəkildə oxuculara təqdim olunur. Jurnalın orfoqrafiyası XX əsrin əvvəllərindəki Azərbaycan ədəbi dilinin orfoqrafiyası prinsiplərini özündə əks etdirir. Jurnalın orfoqrafiyası ilə bağlı xüsusiyyətləri maksimum dərəcədə dəqiq əks etdirməyə, transfonoliterasiya prinsiplərinə sadıq qalmağa çalışılmışdır. Kitabın sonunda verilmiş ərəb və fars sözlərinin izahını ehtiva edən lüğət də onun elmi dəyərini xeyli dərəcədə artırır, bu qaynaqdan müasir oxucuların istifadəsini asanlaşdırır.

Əsər ədəbiyyat və dil tarixi mütəxəssisləri, pedaqoqlar üçün, habelə geniş oxucu kütləsi üçün maraq doğura bilər.

M 4603000000
N-98-2020 Qrifli nəşr

© Rəxşanə Babazadə, 2020

ÖN SÖZ

Aylıq pedaqoji jurnal olan “Rəhbər” 1906-1907-ci illərdə Mahmud bəy Mahmudbəyovun redaktorluğu ilə Bakıda “Füyuzat” və “Kaspi” mətbəələrində nəşr olunurdu. Rusiya müsəlmanlarının məişətindən, ədəbiyyatdan, təlim və tərbiyə üsulundan bəhs edən jurnalda uşaqların təlim-tərbiyəsi ilə bağlı valideynlərə verilən məsləhətlərlə yanaşı, ictimai məsələlər, görkəmli şəxsiyyətlər, yazıçılar, elm və texnika aləmində baş verən yeniliklər və s. haqqında yazılar, eləcə də dünya ədəbiyyatı nümunələrindən tərcümələr dərc olunurdu. Jurnalın 2-ci nömrəsindən etibarən “Şahnamə”dən tərcümələr verilirdi (5-ci nömrədə davamı var deyə qeyd edilsə də, jurnal bağlandığı üçün yarım qalmışdır).

“Bir millətin digərindən üstünlüyü qol gücü yaxud silah ilə deyil, məktəb, ədəbiyyat, elm kimi mənəvi qüvvələr ilədir” şüarı ilə meydana atılan jurnalın ətrafında F.Köçərli, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, R.Əfəndizadə, S.M.Qənizadə kimi dövrün tanınmış ziyalıları toplanmışdılar. Onlar bədii yaradıcılıqla yanaşı müəllimlik edir, dərslik, dərs vəsaitləri və proqramlar hazırlayı, dövrü mətbuatda fəal iştirak edirdilər.

Millətin azadlığı düşüncə azadlığıdır. Bu baxımdan mətbuat mühüm mənəvi qüvvəyə malikdir. Ziyalılarımız da cəhalətə, fanatizmə qarşı öz qələmləri ilə mübarizə aparırdı. Abbas Səhhət və Mirzə Ələkbər Sabir də vətən, millət qayğısını çəkən şair kimi, bu mübarizəyə öz şeirləri ilə qoşulur, ictimai hadisələrə kəskin satirik boyalarla münasibət bildirirdilər.

“Rəhbər” jurnalı demokratik pedaqoji fikrin formalaşmasında, aktual tərbiyəvi məsələlərin müzakirəsində təşəbbüskar rol oynamış, səhi-fələrində xalq maarifi və məktəb işinin inkişafına xidmət göstərən, ailə tərbiyəsi məsələlərinə həsr edilmiş, cəhaləti, avamlığı, geriliyi tənqid edən yazılar, ədəbi irsimizə aid məqalələr dərc olunmuşdur. Bu yazılarda problemləri sadə dillə oxucuya çatdırmağa, ən ciddi məsələləri xalqın öz ana dilində, sadə danışq tərzində izah etməyə çalışırdılar.

Təkcə pedaqoji fikrimizin deyil, ədəbiyyatımızın və mətbuat tariximizin inkişafında xüsusi yer tutan “Rəhbər”, dünya elm və mədəniyyətinə materiallar dərc etməklə milli-mədəni inkişafa təkan verirdi. Dünya müsəlmanlarının həmrəyliyi, millətin qaygıları, inkişafa mane olan amillər, çətinliklər, dövrün tələblərinə uyğun məişət şəraitinə uyğunlaşması, düşüncələrinin müasirləşməsi də jurnalın qarşıya qoyduğu vəzifələrdən idi.

Hələ ilk nömrəsində “İfadə-i məram” başlıqlı məqalədən jurnalın məqsəd və məramı aydın olur: “Məqsudumuz məktəblərimizin müntəzəmliyinə, millətimizin məişət meydanında ‘elm və mərifət yolunda irəliləməsinə və milli ədəbiyyatından xəbərdar olmasına əlimizdən gələn qədər rəhbərlik etməkdir”.

Jurnal az müddətdə dövrünə görə çox iş görmüşdü. 1906-cı il sentyabrın 24-dən (hicri: 1324, 18 şaban) 1907-ci il yanvarın 17-nə (hicri: 1324, 15 zilhiccə) qədər fəaliyyət göstərən jurnalın cəmi 5 nömrəsi (4-ü 1906, 1-i 1907-ci ildə) işıq üzünə görmüşdür. Sonuncu nömrəyə qədər aylıq çıxan jurnal, 1907-ci ildən etibarən iki həftəlik nəzərdə tutulurdu, lakin artıq nəşri dayanmışdır.

DİL XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR BƏZİ QEYDLƏR

Jurnalin dilinə daha çox xalq danışiq dili hakim olmuşdur; bugünün oxucusu tərəfindən artıq anlaşılmayan ərəb, fars söz və ifadələri ilə zəngin olsa da, bu, o dövr üçün təbii hal sayılır. Digər tərəfdən, bəzi müəlliflərin dilində Osmanlı (indiki Türkiyə) türkcəsinin təsiri də açıqca görünür (qonuş-, qomşu, yumuşacıq, istəyəməyür, olamaz, ediyor və s.).

Jurnalin dilində işlənmiş köhnəlmiş vahidləri belə qruplaşdırma bilərik: *leksik-semantik, morfoloji və fonetik arxaizmlər*.

❖ Leksik-semantik arxaizmlər

Adaxlu ادخالو – nişanlı; *Nazlu üçün bir kasıb pul qazanan adaxlu axtarmaq niyyətində idilər* [№3, s.14];

Axır آخر əsli ərəb: “son” → axı (sual ədatı); *Genə bilmirdük ki axır nə üçün bu firqə bu qədər qanların tökülməsinə çalışır?* [№4, s.11]; *Axır nə üçün?* [№5, s.12];

Arqadaş آرقاداش – arxadaş, dost, yoldaş; *Arqadaşlar! Oqyun, ‘elm oqumaq həngamıdır; Arqadaşlar! ‘Elm lazımdır ki tapsun din həyat* [№2, s.11];

Arqadaşlıq آرقه داشلق – yoldaşlıq, dostluq; *Qapanmış cəmiyyətin yeri-nə çox yerlərdə məhəlli “Mü‘əllimlər arqadaşlıqları” təşkil olunmağa başladı. İşin surətini böylə görüb hökumət özi də “arqadaşlıqların” təşkil olunmasına riza göstərdi* [№4, s.6];

Artucaq آرتوجاق – artıq dərəcədə; *hansı məmləkətdə topraq ‘əziz isə o topraqın əhlinə vətən məhəbbəti də artucaqdur. ... yunan və rum əhalisi ünə tayfasına artucaq ehtiram nəzərilə bəqarlaridi* [№3, s.3 x 2]; *... biz Qafqaz türkləri arasında “türkə çarə” məs’ələsi halən artucaq gücdədir* [№4, s.5]; *... təmizliyə artucaq diqqət lazımdır* [№5, s.4];

Başmaqçı باشماقچی – çəkməçi; *başmaqçı Cəfəriyyə övrəti* [№3, s.13];

Bilə بيله // **Birlə** برله – birlikdə, bərabər, birgə; *qızı ilə bilə durmuşdular pilləkanın dibində* [№1, s.14]; *əgər bədənimizdə səhhət və onunla bilə*

dünya işlərimizdə fəlahət olmasa axirət üçün nə kövn qazana bilərik?; bunilə bilə gəflət olmamaqdan ötri bəyan edərəm ki [№2, s.3, 5]; Xəbər birlə aldırdı ətrafdan; təshih olunmuş surətdə mabə'di ilə bilə dərc olunacaq [№3, s.16]; Sabahı gün cənab pristav strajniklərilə bilə bizim kəndə təşrif gətürdilər [№5, s.14];

Bolca بولجه – bolluca; *bizim cəhalətimizlə bolca mənfə'ət bərdar olurdular [№4, s.14];*

Boşlat- بوشلاتماق – boşaltmaq; *dərd ü gəmini olara izhar edərək yürəgini boşlatmaq istəyürdi [№5, s.12];*

Börk بورک – papaq; *Üç gözlü tavus lələgi börkində olan oxumuşlar da görünürdi [№4, s.20];*

Bul- بول- – tapmaq; *Əlbəttə belə eyləməsün rah-i nicatı bulamazsun [№2, s.15]; Arayub bulmaq gərək [№3, s.12];*

Bulun- بولن- – olmaq; iştirak etmək; ... *'ülum və mə'arifin təhsil və intişarına sə'y ü geyrətlərdə bulunalım; ... qəlblərimiz cəhalət zülmətində əsir bulunmasun; Xülasə: tə'əssüb, gəflət, həmaqət və cəhalət ilə hər daim müdafi'ə və müharibələrdə bulunalım, vəssəlam [№4, s.17];*

Bunca بونجه – bu qədər; *bunca beli donqalar, qol-qıçı əgrilər, boyunu batıqlar, onbası çıxıqlar və geyri-geyri mə'yublar nədür? [№4, s.3]; Əlbəttə bunca mətləblər üstə bəhs açmaqın vəchi yoxdur [№4, s.6];*

Bütün-bütünü بتون بتونه – bütünlüklə, tamamilə; *Bu məktəblər bütün-bütünü millət pərəst bulğarların xərcilə saqlanurdılar [№3, s.5];*

Car etmək – “car çəkmək”; ... *carçılar car etdilər [№4, s.20];*

Çorlu چورلی – xəstə; *Qada çorlıya dəgər [№1, s.13];*

Çuval چوال – kisə, torba; ... *imdi ki bir çuval topraq sənin nəzərinə bu qədər ağırdur və gücün çatmur ki onu götürəsən bəs sabah qiyamət günü təmam bir məzrə'ənin məşğul-i zimməliyinə necə mütəhəmmil ola bilərsən?! [№4, s.24];*

Daxı / Dəxi / Dahi داخی / دخی / داهی – da, də, həmçinin; daha; *Təvəq-qe'çilər kimi sevünmüş, kimi dahıda kədərlənmiş dağıldılar [№1, s.14]; ... elə zənn eyləyür ki durnalar dəxi həmişə gəm u ələmə mübtəla olub oxuduqları nəğmələr fərah və şadlıq ucından olmayub gəm və güssədən naşı ah u nalələrdür; Dəm o dəmdür xab-i gəflətdən dəxi bidar olaq [№2,*

s.10,12]; *İbrahim xanı daxi təb'iyətində də vət etdigdə* [№5, s.9]; ... *onun nam u şöhrəti 'Osmanlı məmləkətində daxi intişar tapmışdır* [№5, s.11];

Darix- داریخ – darlaşmaq, sıxlaşmaq, sıxılmaq; ... *cigər və zəhrəyə ni ökpə və bağır darıxdıqlarında nəfəs həm təngləşür* [№5, s.7];

Dirən- دیرەن – qarşı durmaq, etiraz etmək; *Heç kəs də buna dirən-mirdi* [№1, s.12];

Duy- دوي – hiss etmək; eşitmək; *çünkü duymışidi ki rə's bunları gündə bir bəhanə ilə boş yola salmaqda bir hiyləsi var* [№1, s.14]; *çünkü vəkillər duymışdılar Duma dağılacaq* [№4, s.9];

Dügün دوگون – düyün, toy (“toy-düyün” birləşməsində qalmaqdadır); *Dügün münasibətilə yoldaş Məhəmməd Lələ zadəyə Həsən Tahirdən hədiyyə* [№1, s.1];

Dün دن – gecə; dünən; *Nə idün dün nə olmusan bu zaman?* [№5, s.7];

Dünki دونکی – dünənki; *Dünki dərvəsi bu gün mün'im edən təqdirə baq; Dünki mün'im bir gədə olmuş göz aç tövfirə baq* [№1, s.10];

Əkər اکر – tarla; .. *imtəhan üçün yapon üsulilə bir parça əkərin yerində buğda əkməmişdi* [№3, s.16];

Ə'lalan- اعلالن – yüksəlmək, yaxşılaşmaq; *mü'allimlərin maddi, mə'nəvi və 'əqli cəhətləri ə'lalansun* [№4, s.7];

Ərkələ- ارکله – əzizləmək, ərköyləşdirmək [№1, s.12];

Əsgilən- اسگیلن – 1. köhnəlmək; 2. əsgiyə dönmək; ... *'ələl-xüsus kətan bir qədər işlənüb yuyulub əsgilənmiş ola* [№5, s.4];

Əsirgə- اسرگ – saxlamaq, gizlətmək;... *bacaruqımızı və sə'yimizi əsirgəməyəcəgiz* [№1, s.1];

Əyağ اياغ – cam, qədəh, piyalə; *Gəl içəg badə gül əyağında* [№1, s.7];

Gəz- گز – aramaq, axtarmaq; *“Elmi axtar gəz Çində də olsa”* [№3, s.9x2];

Gicəlti گيجلتی – gicəllənmə; ..*istidən gicəlti 'əmələ gəldikdə* [№5, s.4];

Xaqan خاقان – hökmdar; *Vətənimiz yaşadıqca bu xaqanın adı xəlqi yadından çıxmasun ! ... xaqanın sarayının qabaqında bütün Çin oxumuşları hazır idilər.* [№4, s.19-22];

Xatun خاتون – qadın; ... *kisilər həmişə xatunlara şəfəqət nəzərilə baxub onların ruhən və cismən rahat və əmin olmaqlarına geyrət göstərsələr gərək* [№3, s.2];

Xatunlıqا خاتونلىق – xanım, arvad eləmək; “... və *Keykavusun o qızı xatunlıq* götürməgi” [№2, s.12];

Həpهپ – bütün; *Buğa doldurdu həp qızılların* [№1, s.11];

İriş-ايريش – çatmaq, yetişmək; .. *həqiqət ‘aləminə irişməgi və gizlin sirlərdən ittilə’ kəsb etməgi vəhdət guşəsində bularmış* [№1, s.4];

İşlə- / İşla-ايشله – ışıldamaq, işıq saçmaq, parlamaq; *Gör gözləri necə işləyür elə biləsənki məvaciblərini artmaqını gözləyürlər* [№4, s.20];

İştəايشته / اشتە – budur, beləcə; *İştə bu əhvalatdan aşkara görünür ki ‘övrət hamilə olduğu əyyamda nə övza’da olursa həman övza’η asarı doğacağı balanı cism ü canında zühur ediyor* [№3, s.2]; *İştə mültəfit olub diqqət gözilə bizlərə baxan olursa bədənimizdə, çox ‘eyblər görürlər* [№4, s.3]; *İştə şunları aqlamaq üçün bir kərrə gəzetə və mətbu’ata müra-ci’ət edəlim* [№4, s.17]; *ıştə ‘illətli bala ‘adət üzrə əgər tələb edərsə yenə bu hadisə qundağ büsəti bi-zərər olmasına isbat degil* [№5, s.6]; *A hürriyyət! A münfərid əməlim! İştə sənsən sə ‘adəti başərin* [№5, s.16];

Kəndimگنديم – özüm; *cüz’cə bir hiylə tapub kəndimə mal eyləmişəm* [№2, s.14];

Qapan-قاپان – bağlanmaq; ... *nifaqdan “Mü’əllimlər Cəm’iyyəti” və “Mü’əllimlər Əxbarı” qapandisa da mü’əllimlərin arasında cünbüş kəsilmədi ...; Qapanmış cəm’iyyətin yerinə çox yerlərdə məhəlli “Mü’əllimlər arqadaşlıqları” təşkil olunmağa başladı* [№4, s.6];

Qapat-قاپا ت – bağlamaq; *Millət yüzünə bab-i tərəqqini qapatduq* [№3, s.11];

Qara yüzقرا يوز – üzüqara; *Həmşə tövbə qapusu qara yüz bəndələrə Haqqdan açıqdur* [№2, s.15];

Qardaşvarقرداشوار – qardaşvari, qardaşcasına, qardaş kimi; *İndi də deyirsənki qardaşvar mədəniyyət və tərəqqi yolunda yerləş edək* [№4 x3];

Qıl-قىل – etmək, eyləmək (“namaz qılmaq” birləşməsində saxlanmaqdadır); ... *onuyla mükaliməyə daxil olub söhbətindən istifadə qılmaqlı özlərinə böyük gənimət bilərləmiş; Heyf kim himmət edən yoqdur ki qılsun bir ‘əlac* [№1, s.4, 10]; *‘ərz qılmaq, pərişan qılmaq, təhrik qılmaq, tərcih qılmaq; bina qılmaq* [№2, s.10, 15]; *fikr qılmaq* [№3, s.11]; *təsəvvür qılmaq, müəyyəd qılmaq, sə’y qılmaq, bülənd qılmaq* [№4, s.16, 19]; *rəf’ qılmaq, pərəstiş qılmaq, divanə qılmaq və s.* [№5, s.11, 15, 16];

Qırp- قـرـپ – qopartmaq, qırmaq (ot); *Qızıl güli qırpdı dərhal atdı çünki ağzına tikan batdı* [№4, s.22];

Qunc / Qonc قـونـج – çəkmənin ayaq biləyindən dizə qədər olan hissəsi; *sovuq şimal tərəflərdə balanı qundağlayub anası öz çəkməsinin qoncında saxlayur* [№5, s.5];

Qüvvələn- ا. قـوّه + t. لـن – güclənmək; *məşq yolu ilə qüvvələnüb dərəcə-i təkmlə yetüşir* [№2, s.4];

Qüvvələş- ا. قـوّه + t. لـش – güclənmək; *Bu iğtişaslardan sonra daha müntəzəmləşüb və qüvvələşübdür* [№4, s.15];

Lələ لـه له – dayə; *Pedağogıqa ləfzi yunan dilində lələ deməkdir; Balalara tərbiyə verən ata-analar və hakəza lələlər ..* [№2, s.3];

Məhəbbət etmək – sevmək, “məhəbbət bəsləmək”; *Nə biz daşnaqsutuna nə daşnaqsutun bizə məhəbbət edə bilmərik* [№4, s.14];

Miyançı f. مـيـان + t. چـى – vasitəçi, aradüzəldən; *Miyançı olub gəldi bir pəhləvan* [№2, s.13];

Nitə ki نـتـه كه – necə ki, belə ki, beləcə, beləliklə; ~ nəticədə, nəhayətində; ... *cəhalət və tə'sibiñ iştə düşmanları olalım, cümlə xidmət və himmətlərimizi islamiyyət və insaniyyət uğurunda sərf edəlim, mükəmməl məktəb və mədrəsələr güşad edəlim, nitə ki gözlərimiz gəflət uyqusunda və qəlblərimiz cəhalət zülmətində əsir bulunmasun* [№4, s.17];

Ocaq اوجاق – ailə;...*hansı ocaqda və hansı evdə ünasiñ ehtiram və nüfuzu artıq isə o dudma[n]da məxsusi xanədan namusı da çoxdur* [№3, s.3];

Oxumuşlar اوخوموشلار – alimlər, bilgələr; ... *xaqan əmr etdiki təmam oxumuşlar yığılsunlar;... xaqanın sarayının qabaqında bütün Çin oxumuşları hazır idilər. Buların arasında elə qoca oxumuşlar var idi ki ...; 'Elmlərinin səbəbindən ən'amlar almış oxumuşlar da az degil idilər // ey oxumuş kimsələr! və s.* [№4, s.20];

Ökpə اوکپه (üç yerdə belə verilib, etimoloji lüğətlərdə: öpkə) – ağ ciyər; ... *və bu səbəbə sinənin hədəqəsi öz növbəsində həmişəkidən bir qədər daralduqında ökpə (ağ cigər) içün çəndan vüs'ət qalmayur. ... nəticəsi o olur ki hamilə 'övrətlər ökpə dolusu nəfəs ala bilməyürlər ...* [№3, s.3-4]; ... *cigər və zəhrə yə'ni ökpə və bağır darıxdıqlarında nəfəs həm təngləşür* [№5, s.7]; Bu tipli sözlərdə hər ferydəyişməsi hadisəsi bilinən haldır. Mətnə hər yerdə bu variantda verilməsi təsadüfi deyil. Digər

tərəfdən, xalq dilində geniş yayılmış “hökbəli” sözü də metateza və proteza hadisələrinin nəticəsidir və ya məhsuludur. Bu sözün həqiqi mənası “ağ ciyər”lə əlaqəsi məlum olduqdan sonra aydın olur.

Paça پاچا – ayaq; ... *qıç-paçası tizablı rütubətdə qavrulur* [№5, s.7];

Para پاره – pul; *xəsis paralarını rəğib gözindən gizlədən kibi* [№4, s.11];

Pək پک – çox; *Pək təhlükəli xəstədir İslam mizacı* [№3, s.11,12];

Pozul- پوزول – acığı tutmaq, incimək (müasir Türkiyə türkcəsində (“bozulmaq”) indi də bu mənada işlənməkdədir); *Zillət və məşəqqət ilə keçinən biçarələr bu və dəyəə aldanub nöqərlərin böylə dəni hərəkətlərindən pozulmayurdılar* [№1, s.13];

Sağ ساغ – doğru, bütöv (bu xüsusiyyət, yəni “sağ” tərəfin həm də doğruluq, düzgünlük bildirməsi, bir çox başqa dillərdə, məsələn, ərəb (*yəmin*), fars (dürüst) və ingilis (*right*) dillərində də müşahidə edilir); “*Ərz eyləyüm bu sözümi sağıdır*” ...; *mən sağa sağ söz verürəm* ... [№2, s. 9,15];

Sağın ساغین – ehtiyatlı; *Sağın gəziñ laçın gözi görməsin* [№2, s. 9];

Sarıqlan- سارقانماق – (sarığa) sarılmaq; *bizim Qafqaz qundağının imtiyazı guya bərk sarıqlanmaqındadır* [№5, s.5];

Sars- صرص – sarsılmaq; *Sönmüş vətəniñ sarsar cəhlilə siracı* [№3, s.11];

Sovul- / Savıl- سول – çəkilmək; qurumaq; *suyı sovulmuş dəgirmən kibi qayıtdı evə* [№3, s.15];

Söyləş- سويلش – söhbət etmək; ... *‘ümumi qiraətlərdə mübahisə arasında mü‘əllimlər bir-birilə söyləşüb danışub bir-biriniñ fikrindən, xəyalından, halından xəbərdar oldılar* [№4, s.7];

Şahı شاهی – əski pul vahidi (5 (beş) qəpik); *Mübtədi şagirdlərə türk lisanında ‘elm-i hesabdən bir töhfəcik biri beş şahı [25 qəpik] pul ‘əvəzinə poçta marqası qəbul olunur* [№1; 2, s.16]; *Əlli il bundan irəlilə baş-qırdılar ucu bucağı olmayan mülklərin ruslara desyatını bir şahıya satub pulını tələf etdilər* [№3, s.10-11];

Şenlik شينلك – abad yaşayış yeri, məskən, məntəqə, qəsəbə; *Vidadini salamət gətirüb şenliyə çıxarır* [№5, s.9];

Şimdi شمدی – indi; *Şimdi fürsət var ikən bir iş gör istiqbal üçün* [№1, s.10]; *Olmusan şimdi qanlı zülmətgah* [№5, s.8];

Şu شو – “bu” və “o” işarə əvəzlilikləri arasında bir məsafəyə işarə edən əvəzlilik; *İştə şunları anlamaq üçün bir kərrə gəzetə və mətbu‘ata müraci‘ət edəlim, gərçi cəhanı gezüb səyahət etməmiş isək də şu gəzetə və mətbu‘at vasitəsilə ‘aləmin cümlə əhvalatından xəbərdar olacaqız* [№4, s.17];

Tağrı / Tarı تارى / تاغرى – Allah (c.c.); *Qur’anda Tağrı özi buyurubdur ki ..* [№3, s.2]; *.. başlarını yuqarı dutmaqdan boyunları dala əgilmişdi bir həddə ki əgər Tariya rast gəlsəydilər lazımınca səcdə etməyə mümkünləri olmazdı* [№4, s.20];

Taşra / Tışra طشره – çöl, bayır, kənar; *Libas özi cismə istilik verməyür ancaq tışradakı isti-sovuqdan cismi qoruduqda cismdəki istiliği tışra çıxmağa qoymayur; balanı yan-yanbuzın bürmələyüb sonra bövl ü gəyit tışra sızmaıdan ötri ..; müşəmmə və qundağpuş balanı bədənini yarısın qapadıqda bədəndən rədd olası rütubət və ‘üfunət tışra çıxmağa mane‘ olur* [№5, s.3,5,6];

Tən تن – bədən; dəri; *“Tən bir gün olur xakilə yeksan belə qalmaz”* [№2, s.11];

Türlü طورلو – dürlü, cürbəcür, növbənöv, çeşidli; *‘Ariz olmuş türlü afətlər mizac-i millətə* [№2, s.12];

Uğraş- اوغراش – məşğul olmaq; qarşılaşmaq; *.. xah dünyada və ya xah axirətdə Tağrı ‘ata etdigi ne‘mətdən məhrum olub bıvayə övladı vəballarına uğraşacaqlar* [№2, s.1];

Ur- اور – vurmaq; *bə‘zi vəqt şövq ü zövqilə cüşə gəlüb mey ü məhəbətədən dəm urarmış* [№1, s.4];

Var- وار – getmək; *Varı xidmət-i şahə ‘azim oluı* [№2, 13];

Vəqt (vaxt) işlət- وقت ایشلت – vaxt sərf etmək / eləmək; *... mədəni və mə‘arif məramlarını ‘əmələ gətürməyə artuq vaxt işlədə bilmədi* [№4, s.8];

Yalğuz // Yalğuzca يالغوزجه – yalqız, yalnız, sadəcə; *görəı aya yalğuzca arzu ilə və ya fəhəvayi kuşış ilə ata-ana üstindən tərbiyə cavab-dəhəndəliğı rədd olunur ya yox?* [№2, s.1]; *Bu ‘ali mətləbə Xudanəkdə əgər bizlər yalğuz nəfsi-heyvaniyyə gözilə baxsuq Qur’ana böhtan demiş oluruz* [№3, s.2]; *İnsanıı nəfəs alması yalğuzca ağız-burun ilə degil bəlkə təmam əndam u dəri ilədür* [№5, s.6];

Yampac يامپاج – ~ daldanacaq, daxma; *Xarabalarının ağac dirəklərindən hərə özünə bir yampac tiküb ...* [№1, s.13]; ... qızı ilə bir yampacın altında ac və möhtac keçinürdilər [№3, s.14]; .. qaranlıq yampacda biçərə Mə ‘sumə fikrdə idi [№3, s.15];

Yardımlıq ياردملق – *Tazə məktəb, mədrəsə, uşqola açanları tərgib və təşviq və yardımlıq edür* [№3, s.8]; müasir ədəbi dildə sadəcə “yardım” şəklində işlənir, -lıq şəkilçisi ilə “kömək” sözü işlənir: məktəb, mədrəsə və şqolalara maddi köməklik ediyor [№3, s.8];

Yavuuq يالوق / يالوق – yaxın; *Bu mətləbə yavuuq ..* [№2, s.3];

Yertərpənmə يرتيرپنمه – zəlzələ; *aclıq və yertərpənmə Kərimabadı bir müsibətə saldıki hər kəs öz hayına qaldı* [№3, s.14];

Yet- يت – gəlib çatmaq; ... *bələk vaxtı yetəndə uşaq özi qundaqı tələb edür* [№5, s.5]; ‘Elmsizlikdən çekdügimiz böylə müsibətləri saysaq nəhayətə yetməz [№3, s.11];

Qeyd edək ki, bu sözlərin çoxu dialektlərimizdə, danışiq dilində saxlanmaqdadır.

❖ *Morfoloji arxaizmlər*

-alım / -əlim الم / ه لم – -aq / -ək (I şəxs cəm əmr şəkilçisi); ... ‘*aləmə bir ‘ibrət nəzərilə baqalım ki, nə haldadır digərlər ?!... Gəlüniz gözlərimizi açalım, digərlərdən ‘ibrət alalım, hər iki dünyada məqsədlərə nail olmaq üçün ‘ülum və mə‘arifin təhsil və intişarına sə‘y ü geyrətlərdə bulunalım, cəhalət və tə‘sibin iştə düşmanları olalım, cümlə xidmət və himmətlərimizi islamiyyət və insaniyyət uğurunda sərf edəlim, mükəmməl məktəb və mədrəsələr güşad edəlim, ... fəryad edəlim, bağıralım, çağıralım, islah və çarələrini arayalım.* [№4, s.17];

-a + -ma² + -yur² // -yub I ميور / ه ميور / ا ميور – -a² bilməyir (feilin bacarıq şəklinin inkarı); *Neçə gündür gəlüb gedirük, ... fəqirliyimizə şəhadət namələr gətürmüşük, rə’s bizə bir şey vermək istəyəməyür, indi bizim təhərimizi görüb mi bir şey verəcək?* [№1, s.14]; ... *nakamilliq dərəcəsinə o cövhlər hala idraka qabil olamayub öz asarların izhar edəməyürlər* [№2, s.4]; *balanın ə‘zası hərəkətdən qalduqda təbi‘ət yolicə təknilə yetişəməyür; sovuq dəgmiş insanın mənfəzləri qapanduda bədənində*

olan əxlat izalə **olunamayur**; ... mə'dəsi sıxılıb xəbəgi qa'idəsincə həzm **edəməyür** [№5, s.6, 7];

-a + -maz II مز / مز -a² bilməz (feilin bacarıq şəklinin inkarı); heç bir arzu 'əməlsiz nəticə **verəməz**; Əlbəttə belə eyləməsün rah-i nicatı **bulamazsun** [№2, s.2, 15]; ... şikəstlik halətində yenə qalxa bilür əmma hərgiz toğrı və rast **qalxamaz** [№3, s.5]; ... heç bir ne'mət kuşışsız hasil **olamaz** ... [№4, s.1];

-anı انی -alı, -andan bəri (feili bağlama şəkilçisi); dünya bina **olanı** [№4, s.2];

-caq جاق - dərəcə, qüvvətləndirmə bildirir (yalnız "artucaq" (artıq dərəcədə) sözündə rast gəlirik); İnsanın mərtəbəsi uca olduqca görə tərbiyəsi həm **artucaq** zəhmət və hünər istər [№2, s.4]; hansı məmləkətdə topraq 'əziz isə o topraqın əhlində vətən məhəbbəti də **artucaqdur**. Qədi[m] əyyamda dünyanı müsəxxər edən yunan və rum əhalisi ünas tayfasına **artucaq** ehtiram nəzərilə, baqarlaridi [№3, s.3 x 2]; ... biz Qafqaz türkləri arasında "türkə çarə" məs'ələsi halən **artucaq** gücdədir [№4, s.5]; ... təmizliyə **artucaq** diqqət lazımdır [№5, s.4];

-gilən کلن - II şəxs tək əmr şəkilçisi (degilən, vergilən, açgilən, dutgilən, dolangilən);

-iz / -ız / -üz وز / ز -ıq / -ik (I şəxs cəm xəbərlik); biz hamumuz bu təsəvvürdəyiz [№1, s.3]; Bu fəryadlar bi-ca qalmayacaq, biz **oquyacağız**, 'elm ögrənəcəyiz, oqumaqa, 'elm ögrənməyə **məcburuz** [№3, s.9]; Dünya 'elmlərindən, zamanənin tələbatı[n]dan mə'lumatımız olmadıqıçün nə bəlalara düçar olmuşuq və **oluruz!** [№3, s.10]; İnşəallah biz də **ayılırız** ağrı-acımızı **anlarız** və mü'alicəsinə 'əlac **taparız** [№4, s.17]; onların əməklərindən, alınlarının tərindən və əllərinin qabarının bərəkətindən çörək **yeyürüz**, paltar **geyərüz**, tikili evlərdə istirahət **edəriz** [№4, s.24] və b.;

-maqlıq / -məklik ماکلک / ماکلک -maq (məsdər şəkilçisi); görməglik, eşitməglik; Vaqif olmaqlıq gərəgdür ehtiyac-i millətə [№2, s.12]; Allah insanı "əhsən-i təqvim" üzrə yaraduban ibtidayi pərvərişin ana bətnində qərar verdigində həman zəhmət əcrinə öz ruhunun parəsin insanın özünə verməkliyi şayan-i təşəkkür mərhəmətlərdən birisidir [№3, s.4];

(-maq) + -sız + -in سزین -madan/-mədən (feili bağlama şəkilçisi); geyrilərə ümid **dutmaqsızın** [№3, s.7];

-raq راق – sifətin üstünlük dərəcəsi əlaməti; söz kökündən ayrı yazılır (gözlə *raq*, lazım *raq*, əhməq *raq*, səfeh *raq*);

-sa + gərək سه گرک – -a + gərək (feilin lazım şəkli); ... *tərbiyə hələ bala ana bətnində olan əyyamda başlansa gərəkdir*; ... *kişilər həmişə xatunlara şəfəqət nəzərilə baxub onların ruhən və cismən rahat və əmin olmaqlarına geyrat göstərsələr gərək* [№3, s.1, 2]; *Bu tifiñ mən olsam gərək dayəsi* [№3, s.15]; ... *təmiz, yüngül və geniş olsa gərək* [№4, s.2]; *belə mətləblər unudulmaludur, unudulsalar gərək*; *sadəlvəhlər kibidürlər və bəlkə on mərtəbə əhməq *raq* və səfeh *raq* hesab olunsalar gərək* [№4, s.6]; *Balanıñ libası gen, asudə, yüngül, yumuşaq, büzməsiz, göyəsiz olsa gərək*; ... *bişərtiki astarı genə ağ olsa gərək* [№5, s.4];

-uban -وين – -araq / -ərək (feili bağlama şəkilçisi); *Allah insanı “əhsən-i təqvim” üzrə **yaraduban** ibtidayi pərvərişin ana bətnində qərar verdində həman zəhmət əcrinə öz ruhunun parəsin insanıñ özünə verməkliyi şayan-i təşəkkür mərhəmətlərdən birisidir* [№3, s.4];

-u² / -yu² I يو – -a² / -ya² (feili bağlama şəkilçisi); ... *yazıcılarımız, ‘ümumi və xüsusi məclislərdə natiqlərimiz “Biz gərək oquyaq, ‘elm ögrənək” **deyü** fəryad edürlər* [№3, s.9];

-u II و // **-ur** -ور – -ar² (qeyri-qəti gələcək zaman şəkilçisi); *“Gəlsə təqrirə gər hekayət-i ‘eşq **Olu** bir dəmdə min gədə Qarun”* [№1, s.6]; Bu da bizim üçün böyük bir bədbəxtlik *olur* [№1, s.2]; Nəbati demək *olur* ki həzrət ‘Əli ‘əleyhissələmə ürekdən ‘aşıq imiş və bu məhəbbəti ucundan ... [№1, s.5]; Mə‘yub bala ata və ana üçün gəzəb dərəcəsinə mülahizə olunmasına əgər təftiş *olunursa* ancaq demək *olur* ki valideyniñ səhv ü xətalalarının kəffarəsidür [№3, s.5]; *Nə olurdu ki bizim əkinçilərimiz də imtəhan üçün bir az yer yapon üsulilə əküb nəticəsini gözləyə ilər* [№3, s.16]; Hər bir qarıdan mama ola bilməz və əgər *olursa* xətdən bəri ola bilməz [№4, s.2]; İştə mültəfit olub diqqət gözlə bizlərə baxan *olursa* bədənimizdə, çox ‘eyblər *görürlər* [№4, s.3]; E‘dadi məktəblərin mü‘əllimlər şurası müstəqil bir idarə olduqdan bir parlament demək *olur* [№4, s.8]; yə‘ni hər gah taxıl azuqə öz vəqtində kifayə qədəri göndəriləydi tə‘əccüb etmək *olurdu* [№4, s.10]; Yaxşı *olurdu* ki indiki halı bilədiyiz nəinki gələcəgi ! [№4, s.21] və s.;

❖ *Fonetik arxaizmlər***a > ı:**

Aşaqa آشاقه (aşağı); ... *aşaqada* dərc olunan kəlamına mə'nən çox oxşuyur [№1, s.8]; Suyun istiliği 27 ğradusdan *aşaqa* və 29-dan yuxarı olmasun [№4, s.3]; ... balanı sinədən *aşaqa* bərk çulğalayurlar [№5, s.5]; başını *aşaqa* salub tilavətə məşğul oldu [№5, s.12];

a > o:

Anıñ آنك (onun); **Anja** آڭا (ona); **Avlaq** اولاق (ovlaq ~ oylaq); Tus və Giv pəhlivanların *avlağdan* bir gözəl qız gətürməkləri [№2, s.12]; **Qavrul-** قاورول; ... qıç-paçası tiz ablı rütubətdə *qavrulur* [№5, s.7]; **Savuq** ساوق / **Sovuq** سووق / سوق (//v > y: soyuq); **Savuqlıq** / **Savıqlıq** ساوقلق / **Sovuqlıq** سوغلق (soyuqluq); insanın da pərvərişi üçün mü'əyyən dərəcədə isti-*savuqlıq* lazımdır ...; Əmma bundan aclara bir *sovuqlıq* olmayacaq [№4, s.2, 10]; **Tavuq** تاقوق // Toyuq تويوغ (v > y); ... həttə *tavuqlar* da hərəsi bir yana qaçub gizlənmişdi [№5, s.14]; **Tavus** طالوس (// s > z: tovuz; quş adı); Üç gözlü *tavus* lələgi bərkində olan oxumuşlar da görünürdi [№4, s.20];

e > ə:

Çek- چیک-; **Çekmə** چیکمه (ayaqqabı); **Çekün-** چیکون- / **Çekin-** چیکین-; **Çetin** چیتن; **Gez-** گیز- (gəzmək, səyahət etmək); **Leçək** لیچک // Ləçək;

i, ı > ü, u:

İçün ایچون // **Çün** چون; **İldız** / **İlduz** / **Ildız** / **Ilduz** ایلدز ("əlif"lə "ya"nın yeri dəyişsə, *yaldız* oxunar) // **Yulduz** یولدوز / یولدوز; **Şişə** شیشه;

öy > e:

Böylə بویله // **Belə**; 'Elmsizlikdən çəkdüğümüz *böylə* müsibətləri saysaq nəhayətinə yetməz [№3, s.11] və b.; **Öylə** ایله // **Elə**; ... bu firqə *öylə* bir qüvvə və nüfuz kəsb edübki ... [№4, s.11]; özini *öylə* göstərdiki guya inanur [№5, s.13];

u, ü > ı, i:

Ağru آغرو // Ağrı; **Ayru** آيرو; **Ayruluq** آيرولق; **Baku** باكو // **Badikubə** بادکوبه; **-duqca** دوقجه / **-dükçə** دوکجه (feili bağlama şəkilçisi: *artduqca, danışduqca, etdükçə*,); **-dügi** دوگی / **-digi** دیکی / **-duqı** دوقی (feili sifət şəkilçisi: *açduqı, göndərdügi, istədügi, verdügi, etdügi, əkdirdügi, yetdügi, çekdügimiz* və s.); **Gerü** گرو // **Geri** گری; **Hamu** هامو // **Hami** هامی // **Qəmu** قمو; **Hamusi** هاموسی; **İrəlü** ایره لو / **Küçük / Küçük** گوجک (balaca); **Qapu** قابو / قابو // **Qapı** قاپی; **Qaranluq** قرانلوق; **-qu / -gü** گو / قو (*ğayqu* غایقو (*qayğı*), *yanqu, vergü*); **-malu** مالو / **-mälü** ملو // **-məli** ملی (*baxmalu* olsa, *çalışmaluyız, şükr etməliüdür, qoymaludur, yadda saxlamaludur, yatırtmaludur* və s.); **Pambuq / Pambuğ** پامبوغ / پامبوق; **Puçuldaş-** پوچولداش / پوچلداش; **Sanduc** صندوق; **sun / -sün** سون (III şəxs tək əmr: *çalışsun, çıxmasun, yığılsun, alsun* və s.); **-uq / -ük** وق / وک (*artuq, bacaruq, bilük*); **-ul** ول (*tapul-*); **-ün** ون (*sevün-, çekiün-*); **-ür** ور (*bitür-, itür-, gətür-, keçür-, yetür-*); **-uş / -üş** وش / یاپوش (*yapuş-* // *yapışmaq, yetüş-*); **Yapuşqan** یاپوشقان;

b > m:

Bağa بگا // **Mağa** مگا; **Bən** بن // **Mən** من; **Biğ** بیگ // **Miğ** میک; **Kibi** کبی (qoşma) // **Kimi** کمی;

m > n:

-imci می / **-iminci** منجی // **-inci** نجی (sıra sayı şəkilçisi: *əvvəlimci / əvvəlinci, üçimci / üçiminci* [№4, s.2] / *üçinci, axırımcı*); Pəs əgər *əvvəlin-ci* nəfəs yə'ni Allahın *əvvəlimci* ne'məti ... [№4, s.1] – eyni cümlədə iki variant işlənib; **İmdi** ايمدی // **İndi** // **Şimdi**; Körpə uşaqlara pərvəriş vermək xüsusunda *imdiyə* dək Azərbaycan dilində ədəbiyyat yoxdur [№2, s.1]; **İmdiki** ايمديکی (indiki); ... *imdiki* tərbiyə 'elmi "pedağogiqa" və ya "pedacociqa" 'ünvanilə mü'əzzəm bir 'elm olub ... [№2, s.2-3]; **İmdiyəcə** ايمديه جه (*indicə*); *İmdiyəcə* yumuşacıq bəstərdə mö'tədil istilik içrə pərvəriş tapmış lətif cism ...; ... bala *imdiyəcə* öz anasının istiliginə 'adət etdində həman aşına istilikdə yaxşıca rahat o[la] bilür; Tibb 'əməli hərçənd *imdiyəcə* halən o qədər təkmilə çatmayubsa da ... [№4, s.1; 5; 6];

g > y:

Bəg بک ; **Bəgən-** بگن- / بکن-; Müxtəsər heç kimi *bəgənmirdi* [№1, s.11]; **Cigər** جکر ; **Dəgil** دگل / دکل ; **Dəg-** دک- / دگ- ; **Dəgənək** دکنک ; ... əllərində *dəgənək* daşnaqtsaqanları aralarından qovacaqlar [№4, s.16]; **Dəgirmən** دکرمن ; **Dəgiş-** دکیشمک ; **Dəgişik** دکشیک ; **Dög-** دوگ- ; **Dögül-** دوگل- ; *Dögüldi iki səmtdən təbl ü kus* [№4, s.18]; **Dügmə** دوکمە ; **Dügün** اگله ش- / اكلش- ; **Əgil-** اگل- ; **Əgin** اگن ; **Əgləş-** اكلش- / اكلش- ; **Əgri** كوك / گوك / گوگ ; **Gök / Göğ** گوگر- ; **Gögər-** گنه // **Genə** ينه Yenə ; **Göğər-** اوگرت- / اوگرن- ; **Öğrət-** لگنچه ; **Ləgənçə** ایگرمی ; **İgirmi** (səma); **Ögüd** اوگود ; **Səgrit-/ Səgirt-** سكرت (səyirtmək); Meydan-i 'eşqdə *səgritdim* atı [№1, s.4]; **Səgriş-** سگریش- / سگریش- (səyrişmək, titrəmək); ... tamam ə'zasilə *səgrişüb* ağlamağa başlayur, yə'ni nəfəs almağa şüru' ediyor [№4, s.1]; ... uşaqın başına qan vurub diskinti və *səgrişmək* bürüzə gətürür [№5, s.4]; **Yügir-** یوگیر [№1, s.9];

t > d:

Butaq بوطاق ; **Dört** دورت ; **İgit** ایگیت / ایکت ; **Süt** سوت ; **Tağarcıq** / **Toğrı** طوغروجه (dəridən tikilən kiçik torba, çanta); **Toğru(ca)** طوغری ; **Toğul-** طوغول-;

d > t:

Dut- دوت- // **Tut-**; **Dutalumki** دوتالومکه ;

q > ğ:

Aqa آقا // **Ağa**; **Çaq** چاق ; **Qarqa-** قارقا- (qarğamaq, qarğış etmək); **Qızqın** قزقین ; **Quzqun** قوزقون ;

q > x:

Aq- آق ; Sel kimi *aqan* gözyaşını ..; gözimizdən *aqan* yaşları qururduq [№5, s.13]; **Baq-** باق- ; **Buraq-** بوراق- ; **Çıq-** چق- // **Çıx-** چخ- ; **Çıqart-** چقارت- ; **Çox** چوخ // **Çox** چوق ; **Çoqdan** چوقدان (çox əvvəldən); **Qalq-** قالق- // **Qalx-** قالخ- ; **Qalxız-** قالخز- / **Qalqıt-** قالقت- ; **Qalqan** قالقان ; **Qazaq** قزاق ; **Qoqu** قوقو ; **Qorq-** قورق- ; **Qorqunc** قورقونج ; **Oq** اوق ; **Oqu-** اوکو- // **Oxu-**; **Saqla(n)-** ساقلا ن- ; **Sıqıl-** سقل- ; ... *dutalumki bu nöqsanlar-*

dan can sıqılır, bərk də sıqılır [№4, s.12]; **Toqta-** توقتا-; *Bir yarım sa‘at toqta qızım, rə’s indi bu sa‘at bizi çağırdaçaq öz otağına* [№1, s.14]; **Yoq** يوق // yox يوخ; **Yoqsa** يوقسا // Yoxsa; **Yoqsul** يوقسول; **Yuqaru** يوقارو / يوخارو // u > 1); **Yuqu** يوقو // Yuxu;

q > h:

Qəmu قمو // Hamu هامو // Hamı هامی (hər kəs; bütün); *Bab-i məktəbdən olur hasil qəmu amalımız* [№2, s.12];

s > z:

Palas پالاس; ... on nəfər ağsaqqalı *palas* arasında apardılar [№5, s.14]; **Tavus** طاوس (// a > o: tovuz; quş adı); Üç gözlü *tavus* lələgi bərkində olan oxumuşlar da görünürdi [№4, s.20];

Metateza (yerdəyişmə):

Diskinti دیسکنتی; ... *uşaqı başına qan vurub diskinti və səğrişmək bürüzə gətirür* [№5, s.4]; **Təprət-** تپرت- [№1, s.11]; **Topraq** توپراق / تپراق; **Uyqu** اويقو // Yuqu يوقو / Yuxu يوخو / Yuxı یوخی;

Bəzən yerdəyişmə danışiq dilinin xüsusiyyəti kimi müşahidə edilir. Məsələn, **Kirbit** کربت [№4, s.10] < kibrit;

Səsartımı (proteza):

Bular بولار //> Bunlar بونلار; **Kü** کو > küy; ... siyasi və cəngi işlərdən kənar səssiz və *küsiz* mə‘arif yolında can və baş qoyublar [№3, s.6]; **Olar** اولار //> Onlar اونلار; **Ur-** اور- //> Vurmaq;

Bəzi sözlərdə isə səsartımı danışiq dilinin xüsusiyyəti kimi müşahidə edilir. Məsələn,

Biləng بلنگ [№1, s.13] < bilək; **Gizlin** کز لین [№1, s.4; №4, s.11x2] < gizli;

Səsdüşümü (eliziya):

Buyuruq بيوروق; **Bulanlıq** بولانلق (bulanıq); **Çirməklü** چرمکلو (çırma-lı); “*Baldırı çirməklü yalın ayağı*” M. P. Vaqif [№5, s.10]; **Çün** چون (1. üçün, çünki; 2. kimi, təki); **Durur** درر (indiki xəbərlilik şəkilçisi *-dur*⁴);

“Mühəyya durur təxt ü tacım mənim” [№4, s.19]; **İlən** ایلن (*zəhmət ilən, diqqət ilən*) // **-lan** لان-, **-lən** لن- (*güclən, dilənçiliklən; topraqlan*) // -nan (نان- (*pulnan, topraqnan*) // ilə, -la² // birlə / bilə; **Gər** گر (“əgər”in qısa forması) // Əgər; **Kim** کم // Ki که (bağlayıcı); **Ol** اول (əvəzlilik) // O او; **Sölə-** سوله- // Söyləmək سويله; biz də dərdimizi *sölərük* oña [№1, s.15]; “Həqiqət *sölə* gər cəvanmərdсэн” [№2, s.13]; Haqq *söləyən* və Haqqı dost dutan bir vücud imiş ...; *Sölə* söhbət-i təxt ü adab bar ... [№5, s.8, 16]; **Yulduz** يولوز; **Yumuşaq** يوموشاق; **Yürək** يورک / يورهک; **Yüz** يوز // Üz 1. üz (sifət); 2. üzər, üst; **Yüzül-** يوزول-; naşı mürəbbi əlində insan zəmiri *yüzülürsə* dünya fəsada gedər [№2, s.2];

Daha bir çox səs və forma baxımından köhnəlmiş, habelə, xalq danışığı dilini əks etdirən nümunələr sadalamaq mümkündür:

Hanki هانکی // hansı; *Hanki məktəbdən nə dərs alsun bu gün əhfadımız* [№1, s.11];

İçrə ايچره // içində;

Kömlək کوملک (< könlək) > köynək; *Kömləgiñ yaxasında qarmağ və ya dügmə izinə ba'is* ... [№5, s.5];

Yumurta- يومورتا- – yumurtlamaq; ... *toyuğ yumurtayur deyən sözdür* [№2, s.6];

Damız- دامز- – damızdırmaq; ... *cürbəcür sürtgilər sürtüb, yaxub, damızub* ... [№4, s.5];

Yatır(t)- ياترت- – yatızdırmaq; *Əvvəl günlər balanı öz anasının yanında yatırtmaludur; uşaqı anası yanında yatırdan vəqt* [№4, s.5]; *bə'z analar balanı asan yatırmaq için* [№5, s.6];

Çağırt- چاگرت- – çağırtdırmaq; *Bir yarım sa'at toqta qızım, rə's indi bu sa'at bizi çağırtdacaq öz otaqına* [№1, s.14];

Gizildətmə گزلدتمه – gizildəmə, gizilti [№5, s.6];

Adınlı ادنلو – adlı, adında [№2, s.6; №3, s.5 x2, 13; №4, s.9];

Delin- / **Denil-** ديلن- / ديلين- – deyilmək [delinür ديلينور / №2, s.3; ديلنور / №2, s.9; delinüb ديلينوب / №3, s.2; denildigi دينلدي, denilür ديلنور, denilən دينلن / №5, s.2,3];

Bürmələ- بورمهله- – bürümək; *balanın yan-yanbuzın bürmələyüb sonra bövl ü gəyit tışra sızmaqdan ötri* ... [№5, s.5];

Sarmala- سارمالا – sar(ı)maq; ... *qalın örtiklər ilə yüz mərtəbə sarmalayub* ...; *qalın örtiklərə sarmalamaq*; *yastıca bələk bağı ilə sarmalayurlar* [№5, s.3,4,5];

Dürtmələ- دورتمه له – dürtmək; birinin böyürünü *dürtmələyürdilər* [№1, s.13];

Pezik- پيزک – bezikmək, bezmək [№4, s.12];

Taftala- تافتاله – tapdalamaq; *Tazə gögəran nəbatı bi-şü‘ur bağban bi-ehtiyat taftalayub keçərsə ehtimalən o nəbat quruyar* ... [№3, s.5] və s.;

❖ “**Sağır nun**”dan yazıda hələ də istifadə edildiyinin şahidi oluruq. Qrafik işarə kimi ك , گ , گ hərfləri ilə ifadə olunub, transliterasiyada isə **ŋ** işarəsindən istifadə etmişik:

a) bəzi milli söz köklərində: تاڭرى **Taŋrı**, آڭلا **aŋla-**, بڭز **bəŋiz**, ميک / **biŋ** / **miŋ**, داڭلا **daŋla-**, دىڭليوردى **diŋlə-**, اڭ **aŋ**, يالڭز **yalŋız**, صڭره **soŋra** / **soŋra**, صوڭ **soŋ**, يڭى **yeŋi**, ياڭل **yaŋıl**;

b) yiyəlik halın göstəricisi kimi: بونڭ **bunuŋ**, بونڭله **bunuŋla** // بونڭله **bunla** belə, آڭله **aŋla** (onunla), سزك هاموكزك **siziŋ hamuŋı-zıŋ**, سزك علمكزك **siziŋ ‘elminiŋiziŋ** və s.;

c) şəxs əvəzliliklərinin yönəlmiş halının göstəricisi kimi: باڭا **baŋa** / مكا **maŋa**, ساڭا **saŋa**, بوڭا **buŋa**, اوڭا **oŋa** və s.;

ç) II şəxs tək və cəm mənsubiyyətinin göstəricisi kimi: بوينوڭ **boynuŋ**, قزىڭنى (da), ياخشىلىڭىزى **yaxşılıqıŋız** (1 istəyürəm) və s.;

d) II şəxs cəm əmrində: آلدانماڭز **aldanmaŋız** (aldanmayın(ız), ايڭىز **ediŋiz**, قىلمىڭ **(mən‘) qılmaŋıŋ**, سويله گز **söyləŋiz** (söyləyin(iz), كلوڭز **gələŋiz**, وروڭ **vuruŋ** və s.;

e) II şəxsin göstəricisi kimi: تاپماسىڭ **tapmasaydıŋ**;

ə) modal sözdə: كورە ك / گورگ / كورك **gö-rəŋ** (// كورە سن **“gö-rəsən bu qədər ‘elmlər ki dünyada mövcuddurlar nəyə lazımdurlar?”** [№4, s.20]); ... *gö-rəŋ* aya yalğuzca arzu ilə və ya fəhəvayi kuşış ilə ata-ana üstindən tərbiyə cəvəbdəhəndəliyi rədd olunur ya yox?; *Gö-rəŋ* aya bu otuz-qırx ilin müddətində (Allah insaf vermiş) ruhanilərimiz bir məktəb açduq varmı? [№2, s.1,8]; Dünya və ‘aləmin fə-rəhi, bizim mərhəmətli xaqan sizdən cavab tələb edir *gö-rəŋ* bu qədər ‘elmlər ki siz ögrənirsiniz nə mən-fə‘ət gətürürlər? [№4, s.20];

❖ **Söz sonunda ahəngə uyğunlaşmama, başqa sözlə, dodaq ahənginin pozulması:**

a) **hönkürti** هونكورتی, **hündir** هوندیر, **quyı** قوی, **qurı** قوری, **yuxı** یوخی, **oğrı** اوغری, **oğrılar-doğrılar** اوغریلر دوغریلر, **doğrıdur** دوغریدور, **örtik** چوخوسی (sürtkü), **çoxusı** چوخوسی, **ötri** اوتری, **süri** سوری, **sürtgi** سورتگی, **neçün / niçün** və s.;

b) **“-lu” (لو)**: *adlu, himmətlü, ‘Osmanlu, ziyalu, səvadlu, bağlu, təc-rübəlü, mə‘lumatlu, ‘elmlü, biliklü, qüvvəlü, faydalı, Nazlu, acıqlı, dəh-şətlü, qanlı, güzəranlı, kəndlü* və s.;

c) **“-lı” (لی)**: *dolı, duzlı, qorxulu* və s.;

d) **təyini şəxs əvəzliyi “öz” mənsubiyyət şəkilçisi ilə işləndikdə: özi** اوزی (özü), *özini* اوزینی (özünü), *özinə* اوزینə (özünə), *özində* اوزینده (özündə), *özüm* اوزیم (özüm də), *özümün* اوزیم (özümün);

e) **“-dı” (دی / دو)** **şəkilçisi** (şühudi keçmiş zaman və ya “idi” hissəci-yinin qısa forması kimi) adətən, dodaq ahənginə tabe olmur: gördim , گوردیم , görmədim , گورمدم , soruşdımki , سوروشدیمکی , (irad) dutdımki , اولوندی / اولوندى , olundu , اولدیلار , oldılar , düşdilər , دوشدیلر , düşdilər , دوشدیلر , ... bir qədər asudə nəfəs *alduq, ayılduq, aşılduq* ki gərək birlə-şək ... [№1, s.2]; eşidməmişdik , ایشدیمه مشدوک , edərdük , ایدردوک [№4, s.11, 14], titrəyirdüm , تتریردوم , bilürdüm , بلوردوم , saqlanurdılar , ساقلانوردیلر , edürdilər , ایدوردیلر , çalışurdılar , چالشوردیلر , Nə *idün* dün bu gün nə *oldu* sən [№5, s.8] və s.;

f) **“-ub / -üb” (وب)**: *azaldub, dayanub, deyüb, edüb, gələub, göndə-rüb, görməyüb, qaçub, saçub, sıçrayub, sağalmayub, verüb, yanub* və s.;

g) **“-ur / -ür” (ور)**: *bilür, deyür, edür(sən), sevür*; çünki bular millət arasına müdam fitnə *salurlar*, yetənə böhtan *aturlar*, dini dinara *saturlar*, bu siyaq pul *qazanurlar* ... [№2, s.15];

h) (hökm) **eyləyüm** ایلیم , **eyləsün** ایله سون (II şəxs tək şərti // III şəxs tək əmri), **gətürsünlər** گتورسونلر ; ‘əyalımızın nəfəqəsini qazana **bilməsük** şər‘i vacibətimizi layiqincə əda edə **bilmərük** [№3, s.10]; **bilməyəcük** بلمیه جوک və s.;

i) **III şəxs mənsubiyyət şəkilçisi -ı, -i (ی) // -sı, -si (سى)** dodaq ahənginə tabe olmur və bir variantlıdır: sözüm , سوزیم , gözimdən , گوزیمدن , yurdi-mıza , یوردیمزه , oğlı , اوغلی , dövrində , دورینده , noyabrın onunda , اونینده , müsəl-

man muzdurına , مزدرینه (bədən) zorى , (quyı, nohur) suyu , uci bucağı , اوجى (qare'lərin) ruhində , روحينه , onun xoşına gəlüb , خوشينه , il uzunı , اوزونى , qapusu , قاپوسى , doğrusı , دوغروسى və s.;

j) **təsirlik hal şəkilçisi -ı,-i (ى)** dodaq ahənginə tabe olmur və bir variantlıdır: güli , بولبولى , bunı , بونى , onı , سويوغى , soyuğı və s.;

k) **mı, mi (مى)** sual ədatı dodaq ahənginə tabe olmur və çox vaxt ayrı yazılır: *az mı çox mı* , أزى چوق مى [№1, s.2]; *Çoxmı* çəkdi sə'adəti kisenin? [چوخ مى / №1, s.12]; Neçə gündür gəlüb gedirük, ... fəqirliğimizə şəhadət namələr gətirmişük, rə's bizə bir şey vermək istəyəməyür, indi bizim təhərimizi *görüb mi* bir şey verəcək? [کوروب مى / №1, s.14]; Heç dünyada gərək olan kimi iş *olurmi*? [اولور مى / №4, s.21];

❖ Alınma sözlərdə *ğ* (غ) hərfi ilə [q] və [g] səsləri ifadə edilib: avğust , آوغوست , ğəzetə , غزته , Ğori , غورى , ğuberniya , غوبيرنيا / غوبرنيا , ğubernator , غوبيرناطور , ğeneral ğubernator , غينرال غوبيرناطور , ğradus , غرادوس , vağon , واغون , Ğorqu , غورقو , Ğalitsın , غاليتسين , reyxstağ , ريخستاغ , Bulğaristan / Bolğaristan , بلغارستان və s.; Maraqlıdır ki, öz sözlərimizdən “qayğı” sözü də bir çox yerdə “ğayqu” , غايقو kimi yazılmışdır. Halbuki məlumdur ki, türk mənşəli sözlər *ğ* hərfi ilə başlanmaz.

❖ **q** hərfi, adətən [q] səsinə bildirsə də, bəzi sözlərdə, xüsusən alınmalarda [k'] səsinə ifadə etməyə xidmət edir: deqabr , ديقابر , oqtabr , اوقتابر , Niqolay , نقولاى , direktor , دريقتور , “Russqaya şqola” , شقولا , qurs , قورس , qnyaz , قنياز , qral , قرال , Aleqsandr , آليقساندر , büroqrat / بيوروقرات , büraqrat , بيوراقات [№1,s.3], Qaspi // كاسپى Kaspı , elektrik , الكترىق , Velikiy Qnyaz Mixail Niqalayeviç , ويلىكى قنياز مخائيل نيقالايويچ [№2,s.6] , qontrol , قونترول , qongresə , قونغره سه , sirqulyar , سرقوليار , qlassiq , قلاسق , Maqedoniya , اميرقا , qomisyə / قومسيه , qataliqos , قاتالقوس , Amerika , قونستيطوسيوناليزم qonstitusionalizm və s.;

❖ **q > ğ, q > x** əvəzlənməsi olmadığı hallar: almaqa, saflıqına, varlığında, olduqı, qoyduqında, qoymaqa, çalışmaqa, tapmaqa, uşaqa, topraqımızda, ayaqı, çoqı, yaşaduqımız, məhdudluqından və s.;

❖ **K** (ك ك) ilə bitən sözlərə, eləcə də **-mək** məsdər şəkilçisinə saitlə başlanan şəkilçi bitişdikdə qrafik işarə dəyişmir: xörəgin خورکین, erkəgin ارککگ, (öz əllərinin) əməgilə امگیله, çörəgə چورگه və s.; yetüşməgi, göndərməgə, verməgi, getməgə, ögrənməgə, gözləməgə, verməməgə və s. və i.;

❖ Bəzi sözlər fərqli qrafik variantlarda qarşımıza çıxır: ایره لو irəlü / چخ / چق- چق طوغری toğrı, طوغرو toğru, ارتق / ارتق artuq, ایره لی irəli, میرزا / یوخسا yoxsa, یوخسا yoqsa, یوق yox, یوق çox, چوخ / چوق çox, -çix, باشقه / بشقه başqa, ینه yenə, بئور buyur-, بئور mirzə, میرزه mirza, فایده fayda, فائده fa'idə, تورپاغ torpağ, تیراق topraq, سو su, صو biz, بیز / لیکن lakin, آغا ağa, آقا aqa, قاپی qapı, قاپو hamı, هامی hamu, لیکن / لایق oluncی / اولنجی əvvəlinci (eyni məqalədə), دایر dair / دائر dayir, سیلوشش siyavəş, عورت / آرواد arvad (eyni məqalədə), شاه şah, شه şəh, قاسپی Qaspi / کاسپی Kaspi və s.;

❖ İndiki zaman şəkilçisini bildirən “ یور ” hərf birləşməsi iki cür oxuna bilər:

a) Osmanlı (Türkiyə) türkcəsinə xas olan **-yor** kimi (bəzi müəlliflərin dilində çox işləkdir): ediyordı (ایدیوردی) [№1, s.1]; müntəzir olıyordılar (اولیوردیلار); Böylə halətlərdə nöqərlərin təpigi dürtməsi işə düşüyordı (دوشیوردی) [№1, s.13]; Otaqda buxarı yanıyordı (یانیوردی) [№1, s.15]; çəkiyordılar (چکیوردیلر); Bala ağlıyor (أغلیور) yə'ni balaca vücut özi üçün həyat tələb ediyordı (ایدیور) və yaxud nəfəs almağa başlayordı (باشلیور) [№4, s.1]; Belə kətan yumuşaq olduqda balanın cəsədindəki rütubəti yaxşıca çəküyordı (چکویور) [№5, s.4] və s. – göründüyü kimi, bu yazıları başqa cür oxumaq mümkün deyil;

b) Azərbaycan türkcəsindəki **-ayur / -əyür** kimi (mətnin ümumi dilindən necə oxunmalı olduğu anlaşılır): Böylə halətlərdə nöqərlərin təpigi dürtməsi işə düşüyordı: birisinin döşindən itələyürdilər (ایته لیوردیلر), birinin böyürünü dürtmələyürdilər (دورتمه لیوردیلر); ... bir bəhanə ilə bunu-onu çimdigləyürdü (چمد یگیلوردی); ... rə'sin yuqudan ayılmasını gözləyürdilər (گوزلیوردیلر) [№1, s.13]; başlamayur (باشلامیور), tapmayurdu (تاپمیوردی), gözləməyür (گوزلمیور), istəməyür (ایسته میور), istəyürəm (استیورم), (cavab) verməyürdü (ویرمیوردی), çıxmayurdu (چیخمیوردی) və s.;

❖ “Nə _ nə” / “Nə _ nə də” inkarlıq bağlayıcısından sonra gələn fə-il müasir ədəbi dilimizdən fərqli olaraq inkarda verilir: ... əhali özi gərək mü‘əllimlərdən, mə‘arif mə’murlarından canişin təsdiq etmiş məramnamə ilə dərs verilməgi tələb etsün yoqsa özxoşına *nə* bir para mü‘əllimlər və *nə* mə‘arif mə’murları **“təbi‘i”** üsulından əl çəkməyəcəklər; ... lakin gəflət və kəsalət bizi elə basmışdiki *nə* direktorların təzyiqini və *nə də* bir para mü‘əllimlərin tədrisə e‘tinəsizliyini hiss və dərk etməyürdük [№2, s.7]; ... nəinki məktəb işlərini hətta bir xürdcə icma‘i işi də *nə* ruhani idarəsinə *nə də* qəzavət xanalarla həvalə etməg olmaz [№2, s.8]; ... bu əsərlər *nə* Adolf Berjenin Leypsiğdə çap olunan məcmu‘əsinə və *nə də* Yusif Qarabağinin kitabçasına daxil olmayub nüdrətən tapulan əsərlərdür [№2, s.9]; Tanrı bilür ki *nə* halala *nə* harama təfavüt qoymamışam; hər nə günah eyləmişəm eyləmişəm əmma *nə* namazdan *nə* orucdan əlimi çəkməmişəm [№2, s.14]; *Nə* biz daşnaqsutuna *nə* daşnaqsutun bizə məhəbbət edə bilmərik, iki üzliklik lazım degil [№4, s.14];

❖ **“Həm”** – müasir ədəbi dilimizdən fərqli olaraq, aid olduğu sözdən sonra gələrək **-da, -də** bağlayıcısı məqamında işlənir: İnsanın mərtəbəsi uca olduqa görə tərbiyəsi *həm* artucaq zəhmət və hünər istər [№2, s.4]; ruhanilər məscidə nəzarət edən kibi məktəb işlərinin nəzarətini *həm* göz-dən qoymayacaqlar [№2, s.8]; çünki ‘Osmanlu istiqlalından azad olmaq məramnaməsinə milli məktəblər açmaq *həm* daxil idi [№3, s.5]. “Təkcə şəri‘ət ‘elmi mi bizə lazımdur ya sair ‘elmlər *həm* lazımdurlar?”; bir firqə deyür fəqət şəri‘ət ‘elmi lazımdur, bir [fir]qə deyür xeyr, şəri‘ət ‘elmi vacib isə də sair ‘elmlər *həm* lazımdurlar [№3, s.9]; ... dünyaya gəldikdə öziylə yun, tük, diş, dırnağ *həm* gətürür ... [№4, s.5]; ... cigər və zəhrə yə‘ni ökpə və bağır darıxdıqlarında nəfəs *həm* təngləşür [№5, s.7] və b.;

* Sadəcə iki yerdə fərqli şəkillərdə işlənmişdir:

Dutalumki daşnaqsutunun nöqsanları, *həmi də* böyük nöqsanları var [№4, s.12];

... gələcəkdə bu firqə öz ‘əmaliyyatını təkcə ‘Osmanlu topraqında icra etsün ya *həm* Qafqazda və *həm* ‘Osmanlu topraqında ?! [№4, s.16];

❖ **“Fəqət”** – müasir ədəbi dilimizdən fərqli olaraq, qarşılaşdırma bağlayıcısı kimi deyil, məhdudlaşdırıcı ədat (ancaq, yalnız, təkcə) kimi çıxış edir: bir firqə deyür *fəqət* şəri‘ət ‘elmi lazımdır, bir [fir]qə deyür xeyr, şəri‘ət ‘elmi vacib isə də sair ‘elmlər həm lazımdurlar; ... Bu ‘elmdən məqsəd həkimlik, incinerlik ‘elmi degil, bu ‘elmdən məqsəd *fəqət* ‘elm-i şəri‘ətdür. Sonrakı cümlədə bu məqamda *fəqət* əvəzinə onun sinonimi **“ancaq”** işlənir: *Ancaq* şəri‘ət ‘elmini buyurublar təhsil ediniz. Habelə, eyni məqalədə, eləcə də başlıqda **“təkcə”** də işlədilib: *“Təkcə* şəri‘ət ‘elmi mi bizə lazımdır ya sair ‘elmlər həm lazımdurlar?”; Həqiqətdə mi bizə *təkcə* şəri‘ət ‘elmi lazımdır məs’ələsi bir an da xəyalımdan çıqmayurdu [№3, s.9];

❖ **“Məgər”** – müasir ədəbi dilimizdən fərqli olaraq, sual ədatı kimi deyil, bəzən məhdudlaşdırıcı ədat (ancaq, yalnız, təkcə) kimi çıxış edir: hədis vardır deyürlər *“salim ruh məgər səhhətli cismdə ola bilər”* [№2, s.5]; ... bircə türk şa‘irinə rüşd verməyübdürlər *məgər* Mir ‘Əlişir Nəvayidən səvay; Heç kəsdən və heç yerdən kömək gözləməgə bir ümidləri qalmamışdı *məgər* bir dilənçilikdən səvay [№3, s.13, 14]; Edüb bəxş verdi rəvac oğluna *Məgər* vermədi təxt ü tac oğluna ... [№4, s.19];

❖ **“İsə”** köməkçi sözünün müasir ədəbi dilimizdən fərqli işlənişi: *Biz isək* həman o müqəddəs topraqımızda fə‘ləlik edəriz [ایسه ک / №3, s.10]; gərçi cəhanı gezüb səyahət *etməmiş isək* də şu gəzetə və mətbu‘at vasitəsilə ‘aləmiñ cümlə əhvalatından xəbərdar olacaqız [№4, s.17];

❖ a) **Bunilə** بونيله / **Bunı ilə** بونی ايله / **Bunı ilən** بونی ایلن – bununla; *bunilə* bilə gəflət olmamaqdan ötri bəyan edərəm ki ... ; oña görə hələlik bu müxtəsərcə məramnaməyə qane‘ olub *bunı ilə* tə‘lim olmaqı tələb etməkdən gərək gerü çekilməyə [№2, s.5, 7]; *Bunı ilən* də mandarinlər az mənfə‘ət bərdar olmayurdılar [№4, s.20];

b) **Oniylə** (< onı ilə) اونيله – onunla; ... hər kəs hali-hazırəni o şey ki lazımdır *oniylə* müqayisə edüb həmişə narazı qalacaq [№4, s.21];

❖ Nə olurdu ki bizim əkinçilərimiz də imtəhan üçün bir az yer yapon üsulilə əküb nəticəsini *gözləyə ilər* [№3, s.16] – “gözləyələr”;

❖ Münəccimlərdən ötri gögün yüzində yulduzlardan ‘əmələ gələn nəqşələr *kitablardurlar*; Mandarinlər Çin ə‘yanları*durlar*; Bu firqələr o *firqələrdürlər* ki onların əməklərindən, alınlarının tərindən və əllərinin qabarının bərəkətindən çörək yeyürüz, ... [№4, s.21, 22, 24]; ... yə‘ni filan məktəbdə oxuyan müte‘əllimlər şi‘ə uşaqları*dur* və ya sünni *uşaqlarıdur-lar* ... [№5, s.7] – “-lar” şəkilçisi iki dəfə işlənib;

❖ a) ... *tez-gec* məhv olasıdır [№1, s.1] – indi: “gec-tez”;

b) Sahibi nəqd edüb *yoxın-varın* [№1, s.11] – indi: “varın-yoxun”;

c) Bir az da namussız bir bəhanə ilə *bunu-onu* çimdigləyürdi [№1, s.13] – indi: “onu-bunu”;

❖ “**Oxşamaq**” omonim feilinin mənaları kimi yazıda da fərqiini görürük:

a) **Oxşuyur** اوخشويور – bənzəyir; Nəbatinin bu əş‘arı Şəms Təbrizinin aşağıda dərc olunan kəlamına mə‘nən çox *oxşuyur* [№1, s.8];

b) **Oxşayur** اوخشايور – əzizləyir; Ara bir *oxşayurdılar* anı, Təpərdüb ki qucurdılar anı [№1, s.11];

❖ “**Gəzmək**” omonim feili də mənalara görə fərqli yazılışda qarşı-mıza çıxır:

a) **Gəzmək** - کير – səyahət etmək; ... *gərçi cəhanı gezüb səyahət etməmiş isək də* ... [№4, s.17];

b) **Gəzmək** - گز – aramaq, axtarmaq; “*Elmi axtar gəz Çində də olsa*” [№3, s.9x2];

❖ Və o ümiddəyiz ki sə‘yimiz bihudə getməz: *az mı çox mı* millətimizin tərəqqisinə, ədəbiyyatından xəbərdar olmasına, məktəblərimizin müntəzəmliyinə, tərbiyə və tə‘lim üsulunun cəma‘ət arasında intişar olma-

sına jurnalımız bir vasitə olacaq [№1,s.1-2] – “az və ya çox” / “az ya da çox”;

❖ *Oña ki qaldı* şəri‘ət ‘elmi [№3, s.11] – müasir ədəbi dildə “o ki qaldı”. Onu da qeyd edək ki, bu hissədən sonra vergül qoyulmayıb;

❖ *Orasını demək ki* bu məramnamə özliyində bir elə bərk yapışmalı məramnamə degil [№2, s.7] – “demək lazımdır ki” yaxud “deməliyi ki / deyək ki”;

❖ *İnsan dünyaya toğulanda ..* [№2, s.4] – müasir ədəbi dilimizdə: “dünyaya gələndə”;

❖ *Bə’zlər sovuq suya çimdirürlər* [№4, s.3] – müasir ədəbi dildə “çimdirmək” // “çimizdirmək” feili yerlik halla işlədilir. Güman ki, ilkin mənası “batırmaq, salmaq, salıb çıxarmaq” olub;

❖ ... və çox-çox bunlar kibi şə’irlərimiz var ki hər bir millət olursun *onlara* fəxr edə bilər [№1, s.3] – müasir ədəbi dildə: “onlarla”;

❖ ... bunların mislini hər ǵuberniyada və hətta hər uyezddə cəma‘ətimiz tərəfindən *açılmasına* tövsiyə edərik [№3, s.8] – müasir ədəbi dilimizdə “açılmasını tövsiyə edərik”;

❖ ... dünya ‘elmlərini *aramaqa* əmr edürdi [№3, s.10] – “aramağı / axtarmağı”;

❖ ... əgər bir kimsə özini gözləməsə naxoşlasa biz *oña mü‘alicə edüb* sağaldaruq [№4, s.22] – müasir ədəbi dildə “onu”;

❖ Bunu anladuq, daha *bunda* şəkk ü şübhəmiz qalmadı [№4, s.11] – “buna”;

❖ ... bir məqa[lə]silə bizi bu qaranlıqdan çıxartdı, bu *firqə* həqiqətdə *nə olduğunu* bizə bildirdi [№4, s.11] – “firqənin”;

❖ ... müsəlləh olub özgə canına və malına qəsd edənlər *ilə müdafi‘ə etsün* [№4, s.13]; Xülasə: tə‘əssüb, gəflət, həmaqət və cəhalət *ilə* hər daim *müdafi‘ə* və müharibələrdə bulunalım, vəssəlam [№4, s.18] – müasir dildə “müdafiə” sözü belə (“ilə” qoşması ilə) işlənmir;

❖ ... yolın ortasında yıxılır yerə və *yıxılan tək* həman yerdə yux(u)layur [№5, s.13] – “yıxılan kimi”;

❖ İnsanın və ya geyri heyvanın bədənindəki istilik hərəkət və nəfəs almağa münhəsirdür və *bu səbəbdür ki* ayıqlıqda insanın bədənindəki istilik yuxuda olduğu haldan artuq olur [№4, s.4] – “bu səbəbdəndir ki”;

❖ Atası dəxi möhtərəm seyyidlərdən olmağı şa‘irinin bu kəlamından *anlaşur*; Xacə Hafizə onun məhəbbət və təb‘iyyət göstərməgi bu şe‘rlərindən *anlaşur* [№1, s.4,7] – “anlaşılır”, aydın olur;

❖ Tapub ehya edən şəxslərə türk olan, türklük həmiyyəti olan və ata babalarımızdan qalan mə‘arif və kitabət əsərlərinin qədrini anlayan kimsə təşəkkür *edəcəgində* şübhəmiz yoqdur [№3, s.12] – “edəcəyinə”;

❖ Nəbati həzrət ‘Əli ‘əleyhissəlamın səmimi və həqiqi məddahlarından birisi *hesab olub* onun *şə‘nində* çox gözəl və pür məzmun qəsidələr yazubdur ki ... [№1, s.5] – hesab olunub / şəninə;

❖ Bakünün əhəmiyyətli möhtərəm və fəzil ‘üləmasından biri *hesab olan* Mirzə Əbu Turab böylə deyüb [№3, s.9] – “hesab olunan”;

❖ Mə‘lumdur ki dünya ‘əlmələri mə‘işətimiz rifahiyyət ilə *geçmək*, kəsb yolu bizə asan *olmaq*, bədənimiz səlamətliqda *qalmaq* içündürlər [№3, s.10] – “-ması / -məsi üçün”;

❖ Əlbəttə şükür etməlüdür əmma hər anda *uşaq damdan yıxılmamaq* qeydinə qalmaq anaya borcudur [№4, s.3] – “uşağın damdan yıxılmaması”;

❖ Beş il bundan əqdəm zəlzələ Şamaxını *bərbad etmək* hamunun xatirindədir [№4, s.10] – “bərbad etməyi”;

❖ Bu iki məşhur ‘alim olan *şa‘ir türk oğlu türk olmaq* hamuya mə‘lumdur [№3, s.13] – “şairin türk oğlu türk olmağı”;

❖ Gələcəkdə mücadilələri səmərə bəxş *olmaq üçün* əxlaq və mə‘lumat cəhətinə mü‘əllimlər özlərini lazım olan məqama *yetişdirmək* gerek idi [№4, s.6-7] – “olması üçün, yetişdirmələri / yetişdirməli idilər”;

❖ ... hökumət işlərindən müsəlmanların Rusiyada hüquqı məhdud *olmaqdan* Dövlət Duması *bağlanmaqdan* danışıqlar etməyə cür’ət etlədilər [№1, s.3] – “olmağından, bağlanmağından”;

❖ Bu axır vaxtlərdə müsəlman cəma‘əti *direktorlar* məktəb işlərinə *müdaxilə etməkdən* narazılığını İrşadın sütunlarında mə‘lum edür [№2, s.7] – “direktorların ... müdaxilə etməyindən”;

❖ oña görə hələlik bu müxtəsərcə məramnaməyə qanə‘ olub bunu ilə *tə‘lim olmaqı* tələb etməkdən gerek gerü çekilməyək [№2, s.7] – “olunmağı”;

❖ ... bir nəfər bu əsərlərin Rəhbərdə *dərc olunmaqı* öz təsəvvürinə münasib görmədigindən [№3, s.12] – “olunmağını”;

❖ əhali özi gerek mü‘əllimlərdən, mə‘arif mə’murlarından canışın təsdiq etmiş məramnamə ilə *dərs verilməgi* tələb etsün [№2, s.7] – “verilməyini”;

❖ Əgər daşnaqsutunun zərəri təkə erməni qövminə dəgsəydi biz əlbəttə qonşuluq və insaniyyət hissiyyatınca *ermənilər bu bələdan xilas olmaqı* arzu edərük ... [№4, s.15] – “ermənilərin ... olmağını”;

❖ Yeni rəfiqimizi can-i dildən təbrik edüb müqəddəs məramında davam edüb arzusuna *nail olmaq*ı istəriz [№4, s.24] – “olmağını”;

❖ bələk bağı balanıñ ə‘zasın bə‘z yerlərdə boğub *qan hərəkət etməgə* mane‘ olur [№5, s.6] – “qanın hərəkət etməsinə”;

❖ Belə tənqlik balanıñ səhhətinə nə payədə zərər *verməgə* daha tövzihi lazım degil [№5, s.7] – “verməyinə”;

❖ ... bizlər təmam o əf‘al ü ə‘mali-həsənəni tərki edüb vəhşyanə bir halda *yaşamamıza* afərin! [№4, s.24] – “yaşamağımıza”; Osmanlı türkcəsinin təsirlərindən biri;

❖ Türk *hökmranları* türk şa‘irlərinə nə payədə kəmə e‘tina olmaqları barəsində .. [№3, s.13] – “hökmranlarının”;

❖ Bu qərardad təsdiq olunub *icra olandan* bəri otuz-qırx il keçüb. Görəñ aya bu otuz-qırx ilin müddətində (Allah insaf vermiş) *ruhanilərimiz* bir məktəb açduqı varmı? [№2, s.8] – “olunandan” / “ruhanilərimizin”;

❖ ... sinənin hədəqəsi öz növbəsində *həmişəkidən* bir qədər daralduqında ökpə (ağ cigər) için çəndən vüs‘ət qalmayur [№3, s.4] – “həmişəkindən”;

❖ ... və çox vaxtı oña kinayə və istehza təriqincə acı sözlər deyərmiş ...; Belə ki *bir vaxtı* bunlar yaylaqda *olan zəmanı* evlərindən çıxub gözəl dağlarda seyr ü səyahət etdikləri əsnada ...; Molla Pənah Vaqif mərhum İbrahim xanın müqərrəb-i hüzurı *olan zəmanı* ...; Qarabağda *olan zəmanı* Bəharlı qəryəsindən Həmid bək adlı bir şəxsilə tanış oldum [№5, s. 8, 9, 10]; *Bir günü* gördükki bizim kəndə tərəf bir böyük dəstə atlı gəlür [№5, s.14] – “çox vaxt”, “bir vaxt”, “olan zaman”, “bir gün”;

❖ *Sabahı* onı asacaqdılar [№5, s.12]; *Sabahı gün* cənab pristav strajniklərilə bilə bizim kəndə təşrif gətürdilər [№5, s.14] – “sabah”;

❖ a) **feil + -duqa görə** (-duğuna görə): İnsan tərbiyəsi təbi‘ət iqtizasıncə *olduqa görə* .. [№2, s.3]; İnsanın mərtəbəsi uca *olduqa görə* ..; Zahirî həvass beş qism *olduqa görə* .. [№2, s.4]; zira ki rəhm dolı *olduqa görə* mə‘dəni bir qədər yuxarı yə‘ni sinə tərəfə qaldırur [№3, s.3]; zəhərlü əczalarla məxlut *olduqa görə* [№4, s.2]; hava tə’sirinə yavuuq *olduqa görə* turşuyur; ... müfəssəl bəyan *lazım olduqa görə* ...; Körpə bala çox vaxtı yuxulu bi-hərəkət *olduqa görə* ... [№4, s.4]; zira ki bə‘z boyaglar zəhərli *olduqa görə* balanıq nazik əndamına tez sirayət ediyorlar [№5, s.4]; ... balanıq qarnı və sinəsinin bir hissəsi bələk altında *qalduqa görə* ... [№5, s.7];

❖ b) **feil + -(ma)dıqdan / -duqdan / -dükdən** -(ma)dığından, -(ma)dığı üçün; -(ma)dığına görə): böylə mə‘arif mücahidləri kifayə qədərincə Bulğaristanda *olmadıqdan* bə‘zi məktəblərdə yarımçıq “Zəbur ü Tövrət” oqumuşlar da mü‘əllimlik vəzifəsini əda edürdilər [№3, s.6]; Hökumət ilə müqabilədə olub ittifaq gücünün çoxını mücadiləyə və xuddarlıqını mühafizət etməgə sərf *etdükdən* mədəni və mə‘arif məramlarını ‘əmələ gətürməgə artuq vaxt işlədə bilmədi [№4, s.8]; E‘dadi məktəblərin mü‘əllimlər şurası müstəqil bir idarə *olduqdan* bir parlament demək olur [№4, s.8]; bə‘z yerlərdə Germaniya və Afstriyada olduqı kibi hökuməti-‘aliyənin hüquqı məclis-i məb‘usan hüquqından artıq oldıqından bu məclis hökuməti-‘aliyə əlində idarə-i dövlət üçün bir vasitə bir alət məqamındadır. Digər tərəfdən, bə‘zi yerlərdə İngiltərə, Firəngistan və İtaliyada olduqı kibi məclis-i məb‘usanın hüquqı hökuməti-‘aliyə hüquqından ziyadə *olduqdan* bu hökuməti-‘aliyə məclis-i məb‘usan əlində idarə-i dövlət üçün bir vasitə bir alət hökmindədür [№5, s.2];

❖ c) **feil+ -maqa görə** (-dığına görə): Hər ikisi çalışqan və işlərində diqqətli *olmaqa görə* qonşuları bunları işsiz qoymazdılar [№3, s.14];

❖ ç) **feil + -(ma)maqdan** -(ma)dığından, -(ma)dığı üçün, -(ma)dığına görə): ola da bilər ki cəma‘ət müsibətinə ürəgi *yanmamaqdan* işə kəm məhəll olub ... [№4, s.10];

❖ **olunursa** (*olunarsa, olunsa*): Mə'yub bala ata və ana üçün gözəb dərəcəsinə mülahizə olunmasına əgər təftiş *olunursa* ancaq demək olur ki valideynin səhv ü xətalarının kəffarəsidür [№3, s.5];

❖ Təyini söz birləşmələrini yazıda fərqləndirmişik:

a) I növ təyini söz birləşmələri:

ahi-cansuz – canyandıran ah, *dibayi-zərd* – sarı güllü ipək, *nami-mübarək* – mübarək ad, *şahi- dərya dil* – dərya ürəkli şah, *'eşqi-həqiqi* – həqiqi eşq, *dosti-həqiqisi* – həqiqi dostu (Vaqifin), *məhəbbəti-ilahi* – ilahi məhəbbət və s. və i.;

b) İzafət (II və III növ təyini söz birləşməsi):

bab-i kərəm – kərəm qapısı, *bab-i tərəqqi* – tərəqqi qapısı, *şü'əra-yi fars* – fars şairləri, *idarə-i dövlət* – dövlət idarəsi, *haqq-un-nas* – insanların haqqı (qul haqqı), *sahib-i tac ü xətt* – xətt-tac sahibi, *əhl-i zövq ü səfa* – zövq və səfa əhli, *meydan-i 'eşq* – eşq meydanı, *gövhər-i Nəcəf və mə'dən-i izz ü şərəf* – Nəcəf gövhəri və izzət-şərəf mədəni, *dövr-i zor-i bazu* – qol gücü dövrü, *mövsüm-i gəşt-i laləzar* – çəmənliyi gəzmək mövsümü və s. və i.;

❖ و “və” bağlayıcısı bəzi sabitləşmiş birləşmələrdə, bəzən də qafiyə naminə, həm də izafət birləşməsinə bənzəməsin deyər sözlərdən ayrı şəkil-də “u, ü” kimi yazmışıq: məs.: “*Zəbur ü Tövrat*”, *əkl ü şürb*, *can ü dililə*, *şövq ü zövqilə*, *mey ü məhəbbət*, *tac ü xətt*, *lütf ü kərəm*, *zövq ü səfa* və s.;

❖ a) ‘ (sözün tərkibində ع “ayn” hərfinin olduğunu göstərmək üçün): ‘*ömr*, *e'tikaf*, *'elm*, *mə'arif*, *sə'y*, *rücu'*, *ictimə'*, *mən'* və s.;

b) ’ (sözün tərkibində “sükunlu həmzə” (ء ٔ ٓ) hərfinin olduğunu göstərmək üçün): *mö'min*, *məs'ələ*, *məs'ul*, *rə'y*, *cür'ət* və s.;

❖ Bağlayıcılar, demək olar ki, heç yerdə vergüllə verilməyib, lakin istisnalar da var. Qeyd edək ki, “*ki*” (که) bağlayıcısı çox vaxt aid olduğu sözə bitişik yazılıb;

❖ Müasir ədəbi dilimizin əksinə olaraq, da / də – yerlik hal şəkilçisi kimi ayrı, ədat kimi isə bitişik yazılıb. Hər iki vəzifədə də iki qrafik variantda verilib (ده və دا). Maraqlıdır ki, eyni yerdə hər iki variantın yazıldığı da olur: قفقازده // قفقازدا (Qafqazda) [№3, s.7], آناسیده ... آروادلاردا (anası da, ... arvadlar da) [№3, s.14];

❖ Fars mənşəli بی -bi (-sız) ön şəkilçisi gah sözlərə bitişik yazılıb, gah da ayrı;

❖ -ma inkar şəkilçisi gah əliflə ما , gah əlifsiz م yazılıb;

❖ Mürəkkəb sözləri təşkil edən tərəflər, adətən, ayrı yazılıb:

boyun duruğ بوگون دروغ , uzun qulağ اوزون قولاغ , ağ saqqal اغ سقال , iki qat اگي قات , iki üzlilik اگي اوز ليک , yüz başی يوز باشی ; pak damən پاک دامن , rəhm dil رحم دل , sadə dil , şirin zəban, nəsihət *amiz*, hikmət *asar*, mö‘ciz *nüma*, qiraət *xana*, həm məslək, həm ‘əsər, həm sər, şəhadət *namə*, saqi *namə*, haqq *pərəst*, millət *pərəstlik*, Kərim abad (şəhər adı), fələk *zədə*, mənfi‘ət *bərdar*, tel ğraf تيل غراف , sahib *kar* صاحب کار , sa‘at *saz*, nə‘l *bənd* və s. və i.;

❖ Müasir orfoqrafiya qaydalarına əsasən, defislə yazılmalı mürəkkəb sözlərdə defisdən istifadə edilməyib;

❖ Durğu işarələrindən istifadədə sistemlilik gözlənilməyib; xitab və ara sözlər cümlədə nadirən fərqləndirilib; tire işarəsi indiki kimi sətirin ortasında (–) deyil, aşağısında (_) verilib;

❖ Həmcins üzvlər arasında da, adətən, vergüldən istifadə edilməyib. Məsələn, ... zə‘if milləti özünə qul, *millətini dilini dinini* nabud ediyordı; imdi bir milləti o birisinə *faiq gəlməsi ağa olması* qol güciylə degil mək-

təb, *ədəbiyyat* ‘elm, ictimaiyyəti və bunlar kibi mə’nəvi qüvvələr ilədür [№1, s.1]; *millətimizin tərəqqisinə ədəbiyyatından xəbərdar olmasına məktəblərimizin müntəzamlığına tərbiyə və təlim üsulunun cəma’ət arasında intişar olmasına* jurnalımız bir vasitə olacaq; ... əvvəlki ictimai beş gün ikinci on beş gün davam etdi [№1, s.2]; Rə’s Murad ağa kimi şəhərdə *mehriban üftadə dövlətli yaraşıqlı* kişi yoqdur [№1, s.15]; Lakin *nə oqumaq hansı ‘elmi öyrənmək* mə’sələsi ortaya gələndə *railər müxtəlifləşirlər* [№3, s.9]; Ata babadan qalan mülklərimizin nəf’ini özgələr aparırlar çünki olarda *‘elm var mə’lumat var fənn var*; Fə’ləlikdə də *hamudan rəzil hamudan həqir* müsəlman fə’ləsi degilmi? ... Təkcə bədən zoru *maşın elektrik* ‘əsində kar görməz. *‘Elm gərək mə’lumat gərək fənn gərək*. Və genə *‘elmsizlikdən ticarətdə əkinçilikdə sənaye’də* hamudan gerü qalan müsəlman degilmi?... [№3, s.10]; Şəri’ət *‘elmin bilməyən din[d]arlıq olmayan* nə qədər bilikli və mə’lumatlı olur-olsun, nə özinə nə özgəyə faydalı ola bilməz [№3, s.11]. *Nəvayinin Füzulinin yaxud Vəqifin mənzumələri* hansı fars şairinin əsərindən az ahəngdardır [?!] [№3, s.13]; Bir işdə ki cəma’ətin *qontrollı* *olmadı* bir işdə ki cəma’ətin hesab almağa *ixtiyari qalmadı* bir yerdə ki mətbuat yolu ilə ictimai işlər *‘ümumiyyəti* *olmadı* geyri bir nəticə gözləmək *‘əqldən uzaq* şeydür [№4, s.10]; *Bənəfşəni yasəmənə narkisi* xülasə hamu gülləri bir-bir dadub atdı [№4, s.22]; Rusiyada imdi bu sa’at *hər bir qövmlər* *hər firqə* bu seçkilər barəsində *bir təlaşda* *bir sə’ydə* *dürlər* [№5, s.1]; *Nə qorqunc nə insafdan uzaq şey !* [№5, s.12]; Bu iş iqlas və qulluq göstərmək üçün çox yaxşı ittifaqıdır: soyulan *istirajinikdir* *“hökumət” adamıdır özi də rus*. Müttəhəm *kəndlü özi də ‘avam müsəlman*. *Hünər göstərməyin qulluq bürüzə verməyin* böylə məqamı ki ələ düşməz [№5, s.13]; Hətta *yüz başı da molla da ağsaqqallar* gününə düşdilər [№5, s.14] və s. və i.;

❖ *Millət ey sübh yulduzum nə üçün ?*

Bir işıqlanmaq ilə tez batdın [№5, s.8];

Siyavəxşə ged söylə ki məh cəbin

‘Əcəb ki bir ləhzə aya nəyə ?

Xüram eyləməzsən hərəm xanəyə [№5, s.15] və b.

– Məlumdur ki, müasir orfoqrafiya qaydalarına əsasən, sual işarəsi ən sonda qoyulmalıdır;

❖ Xüsusi ismə artırılan şəkilçilər, müasir orfoqrafik qaydalardan fərqli olaraq, elə dırnaq işarəsinin içərisində verilir. Məsələn: “Rəhbəri”, “Nəşr-i Mə‘arifi”, “arqadaşlıqların” və b.; Eyni zamanda, çox vaxt dırnaq içərisində verilməli sözlər fərqləndirilmir. Məsələn, ‘*Elm və Nəşr-i Mə‘arif* haqqında söylənən gözəl nitqləri möhtərəm *İrşad* gazetəsinin sütunlarında oquduq [№3, s.9]; *Rəhbəri* ikinci nömrəsində Köçərlü Firidun bəgin *Ədəbiyyatımıza dair* məqaləsində Vidadini, Vaqifi və Zakiri “Gögdə uçan durnalara” xitabları dərc olunmuşdu [№3, s.12];

❖ ك , گ , گ , گ – bu hərflər eyni zamanda müxtəlif səsləri – [k], [g], [ŋ] – ifadə etməyə xidmət edir: ایگگز [ikiniz / №1, s.14]; اگلەشك [əgləşin / №1, s.15]; ارکەگ [erkəgin / №3, s.5], کوکران [gögəran / №3, s.5], مالگ [malik / №3, s.10], چونگه [çünki / №3, s.10] və s. Nəzərinizə çatdırıram ki, bu hadisə eyni dövrə və eyni abidəyə aiddir. Ümumi mənzərədən belə qənaətə gəlmək olur ki, hər müəllif bu işarələrdən istədiyi kimi istifadə edib və özünün seçdiyi sistemə uymağa çalışıb;

❖ Bəzən qoşasamitli milli sözlərimiz tək samitlə yazılır: saqqal سقال , qaqqıldaşa-qaqqıldaşa قاققلاشا , yeddi یدی , səkkiz سکز , doqquz دوقوز , ağsaqqallar آغساقلار , sıgallamaq سغالامق , qollarımda قولاریمدا və s. Bəzən milli sözlərimizdə də təşdid işarəsindən istifadə edildiyinə rast gəlirik [يولاریڭیز / №2, s.9; يەددی yeddi / №3, s.6]. Bəzən əslində təşdidsiz olan sözün danışığa əsasən təşdidlə verilməsini müşahidə edirik. Məsələn, əslində “tərbiyə” olan sözün “tərbiyyə” kimi qeyd edilməsi [تربیه / №2, s.2]. Yaxud, təşdidlə yazılmaq əvəzinə qoşa hərflə yazılıb: hissi-müştərək [هسس / №2, s.5], niyyətə [نییتە / №3, s.6];

❖ Nöqtələrin (bəzən hətta hərflərin) yeri çox vaxt səhv düşüb (əsasən, ر və ز , ن və ی hərfləri yanaşı gəldikdə). Məsələn, “ziraətqah” əvəzinə “rizaətqah”, “pəzir” əvəzinə “pəriz”, “adında” əvəzinə “adnıda” və s. Ümumiyyətlə, çap səhvləri olduqca çoxdur;

❖ Sözlərin sətirdən sətərə keçirilməsində səhvlərə yol verilib. Məsələn, müsəlma-nları [نارای / مسلم- / №1, s.2], dinda-rlıq [دیندا- رلق / №3, s.3], məktəblər-indən [یندن - مکتب لر / №3, s.5], yerlər-ində [ینده / يرلر- / №3, s.8], laz-ımdurlar [لاز- مدرلر / №4, s.20], qunda-ğlamaqdan [قوندا- غلاماقدان / №5, s.5] və s.;

❖ Jurnalın dili maraqlı **frazeoloji birləşmələrlə** də zəngindir. Məsələn:

... gərək birlikdə ehtiyaclarımızın düzəlməsinə çalışaq özümüzə gələcək sə‘adəti üçün *yol arayaq* [№1, s.2];

Büraqratların insafına *bel bağlamaq* ‘əqldən uzaq şeydür;

Nə həddin var hüquqın məhdudluqından *danışiq başı açasan* [№1, s.3];

Arzusını çəkdigimiz “Rəhbər”in ‘ədəmdən vücuda gəlməsini, xəyalat ‘aləmindən mə‘işət meydanına qədəm qoymasını təbrik edüb... [№1, s.4];

Müsibət *yüz verdi*; ... qış soyuğundan özlərini saxlamaq üçün bir daldanacaq tapmaq qeydi də *lazım düşdi*. ... hərə özünə bir yampac tiküb bu fələk zədələr *genə düşdilər dilənçiligə*;

... rəisin hüzurunda olar üçün *dil yetürməgi* və‘d ediyordılar [№1, s.13];

Sizin *ümid dutduqunuzdan* artuq mən sizə kömək edəcəgəm [№1, s.14 / indi: “ümid etmək”];

Lakin *ğəflət və kəsəlat* bizi elə *basmışdıki* ...;

... yoxsa öz xoşına nə bir para mü‘əllimlər və nə mə‘arif mə’murları “təbi‘i” üsulundan *əl çəkməyəcəklər* [№2, s.7];

Xala *xatirin qalmasun* üçün də olsa [indi: “xala xətrin qalmasın”];

Ruhanilər məscidə nəzarət edən kibi məktəb işlərinin nəzarətini həm *gözdən qoymayacaqlar* [№2, s.8];

Və illa şahin ü laçın *duyuq düşüb* onların sürbəsini dağıdar və *qızıl qana boyar* [№2, s.11];

‘Əfv-i günahimə Xudaya mən *ümid bağlamışam* [№2, s.14];

... siyasi və cəngi işlərdən kənar səssiz və kəsiz mə‘arif *yolında can və baş qoyublar*;

... azad olandan sonra bulğar mü‘əllimləri həm mə’nəvi və həm maddi tərəflərdən tənəzzülə *yüz qoymaqa* başlamışlar [№3, s.6];

Doğrusı bu nitq bəndəni xeyli *təfəkkürə saldı*;

Təkcə bədən zoru maşın elektrik 'əsrində *kar görməz* [№3, s.10];

Aclıq və yertərpənmə Kərim abadı bir müsibətə saldıki hər kəs *öz hayına qaldı*;

İş düşdi bu gün-sabaha;

... bir *bəhanə gətirüb* i'anə verməkdən *baş qaçurdi*;

Mə'sumə *özin itürmiş* sakit durmuşdı, cavab verməgə bir *söz tapmayurdi* [№3, s.14];

... mədəni və mə'arif məramlarını *'əmələ gətürməgə* artuq *vəqt işlədə* bilmədi [№4, s.8];

Bulğar hökuməti Bulğaristan məktəblərindən başqa 'Osmanlu məmləkətində olan bulğarları həm *gözdən qoymayır* [№4, s.9];

... hər bir işə ki biz *əl bulaşdırıruq* axırından bəla və müsibət törəyir [№4, s.10];

Əgər *keçmişlərə əl atsaq* hər beş ildə üç ildə büroqratların tərz-i idarəsindən zühur edən böylə müsibətlərin çoxını görürüz;

... bir məqa[lə]silə bizi bu *qaranlıqdan çıxartdı*, bu firqə həqiqətdə nə olduğunu bizə bildirdi [№4, s.11];

... erməni cəma'əti daşnaqsutundan pezikübdür, *nifrətə gəlübdir*;

Bu isə daşnaqsütuna və tərəfdarlarına əlbəttə *xoş gəlməyür*, gəlməyürsə də nüfuzı *qüvvədən düşməgə yüz qoyur* [№4, s.12];

İmdi müsəlman cəma'əti bu üsul-i idarəyə və nümayəndələrinə ehtiramdan *əl çeküb*;

... sizin daşnaqsu[tu]nun *əlləri qardaş qanına bulaşub*, bizi də qardaş *qanına əl bulaşdırmağa* məcbur edüblər [№4, s.14];

Rusiya büroqratları hürriyyət cünbüşünün *qabaqını kəsmək* üçün yapon müharibəsini *ortaya saldılar* ...;

... erməni cəma'ətinin *başını qatışdırmaq* üçün ...;

Nə qədər ki bu firqə mövcuddur biz arxayın mədəniyyət və tərəqqi *dalınca düşə bilməyəcük*.

Nə qədər ki bu firqə ermənilərin arasında var qardaşvar və sədaqətlə müsəlman erməniyə, erməni müsəlmana *əl uzada* bilməyəcək [№4, s.15];

Böylə *qəlbədən çıxan* fəryadları, xitabları millətin *qulağına çatdırmaq* lazımdır [№4, s.17];

Vətənimiz yaşadıqca bu xaqanın adı xəlqin *yadından çıxmasun* ! [№4, s.19];

Bu müvərrix *cəvaba çekildi* [№4, s.21 / indi: “sorgu-suala çəkilmək”];

Mənim ‘elmim əlbəttə münəccimin ‘elmi tək sənə *ğəzabə gətürməz* [№4, s.21 / “qəzəbləndirmək”];

Qərənfil çeynədi bir *dad görməyib* atdı [№4, s.22];

Mən bu sa‘at tənbihi edərəm o şəxsə ki *xoş gəlmək* bəhanəsilə mənə böylə bir zülmin *məs’ulyyəti altına aldırar* [№4, s.24];

... mətləb aşkar olmaq üçün bu iki məmləkətin üsul-i idarəsi bir qədər təfəsilən bəyan olunması *lazım görildi* [№5, s.2];

Germaniya padşahı həm *səltənət sürür* həm də idarə edir [№5, s.3];

Molla Vəli Qazax mahalında Şıxlu qəryəsində *təvəllüd tapubdur* [№5x2, s. 8, 10];

Molla Vəli *ehtiyata düşür* ki onlar *yolu itirib* azacaqlar;

... və burada onun xana yavuş olmasına *səbəb düşübdür* [№5, s.9];

... dərddə üğəmini olara izhar edərək *yürəginə boşlatmaq* istəyirdi [№5, s.12];

Mən çox arzu edərdimki öz macəramı bir kəsə nəql edüb *yürəgimi boşaldam*;

... çünki görü[nü]rdiki *yürəginin dərddini boşaltmaq* Kərim üçün böyük təsəllidir;

Hünər göstərməyin, qulluq bürüzə verməyin böylə məqamı ki *ələ düşməz*;

... kəndlüyə buyurdıki təqsirin *boynına alsun*. Kəndlü mə‘lumki *boynına almaq* istəmədi çünki müqəssir degil idi [№5, s.13];

Hətta yüz başı da molla da ağsaqqallar *güninə düşdilər*;

Cəma‘at bir az *özinə gələndən* sonra Murad bəgin *ayağına yıxıldılar* [№5, s.14] və s.;

RƏHBƏR

Qafqazın və təmam Rusiyanın mə'şətindən, bil-‘ümum Rusiya müsəlmanlarının mə'şətindən, bil-xüsüs ədəbiyyatdan və üsul-i tə'lim və tərbiyədən bəhs edən aylıq türk jurnalıdır.

1907 -inci ildə ayda iki dəfə nəşr olunacaq.

Jurnalın məramnaməsi Üsul-i tərbiyə və tə'lim qismi

Cismani, ruhani və əxlaqi tərbiyədən bəhslər. İndiki və keçmiş qövm-lərin üsul-i tərbiyələrinin tarixi. Müsəlman məktəblərində üsul-i tədris necə olmalı. Rusiya müsəlmanlarının məktəb işləri. Məktəblərimizdə tədris olunan kitabların tənqidi.

Ədəbi və fənni qismi:

Milli hekayələr, mənzumələr, romanlar, şə'irlərimizin əsərlərinin nümunəsi və tərcümə-i əhvalları. Mə'şətimizdə lazım və asan dil ilə yazılmış fənni və 'elmi məqalələr, tənqidi.

İctima'i qismi

Qafqazın və 'Ümum Rusiyanın ictima'i mə'şətinin icmalı. Kənd, şəhər və zəmin darlıq (zemstva) idarələrinə dair məqalələr, məktubat.

1907 -inci il üçün müştərilik¹ dəftəri açılıbdur

İlligi – dörd manat. Altı aylığı iki manat əlli qəpik.

Müştərilik pulunu hissə-hissə vermək olar.

Əvvəldə [2] manat, mart ayında [1] manat, mayda (1) manat. İbtidayi məktəblərinin mü'əllimləri üçün illik qiymətindən (1) manat güzəşt olur.

¹ مشترک [müştərilik] yazılıb.

İxtar

1907 -inci ildə tazə müştərilərə 1906 -ıncı ildə çıxan 4 nömrə Rəhbər məccanən göndərilür.

1907 -inci ildə jurnalda siyasi məqalələr dərc olunmaq üçün icazə istənübdür.

Adres

Baku – Ğuberniya küçəsində ‘Aşur begofuñ evində “Rəhbər” jurnalının idarəsi yaxud **Baku** üçüncü müsəlmani və rusi məktəbinin mü‘əllimi Mahmud bek Mahmud bek of.

Adres rusca:

Баку Губернская улица д. Ашурбекова. Рехбера или Баку, 3 Русско²-татарская школа, крепость учителю М. Махмудбекову.

² “Русско” yazılıb.

*ibtida-i deqabr 1920*³

Sentabr¹ın 24-ində sənə 1906

Məhəll-i idarə: Jurnalımızıñ məsləkiñə müvafiq yazılmış məqalələri qəbul edəriz lakin təshihə idarə muxtardur ===== Çap olunmayan məqalə sahibinə göndərilməz ===== Marqasız göndərilmiş məktublar qəbul olunmaz ===== Редакция журнала «Рехберъ» и «Дебиستانъ» Баку пассажъ Г.З.А.Тәгіева	Birinci il <i>RƏHBƏR</i> Sənə-i tə'sisi 1324	Abunə qiyməti Dörd aylıq (1907 -ci ilin ibtidasınadək Bir manat əlli qəpik ===== Müştəri olmaq istəyənlər Baküdə “Dəbistan” jurnalının idarəsinə rücu‘ etsünlər
---	---	--

41

İFADƏ-İ MƏRAM

Yaşadığımız ‘əsr bir ‘əsrdir ki müntəzəm məktəbi, milli ədəbiyyatı, mü‘əyyən məsləkdə ictimai mə‘işəti və hər cür iqtisadi mücadiləyə hazırlıqı olmayan millət mə‘işət mücadiləsində tez-gec məhv olasıdır. Bir vəqt varidi ki qüvvəli bir millət müsəlləh olub qol güciylə o biri zə‘if milləti özünə qul, millətini dilini dinini nabud ediyordu. Lakin imdi bir millətin o birisinə faiq gəlməsi ağa olması qol güciylə degil məktəb, ədəbiyyat ‘elm, ictimaiyyat və bunlar kibi mə’nəvi qüvvələr ilədir. Pəs hər bir millət ki öz milliyətini, dilini itirüb yox olmaq istəməyür gərəgdür məktəblərinin müntəzəm olmasına, ədəbiyyatının sərvətlənməsinə, ədəbiyyatı vasitəsilə millətini tanımağa və millətinin ictimai işlərinin vüs‘ətlənməsinə çalışsun.

Bunların hamusını nəzərə alub biz bir neçə Badikubə mü‘əllimləri açıq və sadə dil ilə yazılmış tərbiyə və tə‘lim üsulundan, ədəbiyyatdan və ictimai mə‘işətdən bəhs edən aylıq bir jurnal nəşr etməyə şüru‘ etdik.

Məqsudumuz məktəblərimizin müntəzəmliyinə, millətimizin mə‘işət meydanında ‘elm və mə‘rifət yolunda irəliləməsinə və milli ədəbiyyatından xəbərdar olmasına əlimizdən gələn qədər rəhbərlik etməkdir.

‘Öhdəmizə götürdüyümüz böylə bir vəzifəni əda etməgdə bacaruqımız və sə‘yimizi əsirgəməyəcəgiz. Və o ümiddəyiz ki sə‘yimiz [səfhə 2] bihudə getməz: az mı çox mı millətimizin tərəqqisinə, ədəbiyyatından xəbərdar olmasına, məktəblərimizin müntəzəmliyinə, tərbiyə və tə‘lim üsulunun cəma‘ət arasında intişar olmasına jurnalımız bir vasitə olacaq.

“ Rəhbər ”

BİZƏ NƏ LAZIMDIR ?

Bu axır vaxtlərdə biz Rusiya müsəlmanları öz milli ehtiyaclarımızdan və cəma'ət işlərimizdən əsla xəbərimiz yox idi. Bunun səbəbi isə çox da bizim bətalətimiz degil idi. İstibdad boyun duruğı bizi bir hala gətirmişdiki nə olduqumızı, nə üçün mə'işət etdügimizi, millətimizin sə'adəti nədə olduğunu fikr etməgə bizlərə fürsət qalmamışdı. Lakin bu axırkı iki ildə Rusiyada zühur edən cümbüşün və hürriyyət yolunda tökülən qanların bərəkətindən biz də bir qədər asudə nəfəs alduq, ayılduq, anladuqki gərək birləşək gərək birlikdə ehtiyaclarımızın düzəlməsinə çalışaq özümüzə gələcək sə'adəti üçün yol arayaq. Odur ki bu keçən avqust ayında Rusiyada iki böyük müsəlman ictimaiyyəti düzəldi; biri Nijnedə “ ‘Ümumi Müsəlman İctimaiyyəti”, o biri Badikubədə “ Qafqaz Müsəlman Mü'əllimlərinin İctimaiyyəti ”.

Avqustun 15-ində başlayub əvvəlki ictimaiyyət beş gün, ikinci on beş gün davam etdi. Milli və ictimaiyyəti ehtiyaclarımızın əhəmiyyətli lazımlarını bu iki ictimaiyyət həll etdi. İctimaiyyətdə həll olunmuş ehtiyaclar bunlardır: ruhani və məktəb işlərimiz və mövqəfat gərək millət ixtiyarında olsun. Mollaların və mü'əllimlərin tə'əyyün və xaric olunması cəma'ət ilə olsun. İbtidai tə'lim ‘ümumi, cəbri və məccani olsun. Yə'ni hamu uşaqlar məcburən və pulsuz ibtidai tə'lim alsunlar və geyri ..

Bu məs'ələlər hamısı dini vücutatımız kibi bizə lazımdırlar. Bunların qövldən fe'lə gəlməsinə gərək çalışaq əlləşək yoxsa qurı bir yerə yığılub gözəl nitqlər söyləməkdən, uzun-uzadı müzakirələrdən, qəraradlardan bir şey hasil olmaz. Bizə vacibdür ki bu iki ictimaiyyətin qəraradlarının hamısını da olmasa çoxını qövldən fe'lə gətürməyin dalınca olaq və illa daha sonra ictimaiyyətlərimizə gələn olmaz. İctimaiyyətlərimiz e'tibardan düşər. Bu da bizim üçün böyük bir bədbəxtlik olur. Burasını yəqin etməliyiz ki əgər bundan sonra ictimaiyyətlərimiz olmazsa həyat və mə'işət bizə tənq keçər, çünki imdi Rusiyanın hər bir qövmi hər firqəsi özi öz işlərini ictimaiyyətlərdə ‘ümumi məclislərdə həll edir. İmdi Rusiya yeni bir həyata qədəm qoyub – ‘ümumiyyət - - ictimaiyyət həyatına. Daha hökumət mərkəzindən dərhlərə dərman, ehtiyaclara ‘ələc gözləmək vaxtı keçib.

[səfhə 3] Bunun üçün biz müsəlmanlar da ‘ümumiyyət ilə icma’likdə gərək iş görək.

__ *Yek bam do həva*⁴ __ olmaz, bürəqratların⁵ insafına bel bağlamaq ‘əqldən uzaq şeydür.

Bu vəqtə qədər dinməz əgləşməgimiz⁶, bu vəqtə qədər milli ehtiyaclarımızdan ötri səs çıxardmamaqımız⁷ geyrilərin nəzərində bizi böylə bir həqarətə salubki birdən biz də bir ehtiyac tələbində olanda, biz də bir ictima’ düzəldəndə hərə bir tərəfdən __ ay aman qoymayun müsəlmanların fikri bir ‘əlahiddə işdədür __ qışqırıq salur. Həmin yuqaruda zikr olunan Nijne ictima’inin barəsində baq “Rusiya” gəzetəsi nələr yazur:

“Avqust ayında islama müğayir xilaf ‘əqidələri götürməkdən ötri müzakirə etmək üçün Nijnedə müsəlmanlar daxiliyyə vəzirindən izn aldılar. İctima’ isə öz məramnaməsindən kənara çıxub siyasi məs’ələlərdən, hökumət işlərindən, müsəlmanların Rusiyada hüquqı məhdud olmaqdan, Dövlət Duması bağlanmaqdan danışıqlar etməgə cür’ət eylədilər. Hətta ictima’ vəzirlər sədrinə yazubki müsəlmanların ruhani işlərinə dair tazə qanunlar ikinci Duma yığılınca gərək çıxmasun, bu Duma da tezəcə yığılsun. “Rusiya” gəzetəsi bunu demək istəyür ki __ müsəlmansan, sənin vəzirlər sədri ilə nə sorğu və sualın ola bilər, nə həddin var hüquqın məhdudluqından danışiq başı açasan. Dövlət Duması nə vəqt yığılacaq sənin nə vecinə⁸. Ruhani məs’ələlərini çervanskilər, iğnatoflar həll edə bilərlər. Otur yeründə ye iç yat, saña artuq şey lazım degil. __

Pəs biz gərək ‘ümumilikdə icma’ilikdə dərdimizə çalışısaq ehtiyaclarımızı həll edək hamuya bildirəkki biz də mədəniyyətə tərəqqiyə qabilük. Və illa “Rusiya” gəzetəsinin və həm məsləklərinin gülüncündən xilas olmaruq.

M

⁴ fars. “Bir dam iki hava”

⁵ بیورات

⁶ اكلشمك مز [əgləşmək miz] kimi yazılıb.

⁷ چخاردمامقمز

⁸ ويجکا

ƏDƏBİYYATIMIZA DAYIR

“*Adərbacan*⁹ türklərinin ədəbiyyatı yoxdur” biz hamımız bu təsəvvürdəyiz. Doğr[u] deyəndir¹⁰ ki Azərbaycan¹¹ türklərinin Sə‘disi, Hafizi, Şekspiri ... yoxdur əmma Vaqif, Vıdadi, Nəbati¹², Seyyid Şirvani və çox-çox bunlar kibi şa‘irlərimiz var ki hər bir millət olur-olsun onlara fəxr edə bilər. İş bundadır ki bu şa‘irlərimizin nə əsərlərindən¹³ və nə dən¹⁴ məsləklərindən¹⁵ xəbərimiz var. Bıçarə şa‘irlərimiz öz ‘əslərində¹⁶ bir para nadanların məzəmmət və sərzənişlərinə təhəmmül edüb yüz min xunabələr ilə yazduqları gözəl əsərləri qoyub gedüblər. Bu əsərlər isə orda-burda dağınıq, və gün-gündən məhv olmaqdadurlar. Pəs bizə lazımdır ki keçmiş şa‘irlərimizin [səfhə 4] əvvəl əsərlərini ehya edək sonra yavaş-yavaş ədəbiyyatımızın zamanəyə müvafiq sərvətlənməsinə çalışaq. Buna görə Rəhbərin ilk nömrəsindən Köçərlü Firidun bəgin “Ədəbiyyatımıza dair” məqaləsi ilə bu işə şüru‘ edərük.

SEYYİD ƏBÜLQASİM NƏBATI

Arzusını çəkdiyimiz “Rəhbər”in ‘ədəmdən vücuda gəlməsini, xəyalat ‘aləmindən mə‘işət meydanına qədəm qoymasını təbrik edüb hədiyyə tərzincə şa‘irlər sərvəri Seyyid Əbülqasim Nəbatinin müxtəsərən tərcümə-i halını bə‘zi əş‘ar ü kəlamilə bir yerdə onun səhifələrinə təqdim edirik.

“*Bərgə-səbzəst tohfe-e dərviş*¹⁷.”

⁹ آذرباجان

¹⁰ دوغردیندر

¹¹ آذرباجان

¹² بناتی [Bənati] yazılıb.

¹³ اثرلرنیدن [əsərlərnidən] yazılıb.

¹⁴ نه دن

¹⁵ مسلک لرنیدن [məsləklərnidən] yazılıb.

¹⁶ عصرلرنیده [əsərlərnidə] yazılıb.

¹⁷ fars. “Yaşıl yarpaqdır dərvişin töhfəsi”.

Seyyid Əbülqasim Nəbati Azərbaycan şa'irlərinin ən məşhur və müqtədirlərindən birisidir. Onun əslə Qaracadağda Üştəbin¹⁸ qəryəsindəndir. Təxəllüsü Nəbati, Xan çobanı və Məcnun şahdır. Nəbati ziyadə müttəqi, dindar və pak damən bir vücud olub 'ömrünün çoxını zöhd ü 'ibadətdə keçirərmiş. Riyazət əhli olduğu üçün əksər ovqat 'əlaqəsini xəlqdən kəsüb e'tikafa əgləşərmiş və bu zaviyənişinliyi özünə böyük bir sə'adət hesab edüb həqiqət 'aləminə irişməyi və gizlin sirlərdən ittilə' kəsb etməyi vəhdət guşəsində bularmış, necə ki özi deyübdür:

“ Guşə-i vəhdət nə 'əcəb cayımış
Sirri-nihan onda hüveydayımış
“ ‘Aşiqi-divanələrin mənzili
Rütbəyə bax, 'Ərşi-mü'allayımış
“ Ğafildim bu dili-viranədən
Dil demə oğlan, bu ki dəryayımış ...”

E'tikafdan fariğ olduğu zaman gahda bir cəma'ətin içində gəlüb söhbət edərmış. Ziyadə fəsih və şirin zəban olduğu üçün çoxlarını özünə valeh ü heyran edərmış və həm 'əslərini çoxları ki onu tanıyarmış onunla mükəliməyə daxil olub söhbətindən istifadə qılmaqı özlərinə böyük gənimət bilərlərmiş. Bə'zi rəvayətə görə Seyyid Əbülqasim Üştəbində əvvəlcə dərvişlər silkinə daxil olub, sonralardan onun nüfuzı artub dərvişlərə mürşid olubdur. Bə'zi vaxtlərdə ondan kəramət sadir olarmış. Belə ki bir para xariqül'adə 'əlamətlər onda müşahidə olunubdur. E'tikafdan onun simasında bir nur təcəlli¹⁹ edüb şa'iri özgə bir hala salarmış. Və bə'zi vaxt şövq ü zövqilə cuşa gəlüb mey ü məhəbbətdən dəm urarmış:

“ Zöhd ü salahı çölə sal gəz kəza
Mövsim-i 'eyş mey ü minayımış
“ Xan çobanı adı, Nəbati özi,
Bir yüzi qırxıq, bığı burmayımış.

¹⁸ اوشتبين / Üştəbin

¹⁹ تجلی – iki ى ilə yazılıb.

Seyyid Əbülqasim artıq səxi və nəcib bir şəxs imiş. Atası dəxi möhtərəm seyyidlərdən olmağı şa'irin bu kəlamından anlaşur:

“ Meydan-i ‘eşqdə səgirdim atı
Müsəxxər eylədim Rum u Heratı
[səfhə 5] “ Möhtərəm oğluyam, adım Nəbatı
Zatımız haşimi, əslimiz ‘ərəb.

Nəbatinin künyəsi “Möhtərəm oğlu” olmağına bu şe'ri dəxi şəhadət verir:

“ Möhtərəm oğlu deyəllər²⁰ başa, adım Məcnun
Bir adım Xan çobanı, bir bığı burma burma!

Əgərçi Nəbatinin əyyam-i vəfatı sərahətən mə'lum degil əmma mö'təbər rəvayətə görə ol cənab tarixi-hicriyyənin keçmiş 'əsrə 1260-ıncı və ya 1270 -inci illərində imdiki Müzəffərəddin şahın babası Məhəmməd şahın əyyam-i səltənət[in]də vəfat edübdür və vəfatı 'ömrünün müsinn çağında ittifaq düşübdür və buğa öz şe'ri dəlalət eyləyür:

“ Mən dedim bəs Xan çobanı cavandur
Bir igit oğlandı bəbir bəyandur
“ Demə kim qocalub qəddi kəmandur
İndi gördüm saqqalının çalı var. ”

Nəbatı həzrət-i 'Əli 'əleyhissəlamın səmimi və həqiqi məddahlarından birisi hesab olub onun şə'nində çox gözəl və pür məzmun qəsidələr yazubdur ki onları mütalə'ə edən şəxsin qəlbində həqiqi bir vəcd ü tərəb cuşa gəlür. Nəbatı demək olur ki həzrət-i 'Əli 'əleyhissəlama ürəkdən 'aşıq imiş və bu məhəbbəti ucundan ol şahı- dərya dili və gövhər-i Nəcəf və mə'dən-i 'izz ü şərəfin mədhində yazdığı bir kəlamında əndazədən çıxubdur və bir növ'i özini şəkkaklar silkinə daxil edən kibi olubdur:

²⁰ دیلر

“ Mən ruz-i əzəldə sevümişəm²¹ bir şahı

Allah der oña ‘əliallahı²²

“ Hər kim oña Allah desə kafirdür

Şəkkakdur ol Nəbatı tək vallahi ! ”

Necə ki türkdə və habelə də fars dilində Nəbatinin yazdığı əş‘ar ü kəlamda bir qüsür yoxdur və bə‘z ittifaqlarda, məsələn saqi naməsində fars dilində yazdığı əş‘ar bəlkə türk lisanında nəzm qıldığı asardan bir azca da artıq mövzun və müstəhsəndür. Tərci‘bənd səbkində yazdığı saqi namə demək olar ki Nəbatinin cümlə türk dilində inşa’ qıldığı əş‘ar ü kəlamının əfzəli və bərgüzidəsidür və bu dəxi on iki bənddən ‘ibarətdür ki əvvəlinci bəndi Haqqtə‘alanın nami-mübarəkilə başlayub sonra sahib-i tac ü təxt olan peyğəmbərimiz Məhəmməd -ül- Mustafa[ya], sallı ‘əleyhi, səlam göndərüb həzrət ‘Əlinin adiylə xətm-i kəlam edir və ondan himmət və Haqqdan mədəd diləyür:

“ Degilən ya ‘Əli besövti-cəli

Eyləmə heç kimsədən pərva

“ Himmət al pirdən, mədəd Haqqdan

Dəmbədəm Hu çəküb yolu başla

Qoy qədəm rah-i ‘eşqə mərdanə

Gir xərabata məst məstanə.

Pirdən himmət və Haqqdan mədəd alub sövti-cəli ilə ‘Əliyyul-Murtəzanı zikr edüb və dəmbədəm Hu çəküb şa‘ir rah-i ‘eşqə mərdi-mərdanə qədəm qoyur və özini Fənafillah dəryasına gərq eyləyür və burada cürbəcür ‘aləmləri seyr edüb vəqt bevəqt saqiye-ənisi-can [səfhə 6] pərvərə rücu‘ edüb ondan lütf ü kərəm diləyür. Saqi namənin bir bəndində bahar fəslini, bir bəndində saqinin özini tə‘rif edüb digər bir bəndində ‘eşqi-həqiqidən və məhəbbəti-ilahidən və başqa bir bəndində şikayət-i

²¹ سـوـوـمـیـشـم – sevümişəm / sövmişəm

²² “Əliallahı” – təriqət adı (Hz. Əlini Allah bilənlər).

hicrdən və mübtəla-yi dərd ü möhnət olmaqından və ‘əql-kəmalı buraxub məcnun sifət küçə və səhralarda vəhşyanə cövlan etməgdən söz açub artıq bəlağət və məharətlə öz hissiyyatını rıştə-i nəzmə çəküb deyür:

- “ Saqiya dur gətür meyi-gülün
Məni ğəm etdi lələ tək dilxun
“ Hicr edüb odlü sinəmi gülxən
Dərd edüb dağlu bağrımı kanun
“ ‘Əql ü məql^(*) kəmalıdan keçdik
Gəl bir az da dutaq təriq-i cünun
“ Yandırmaq rəxt ü bəxti mərdanə
Seyr edəg küçələrdə çün Məcnun
“ Gəh edəg rəqs gah çərxə vuraq
Gəh çekək nalə-i məsti- digər gun
“ Gəh deyəg şe‘r-me‘r kəh hədyan
Gah məst-i şərab ü gəh əfyun
“ Gahi vəhşilər ilə həm cövlan
Gahi səhra gəzəg gəhi hamun
“ Gah heyvət çölündə sərgərdan
Didə giryan xətiri məhzun
“ Gah dağlarda valeh ü şeyda
Gah Əshab-i Kəhfi- Ğar-i Fəllun
“ Gah xamuş gəh suxən göstər
Gah əfsanə vü gəhi əfsun
“ Gəlsə təqrirə gər hekayət-i ‘eşq
Olu bir dəmdə min gədə Qarun
“ Ey xoşa xoş o ‘aşıqi-qəllaş
Ki edə canı yarinə qurbun ^(*)
“ *Eyyuhəl- ‘aşıqun, fədeytu ləkum*

^{*)} ‘əql – məql, rəxt – bəxt, şe‘r – me‘r – türk lisa[nı]nın şivəsidür ki bir kəlməyə ləfzən müşabihəsi olan özgə bir mə‘nasız söz qoşulub bir yerdə işlənüb. Məsələn az – maz, şey – mey, zad – mad və habelə.

^(*) qurban mə‘nasınadır

*İnnəkum mə ‘şəruhum yufun*²³

“Badəi- xüm nişini ver saqi

Nə deyər bir görəg o Əflatun²⁴

“Üştəbin eyləyüb mən tatı

Şa‘ir-i ‘əsr, şe‘rimi mövzun ...”

Qoy qədəm rah-i ‘eşqə mərdanə

Gir xərabata məst məstanə !”

Saqi namənin bir həndində bahar fəslini dəxi Nəbati çox gözəl tövsif edübdür:

“Saqiya gəldi novbahar genə

Mövsim-i gəşt-i laləzar genə

“Vergilən bəzm-i inbisata şükuh

Gəldi həngam-i vəsl-i yar genə

“Nərkisi-məst yüz nəzakət ilə

Zülfini etdi mişkbar genə

“Şah-i gül götdi²⁵ bürqə‘yin yüzdən

Hüsni etdi aşikar genə

[səfhə 7]

“Kuh [ü] səhranı əbri-nisani

Gör nə xoş etdi mərəğzar genə

“Şax-i gül oldı məskən-i bülbül

Laləni etdi dağdar genə

“Hardasan ey şəkər ləb ü gülruş

Ver görüm cami-xoşgüvar genə

“Gəl içəg badə gül əyağında

Bir edəg şükr Kirdkarə genə ... iləx”

²³ ايها العاشقون فديت لكم

انكم معشروهم يوفون

ə. “Ey aşıqlər, sizə fəda olum, Həqiqətən siz vəfalı cəmiyyətsiniz”.

²⁴ Platon (filosof)

²⁵ گوتدی – götürdü.

Seyyid Əbülqasim Nəbati Azərbaycan türklərinin Xacə Şəmsəddin Məhəmməd Hafizi və Şəms Təbrizisi və hətta bə'z əş'ar ü kəlamında Mövlana Cəlaləddin Rumisi mənzələsindədir desək xəta olmaz. Necə ki Hafiz fəsaḥət və bələğətdə cümlə şü'əra-yi farsın sər dəftəri olub fünün-i şe'rdə onların səramədi hesab olunur. Həmçinin Nəbati də Azərbaycan şü'ərasının əfzəli olub şe'r ü kəlamında Hafizə peyrəvilik edər və dünya zindəganlığında ustadi-kamili və mürşidi-mə'nəvisi dutdıqı təriqilə gedüb, dərvişlər silkinə daxil olub onlar ilə ovqatını keçirərdi və dünyanın şövkət ü malına mütləq e'tina etməzdi. Xacə Hafizə onun məhəbbət və təb'ıyyət²⁶ göstərməgi bu şe'rlərindən anlaşıur:

- “ Ey səba ey bəridə-i ‘aşıqi-zar
Kuy-i cananə bircə var genə
- “ Açıgilən şahbaz tək şəhpər
Eylə Şiraza bir güzar genə
- “ Hafiziñ ruhi-pakinə bizdən
Bir yetür ‘eşqi-bişümar genə
- “ Bə'd-əl-Həmd ü surə-i İxlas
Gör nədər bir o yar-i ğar genə
- “ Mən müştəq bu hekayətdə
Gəldi nəgəh nəvayə tar genə
- “ Dedi ey dərd ü ğəm giriftarı
Çox daxı etmə ah zar genə
- “ Dutgilən damən-i təvəkküldən
Əşqər-i ‘eşqə ol süvarə genə
- “Qoy qədəm rah-i ‘eşqə mərdanə
“ Gir xərabata məst ü məstanə !”

Genə özgə bir yerdə Nəbati Lisan-ül-ğeyb²⁷ ləqəbilə məşhur olan ustadi haqqında deyübdür:

²⁶ Hərflərin (ع və ی) yeri dəyişik düşüb, تَبِيعَت [təbi'ət] yazılıb.

²⁷ Ə. “Qeybin dili, qeybdən xəbər verən” (Ə. Caminin Hafizə verdiyi ləqəb).

“ Hafizin ruhinə iklasla bir Fatiha ver
Çərxə vur dövrə gəl ey beççə-i ‘ənqa ‘ənqa
“ Tuti-yi bağ-i cinan bülbül-i şax-i Şiraz
Xacə Şəms ləqəb şa‘iri-ğəra ğəra. ”

Mə‘lumdur ki Xacə Hafiz Şeyx Sə‘di və Cəlaləddin Rumi kibi nəsihətamiz timsal və hekayətlər yazub onlardan hissə vü nəticə ittixaz etməyübdür. Hafiz ancaq mə’nən biri-birinə münasibəti olmayan ğəzəllər yazub öz həqiqi hissiyyatından naşi hikmətasar və mö‘ciznüma şe‘rlər deyübdür ki hər bir şe‘rin təkligdə dərin mə‘nası var və hər bir kəlməsi böyük bir nəsihətdür və tərz-i kəlamda və şivə-i lisanda bir o qədər həlavət və məlahət var ki insanı valeh edüb şövq zövqilə dimağını doldurur²⁸. Nəbatı dəxi bir mətləbin üstə artıq dayanub durmır, ögüd və nəsihət verməgdən və xəlqə yol göstərməgdən, onı rah-i nicata də‘vət etməgdən yaxasını kənara [səfhə 8] çəkür, o da Hafiz kimi ancaq öz hissiyyatından və mə’nəviyyət ‘aləmindən dəm urub şe‘r yazır. Bu xüsusda kitabının ibtidasında özi təsdiq edir²⁹ ki onun divanında qa‘idə və nizam olmayacaqdır və mə’nən biri-birinə müğayir sözlər və şe‘rlər çox olacaqdır.

“ Öz gərdeş-e ruzgar-e dour-e gərdun
Divan-e mən əz rədif gərdəd birun
“ Aşoftetər əz şəkənc-e zolf-e Leyli
Julidetər əz məqal-e hal-e Məcnun.”³⁰

Şa‘ir öz halətini, dünyada laqeyd olmağını, ata-ana, bacı-qardaş və qövm-əqrəba tanımadığını və və məxsus bir məsləkə qulluq etmədigini, dost-aşnadan qət‘-i ülfət etdigini, və şe‘rdə qa‘idə və nizam gözləmədigini ibtida-yi kəlamında bu siyaq nəzmə çəkür:

²⁸ دولدورير

²⁹ ايدير

³⁰ f. “Fələyin dövrünün rüzgarının seyrindən
Mənim divanım nizamından çölə çıxdı
Leyli telinin qıvrımından daha dolaşıq,
Məcnun halının bəyanından daha qarışıq”

- “ Bilmənəm səc’ nədür qafiyəni anlamaram
Mən qaradağlıyam ver başa xurma xurma
“ Möhtərəm oğlu deyəllər başa adım Məcnun
Bir adım Xan çobanı bir bıği burma burma
“ Nə qələndərdi nə dərviş nə natiq ü nə lal
Ma ‘arafnakə³¹ derlər budı həqqa həqqa
“ Bacı-qardaş deməz ata-anasın bilməz
Degilən bir ayı ya bir dəd-i səhra səhra
“ Tərk edüb yar ü rəfiqi çəkilüb pünha
“ Gecə-gündüz oturır³² vahid ü tənha tənha !” iləx

Şa‘ir ömrinin intəhasınacan kim və nə oldığını, haradan gəlüb haraya getməgini və nə qism maddə vü əczalardan ‘əmələ gəldiyini və hansı din ü məzhəbdə olduğunu dürüst təhqiq edə bilməyüb “ **Dünya** ” deyilən bu vadi-yi heyrdə sərgərdan ü avarə qalub mü‘əyyən bir mənzilə yetişməyübdür və hələ məbhut u mədhuş u ləng olmağını və özi-özünə “*Nə mənəm nə mən mənəm mən*” deyüb şəkk ü şübhədə qalmağını divanın axırında çox gözəl tərzdə nəzmə çəkübdür:

- “ Nə mükəddərəm nə şadəm nə nihan nə aşikarəm
Nə zexakəm u nə badəm hələ ləng ləng ləngəm
“ Nə şərabiyyəmə nə bəngi nə xəyalıyyəmə nə rəngi
Nə müğənniyyəmə nə çəngi hələ ləng ləng ləngəm
“ Nə rəfiq-i bustanəm nə qərin-i gülüstanəm . .
Səg-i kuy-i dilsitanəm³³ hələ ləng ləng ləngəm
“ Nə sitarəm nə mahəm nə gəda nə padişahəm
Be miyan-e in do rahəm³⁴ hələ ləng ləng ləngəm
“ Nə zəmin nə asimanəm nə əzin ü nə əz anəm³⁵
Nə diyari-laməkanəm hələ ləng ləng ləngəm

³¹ ə. “Səni bilmədik”

³² اوتوریر

³³ سگ گوی داستاتم – əlyazmada [səg-i guy-i dastanəm] şəklində də oxuna bilər ki, onda “*dastan söyləyənin itiyəm*” kimi tərcümə olunur.

³⁴ f. “bu iki yol arasındayam”

³⁵ f. “nə bundan və nə ondanam”

“ Nə pəri nə cinn ü insan nə mələk nə hur [ü] gılman
Nə filanəm u nə behman hələ ləng ləng ləngəm ...
“ Nə Nəbatiyəm nə bəngi nə müsəlliyəm nə çəngi
Nə məcus nə firəngi hələ ləng ləng ləngəm. ”

Nəbatiniñ bu əş‘arı Şəms Təbriziniñ aşağıda dərc olunan kəlamına mə‘nən çox oxşuyur³⁶:

“ Çe tədbir ey müsəlmanan ke mən xodra nəmidanəm³⁷
Nə tərsa nə yəhudəm mən nə kəbr ü nə müsəlmanəm
“ Nə şərqiym nə ğərbiym nə ‘ələviym nə süfliym
Nə əz ərkanı-təb‘iyəm nə əz əflak-i kərdanəm
“ Nə əz hindəm nə əz çinəm nə əz bulğarussqiyəm³⁸
Nə əz mülk-i ‘İraqiyəm nə əz xak-i Xorasanəm
“ Nişanəm bi-nişan başəd məkanəm laməkan başəd
Nə tən başəd nə can başəd ke mən xod can-e cananəm
[səfhə 9] “ Doyira çun birun kərdəm du ‘aləmrə yeki didəm
“ Yeki binəm yeki cuyəm yeki danəm yeki xanəm
“ Əgər dər ‘omr-e xod ruzi dəmi bito bər avərdəm
“ Əz an ruzi vəzan sa‘ət peşimanəm peşimanəm
İlla ey Şəms Təbrizi, çenan məstəm dər in ‘aləm
“ Ke coz məstiyyo sərməsti digər çizi nəmidanəm !”³⁹

Məşhur çarparəsində püxtə və ‘arif olmağa və mürğ-i Qafila həm-zəban olub uca məqamlarda dövr etməyə və kuy-i ‘eşqə dəlil bulmağa, nəqş-i бүтдә sirr-i vəhdəti görməyə və dünyanın çəgunələgini anlamağa

³⁶ اوخشويور

³⁷ f. “Nə tədbir, ey müsəlmanlar, ki, mən özümü bilmirəm”

³⁸ بلغاروسسقيم

³⁹ f. “İkiliyi xaric etdiyimçün iki aləmi bir gördüm
Bir baxıram, bir arayıram, bir bilirəm, bir deyirəm
Əgər ömrümdə bir gündə bir anı sənsiz keçirsəm
O gün və o saatdan peşimanam, peşiman
İlla Şəms Təbrizi, bu aləmdə elə məstəm
Ki, məstlik və sərxoşluqdan başqa bir şey bilmirəm”

çox səfər, təcrübə, bilük, məhəbbət, cür'ət-i tərki sərlik lazım olduğunu bəyan edir. Məzkur çarparə bu siyaq başlanır:

“Get dolangilən – xamsən hənuz
Püxtə olmaqa – çox səfər gərək

Nə qədər ki Seyyid Əbülqasim Nəbati müttəqi mö'min və haqq pərəst bir 'abid kimsənə⁴⁰ idi və ovqatını riyazətdə keçirərdi, bir o qədər olcənab bi-mə'rifət və bi-məhəbbət riyai və zahiri zöhd-təqvanı sevüməzd⁴¹ “*bismillahi* dərk etməmiş *həmdə* yügirəni” ‘abidi-fasidə can-i dildən lə'n ü nifrin oxuyardı və böylə riyai və yalançı zahidləri kəlamının bə'zlərində zahidliq isminə yaraşmayan sifətlə müttəsif qılıb deyərdi:

“Mən‘ qılmayun	çox da zahidi
‘Üzri var anın	‘aşıq olmayub
“O ‘əbəs yerə	xəliq olunmayub
Bağbanə bər	gülə xəliq gərək ...”

Və hə[m]çinin genə məhəbbət-i İlahidən bi-xəbər və mə'rifət-i rəbbanidən bi-səmər ‘abidlərə xitabən deyübdür:

“Zahid az danış	get gözümdən it
‘Eşqdən məni	çox da danlama
“Mən mægər ‘əbəs	olmuşam dəli
Bir o mim dal	ba və rayə bax.
“Məndən əli götür	ey uzun qulağ
Zöhd satma çox	ey himari-məhz
“Dur ayağa bir	aç o kor gözü
Bir o gözləri	sürmə sayə bax ..., iləx.

⁴⁰ کمنه

⁴¹ سوومزدی

Burada Nəbati

“ Mən mægər ‘əbəs olmuşam dəli
Bir o mim dal ba və rayə bax ”

şə‘rində buja işarə edir ki ruz-i ə[zə]ldən “müdəbbir” (m d b r) ki ‘ibarət ola Qadiri-Zülcəldən onun xəmirəsini məhəbbət və mə‘rifət nuriylə münəvvər edüb bərgüzidələr silkinə daxil və dünya qeydindən bi-ehtiyac eyləyübdür. Özgə bir kəlamında şa‘ir ‘eşq əhlinin ustadı olan Məcnunı və Fərhadı- bi-muradı yada salub özini dəxi onların silkinə daxil qılub və hətta Fərhadı- gəm pərvərdədən özünü artıq dutub deyür:

“ Əl-minnətu lillah oxudum ‘elmi-lədünni
ustadi-əzəldən

“ Feyz nəzəri etdi məni qabil-i əsma
çün Xızri-mü‘əlla

“ Əfsuski ‘aləmdə degil dağ çapan oğlan
Fərhadı- hünər mənd

“ Tə‘lim edəydim oña mən dərs-i səmi‘na
ta ayə-i övfa

[səfhə 10] “ Məcnun idi ‘eşq əhlinin ustadı həqiqət
pirimdən eşitdim

“ ‘Əfv eylə günahın sən onun Bari-Xudaya
bər xatir-i Leyla

“ Hərçənd qara[da]ğlıyam yoxdı kəmalım
müşkildi kəlamım

“ Hər fərddə məsturdı bir dövrü-müsəffa
yüz lö‘ləi-lə’la

“ Yandı cigərim bəsdi fəğan etmə Nəbati
bir ləhzə dut aram

“ Mühərrayi⁴² cünun içrə ol azadə dil əmma
dut damən-i mövla.

⁴² محرای (çap səhfi ola bilər; ilk hərf ص olsa idi, “səhrayi” oxunardı).

İnşəallah Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı barəsində yazdığımız kitabda Seyyid Əbülqasim Nəbatinin əş‘ar ü kəlamına dair dəxi də vüs‘ətlü mə‘lumat verərig. Burada onun qələmi- gövhər rizinə xitabən yazdığı əş‘ar ilə xətm-i kəlam edirik:

“ Ey qələm ey ənis-i əhl-i bəyan
Cəhd qıl etgilən yüzi ziba
“ Gəl gətür badə ey gözüm saqi
Ki verəm çöhrə-i məqalə səfa
Ta salım mən cahana bir gülgül
Başlayum tazə bir ‘əcibə nəva
Gələlər vəcdə ‘aşıq ü ‘arif
Düşələr rəqsə padişah [ü] gəda ...”
F. Köçərlü.

“ Şimdi fürsət var ikən bir iş gör istiqbal için ”

Qılma ey mün‘im təcahüd kəsərət-i əmval için
Etmə sərf ovqatını cəm‘iyyət-i əsqaal için
Düşmə iste‘calə nəfsin göstərən amal için
Gendi fikrinə çalışmaq ancaq istiqlal için
Getdi əldən millətin fikrin nədir əmsal için
Şimdi fürsət var ikən bir iş gör istiqbal için
Nagəhan bər‘əks olur halınca təqdir-i qəza
Huşyar ol ‘övdət etməz sərgüzəşti-maməza
Binəvalar gərdənində fəqərdən zəncirə baq
Mübtəlalar ahi-cansuzində biş tə’sirə baq
Yatma rahat millətinə naləi-şəbgirə baq
Dünki dərvişi bu gün mün‘im edən təqdirə baq
Dünki mün‘im bir gəda olmuş göz aç tövfirə baq
Qıl cahana bir nəzər məxrub olan tə’mirə baq

Pərnıyan naimləri olmuş həm ağuş-i türab

*Ya bəni Adəm lidu limaut vəbnü lılxərab*⁴³

Bilməzəm təksir-i miknətdən nələrdir niyyətin

Sirri tə'min-i tə'əyyüş isə çoxdur miknətin

Gər yıqub həsrət qoyub gedməgsə boşdur zəhmətin

Bari ey ğafil bu gün əldə var ikən fürsətin

Bir binayi-xeyrə bani ol ucalsun himmətin

Ta bu himmət sayəsində xey[r]ə çatsun millətin

Var ikən bu millət-i İslamda biñ ehtiyac

Heyf kim himmət edən yoqdur ki qılsun bir 'əlac.

Eyqazu ya mə'sər-əl-İslam ğəflət ta bəkey

'Eyş ü 'işrət bəstərində istirahət ta bəkey

Növmi-şətəvi içrə müstəğrəq-i xüdarət ta bəkey

'Aləm-i İslamda bunca 'ətalət ta bəkey

[səfhə 11] Bu tədənni bu tənəzzül bu kəsalət ta bəkey

Getdi 'izzət batdı millət fəqr ü zillət ta bəkey

Yetdilər sər mənzilə əğyar ya qövüm-ər-rəhil

Eyqazu vəstə 'cilu ya əhlə-İslam-id-dəxil

Feyz-i təhsilə məgər qabil degil övladımız

Ya məgər yoq iktisab-i 'elmə iste'dadımız

Talib-i təhsil ikən külliyyətən əfradımız

Hanki məktəbdən nə dərs alsun bu gün əhfdamız

Yoqmı bir zi-himmət olsun ba'is-i irşadımız

Əl-mədaris-i əğniya, sizdəndir istimdadımız

Sizdən əl-həqq qəlb-i millət ruh-i ümmət şad olur

Bi-nəva sabirlərinə ancaq işi fəryad olur

⁴³ يا بنی آدم له و لموت و ابنو للخراب

ə. "Ey Adəm oğulları, ölüm üçün doğ, xərabə üçün tik".

 KİSƏ

Qapı səmtində ev qabağında,
 Bir geniş eyvanın bucağında,
Toza aludə toprağa batmış,
 Ayağ altında sap itüb getmiş,
Bir kisə var idi, günü qarə:
 Handa bir nakəsin ayağını
Silməgə borclı idi biçərə ...
 Zəhmət ü cəbrdən ayılmazdı,
Zərrəcə binəva sayılmazdı,
 Günlərin bir günində bu məzlum
Ucalub başqa rütbəyə çatdı:
 Sahibi nəqd edüb yoxın-varın
Buğa doldurdu həp qızılların:
 Götürüb sonra qoydı sanduğa,
Başladı çəkməgə bunun nazın,
 Belə diqqət edirdikim bir dəm
Külək əsməzdi səmtinə anı,
 Hüni qonmazdı üstinə anı,
Kef çekürdi kisə bu hal ilə,
 Bəslənərdi içində mal ilə ...
Bir tərəfdən də kəsib edüb şöhrət
 Oldı məşhur kisə-i dövlət.
Sahib-i xanənin tanışları,
 Dostları toplanub sabah-axşam
Cəm' olurdu bunun başında müdam.
 Kisənin barəsində günagün
Danışqlar keçürdi ləzzət ilə,
 Açılarda bunu görən adam
Buğa sarı baxurdu şəfqət ilə.
 Ara bir oxşayurdılar *) anı,
Təprədüb ki qucurdılar anı ...

Kisə gördükdə bu qədər hörmət
“Görünür” fikr qıldı bu bədbəxt:

“ Mən kimi bir vücudi-bihəmta
Nüdrətən xəlv olar belə dana ”.

Bu xəyal ilə kisəi-pürzər
Oldı məğrur, ağzına gələn
Söylədi gah qıldı çox töhmət
Birisinə ki sən çox əhməqsən

Digərini bəgənməyüb qət‘ən
Dedi sən də tamam eşşəksən !

[səfhə 12] Müxtəsər heç kimi bəgənmirdi
Heç kəs də buğa dirənmirdi

Nə qədər söyləyürdisə hədyan,
Cümlə məbhut diqləyürdi anı
Söhbətindən qalurdılar heyran.

Çün bəni- Adəmin ‘üyubından
Biri də budıkim qızıl kisəsi
Hər nə söylərsə bu fərəhlənəcək,
Nə deyürsə desün, ‘əcəblənəcək ..

Qissə-i hissə almaq ‘adəti var:
Qissənin çün bəyana hacəti var.

Bizə də vacib oldı imdi bilək:
Çoxmı çəkdi sə‘adəti kisənin?

Necə oldı nəhayəti kisənin?
Nə qədər etdilər oña hörmət?

Olqədər kim qızılları anı
Getdi boş qaldı binəva bədbəxt,
Sonra evdən itürdilər anı!

Qalmadı ism-i rəsm-i nadanı! ...

Qrıləfdan tərcümə

Mütərcimi: ‘Ə⁴⁴. Əfəndi zadə

*) ‘əzizləyürdilər, ərkələyürdilər ...

İdarədən: Qrılodan tərcümə olunmuş “Kisə” timsalında mütərcim ‘Ə.Əfəndizadə bir neçə yerdə qafiyə gözləməyib. Qafiyəsiz nəzm Yuuropa⁴⁵ şə’irlərinin arasında çoxdan mütədavildür. Bu axır vaxtlərdə ‘Osmanlu şə’irləri də bu səbk şe’rlər yazmaq meyl edürlər. Bizlər ki farsın gözəl və ahəngdar qafiyələrinə ögrənmişük, qafiyəsiz beyt oquyanda tə’əccüblənürük, hətta böylə beytlər bizə nəsr kimi gəlür. Bura-sını nəzərə almalı ki çox vaxt şə’ir qafiyənin dalınca olub misra‘ların məzmunca rəbtinə diqqət etməyür. Məzmunun rəbti isə qafiyədən əfzəldür. Söz yoqdur ki qafiyəli beyt qafiyəsizdən ahəngdar və qəlbə tə’sirlü olur lakin tərcümədə şə’ir qafiyəyə artuq diqqət etsə olur ki məzmunun rəbtini nəzərdən burəqa. Ona görə tərcüməyə məşğul olan şə’irlərimiz qafiyəsiz şe’r yazmaqdan çox da çekünməsünlər. Yavaş-yavaş biz də bu səbk şe’rə alışuruq. Əgər qafiyədən bərk yapışaq, heç ‘ərəbin, farsın və Yuuropanın⁴⁶ şə’irlərinin tərcüməsi ilə ədəbiyyatımızı sərvətləndirə bilməyəcəyüük.

KƏRİM ABAD ŞƏHRİNİN RƏİSİ

I

1290 ili Kərim abad şəhrində bərk qış keçürdi. Bir tərəfdən alış-verişin kəsədlindən və karxanaların bağlanmasıdan, o biri tərəfdən də bahalıq, qışın bu yerlərdə görünməmiş soyuğundan şəhər və ətraf əhli güzərandan düşüb yaman bir halda yaşayurdu. Ac və yalavac şəhər yoqsulları, kəndlərdən və obalardan tökülüb gələn dilənçilər, dul arvadlar və yetim uşaqlar qapı-qapı küçələrdə, bazarda dilənçilik ilə günlük azuqələrini yığurdılar. Şəhrin güzəranlıları isə keçmiş illərdə topladıqları sərmayə gücünə bir tövr keçinürdilər ...

[səfhə 13]

⁴⁵ یوروپا – Yuuropa və ya Yuvropa

⁴⁶ یوروپا

Böylə çətin bir qışda Kərim abad şəhri üçün daha bir böyük müsibət yüz verdi: çillənin lap oğlan vaxtında bərk zəlzələ olub şəhər evlərinin çoxunu dağıtdı. Dağılmış evlərin hamusu da olmasa demək [olar] ki çoxlu fəqirlərin idi. *Qada çorliya dəgər*. Dilənçilik ilə keçinən fəqirlər üçün ac və yalavacılıq qeydindən başqa qış soyuğundan özlərini saqlamaq üçün bir daldanacaq tapmaq qeydi də lazım düşdü. Xarabalarının ağac dirəklərindən hərə özünə bir yampac tiküb bu fəlakətdələr genə düşdilər dilənçiliyə.

Hökumət şəhər əhalisinin böylə 'üsrətlə və məşəqqətlə keçinməsinə görüb i'anə tərifi ilə bir qədər pul buraqdı. Geyri vilayətlərdə Kərim abadın müsibətini xəbərlərdə oquyub i'anə və sədəqələr toplayub Kərim abad şəhərinin idarəsinə göndərür idilər.

Bu i'anə və sədəqələri görək olan yerinə sərf etmək üçün şəhər idarəsi şəhər rəisinin evində bir i'anə məclisi açmışdı.

i'anəyə ehtiyacı olanların əhvalını gərəgincə bilmək üçün həftədə üç gün şəhər sa'at doqquzda şəhər rəisi Murad aqa 'ərzihal günü tə'yin etmişdi. 'Ərzihal günü olcaq şəhər əlaqaranlıqdan dul arvadlar, yetim qızlar və oğlanlar, belə bükülmüş qarlı arvadlar və qoca kişilər şəhər rəisinin darvazasını kəsüb onun 'ərizəçiləri qəbul etməsinə müntəzir olıyordılar. Darvazanın ağzına yığılmış cahil arvadlar və qızlarla rəisin nökrələri məzəqləşmək⁴⁷ binəsini qoyub rəisin hüsurunda olar üçün dil yetürməyi və'd ediyordılar. Zillət və məşəqqət ilə keçinən biçarələr bu və'dəyə aldanub nökrələrin böylə dəni hərəkətlərindən pozulmayurdılar. Nökrələr isə bir az da cür'ətlənüb sıfay arvadları irəli çəküb çirkin və qarıları dal cərgəyə itələyürdilər. Bu məzlum və biçarələr müsibət bacılarının gülüncü olub bir küncə qısılurdılar və bütün dünyanı qarqamaqdan və ah-zar etməgdən səvay bir 'əlacları qalmayırdı.

'Ərzihal sa'əti yetişəcək bir *_itələmə_ geri çəkil_ a kor olmuş ayağını tapdaladın ki_* bunların arasında qalqurdu ki qulaq dut. Böylə halətlərdə nökrələrin tərifi dürtməsi işə düşüyordu: birisinin döşündən itələyürdilər, birinin böyürünü dürtmələyürdilər ittifaqla mənə'ət bərdar olub o biri sıfay arvad və ya qızın biləngindən dutub irəli çəkürdilər. Bir az da

⁴⁷ əslinə sadıqlıq gözlənilib sözün kökü مذاق "məzaq" kimi yazılsa da, şəkilçilərin incə variantda (لشمة) verilməsi danışqda belə deyildiyini göstərir.

namussızı bir bəhanə ilə bunu-onı çimdigləyürdi . . . Bu küyə bu hay-huya nazir Rüstəm içərdən çıxub nökərlərə də 'ərizəçilərə də acıqlanurdi. Böylə bir 'ərzihal günüydü. Şaxtalı və küləgli bir səhər idi. Soyuğdan bənjizləri gögərmiş fələk zədələr bir-birinə qısılub rə'siñ yuqudan ayılmasını gözləyürdilər.

İ'anəyə yığılmış arvadlardan bir qədər kənar bir ortabab arvad öz on altı ya on yeddi [səhfə 14] yaşında qızı ilə bilə durmuşdılar pilləkanın dibində. Nökərlər dolublar pilləkanın üstinə, nazir Rüstəm də əlini belinə verüb mehribançılıqla bunlara baqıyır. O biri fələk zədələr də göz altı ana-qıza baxub puçuldaşurlar. Bu puçuldaşmadan arvad qaş-qabaqını yığub acıqlu olara tərəf baqur, qız isə başını aşağı salur. Soyuğun gücündən qızcığazın dodaqları gögərüb bənji bozarub gözindən yaş gəlir. Yavaşca anasına deyür:

Ana mən dayana bilməyürəm, qoy gedüm evə, heç olmasa sən gəlincə yorğana bürünüb bəlkə bir təhər qızışam. Pul versələr kömür və çörək alub gətürərsən. _ Qızım, yox yox ! Heç olmaz. Sən olmasun rə's maña da bir şey verməyəcək. Qoy o məni də səni də görsün, halımızı bilsün ki biz nə məşəqqət ilən keçinürük

_ Neçə gündür gəlüb gedirük, məhəllə ağ saqqallarından, polisədən fəqirliğimizə şəhadət namələr gətürmüşük, rə's bizə bir şey vermək istəməyür, indi bizim təhərimizi görüb mi bir şey verəcək?

_ Əlbəttə! Şəhadət namələri alub rə's maña dedi: “ Sabah ikiniz də gələrsiniz hər nə dərindən varsa deyərsiniz. Söz verürəmki məndən artuq xoşhal olarsınız. Sizin ümid dutduqunuzdan artuq mən sizə kömək edəcəgəm ”. Bir yarım sa'at toqta qızım, rə's indi bu sa'at bizi çağıracaq öz otaqına.

Qızı anasının bu sözlərindən qizarub fikirləndi çünki duymışidiki rə's bunları gündə bir bəhanə ilə boş yola salmaqda bir hiyləsi var. [Q]ızın mükəddərliyini görüb arvad dedi: Qızım heç gəm yemə Allah Kərimdür dünya həmişə böylə keçməz bizi için də bir bağlu qapu açılar. Qız bir söz deməyüb başını saldı aşağı. Bular bu danışıda ikən nazir Rüstəm i'anəyə gələnləri bir-bir çağırurdu rə'siñ otağına. Təvəqqe'çilər kimi sevünmüş, kimi dahıda kədərlənmiş dağıldılar. Pilləkanın dibində ana-qızdan səvay

bir kəs qalmamışdı. Nazir Rüstəm irəli gəlüb dedi: buyurunuz yuxarı⁴⁸, rə's ağa sizi gözləyir. Anası qızının əlindən dutub çıxdı yuxarı. Rüstəm qabaqlarınca bunları içəri bölmələrinə birinə gətirüb dedi:

[səhfə 15]

Əgləşin burda, indi rə's ağa bu sa'at özi də təşrif gətürəcək.

Qız içəri girmək istəməyirdisə də anası əlindən dutub çekdi otaqın içinə. Rüstəm yavaşca qapını çeküb getdi. Otaqda buxarı yanıyordu, anası qızını düz buxarının yanına gətirüb əgləşdirdi.

_ Ana bizi bura niyə gətürdilər?

_ Rə's ağa gələcək bura, biz də dərdimizi sölərük onə görə bizə nə deyər.

_ Ol dəfə gələndə bizi nazir rə'sin dəftərxanasına aparmışdı, indi də oraya gedüb dərdimizi deyərdük. _ Dəftərxanaya biri gəlir biri gedir, heç macal olur adam ürəginin hər bir dərdini açub rə'sə desün? _ Bir az sükutdan sonra qız mükəddəranə anasına:

_ Mən rə'sdən qorxuram, üzindən-gözündən biclik yağur, adamın gözinə elə baqur ki elə biləsən göziylən adamı udmaq istəyir.

_ Qızım niyə uşaq-uşaq danışırsan!

Rə's Murad ağa kimi şəhərdə mehriban üftadə dövlətli yaraşıqlı kişi yoqdur. Heç bilməyirsən Murad ağanın bizə nə qədər iltifatı var. Görürsən bizi öz otaqına çağırub, özgələr gedüb dəftərxanada sözlərini 'ərz edürlər.

_ O da onun bicligindən. Əgər sənin Murad ağa yaxşı adamdır, niyə bizi buraya gətirdüb. Bura ki ağzı birdür, adamı burda öldürsələr də haray bir yana çatmaz _ Anası əliylə qızının ağzını yumub tələsik deyir _ Qızım dinmə dinmə, bular hamısı şeytan vəsvəsidür. Görünür soyuğ səni çaşıdırub. Bura divanxanadır, burda kimin cür'əti var adama bir çırtma vursun?

Qız kiridi. Anası başladı qızının baş-gözünü sıgallamağa.

Mabə'di var

Naşir və mühərrir Mahmud bek Mahmud bekof

⁴⁸ باخارو [yaxaru] yazılıb.

 Mütə‘əllimlərə töhfə

Mübtədi şagirdlərə türk lisanında ‘elm-i hesabdən bir töhfəcik biri beş şahı [25 qəpik] pul ‘əvəzinə poçta marqası qəbul olunur. Adres Bakü, mağazen-i “ **Hidayət** ” ‘Əli of

[səhfə 16]

E‘LAN

(Kilid-i ədəbiyyat)

 Çape-dovvom

Məcmu‘ə-e hekayə- nəzmiyyə və nəsryyə ist ke bəray-e dəbistan niyan be lisan-e farsî tərтіb şodəst.

Əsər: S. M. Gəni zadə
‘Ə. İ. Cə‘fər zadə

Fiyat “40” qəpik baxərc-e posta “50” qəpik

Talib olanlar Baküdə “ Dəbistan ” idarəsinə rücu‘ etsünlər.

DƏRS VERİRƏM

Müsəlman qızlarına rus və müsəlman dillərində ünəs gimnaziyasının 5-inci qilasının mütə‘əlliməsi.

Xahiş edənlər bu adresə rücu‘ etsünlər.

Qladbişinsqi Puzanofski küçədə Cə‘fərofuş 27 nömrəli evində.

Mütə‘əllimlərə məxsus “Dəbistan” jurnalının müştəri olmaq dəftəri açıqdur

Abunə qiyməti

Şəhər daxilində

Bir sənəliyi (4) rublə Altı aylıqı (2) rublə (70) qəpik

Şəhər xaricində

Bir sənəliyi (4) rublə (50) qəpik Altı aylıqı (3) rublə

Əcnəbi məmləkətlərə

Bir sənəliyi (5) rublə Altı aylıqı (3) rublə [50] qəpik

Adres

Редакция журнала « Дебистанъ »

Баку, пассажъ Г. З. А. Тагіева.

“ **Qaspi** ” gəzetəsinin mətbə‘əsi

İkinci nömrə ramazan-ül-mübarəkin 25 -ində səşənbə sənə 1324
oqtabr⁴⁹ ın 31 -ində sənə 1906

[səfhə 1]

Məhəll-i idarə: Jurnalımızın məsləkinə müvafiq yazılmış məqalələri qəbul edəriz lakin təshihə idarə muxtardur ~~~~~ Çap olunmayan məqalə sahibinə göndərməz ~~~~~ Marqasız göndərilmiş məktublar qəbul olunmaz ~~~~~ Адресъ: Баку Редакція Журнала «Рехберъ» Читальня «Нид-жатъ» Губерн. улица домъ Ашурбекова.	Birinci il RƏHBƏR Sənə-i tə'sisi 1324	Abunə qiyməti Dörd aylıq (1907-ci ilin ibtidasınadək Bir manat əlli qəpik Müştəri olmaq istəyənlər Baküdə “ Rəhbər ” jurnalının idarəsinə rücu‘ etsünlər. Adres: “Nicat” qiraət xanası Ğuberniyski küçə ‘Aşurbeqofun evi. _____
--	---	--

Qafqazın və tamam Rusiyanın mə‘işətindən bil-‘ümun Rusiya müsəlmanlarının mə‘işətindən bil-xüsus, ədəbiyyatdan (və üsul-i tə‘lim və tərbiyədən bəhs edən aylıq türk jurnalıdır.)

KÖRPƏ UŞAQLAR TƏRBİYƏSİ

Körpə uşaqlara pərvəriş vermək xüsusında imdiyə dək Azərbaycan⁵⁰ dilində ədəbiyyat yoxdur və əgər fil-cümlə mütəfariq məktubat varisə də lakin o qədər degil ki təcrübəsiz ata-analar həman yazılardan mə'lumat hasil edüb işdə öz balalarını bəsləyir⁵¹ bilsünlər.

Zatən tərbiyə məs'ələsi insaniyyət 'aləmində əh 'ali və əh mühimm məs'ələdür: insanın sə'adət və ya şəqavəti məhz tərbiyənin yaxşı-yamanlığına münhəsirdür.

Xüdayi- 'Əzim-üş-Şan Qur'ani-Şərifdə buyurur ki ata-analar üçün dünya və axirətdə övlad əh faxir zinətdür

Bu mətləbi mənzurda dutub demək olur ki övlad əh böyük ne'mətdür ki onun qədrin bilüb şükranəsi üçün tərbiyə yolunda çalışmaludur və bu çalışmaq hər bir ata-ana üçün din borcudur və alən tərbiyə yolunda gəflət edüb kahıllıq göstərən ata-analar xah dünyada və ya xah axirətdə Tanrı 'əta etdiyi ne'mətdən məhrum olub bəvayə övladın vəballarına uğraşacaqlar.

Övlad həyat səmərəsidür. Hər bir təklifdən ol övlad tərbiyəsi irələyir.

Təb'ən aşikara şey'idür ki hər bir ata-ana öz övladının sə'adətini arzu edüb tərbiyəsinə həm kuşış edərlər. İmdi bu babətdə sual olunur ki görən aya yalğuzca arzu ilə və ya fəhəvayi kuşış ilə ata-ana üstindən tərbiyə cavabdəhəndəliyi rədd olunur ya yox ? __ Əlbəttə [səfhə 2] bunja cavab verülür ki yox, zira ki heç bir arzu 'əməlsiz nəticə verəməz və nasavab 'əməldən xəta nəticə verir.

Tərbiyə işi əh çətin işlərdən birisidür ki onı toğruca yol ilə icra etmək üçün 'elm və təcrübə lazımdır.

'Elmin zorıq inkar etmək olmaz:

Sahib-i 'elm bağban 'elm güc ilə üç illik körpəyə ağac butağında iri-iri almalar bitürdikdə 'elmsiz bağbanlar hala on beş ilin 'ərzində cırma-coruqları⁵² da qədərincə yetürə bilməyürlər. Pəs əgər 'əlmlə bağbanın

⁵⁰ اذربيجان / Azərbaycan

⁵¹ بسلبيه

⁵² جرماجور غلاريدا

məhsulətı ‘elmsiz bağbandan mümtaz olursa aşkara mətləbdür ki ‘elmlı ata-ananın övladı nadan ata-ananın övladından xah ruh və xah cism cəhəticə gözəl olur.

İNSAN ƏSRƏF-İ MƏXLUQATDUR

Allah ‘Əzim-üş-Şan buyurur: *İnna xələqnə-l-insanə fi əhsən-it-təqvim*⁵³ Pəs insan hər bir məxluqatdan əfzəl və əsrəf olduqunda onun tərbiyyəsi⁵⁴ də baqi məxluqatdan çətin və diqqətli olursa ‘əcəb degil.

Ata-analıq təkəllüfilə mükəlləf olan şəxslərə vacibdür ki körpəcə balayını⁵⁵ səhhət üzrə bəsləməg ğayqusına düşüb piş əz vəqt mə‘lumat cəm‘ edələr ki ta öz ‘əməllərində səhv ü xətdan özlərin saxlayalar.

İnsan övladı əņ giranmayə cövhərdür ki onun seyyqəlinə baş aparan ustad öz sən‘ətində mahir olmadığı tərbiyə işində külli mə‘lumatı olsa gərəg.

İnsan bir cövhərdür ki qiyməti çox giranbəhadur. Giranbəha cəva-hirə heç bir naşı ustad əgər insafı var isə əl vurmaz. Necə ola bilər ki tərbiyə işində naşı olan ata-analar insan kibi giranbəha cövhərə biməhaba əl uzadalar ?...

Giranmayə cəmad naşı ustad əlində əgər puç və zayə‘ olursa çəndan ğəm etməz leykin Xudanəkdərdə naşı mürəbbi əlində insan zəmiri yüzülür-sə⁵⁶ dünya fəsada gedər.

Tərbiyə işinə bi-‘elm iqdām edən tağılər Kə‘bə evinə bi-təharət ayağ basan kibidürlər və bəlkə dahaca bədtər zira ki ‘örf nəzərilə bu macərayə diqqət edəndə sahibdil sözün yad edüb deməliyiz:

Dil bedəst avər ke həcce-əkbər əst
Əz həzaran Kə‘bə yekdil behtər əst
Kə‘bə bunyad-e Xəlil-e Azər əst
Dil nəzərgah-e Cəlile-Davər əst⁵⁷

⁵³ “ انا خلقنا الانسان في احسن التقويم ” ə. “ Həqiqətən biz insanı ən yaxşı biçimdə yaratdıq ”

[“Ət-Tin” / 4: “ لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم ” – “ laqəd xələqnəl-insanə fi əhsəni təqvim ”].

⁵⁴ تربيّه [tərbiyyə] – təşdidlə yazılıb.

⁵⁵ بالابني

⁵⁶ يوزلورسه / yozulursa

İnsan yürəgin və insan ruhın xətalı [t]ərbiyə ilə bərbad edən ǧafil Allah nəzərgahına kor- koranə ox atan kibidür.

Dünyada hər bir iş və hər bir sən'ət [t]ədric ilə kəmalə çatduqda tərbiyə işi də qərinələr təcrübəsilə imtəhanlardan çıxub hal bu 'əsrimizdə dərəcə-i kəmalə yetüşübdür. Mədəniyyətli millətlər arasında imdiki tərbiyə 'elmi “ **pedağoǧıqa** ” [səfhə 3] və ya “ **pedacociqa** ” 'ünvanilə mü'əzzəm bir 'elm olub bəlkə hamu 'elmləriñ mərkəzi mənzələsində yer dutubdur.

Biz Rusiya müsəlmanları hər bir mədəni işlərdə ǧeyrilərdən dal qalduqımızda əfsuslar ilə iqrar etməlüyüz ki tərbiyə işində də nəhayətlərcə özgə millətlərdən geri qalmıuşuq⁵⁸!...

Əd-dünya məzrə'atuhu-l-axirə, yə'ni dünya axirət için zira'ətgahdur, dünyada nə 'əməl töhmünü əkməli olsun axirətdə o töxmədən əcr səmərəsi aparacıyuq⁵⁹. Belə olanda tənbiyə yada salmaludur ki əgər bədənımızdə səhhət və onunla bilə dünya işlərimizdə fəlahət olmasa axirət için nə kövn qazana bilərik ?

Axirət sə'adəti dünya fəlahətinə baǧlı olduqda dünya fəlahəti isə məhz tərbiyə işinə münhəsirdür.

Bu mətləbə yavıq zübdət-[üş]-şü'ərə Mirza Həsib Qüdsi təxəllüs kəlamından bir-iki beyt yad etməlidür:

Bu sözə iqrar edər əhl-i yəqin
Səhhətə vabəstədür əhkam-i din
Zahirən bimar olmaq səhldür
Müstəqill 'illət bədəndə cəhldür
Bulmasa vəch mə'işət xəstəsən
Səhhət sim ü zərə vabəstəsən
Dövlət ilə tapdı rəvnəq kainat
Sahib-i dövlət verər xüms ü zəkət

⁵⁷ f. “*Ürəyi ələ gətir ki, ən böyük həccdir
Min Kəbədən bir ürək daha yaxşıdır
Kəbə Azər oğlu Xəlilin tikdiyidir
Ürək Hakim-Cəlilin nəzər etdiyi yerdir*”

⁵⁸ قالمشوق

⁵⁹ آياراجيوق

Fəqrdən zahir olur rənc ü ‘əna
Əğniyələr eyləyür məscid bina

Pəs xah dünya və xah axirət sə‘adəti cism və ruh tərbiyəsinə bağlı olduqın mənzurda dutub tərbiyə qanunundan bir neçə övraq millət qardaşlarımızın nəzərinə yetürməgi lazım bildim.

Pedaqoqiqa ləfzi yunan dilində lələ deməkdir ki ‘ibarədən tərbiyə ‘elmi zəminində istə‘mal olunur. Pedaqoqiqa ‘elmi əh mühimm və əh vəsi‘ ‘elmlərdən birisidir. İnsan tərbiyəsi təbi‘ət iqtizasınca olduqa görə pedaqoqiqa ‘elmi təbi‘i ‘elmləri bilkülliyə çulğalayur. Balalara tərbiyə verən ata-analar və hakəza lələlər və qabilələr təbi‘i ‘elmləri yad etməlidürlər. Əgər fil-vaqe‘ tərbiyə işinə dayır ‘elmləri təkmilən yad etmək mümkün degil isə pəs qərinələr ‘ərzində məşhur pedaqoqlar yə‘ni yə‘ni⁶⁰ mürəbbilər təcrübəsilə hasil olmuş tərbiyə qanunların kəmahuvə yad edüb ‘əməl etmək fərzdür.

Pedaqoqiqa ‘elmi insan tərbiyəsinin növ‘bənöv‘ tərəflərin ögrətdigdə əh əsldə iki bab üzrə bulunur ki **birisi cism tərbiyəsidür** o birisi **ruh tərbiyəsi**.

Cism tərbiyəsi cism səhhətlərin mürə‘ət edərək balanın ə‘za və zahiri hisslərin səhhət üzrə kəmalə yetürməgi ögrədir.

İnsan əsl-i cibillədə heyvanlardan birisidir və bu səbəbə ‘elm dilində insana heyvani-natiq delinür⁶¹.

İnsanlıqdan ibarə ‘əql, şü‘ur, idrak, fəhm, kəyasət və ruha müxtəss geyri həvass ü qəvilərdür ki onların maddəsi Allah tərəfdən bəni-Adəm zatında qoyulubdur.

[səfhə 4]

İnsan dünyaya toğulanda hərçənd ruh cövhərlərin öz zat-i vücudində gətürürsə də lakin nakamilliq dərəcəsinə o cövhərlər hala idraka qabil olamayub öz asarların izhar edəməyürlər.

İnsanın zatında qoyulan istə‘dad cövhərləri ancaq tərbiyə seyyəli ilə parlayub qabil-i feyz və mayil-i idrak ola bilürlər.

⁶⁰ təkrarən yazılıb.

⁶¹ “deyilir”. ديالور – yazılıb.

‘Alimlər, va‘izlər, həkimlər, nəqqaşlar və geyr sahib-i hünər zatlar hamusı ‘acizcə balalardan bəslənüb kişi olublar. Ağzının yolın tanımı-yan⁶² körpə balacıq Sübhan Allah⁶³ bir gövhərdür ki hamu əbdallar və hamu əbrarlar ondan parlayub zühur edə bilürlər. Ancaq o gövhərə seyyəl vermək lazımdır və bu da asan iş degil.

İnsanın mərtəbəsi uca olduqa görə tərbiyəsi həm artucaq zəhmət və hünər istər.

Şeyx Müsəlləhəddin ‘əleyhir-rəhməhu tərbiyə işində görünən mərarətləri mənzurda dutub əz cümlə əfkar buyurur:

Mürğək əz beyze birun ayəd o ruzi tələbəd
Adəmişadə nədarəd xəbər əz ‘əql o təməyyüz
Anke nagaḥ kəsi gəşt o becayi nərəsəd
Və in betəmkin o fəzilət beqozəşt əz həme çiz⁶⁴

Ruh cövhəri kainat içrə hər bir əsrar və əcramdan ‘əks alduqda məşq yolu ilə qüvvələnüb dərəcə-i təkmilə yetüfir.

Bu babətdə ruh ilə kainat arasında vasitəlik edən maddə insanın öz cismidür ki zahiri ‘aləmdə sadir olan keyfiyyətləri mütəfariq ə‘zalar vasitəsilə ruha xəbər verir.

Cismin ə‘zaları zahiri həvass üçün hoqqalar təşbihində alətdürlər ki bə‘zləri təmsilən teleqram, bə‘zləri telefon və bə‘zləri fotoğraf hoqqaları kibi hər görünüb-əşidiləndən anən-fəanən ‘əks alub fəvrən ruh vəkillərinə xəbər verürlər.

Zahiri həvass beş qism olduqa görə ‘elm dilində “həvassi-xəmsəi-zahiri” istilahlə adlanurlar.

Beş zahiri həvassdan əvvəlimci “qüvvə-i basirə” (görməglik qüvvəsi) dür.

⁶² تانمیان

⁶³ (الله – Al[ī]ah) سبحان الله

⁶⁴ f. “Quş yumurtadan çıxdı və ruzi tələb etdi
Adəmoğlu ağıl və seçilmədən xəbəri yox
O kəs ki, birini arasa və ona çatmasa
Və bu təmkinlik və fəzilətlə hər şeydən keçər”

Qüvvə-i basirə bir qüvvədür ki onun məkanı gözdür. Bu qüvvənin xidməti odur ki cirlərin rəng, tərkibin və hakəza böyüq-kiçigligin və uzaq-yavuqlıqın dərk edüb ruha xəbər verir.

İkincisi “qüvvə-i sami‘ə” eşitməglig qüvvəsidür ki məqamı qulağdur.

Zahiri ‘aləmdə sadir olunan sədalar, sövtlər bir-birindən fərq və dərk olunması qüvvə-i sami‘ə vasitəsilədür.

Üçüncüsü “qüvvə-i şammə” (iy bilmək qüvvəsi) dür ki məqamı dimağ və qulluqı qoquları və ‘üfunətləri dərk etməkdür.

Dördüncü “qüvvə-i zaiqə” dad bilmək qüvvəsidür ki dərk məqamı dilin üsti və xidməti şeylərin tə‘min bildirməkdür.

Beşüncüsü “qüvvə-i lamisə”dür ki [məqamı] təmam ə‘zanın üstündəki cild yə‘ni dəri və [səfhə 5] ‘ələlxüsüs barmaqların başıdur. Qüvvə-i lamisənin qulluqı şeylərin bərk-boşlıqın, isti-sovuqlıqın⁶⁵, ağır-yüngüllüqin və hətta tərkibin anlatmaqdur. Həvassi-zahiri ilə həvassi-batini arasında yenə bir qüvvə vardır ki adına “**hissi-müştərək**” deyürlər.

Hissi⁶⁶-müştərək için məkan həvassi-zahirinin intəhası və həvassi-batininin ibtidasıdur yə‘ni bədənin hər bir nöqtəsində həvassi-zahiri qurtarub həvassi-batini başlandıqı fasilə hissi-müştərək için məkandır.

Həvassi-batini xüsüsində “ruh tərbiyəsi” babına yetüşəndə müfəssələn bəhs olunacaqdur. Halən ruh tərbiyəsindən müqəddəm cism tərbiyəsindən yad etməlidür ‘ələlxüsüs ki tərbiyə işində cism tərbiyəsi ruh tərbiyəsindən müqəddəmdür. Zira ki əgər cism salim olmasa ruh asayışdə ola bilməz.

Hədisi-şərifdür “*Əl-‘ilmu ‘ilmani: ‘ilm-ul-əbdan və ‘ilm-ul-ədyan*”, yə‘ni ‘elmlərin başı iki ‘elmdür: birisi bədən və yaxud cism ‘elmidür o birisi din ‘elmi və yaxud ruh ‘elmidür ki ikisi bir yerdə pedaqoqiqa ‘elmidür. Pedaqoqiqa ‘elmin tə‘kid etdigdə Rəsuli-Əkrəm bədən ‘elmin din ‘elmindən yə‘ni ruh ‘elmindən müqəddəm buyurmuşlar zira ki bədən səhhət üzrə olmasa insan qabil-i din ola bilməz. ‘Ərəb dilində və hakəza geyri mədəni millətlər istilahında zeyldəki məzmununda hədis vardır deyürlər “*salim ruh məgər səhhətli cismdə ola bilər*”.

⁶⁵ سوقلقين

⁶⁶ حسس – təşdidlə yazılmaq əvəzinə qoşa “sin”lə yazılıb.

Bu mətləbi mülahizə etdigidən əvvəlincisi cism tərbiyəsindən başlayuram və bunilə bilə gəflət olmamaqdan ötri bəyan edərəm ki cism tərbiyəsini ruhə və ruh tərbiyəsini cismə tə'sir və təsəllüti çoxdur. Ata-analara bərdur ki ruhilə cism isalən bir-birinə mülhəq olduqın mənzurda dutub hər anda hər iki tərəfi mülahizə edələr yə'ni bir tərəfə diqqət verüb o biri tərəfi iğmaz etməyələr.

Mabə'di var

S. M. Gəni zadə

MƏKTƏB İŞLƏRİMİZ

Canışın təsdiq etmiş ibtidayi məktəblərinin məramnaməsi. Ruhaniyyə qərardadının altıncı babının 101-inci fəslə.

1

Qafqazın yerli əhalisi üçün açılmış ibtidayi məktəblərinin
məramnaməsi

(1881) -nci ildə yanvarın 13-ndə Qafqaz canışını təsdiq edübdür)

Birinci sinif

Ana dilində oquyub-yazmaq. Ana dilində, bir azca ruscada yüzə qədər say bilmək. Birdən igirmiyə qədər 'elm-i hesab məs'ələləri həll etmək, bir para rus kəlmələri və tələffüzləri ögrənmək.

2 -nci sinif

Ana dilində rəvan oquyub-yazmaq və oqunanı [səfhə 6] anlayub təqirir etmək. Ana dilində, mümkün qədəri ruscada, yüzə qədər asan hesab məs'ələlərini həll etmək. Rusca rəvan oquyub-yazmaq və oqunana ana dilində mə'na vermək.

3 -nci sinif

Ana dilində və rusca rəvan oquyub-yazmaq. Asan hekayələri ana dilindən ruscaya, ruscadan ana dilinə tərcümə etmək, oqunan hekayələri ana dilində və rus dilində öz təqiririlə yazmaq. Hər iki dildə dörd hesab ‘əməlləri üzrə məs’ələlər həll etmək. Küsür barəsində müxtəsər mə‘lumat.

Bu məramnaməni sabiq Qafqaz canişini Velikiy Qnyaz Mixail Niqalayeviç yerli əhalisinin ibtidayi məktəbləri üçün təsdiq etmişdi. Vəqtiki Velikiy Qnyaz Mixail canişinliyi buraqdı [bi]rdənbirə bu məramnamə də ortalıqdan yoq oldı. Qafqaz mə‘arif mə’murları Rusiya ibtidayi məktəblərinin məramnaməsi üzrə mü‘əllimləri dərs verməgə məcbur eylədilər. Ana dili isə bil-mərrə məktəblərdən qovuldu. Ortaya “**təbi‘i**” adınlu tədris üsulı gəldi*. Böylə ki keçən 1905-nci ilədək ibtidayi məktəblərimizdə vəzarət məramnaməsi üzrə tə‘lim olunurdu.

İndiki canişinimizin əmrinə görə 1905 -nci ildə mə‘arif mə’murları ortadan yoq olmuş məramnaməni axtarub tapdılar, tazədən çap edüb⁶⁷ bu məramnamə ilə tə‘əllüm olunmağa sərəncam verməgə məcbur oldılar. Lakin belə mə‘lum olur ki mə‘arif mə’murları köhnə məramnamədən və

* Təbi‘i üsulı bir elə tə‘lim üsulı[ı]dur ki səkkiz yaşında uşaqa rus dilini ögrədəndə mü‘əllim an[a] dilindən bil-mərrə gərək qaçsun, hər bir kəlmənin ya kəlamın mə‘nasını uşaqlara anlatmaq üçün təbi‘ətə müvafiq ‘əməl etsün. Məsələn: mü‘əllim istəyər ki “**sabaqa layet**” sözləri nə demək olmağını uşaqlara bildirsün. Mü‘əllim əvvəl itin şəklini uşaqlara göstərər. Daha yaxşı olur itin özini dərs otaqında hazır edə. Elə ki uşaqlar iti gördilər tanıdılar, mü‘əllim it kimi hürür. Dərhal uşaqlar anlayurlar ki “**sabaqa layet**” *it hürür* deməkdir.

Zənn etməgiz, ki *— mü‘əllim hürür —* uşaqların xəyalına gələ. Bu, təbi‘ətə müvafiq gəlməz.

“**Quritsa nesyot yətsu**” mü‘əllim toyuğun özini ya şəklin göstərər, sonra bir yumurtanı [y]a yumurta şəklinə yumurlanmış ağ yaylıqı dalına aparub çıxarur. Uşaqlar da anlayurlar ki “**quritsa nesyot yətsu**” mü‘əllim yu...

— ‘Əfv ediniz yağıldum — toyuğ yumurtayur deyən sözdür. Oquyanlardan (او قو یو نلاردان) — “o qoyunlardan” kimi oxunur — R.B.) rica edürəm bu sözlərimi həzlə sanmasunlar. Bu növ‘ həngamələr məktəblərimizdə yüz dəf‘ələr ilə ittifaq düşübdür.

⁶⁷ يدوب — əlifsiz yazılıb.

üsuldan əl çəkmək istəməyürlər, necə ki bu avqust ayında Badikubədə olan müsəlman müəllimlərinin ictimai'ində mə'lum oldıki bir para direktorlar bu məramnamə ilə [səhfə 7] dərs verməyə mümani'ət göstərirlər.**

Mə'arif mə'murlarının insafına bel bağlamaq 'əqldən uzaq şeydür, əhali özi gərək müəllimlərdən, mə'arif mə'murlarından canışın təsdiq etmiş məramnamə ilə dərs verilməgi tələb etsün yoqsa özxoşına nə bir para müəllimlər və nə mə'arif mə'murları “ **təbi'i** ” üsulından əl çəkməyəcəklər.

Orasını demək ki bu məramnamə özligində bir elə bərk yapışmalı məramnamə degil əmma çünki bu məramnaməyə görə ana dili məktəblərdə tə'lim dilidür və 'elm-i hesab ana dilində tə'lim olunur, onə görə hələlik bu müxtəsərcə məramnaməyə qane' olub bunu ilə tə'lim olmağı tələb etməkdən gərək gerü çəkilməyək.

2

Bu axır vaxtlərdə müsəlman cəma'əti direktorlar məktəb işlərinə müdaxilə etməkdən narazılığını İrşadın sütunlarında mə'lum edür. Bu ondan degil ki qabağlarda direktorlar məktəb işlərində müsəlman cəma'ətinə sərbəstlik verürdilər. Qabağlarda da direktorlar məktəb işinə müdaxilədən çəkinməyürdilər, lakin gəflət və kəsalət bizi elə basmışdıki nə direktorların təzyiqini və nə də bir para müəllimlərin tədrisə e'tinasızlığını hiss və dərk etməyürdük. İndi isə gəflətdən ayılıruq, kəsalət bizdən rəf' olur, mə'nəvi qüvvələrimiz ağru və acını hiss edür. Məsələn Şəkidə direktor məscid məktəbinin işinə müdaxilə etməgindən cəma'ət tənəyə gəlüb deyər ki nə olardı hərgah cənab general gubernator Şəki mahalını qaçaqlardan xilas edən kimi məktəblərimizi də di[re]ktor Levitskidən xilas edə idi*. Bir para ərbab-i qələmimiz direktorların təzəyyüqindən xilas olmağıçün məktəbləri külliyyətən idarəi-ruhaniyyə və qəzavətlərin

** Müəllim[l]ər ictimai'i bu barədə canışın hüzuruna telğraf eylədi. Əmma indi bizə çatan xəbərlərə görə həman müəllimlər ki direktorların böylə xudsərligindən şikayət edüb bar-bar bağırırdılar, ictimai'dan dağılından sonra Gəncəyə gedüb Levitskinin (Gəncə direktoru) təbi'i üsulu üzrə tərtib olunmuş kitablarından alub məktəblərinə qayıtdılar.

*) Qaspi nömrə 227

ixtiyarinə verməgi təklif edür çünki ruhaniyyə qəraradı[n]ın 101-nəi fəslinə görə hər prixod öz məscidinin cənbində bir məktəb açə bilər. Bu məktəblərin nəzarəti də məhz qazıların və məscid mollalarının ‘öhdə-sindədür, direktor-filan bu məktəblərə müdaxilə etməgə ixtiyarı yoxdur. Nə gözəl təklif !. Həqiqətən müsəlmanlığın bir şərti də məscid cənbində məktəb və mədrəsə olmaqdır. O gündən ki İslam zühur edüb və o gündən ki İslam arasında məscidlər bina olmağa başlayub məscid baniləri hər bir məscidin cənbində tə’lim və tədris üçün hücrələr də tikdirüblər. Müsəlmanlıqda məscid məktəbdən, məktəb məsciddən ayru olan bir vəqt olma-yub.

Qəraradın 101 fəslini təsdiq edəndə hökumət şəksiz İslamın məktə-bə olan bu ‘əqid[ə]sini nəzərdə tutubdur, ona görə də [səfhə 8] məscid məktəblərinin nəzarətini ruhanilərimizə mühəvvəl edübdür. Bu təsəvvür ilə ki ruhanilər məscidə nəzarət edən kibi məktəb işlərinin nəzarətini həm gözdən qoymayacaqlar. Heyfa ! Heç olmasa məscid məktəblərinin barə-sində hökumət müsəlmanlara az-çoq sərbəstlik vermişdi lakin bu sərbəst-ligdən bir mənfa‘ət görmədüg !?

Bu qərarad təsdiq olunub icra olandan bəri otuz-qırx il keçüb. Görən aya bu otuz-qırx ilin müddətində (Allah insaf vermiş) ruhanilərimiz bir məktəb açduqı varmı ? Bir qazı ya bir məscid mollası (xala xatirin qalma-sun üçün də olsa) bir məktəbə getdügi varmı ki görsün məktəbdə kim dərs verür və nə dərs verür? Bəlkə məktəblərimizin çox yarısı nəzarətsizliqdən qapanmayubmı ? Genə nəzarətsizliqdən mövcud məktəblərdə tədrisə və tə’limə qabiliyyəti olmayanlar mollalıq etməyürmi ? Məscid məktəblərini ruhani idarəsinə və qəzavətə həvalə etməg təklifi özligində çox gözəl təklifdür əgər idarə və qəzavət millətin tərəqqisinin və məktəblərinin müntəzəm olmasının dalınca olalar. Əmma xeyr, bu qırx il bizə aşkara sübut edübki ruhani idarəmizin və qəzavətlərimizin məktəb məs’ələsi və millətin mə’arif işi əsla nəzərinə gəlməyür. Hop-hopun

“ Millət necə tarac olur olsun nə işim var ”

“ Məktəbləri viran olur olsun nə işim var ”

beyti ruhani idarəmizin və qəzavətlərimizin haqqında haqq degilmi? Əvvəl gərəg ruhani idarəmizi və qəzavətlərimizi islah edəg sonra məktəb-lərin nəzarətini ruhanilərə mühəvvəl etməg lazımdır ya yox məs’ələsini

müzakirəyə qoyaq... Nə qədər ruhani idarəsi və qəzavət xanalar zəmanəyə müvafiq müsəlman cəma'ətinin öz istədiyi kibi islah olunmayub, nə qədər ki ruhani idarəsinin və qəzavət xanaların sədrləri və 'üzləri millətin seçkisi⁶⁸ ilə millət ғayqasına qalan və zəmanə əhvalından xəbərdar 'alimlərdən tə'əyyün olunmayub, və nə qədər ki sədrlərin və qazıların işgüci cəma'ət qontrolına keçməyüb nəinki məktəb işlərini həтта bir xürdcə icma'i işi də nə ruhani idarəsinə nə də qəzavət xanalara həvalə etməg olmaz. Otuz-qırx il 101-nci fəsl 'əməlsiz qalub, yə'ni otuz-qırx il məscid məktəbləri nəzarət görməyüb, qoy bir il də görməsün. Bu sa'ətdə bu anda ruhani idarəsinin və qəzavət xanaların islahı bizə əh vacib bir əmrdür.

Bunların islahına bağludur məktəb işi, bunların islahına bağludur millətin hər bir barədə tərəqqisi ...

M.

ƏDƏBİYYATIMIZA DAİR

Molla Vəli Vidadinin, Molla Pənah Vaqifin və Qasım bək Zakirin gök yüzində qatarlaşub oxuya-oxuya uçan durnalara xitabən yazdığı mürəbbə'atı möhtərəm "Rəhbərin" səhifələrinə təqdim etməklə bilə [səhfə 9] mə'lum edirəm ki bu əsərlər nə Adolf Berjenin Leypsiğdə çap olunan məcmu'əsinə və nə də Yusif Qarabağinin kitabçasına daxil olmayub nüdrətən tapulan əsərlərdür.

MOLLA VƏLİ VİDADI

Qatar-qatar olub qalxub həvayə
Nə çıxubsız asimanə durnalar
Ğərib-ğərib ғəmgin-ғəmgin ötərsiz
Yüz dutubsız nə məkanə durnalar

⁶⁸ سه چکسی سی [seçkisi] yazılıb.

Təsbih kimi qatarınız düzərsiz
Havalanub 'Ərş yüzində süzərsiz
Gah olur ki danə xorə gəzərsiz
Siz düşərsiz pərişanə durnalar
'Ərz eyləyüm bu sözümin sağıdur
Yollarınız həramidür yağıdur
Şahin şunqar sürbə^(*) ɲizi dağıdur
Boyanarsız qızıl qanə durnalar
Əzəl başdan Bəsrə Bağdad eliniz
Bəglər üçün ərməğandur teliñiz
Oxudıqca şirin-şirin diliñiz
Bağrım olur şanə-şanə durnalar
Bir baş çəkiñ dərdməndiñ halinə
'Ərzə yazsun qələm alsun əlinə
Vidadi xəstədən Bağdad elinə
Siz yetürün bir nişanə durnalar

MOLLA PƏNAH VAQİF

Bir zəman havada qənəd saxlayun
Sözüm vardır mənim sizə durnalar
Qatarlaşub nə diyardan gəlürsüz
Bir xəbər versəñiz bizə durnalar
Sizə müştəq olub Bağdad elləri
Gözləyə-gözləyə qalub yolları
Ahəstə qənəd çalub ǵəfil telləri
Heyfdür salarsız düzə durnalar
Xeyli vəqtdür yarın fəraqındayam
Pərvanə tək hüsniñ çıraqındayam
Bir ala gözliniñ sorağındayam
Görünürmi görən gözə durnalar

^(*) سربہ sürbə – süri, dəstə və qatar mə'nasınadır, durna sürisinə – “ sürbə ” delinür.

Mən sevmişəm ala gözüñ sürməsin
 Bəd nəzəri kəsüb ziya verməsün
 Sağın gəziñ laçın gözi görməsin
 Qoruxuram⁶⁹ səffinizi poza durnalar
 Nazənin-nazənin edərsiz avaz
 Ruh tazələnür olur sər əfraz
 Vaqifin də köñli çox edər pərvaz
 Hər dəm sizin ilə gəzə durnalar

QASIM BƏK ZAKİR⁷⁰

Bir sa‘at havada qənəd saxlayun
 Rəhm edin didəmdə yaşa durnalar
 Qatarlaşub hansı yerdən gəlürsüz
 Qaqqıldaşa-qaqqıldaşa durnalar
 Bu vilada hər gün tökülür qanlar
 Yavaş-yavaş keçün səsiniz anlar
 Laçın yataqdır bizim məkanlar
 Qorxuram sürbəñiz çaşa durnalar
 Diyarı-ğürbətdə müddətdi varam
 Gecə-gündüz canan deyüb ağlaram
 Mən də sizin kimi gəribi-zaram
 Eyləməyün məndən haşa durnalar
 Mən sevmişəm yarın ala gözünü
 Nəşib ola bir də görəm yüzünü
 Yoxsa danışursız dilbər sözünü
 Verübsiniz nə baş-başa durnalar
 Zakirəm od dutub alıxdı cigər
 Varisə canandan sizdə bir xəbər
 Təğafül etməyün⁷¹ Allahı sevər
 Dönməsün bağrıñız daşa durnalar

[səfhə 10]

⁶⁹ قوروخرام

⁷⁰ زاکرہ [Zakirə] – yazılıb

⁷¹ II şəxs cəminin əmri ڪ ilə (ı sağır nunla) verilməli idi.

Əgərçi bu mürəbbə‘atın iki axırımcısı əvvəlkinə nəziredür və lakin bunlardan birini o birilərinə tərcih vermək çetindür çünki hər bir şa‘irin kəlamının məxsusi bir şivəsi vardır. Hər bir şa‘ir öz qəlbini və təb‘inin iqtizasınca gög yüzində qatar ilə uçan durnalara yüz dutub öz hal-i dilini ‘ərz qılır. Vidadi xəstə öz hüzn, ələmindən və şikəstə xatirliqindən dən urub elə zənn eyləyür ki durnalar dəxi həmişə gəm u ələmə mübtəla olub oxuduqları nəğmələr fərəh və şadlıq ucından olmayub gəm və güssədən naşi ah u nalələrdür. Ol səbəbdən şa‘ir onlara xitab edüb deyür:

Ğərib-ğərib gəmgin-ğəmgin ötərsiz
Yüz dutubsız nə məkanə durnalar? ”

Onların şirin dili Vidadinin ürəğini parça-parça eyləyür:

“ Oxudıqca şirin-şirin diliniz
Bağrım edir şənə-şənə durnalar ”.

Burada şən-şən yə‘ni parça-parça ‘əvəzinə vəzn-i şe‘r düz gəlmək üçün şənə-şənə yazılıbdur. Vaqif dəxi həmçinin öz qəlbində olan hissiyyati-təbi‘isindən söz açub durnalardan təmənnə eyləyür ki intizarını çəkdiyi və sorağında oldığı ala gözli həmdəmdən görsünlər ona bir xəbər və əsər gətürə bilərlərmi _ onlara belə deyür:

“ Xeyli vəqtdür yarın fəraqındayam
Pərvanə tək hüsni çırağındayam
Bir ala gözlinin sorağındayam
Görünürmi görən gözə durnalar. ”

Durnaların oxumaqı Vaqifə hüzn gətürməyür və könlünü pərişan qılmaıur, onların avazı şa‘irin ruhunu təzələndirir və onu dövrə qalxmaıa, ‘ərz yüzində onlar ilə seyr ü səyahət etməə təhrik qılır:

“ Nazənin-nazənin edərsiz avaz
Ruh təzələnür olur sərəfraz

Vaqifin də könli çox edər pərvaz
Hər dəm sizin ilə gözə durnalar. ”

Mə‘lum ola ki nə qədər ki Molla Pənah Vaqif əhl-i zövq ü səfa idi, beş günlük ‘ömrini fürsət bilüb istərdiki onı ‘eyş-‘işrətdə keçürüb könüldə bir həsrət və arzu qoymasun, bir o qədər də onun dosti-həqiqisi Molla Vəli Vidadi dünyanın zövq ü səfasına bel bağlamayub onun bivəfa olmasından mütənəffir və mə’yus idi, qəlbi və meyli axirət dünyasılə olub ‘ibadət və rəyazətlə ‘ömr keçürməgi beş günlük ‘eyş ü ‘işrətə tərcih qılırdı. Necə ki bu ba[rə]də şa‘ir özi buyurubdur:

[səfhə 11] “ Fikr etsək əgər dəhrin işi bəhr-i bəladur
Bir dürri-giranmayəsi miñ canə bəhadur
“ Hər nəqşi bir ayinə-i isbat-i fənadur
Məqsud-i dü‘aləm yenə təhsil-i rizadur
“ Bir cam yetür saqi ki dövrən belə qalmaz
Tən bir gün olur xakilə yeksan belə qalmaz. ”

Qasım bək Zakirə gəldigdə o da Molla Pənah kimi durnalardan xahiş eyləyür ki ondan ehtiyat etməsünlər və onı özlərinə həmsər, yoldaş və rəfiq hesab etsünlər.

“ Diyari-ğürbətdə müddətdi varam
Gecə-gündüz canan deyüb ağlaram
“ Mən də sizin kimi gəribi-zaram
Eyləməyün məndən haşa durnalar. ”

Amma hər üç şa‘irin durnalara yazıqı və rəhmi gəlüb dostlıq və mehribanlıq yüzilə onlara tapşırırlar ki bu yerlər xətalı yerlərdür, burada durmasunlar və səslərin çıxartmayub ahəstə keçüb getsünlər və illa şahin ü laçın duyuq düşüb onların sürbəsini dağıdar və qızıl qana boyar.

Vidadi deyür:
“ Şahin-şunqar sürbənizi dağıdar
Boyanarsız qızıl qana durnalar ...

Vaqif deyür:

“ Sağın gəziñ laçın gözi görməsün ...”
Qorxuram səffinizi poza durnalar ...”

Zakir deyür:

“ Laçın yataqıdır bizim məkanlar
Qorxuram sürbəniz çaşa durnalar ..”

Mühəssəl-ül-kəlam, hər bir şa‘irin kəlamında özgə bir lətafət və başqa bir hüsn ü məlahət var ki əhl-i dil və ərbab-i zövq ü kəmal onları oxudıqda dərk eyləyür və hər o şe[y]ki qəlbilə hiss olunur, bə‘z vəqt yazmaq və söyləmək ilə ifadə olunmaz, təqir ü bəyana gəlməz.

F. Köçərlü.

İştə bərhəm oldı gülzar-i vətən bidad ilən
Gülşən-i din-i Məhəmməd soldı istibdad ilən
Din ü millət bizdən istimdad edər fəryad ilən
Qəl‘ edün⁷² bünyad-i cəhli himmət-i Fərhad ilən

Keçdi dövr-i zor-i bazu, ‘elm ü fəzl əyyamıdır
Arqadaşlar ! Oquyun , ‘elm oqumaq həngamıdır

Arqadaşlar ! ‘Elm lazımdır ki tapsun din həyat
‘Elm ilən hasil olur ‘izzət, tapar millət nicat
Sə‘y edün ta bizlərə əhsənlər etsün kainat
‘Elmsiz ‘ömr etmədən biñ dəf‘ə ərcəhdür məmat

Keçdi dövr-i zor-i bazu, ‘elm ü fəzl əyyamıdır

⁷² II şəxs cəminin əmri ڪ ilə (η sağır nunla) verilməli idi.

Arqadaşlar ! Oquyun, ‘elm oqumaq həngamıdır

Vacib etmişkən bizə ‘elmi Rəsuli-möhtərəm
İstifadə etdilər bu əmrdən sair üməm

Olmışız bizlər gəriq-i vərə-i cəhl ü zuləm
Dadrəsliq vəqtidür əl-ğaus ya əhləl-kərəm!

Keçdi dövr-i zor-i bazu, ‘elm ü fəzl əyyamıdır
Arqadaşlar ! Oquyun, ‘elm oqumaq həngamıdır

[səfhə 12] Baq, əcanib bərr ü bəhrə ‘elmlə sultan olub
Cəhl ü gəflətlə vəli İslam evi viran olub
Didə-i din pərvəran bu halə xun əfşan olub
Çarə axtarmaq gərəg həm ‘əhd ü həm peyman olub

Keçdi dövr-i zor-i bazu, ‘elm ü fəzl əyyamıdır
Arqadaşlar! Oquyun, ‘elm oqumaq həngamıdır

Bu qədər bəsdür təməddün gülşənində xar olaq
Dəm o dəmdür xab-i gəflətdən dəxi bidar olaq
Tərk edəg həm ixtilaf ü iftiraqı yar olaq
Bu vətən övladının əhvalına gəmxar olaq

Keçdi dövr-i zor-i bazu, ‘elm ü fəzl əyyamıdır
Arqadaşlar! Oquyun, ‘elm oqumaq həngamıdır

Arqadaşlar! Çoq fənadur aşikara halımız
Gəm fəza bir mənzərə ‘ərz eylər istiqbalımız
Payimal olluq bu növ‘i keçsə gər əhvalımız
Bab-i məktəbdən olur hasil qəmu amalımız

Keçdi dövr-i zor-i bazu, ‘elm ü fəzl əyyamıdır
Arqadaşlar! Oquyun, ‘elm oqumaq həngamıdır

Qəlbqah-i sər-i xilqətdən yetir hər dəm səda
Ol sədadan lərzəyə gəlmiş təməmən masiva
Tərcüman olmuş o əmrə quli-pak Mustafa
Cahid ü əmrilə ol fərman olubdur ibtida

Keçdi dövr-i zor-i bazu, 'elm ü fəzl əyyamıdur
Arqadaşlar! Oquyun, 'elm oqumaq həngamıdur

Vaqif olmaqlıq gərəgdür ehtiyac-i millətə
'Ariz olmuş türlü afətlər mizac-i millətə
Səhhət istərsən əgər sə'y et 'əlac-i millətə
'Elmdür billahi mucəb ibtihac-i millətə

Keçdi dövr-i zor-i bazu, 'elm ü fəzl əyyamıdur
Arqadaşlar! Oquyun, 'elm oqumaq həngamıdur

'Abbas Səhhət Şirvani

*Tus və Giv pəhlivanların avlağdan bir gözəl qız gətürməkləri və
Keykavusun o qızı xatunlığa gətürməgi.*

Belə nəql edər müəbbəd huşyar
Ki Tus etdi bir sübh 'əzm-i şikar
Olub Givi-Gudərz⁷³ oña həm 'inan
Dəxi bir neçə şir dil pəhlivan

Əl üstində şəhbaz şahin-i şikar
 Şikar itləri seyd üçün biqərar
 Sürüb at Dəğv⁷⁴ dəştinə yetdilər
 O yerdə firavan şikar etdilər
 O səhra idi türklə həmcivar
 Qurulmuşdı xərgahlar bi-şümar
 Baqanda gəlürdi gözə bərməla
 Uzaqda 'əcəb cəngəli-basəfa
 Qabaqca rəvan Tus ü Givi-civan
 Gəlür dalda həm bir neçə pəhlivan
 Sürüb at olub varid-i mərəzər
 Təfərrüç⁷⁵ edərdi iki namdar
 Bərabərdə cəlvə edüb nagəhan
 Mələk çöhrəli bir qız oldu 'əyan
 Gözəl qız vəli misli 'aləmdə yoq
 Bu qaş göz bəni- növ'-i Adəmdə yoq
 Oña söylədi Tus: " Key gül 'üzar
 Nedən⁷⁶ bişə içrə dutubsan qərar?"
 Cəvabən dedi nazənin: " Key süvar
 Atamdan cəfa görmişəm bi-şümar.
 Keçən şəb olub məst-i cam-i şərab
 Gəlürkən bəni görcəg etdi şitab
 Çeküb qətlimə tiğ-i zəhri-abgun
 Ki etsün bəni gərəq-i dərya-yi xun
 Məbada bəni öldürə bi-günah
 Gətürdim bu xəlvət məkanə pənəh"
 Nəjadın sual eylədi pəhləvan
 Oña xubçöhr etdi bir-bir bəyan:
 " Ki var nisbət ü şanla rif'ətim
 Firidunə mənsubdur⁷⁷ nisbətim "

[səfhə 13]

⁷⁴ دغو⁷⁵ Nöqtənin yeri səhv düşüb, چ [c(im)] yerinə خ [x(a)] yazılıb: təfərrüx.⁷⁶ نیدن – niyə? nə üçün?⁷⁷ مَسْنُوب [məsnub] yazılıb.

Dedi Tus: “ Key rəşk-i tabəndə mah
Piyadə necə eylədüñ qət‘-i rah ?”

“Piyadə degildim⁷⁸” dedi “ey civan
Yoruldu atım boşladım bən ‘inan

Var idi bənim bi-‘ədəd gövhərim
Gəlubəndi-mina vü taci-zərim

Bəni yolda bir qorquya saldılar
Əlimdən nəyim var isə aldılar

Ayılsa atam məstlikdən həman
Bəni tapmaqa hökm edər bi-güman

Edər ayrılıqdan fəğan mədərim
Dayanmaz gələr mehriban mədərim ”

Danışduqca ol lö‘bəti- nuş xənd
İki pəhlivan oldılar payi-bənd

Dedi Tus Givə: “ Mən at çapmışam
Bu nazlu nigarı ‘əcəb tapmışam ”

Dedi Tusa Giv: “ Ey sipəhdar-i şah
Məgər müttəfiq etmədik qət‘-i rah ?

Əgər pəhlivanlıqda sən fərdsən
Həqiqət sölə gər cəvanmərdсэн ”

Düşüb göftguyə iki sərfiraz
Tə‘ərrüzləri çekdi tul ü diraz

O həddə yetişdi işiñ surəti
Ki qətl eyləsünlər o məh təl‘əti

Bu halı görüb namvərlər ‘əyan
Miyənçi olub gəldi bir pəhləvan

Dedi: “ Verməyiñ rə’y şur ü şərə
Tərəhhüm ediñ bu mələk mənzərə

Bu ziba nigarə mülazim oluñ
Varıñ xidmət-i şahə ‘azim oluñ

Nə fərman edərsə şəhi-hökmdar
O fərmana məhkum oluñ zinhar ”

⁷⁸ دکلذیم yazılıb.

Görüb cəng cülər bu rə'y savab
 Həman etdilər bargahə şitab
 Çü Kavus gördi o mahın yüzün
 Düşüb iştiaqə itürdi özin
 Sipəhbudlara söylədi padişah
 “ Gözəl fayda verdi bu rənc-i rah
 Maral isə ahu isə bu şikar
 Belə seyd olur layiq-i şəhriyar ”
 Dönüb eylədi xubçöhrə xitab:
 “ Ki ey ‘arizindən xəcil afitab
 Gözəldir yüzün safdır təl‘ətin
 Nə bir dudmana tir-i nisbətin ?
 Dedi nazənin: “ Hiss dilşadiyam
 Firidun ü Gərsivəz⁷⁹ övladiyam
 Həm Əfrasiyaba yetər nisbətim
 Var övlad-i turilə cinsiyyətim ”
 Dedi padişah: “ Ey məh-i asiman
 Səna mərhəba! Bəxtin imiş civan
 Yəqin tapmasaydın hüzzurumda ca
 Nəjadın cəmalın olurdı fəna
 Sənin layiqin qəsr-i şəhdir müdam
 Kənizin ola mahrulər təmam
 Təfaxürlər et tacla təxtlə
 Səni bəslərəm mən gözəl bəxtlə ”
 Dedi xubçöhr: “ Ey şəhi-tacidar !
 Hüzzurunda olsam gərək bəxtiyar ”
 Giranmayə on at dəxi tac ü gah
 Hər iki sipəhdarə göndərdi şah
 Həman dəm edüb xub çöhrə rəvan
 Hərəm xanə-i ‘eyşə şəh dər zəman
 Yaraşdırdı məşşatələr zivəri
 Bəzəndirdilər ol mələk mənzeri

[səfhə 14]

Geyindirdilər əgninə fərd-fərd
Çe zər bəft o atlas çe dibayi-zərd
Olub zər⁸⁰nişan tacla sərfiraz
Şəbistana qoydı qədəm yari-naz
Keçüb təxti-‘ac üzrə dutdı qərar
Cəvahir olundı bu ‘eyşə⁸¹ nisar

Mabə‘di var
Sabir

ALLAH KƏRİMDÜR

BƏHRİ-TƏVİL

Dedim: Ey va‘izi-dana! Qulaq as, dərdimi izhar eyləyüm: mən otuz ildən bəri zəhmət çeküb alverdə dəvam eyləmişəm; yaxşı-yamandan nə düşüb əlimə az-çoqına mən baxmamışam, cüz‘cə bir hiylə tapub kəndimə mal eyləmişəm; Tanrı bilür ki nə halala nə harama təfavüt qoymamışam; oğrıların-doğrılarının qəlbini incitməmişəm; mənki sizin payınıızı başqasına verməmişəm. Mən bu səyaq kəsb eyləyüb yaxşıca pul toplamışam; topladığım⁸² pulları da hiyləi-şər‘i qayırub saf, halal eyləməmiş tənəzzülə heç verməmişəm; hər qəpigini o pulun öz yerinə məsrəf edüb xərcimi artırmamışam; nan-pənir ilə qəna‘ət eyləyüb bir para tüccar kimi küfləti azdırmamışam; qurban olum dinimizə “*israf haram*”dur sözünü vird-i zəban eyləmişəm; qismətə razı olub Allahıma şükr eyləmişəm; hər nə günah eyləmişəm eyləmişəm əmma nə namazdan nə orucdan əlimi çekməmişəm.

⁸⁰ رز [rəz] yazılıb, güman ki, nöqtənin yeri dəyişik düşüb.

⁸¹ عشيّه [‘eşyə] yazılıb.

⁸² [toyladığım] yazılıb.

Sən də mənə Həccə gedəndə çağırub tövbə verəndə nə qədər ağlamışam ! ‘Əfv-i günahimə Xudaya mən ümid bağlamışam. Bir də sənə məsləhətlə nəçə ehsan edib hacıları, sufiləri, mollaları toplamışam; sonra gedüb Kə‘bəi- beytullahı bir kərrə ziyarət edib, Rövzə-i peyğəmbərə də ‘ərz, səlam edib; şöhrət alub, ad qazanub, vəsl-i məram edib . .

Qurbanın olum ! İmdi deyürlər: “ Hacı bica yerə sən tövbə edübsən, ‘əbəs ehsan edübsən, və ‘əbəs Həccə edübsən! Buların heç birini Tanrı qəbul etməyəcəg!? Tövbə [səfhə 15] ilə ehsan ilə haqq-un-nası boynundan atub qurtara bilməzsən ! Əgər istəyəsən Tanrı səni ‘əfv edib, ver nə qədər haqqını batil edib özünə, hamusın razı ol; sonra bina qıl balaca məktəb otağı, yığ ora kasıb uşağı; qoy olar kəsb-i ‘ulum edib. Əlbəttə belə etməsən rah-i nicatı bulamazsan ...”

Dedi: Ey hacı sərkar ! Qulağ asma belə boş sözlərə⁸³ ! Bunlar həmşə⁸⁴ küfrə çəkürlər

Çünki müsəlman gərəg ümidini kəsməyə Allahdan, Ol Zati⁸⁵- müqəddəs bizə mə‘lumdur Kərimdür və Rəhimdür. Həmşə tövbə qapısı qarayüz bənd[ə]lərə Haqqdan açıqdır. Sən namazunda, orucunda, zəkat və fitrə və hər ehsanında nə qədər diqqət edərsənsə Xudavəndi-tə‘ala birə min artıracaq sərvətinə, dövlətinə, hörmətinə, izzətinə, şanına həm şövkətinə. Yoqsa durub məktəbə ya mədrəsəyə, jurnala ya gəzətə bircə qəpig sərf edib kafir olarsan; buların özləri çün fitnə-fəsad mə‘dənidir, mən sənə sağ söz verürəm ... Banilərin dərəcəsi əgər _ küfrinə hökm edib; çünki bular millət arasına müdam fitnə salırlar, yetənə böhtan atırlar, dini dinara satırlar, bu siyahı pul qazanırlar ...

Bu hələ azdır ‘əzizim; nə üçün sən onların zahirinə fikr verib qanmamısan kim bu guruhun sifətinə⁸⁶ nə siyahı küfr yağur. Başı saçlu, yüzi qırxıq, bığının tükləri ağzına dolur, paltarını rus paltarından, çəkməsi cirt-cirt, dili mirt-mirt danışır. Saf qanının qiyməti: napak olan ağzına bu ayə-i Qur‘anı alır, tərsinə təfsir edib, dinimizə böhtan atır, Müshəfi bi-

⁸³ لسوزره – yazılıb (hərflərin yeri dəyişik düşüb).

⁸⁴ همشه

⁸⁵ اولذات – bitişik yazılıb.

⁸⁶ صفنتن yazılıb (nöqtələrin yeri dəyişik düşüb).

hörmət edür, milləti bi-ğeyrət edür ... Bir də ki bilməz nə namaz var, nə oruc var, nə zəkat var, nə qanur fitrə nədür, və'z nədür, molla nədür!... .

Zahirə hökm eyləyür İslam! Bu səbəbdən o güruhuñ hamusı kafirdür! Sən nə oların məclisinə getməyə, sən Allah! Hacı bi[i]man olarsan. Qalan ovqatın sərf eylə 'ibadət yolına, soğrasını yoxlama, Allah Kərimdür və Rəhimdür ! . .

Mabə'di var

Amənnə və saddəqna⁸⁷

Naşir və mühərrir Mahmud bek Mahmud bek of

[səfhə 16]

DƏRS VERİRƏM

Müsəlman qızlarına rus və müsəlman dillərində ünas gimnaziyasının 5-nci qlasının mütə'alliməsi. Bu adresə rücu' etsünlər: Qladbişinsqi və Puzanofski küçədə Cə'fər ofuñ 27 nömrəlü evində.

E'LAN

“Həyat” gəzetəsi təhrirot mü'avini Mehdi bek Hacınskinin (“Sant Helen” cəzirəsində imperator Böyük Napolyonun vəfatı) ‘ünvanlı ruscadan Xanım Loxmanofuñ faci'əsindən tərcümə olunmuş əsəri “Həyat” mətbə'əsində çap edilüb bu günlərdə mövqe'-i intişarə qoyuldu. Xahiş edənlər Baküdə Nikalayefski küçədə vaqe' ‘Abbasqulı Kazım zadənin kitab fūruş mağaziyəsinə rücu' etsünlər. Qiyməti “**15**” qəpik posta xərcilə “**20**” qəpikdər.

⁸⁷ ə. “İman etdik və inandıq”

(Kilid-i ədəbiyyat) Çape-dovvom Məcmu‘ə-e hekayate-nəzmiyyə vü nəsriyyə ist ke bəray-e dəbistan niyan be lisan-e farsî tərтіb şodəst. Əsər: S. M. Ğəni zadə ‘Ə. İ. Cə‘fər zadə Fiyat “ 40 ” qəpik baxərc-e posta “50” qəpik Talib olanlar Baküdə “ Dəbistan ” [idarəsinə rü]cu‘ etsünlər.	 Mütə‘əllimlərə töhfə Mübtədi şagirdlərə türk lisanında ‘elm-i hesabdan bir töhfəcik biri beş şahı [25 qəpik] pul ‘əvəzinə poçta marqası qəbul olunur Adres Bakü, mağazen-i “ Hidayət ” ‘Əli of
---	---

 “ **Qaspi** ” gəzetəsinin mətbə‘əsi

Üçüncü nömrə şəvval-ul-mükərrəmin 27-sində cüm'ə
sənə 1324

№ 3 1 dekabr
1906

I səfihə

Məhəll-i idarə: Jurnalımızın məsləkinə müvafiq yazılmış məqalələri qəbul edəriz lakin təshihə idarə muxtardur ~~~~~ Çap olunmayan məqalə sahibinə göndərilməz ~~~~~ Marqasız göndərilmiş məktublar qəbul olunmaz ~~~~~ Адресъ: Баку Редакція журнала «Рехберъ» Читальня «Ниджаты» Губерн. улица домъ Ашурбекова.	Birinci il RƏHBƏR Рехберъ (Путеводитель) Сənə-i tə'sisi 1324	Abunə qiyməti Dörd aylıq 1907 -ci ilin ibtidasınadək Bir manat əlli qəpik Müştəri olmaq istəyənlər Baküdə "Rəhbər" jurnalının idarəsinə rücu' etsünlər. Adres: "Nicat" qiraət xanası Ğuberniski küçə 'Aşurbeqofun evi. _____
--	---	--

Qafqazın və tamam Rusiyanın mə'işətindən bil-‘ümum Rusiya
müsəlmanlarının mə'işətindən bil-xüsüs, ədəbiyyatdan (və üsul-i tə'lim
və tərbiyədən bəhs edən aylıq türk jurnalıdır.)

KÖRPƏ UŞAQLAR TƏRBIYƏSİ

İkinci nömrədən məbə'd

Cism tərbiyəsi __ cism tərbiyəsi balaya əh körpəliyindən vacibdür və bəlkə həmin tərbiyə hələ⁸⁸ bala ana bətnində olan əyyamda başlansa gərəkdir. Bu xüsusda tə'kid olunmasına oxuyanlar tə'əccüb etməsünlər zira ki bala öz zindəganlıq mayəsin ana bətnində bağladıqda pərvəriş mayəsin həm onda kəsb ediyor.

Zihəyat 'aləmində yə'ni heyvanat və nəbatat zümrəsində hər bir töxm və hər bir danə tərbiyə pəzir olduqları təcrübə yolu ilə sabitdür: həşəratlar cümləsində arı və qarışqa öz töxmlərinə tərbiyə verdikləri əyyamda töxm-lərdən birisinə və ya bir neçəsinə 'əlavə üslub ilə tərbiyə verüb həman töxmdən "şah" və ya "ana" adlanan fərdlər zühura gətürürlər ki xah cism və xah şü'ur artuqlıqla öz həmcinslərindən mümtaz olurlar.

Nəbatat 'aləmində və hakəza zira'ət fənnində isbata yetübdür ki bostançılar müxtəlif nəbatat töxmlərin bə'z şirə və əczalar içində pərvərdə etməklə çiçəklərin rəng və 'ətrini və bəlkə tərkibini də təğəyyür-təbdil edə bilürlər. Həmin pərvərdə olunmuş töxmlərdən 'əmələ gələn səmərələrin tə'mi həm özgə bir məzaq üzrə olur. Belə olan surətdə hökm etmək olur ki əşrəf-i məxluqat adlanan insan ki iste'dadda və qabiliyyətdə baqi zihəyatdan mümtazdur, ibtidayi tərbiyə pəzir⁸⁹likdə özindən siflə məxluqatdan mümtaz olsa gərək. İnsanın töxmlik haləti rəhm yə'ni bəççədandır ki onda [səfhə 2] insanlıq "mayə"si təxminən doqquz ayının müddətində təkmilə çatub "bala" tərkibində surət tapur.

Bala ana bətnində olan zəman öz anasının zindəganlığına hər bir cəhətcə müştərekdir. Hamilə 'övrət öz bətnindəki balaya öz qanından xörək və öz canından ruh verdikdə təb'iyyətən öz məhsusatin həm bala-ya yetürür və yetürməyə bilməz zira ki iki cism bir qalıbd⁹⁰ bir-birilə qan, can və nəfs bağlı olduqlarında məhsusatda bir-birindən aralana bilməzlər

⁸⁸ حالا [hala]

⁸⁹ پرېز [pəriz] yazılıb (nöqtələrin yeri səhv düşüb).

⁹⁰ قالبده – qəlibdə (T.t.: *kalıp*).

Qeyd: qucaqı uşaqı arvadın süti acıqlı və küdurətli olduğu halda o payədə xasiyyətdən dönir⁹¹ ki belə ittifaqda əgər balaya süt verərsə uşaqı naçaqladar !.. Həmin təsəvvürdən həml etmək olur ki bala hala təvəllüd edəndən sonra⁹² da yə'ni ana cismindən aralanandan sonra yenə süt vasitəsilə öz anasının məhsusatına müştərəkdir. İştə bu əhvalatdan aşkara görünür ki 'övrət hamilə olduğu əyyamda nə övza'da olursa həman övza'ı⁹³ asarı doğacağı balanın cism ü canında zühur ediyor. Tərbiyə məs'ələsində həmin bu fəqərəyə fikr verməlidir, yə'ni ana bətnində balanın pərvəriş üçün ananın vəz'-i zindəganlığına diqqət verməlidir.

‘Örf və kinayə: ‘övrətlərin ruh asayiş və ya can rahatlığı həml əyyamından müra'ət olmaqı zərurən lazım görünərsə, bu ilzamin kinayəsi odur ki kişilər həmişə xatunlara şəfəqət nəzərilə baxub onların ruhən və cismən rahat və əmin olmaqlarına geyrət göstərsələr gərək ... Qur'anda Tanrı özi buyurubdur ki 'övrətlər “sizlər” üçün zira'ətgahdurlar ... Bu 'ali mətləbə Xudanəkdə əgər bizlər yalğuz nəfsi-heyvaniyyə gözilə baxsuz Qur'ana böhtan demiş oluruz.

Bəli, 'övrətlər insaniyyət 'aləmində zira'ətgah⁹⁴ mənzələsindədurlar. Yə'ni insaniyyət səmərəsi onlarda nəşv-i bina ediyor.

Zira'ətgah həyat mənbə'indən ibarətdür. Əgər zira'ətgah olmasaydı səmərələr töxmi bil-külliyə dünyadan puç olurdu.

İnsan ki oña əşrəf-i məxluqat delinüb⁹⁵ və onun 'eşqinə göklər, yerlər, yulduzlar yaranubdur, səmərə-i 'aləmdür ki onun zira'ətgahı 'övrətdür.

'Övrət Allahın ənj müqəddəs məxluqıdır ki onun ehtiramı kişilərə vacibdür.

Əhl-i təməddün millətlər dilində 'övrətə “ gözəl tərəf ” şan verüb adlandırurlar yə'ni insaniyyətin gözəl tərəfi və ya gözəl yarısı deyüb çağırurlar.

⁹¹ دونير

⁹² Bitişik yazılıb: ایدند نصگره ده

⁹³ عوضاءك [övza'ı] – övza'nın

⁹⁴ رزا عتكاه yazılıb (nöqtələrin yeri səhv düşüb).

⁹⁵ “deyilib”. ديلنوب – yazılıb.

İnsafən əgər hamu insaniyyət ‘aləmin ünəsən və zükurən qoşalayub bir badam danəsi təşbih etmək olursa, o danə cövfindəki məğziq gözəl raq nisfi ünasa təmsil olsa gərək.

Əhl-i ‘elm yazıcılar bəni-Adəmə ‘aid vəz‘-i mə‘işətdən mübahisələr yazub xəbər verürlər [səfhə 3] ki hansı millətiq arasında ünasiq ehtiramı çox isə o millətdə “patriotizm” yə‘ni millət pərəstlik hissi də zorluca olur və həqiqətən belədür də: hansı məmləkətdə topraq ‘əziz isə o topraqiğ əhlində vətən məhəbbəti də artucaqdur. Qədi[m] əyyamda dünyanı müsəxxər edən yunan və rum əh[a]lisi ünəs tayfasına artucaq ehtiram nəzərilə baqarlaridi. Ünəs ‘əşqinə və ünəs adına bahadurlar, nücəbalar və həttə tacidarlar silahsorluq⁹⁶ meydanında bir-birin öldürüb-ölməkləri təvarixdə çox görünübür.

İmdiki ‘əsrimizdə bə‘z Avropa və Ameriqa əhalisi arasında ‘ələl-xüsüs ingilizlərdə və hakəza yaponlarda ‘övrətə ehtiram çox ‘əziz dutulur və bu vüqu‘atıq nət[i]cəsi hər iki millətdə vətənə məhəbbət çoxluqıdır ki inkar etmək olmaz.

Hal-hazırda hər kəs hər millət olursa-olsun, əgər təftiş ilə öz ətraf və həmcivarına baxarsa bi-şəkk görə bilər ki hansı ocaqda və hansı evdə ünasiq ehtiram və nüfuzı artıq isə o dudma[n]da məxsusi xanədan namusu da çoxdur.

Ana bətnində tərbiyə: ana bətnində balaya tərbiyə vermək xüsudə və hakəza bu tərbiyəniq şürot və iqtizasına dayir mətalib və dəlayil çox vardır. Bu mətləb⁹⁷ üstündə necə neçə övraq və dəftərlər yazub müfəssəl əxbar və ittilə‘at vermək olur idi leykin oxuyanlar nəzərində mətləb rıştəsin kəsməmək içün bizzərurə müfəssəl yazmaqdan sərf-i nəzər edüb zeyl-dəki fəqərələri şərhəsis və tövzihsiz yazmaqə kifayət etdim.

Hamilə ‘övrətlərə həmişə lazımdur:

1] yürəklərin səfa və bəşşəşliqə verüb könlə⁹⁸ qəsavət gətürən söhbətlərdən ehtiraz edələr, mütədəyyinliqə, rəhimliqə mayil olub kin-küdurətə və buxl ü həsədə fikr verməyələr.

⁹⁶ سلسورلیق – T.t.: silahşörlük – cəngavərlik.

⁹⁷ əlavə sin hərfi ilə yazılıb: مستطلب

⁹⁸ كوكله

2] zinhar bikarə və bihudə vəqt keçürməyüb tikiş və ya ğeyr əl işinə məşğul olalar və həmişəki ev işlərin öz ‘adəti üzrə təmkinlə işləyələr əmma çox güc aparən işlərə yapuşmayalar⁹⁹.

3) cidal və mübahisədən və hakəza bəd mənzərə təmaşalardan ehtiraz edələr. Föhş və ləğv sözlərə qulağ verməyələr;

4] qorxulu və vahimə gətürən fikrlərdən ehtiraz edüb bu qism hekayələrə qulağ asmayalar. Millət pərəstlik, dindarlıq, hünərvərlik məzmununda hekayələr, şe‘rlər, nəğmələr ruh ‘ülviyyəti üçün gözəl ğiza hesab olunur.

5) kəsif havadan ehtiraz edüb saf xunək havada vəqt keçürələr. Havanın təmizliyi hər bir ziruh üçün lazım olduqda ‘ələl-xüsüs hamilə ‘övrətlər üçün lazım raqdur zira ki rəhm dolı olduqa görə mə‘dəni bir qədər yuxarı yə‘ni sinə tərəfə qaldırur və bu səbəbə sinənin [səfhə 4] hədəqəsi öz növbəsində həmişəkiddən¹⁰⁰ bir qədər daralduqında ökpə (ağ cigər) üçün çəndan vüs‘ət qalmayur. Bu vüqu‘atın nəticəsi o olur ki hamilə ‘övrətlər ökpə dolusu nəfəs ala bilməyürlər yə‘ni ağır nəfəs alurlar və əgər hava kəsif olursa iki qat çətinliklə nəfəs almaqa məcbur olurlar. Bu fəqərəni mənzurda dutub havanın saflığına diqqət verməlidir.

6) təmam ə‘zaların və libasların pakizə saxlayalar zira ki pakizə libas ruha tərəvət verür. Ağır və dar libas geyməyələr.

7) əkl ü şərb barəsində izafə loqmalardan özlərini saxlayalar və zinhar ac qalmayalar. Kəsif və bəd həzm xörəklər yeməyələr.

Qeyd: bə‘zlər bu təsəvvürdədürlər ki guya ‘övrət hamilə olan əyyamda öz xörəgin ‘adəti qədərindən arturmaq lazımdur ki guya bətnindəki balaya nəfəqə ola. Haziq təbiblər qövlilə bu təsəvvür səhvdir zira ki təbi‘ət özi hikmət yolu ilə hamilə ‘övrəti heyz ü nifasından saxladıqda izalə olunası qanı balanın vəzifəsinə sərf ediyor. Bu fəqərəni mənzurda dutub demək olur ki həml əyyamında izafə yemək balaya xeyr gətürməyüb bəlkə zərər verər zira ki artuq loqma mə‘dədə artuq yer dutması bəhər tərəf leykin həman artuq loqmanın həzm olunmasına izafə yerə mə‘də qüvvəsi sərf olunur ki həman qüvvənin özində balanın həqqi varlığında həyati mayəsinə zərərdir.

⁹⁹ یاپوشمیا لار

¹⁰⁰ همیشه کی دن

Hikmət: ‘övrət hamilə olduqı macərə xariq-ül-‘adə bir şey’i degildir. Hamiləlik əyyamında nəzərə gələn zahiri təğəyyür hallıq təbi‘ət qanunına müvafiq hadisələrdən birisidir ki mizac təğəyyürlüqinə çəndan təfavüt edəməz. Bu səbəbə həkimlər belə lazım görürlər ki hamilə ‘övrətlər həml əyyamında zindəganlıq vəz‘lərin hərgiz təbdil etməyüb əkl ü şürbdə ‘adəti qa‘idə üzrə olalar.

‘Övrətlər hamiləlik əyyamında¹⁰¹ hər bir xəterədən ‘aridürlər zira ki Xaliq özi həml təklifin dişiləriñ boynına qoyduqında cəfa və ya mərəz deyüb qoymayubdur bəlkə ‘Ərş altındakı həvadisat cümləsində həmin ağır təklifə dişiləri mükəlləf edüb səbəblərlə mühafizətinə özi də zəmin olubdur. Allah insanı “əhsən-i təqvim” üzrə yaraduban ibtidayi pərvərişin ana bətnində qərar verdigində həman zəhmət əcrinə öz ruhının parəsin insanıñ özinə verməkligi şayan-i təşəkkür mərhəmətlərdən birisidir.

Əgər bir bala ruh və ya cism cəhəticə vücuda mə‘yub gəlür isə səbəbi öz valideynidir.

[səfhə 5]

Mə‘yub bala ata və ana içün gəzəb dərəcəsində mülahizə olunmasına əgər təftiş olunursa ancaq demək olur ki valideyniñ səhv ü xətələriñ kəffarəsidür

Bala erkəgiñ sülbindən dişiniñ bətninə düşüb tədris ilə kəmalə yetişməgi təbi‘ət qanunına bağludur: təbi‘ət öz işin işləyəcəkdir yə‘ni ananın bətnində bala böyüməyə bilməz. Ancaq toğrı və salim yol ilə böyyüməsinə¹⁰² diqqət və pərhizkarlıq istər və illa mə‘yub olması tə‘əccüb olmaz.

Tazə göğəran¹⁰³ nəbatı bi-şü‘ur bağban bi-ehtiyat taftalayub¹⁰⁴ keçərsə ehtimalən o nəbat quruyar və əgər qurumazsa bi-şəkk şikəstlik halətinə yənə qalxa bilür əmma hərgiz toğrı və rast qalxamaz

Mabə‘di var

S. M. Gəni zadə

¹⁰¹ آیامنده – əlifin üstünə səhvən məddə işarəsi qoyulub.

¹⁰² Qoşa “y” ilə yazılıb: بوييومه سينه

¹⁰³ کوکران

¹⁰⁴ tapdalayıb. تافتاليوب yazılıb.

BULĞARİSTAN MÜ‘ƏLLİMLƏRİ VƏ MƏKTƏBLƏRİ

Yunan nüfuzı və əvvəlinci bulğar məktəbi.

Bulğar mü‘əllimlərinin mə‘arif yolunda millətə xidməti.

Millət mə‘arifinin imdiki halı. Mü‘əllimlərin tənəzzüli.

[“Russqaya şqola” adınlu rus jurnalından tərcümə nömrə 6 _ 1906).

Bulğaristanda milli məktəblər ‘Osmanlu istiqlalının zamanından açılmağa başlayub. Bulğarların hürriyyət almalarına bir səbəb də bu məktəblər oldılar. 1830 -ncı ilədək Bulğaristanda millətin halına müvafiq olmayan yunan məktəblərindən başqa bir məktəb yox idi. Demək olur ki o vaxtlarda bulğarlar bir tərəfdən ‘Osmanlu istiqlalının bir tərəfdən də yunanların məzhəb və mə‘arif təsəllütünün cövrünü çəkirdilər. 1830 -ncı ildə bir neçə gəyur bulğarlar tə‘lim və mə‘arif cəhətinə olan yunan təsəllütünü üstlərindən götürmək niyyətinə¹⁰⁵ düşüb milli məktəbin ilk bünövrəsini qoymağa himmət etdilər. Böylə ki 1835 -nci ildə bu himmətli şəxslərin sə‘y[i] ilə Bulğaristanda əvvəlinci milli məktəb açıldı. Məktəbin mü‘əllimi bütün həyatını milli məktəbin ehya olmasına sərf edən (Neofit Rilski) adınlu bir keşiş idi. Az bir müddətin içində Rilski kibi himmətli zətlərin sayəsindən Bulğaristanda əlindən artıq ibtidayi, iki e‘dadi milli məktəbləri açıldı. Bu məktəblər bütün-bütünə millət pərəst bulğarların xərclə saqlanurdılar; çünki ‘Osmanlu istiqlalından azad olmaq məramnaməsinə milli məktəblər açmaq həm daxil idi.

Yeni açılmış məktəblərdə mü‘əllimlik edənlərin çoxu Avropada təhəssül etmiş və həyatlarını millətin mə‘arif işlərinə qurban edən cavanlar [səfhə 6] idi. O vaxtlarda böylə mə‘arif mücahidləri kifayət qədərincə Bulğaristanda olmadıqdan bə‘zi məktəblərdə yarımçıq “ Zəbur ü Tövrat ” oqumuşlar da mü‘əllimlik vəzifəsini əda edürdilər. Bu yarımçıqlar da öz həmkarları olan ziyalı mə‘arif mücahidlərindən gerü qalmaq yox yeni həyata girmiş millət mə‘arifinin nəşrinə can ü dililə çalışurdılar çünki mü‘əllimlikdən məqsədləri şəxsi mənfə‘ət və ya rütbə qazanmaq olmayub

¹⁰⁵ Təşdidlə yazılmaq yerinə qoşa “y” ilə yazılıb: نیتته

bəlkə mə'arif yolilə milləti 'Osmanlu əsarətindən xilas etmək idi. Bulğaristanın imdiki mə'arif vəza[rə]tinin 1905-nci ildə bulğar məktəblərinə göndərdüğü rəsmi risaləsində bir növ'i fəxr ilə yazılmış bu sətrlərə diqqət etməlidir:

“ Yeni tariximizin ilk səhifələrini müzəyyən edən o şəxslərin adlarıdır ki siyasi və cəngi işlərdən kənar səssiz və kəsiz¹⁰⁶ mə'arif yolında can və baş qoyublar. Bizim yeni dövrümüz orbenoviç¹⁰⁷lər yaxud qarağeorğeviç¹⁰⁸lər (.) ilə başlamayur, yeni dövrümüzü başlayanlar apriloflar, neo-fit¹⁰⁹lər, safronoflar olublar ” ..

* Orbeno[v]içlər və qarağeorğeviçlər Serbistanda qnyazlıq edən iki familiyadır. Serbistanın müstəqill hökumət olmağına¹¹⁰ böyük səbəb bu iki familiya olub. Bir neçə il bundan irəli qətl olan serb qralı Aleqsandr orbenoviçlərdən axırıncı hökmdar idi. Serbistanın imdiki qralı Peter Qarağeorğeviç familiyasındandır.

** Əvvəlinci bulğar mü'əllimləri.

Bulğaristan 'Osmanlu istiqlalından azad olan kibi [1878] yeni bulğar hökuməti millət mə'arifinə artuq əhəmiyyət verüb çox ibtidayi və e'dadi məktəblər açdı. 1885-nci ildə tə'lim altı yaşından on iki yaşadək 'ümum bulğarlar üçün məcburi olmaq qanununu hökumət e'lan etdi. Bu halda [1903] Bulğaristanda üç min ibtidayi məktəb, üç yüz min mütə'əllim və mütə'əllimə və altı min iki yüz mü'əllim və mü'əllimələr var. Hökumət bu məktəblərə ildə üç milyon yarım manat rus pulu sərf edir.

Bulğaristanda üç milyon yarım nüfusdan doqquz yüz mini səvədludur (yeddi yüz min zükur və iki yüz min ünas). Mü'əllimlər yetişdürmək üçün beş dövlət və iki cəma'ət dar-ül-mü'əllimini mövcuddur.

Bulğaristanın mə'arif işlərində əhl-i xibrə. Onların rə'yincə Bulğaristan 'Osmanlu istiqlalından azad olandan sonra bulğar mü'əllimləri həm mə'nəvi və həm maddi tərəflərdən tənəzzülə yüz qoymağa başlamışlar.

¹⁰⁶ کوسز (küysüz)

¹⁰⁷ اوربینوویچ / əsli: Obrenoviç

¹⁰⁸ قارا غيور غيوبيچ / Qarağeorqievich

¹⁰⁹ بنوفت [yenufit] yazılıb (nöqtələrin yeri səhv düşüb).

¹¹⁰ اولماقیانه – sonuncu 'əlif' hərfi artıq düşüb.

Bu da səbəb 1892-nci [i]lədək cəma'ət mə'murları və daha sonra mə'arif mə'murları mü'əllimləri təzyiq etməg[i]dür¹¹¹. Mə'murlar mü'əllimlərin məvacibini azaldub özlərin də cürbəcür vəsilələr ilə rəsmiyyət üzrə tə'lim verən çinovnik olmağa təlaş edürlər. Bir növ'i mə'murlar öz məraml[ar]ına yetişən kibi oldılar. Bir para mü'əllimlər[d]ə qəlbən və şü'urən tə'lim etmək hissiyyatı məhv olmağa [səfhə 7] yüz qoyub və mə'murların istədiyi kibi “ğləflı” çino[v]nik olurlar. ‘Ələl-xüsüs İslam-bulofun dövrində genə təmam Bulğaristan büroqratların istibdadına mübtəla idi, mü'əllimlərin işi çox fəna halda idi. Bununla belə bulğar mü'əllimləri fəxr edə bilərlər ki bu təzyiq və cəbrlər onlarda xuddarlıq hissiyyatını külliyyətən puç edə bilmədi, 1889 -ncı ildə mü'əllimlərin qanuni hüquqını və nəf'ini cabirlərdən mühafizə etmək üçün bir mü'əllimin sə'y[i] ilə Vidne¹¹² şəhərində “Mü'əllimlər cəm'ıyyəti” təşkil olundu. Cəm'ıyyət “Mü'əllimlər əxbarı” adında¹¹³ bir gəzetə də nəşr edərdi. Gəzetənin məramı mü'əllimləri birləşməyə və birlikdə geyrilərə ümid dutmaqsızın mə'nəvi və maddi rifahiyyət üçün çalışmaq da vət etməkidi. Bu cəm'ıyyət çox yaşamadı çünki böylə birləşməyə və ittifaqa mü'əllimlərilə hazır degillər imiş. Bir yandan mü'əllimlərin arasında olan nifaq bir yandan da mə'arif mə'murlarının jandarmalıq tərzində mü'əllimlər ilə rəftarı (cəm'ıyyətin banilərini mü'əllimlikdən xaric etmək və ya cəbrən mü'əllimləri bu məktəbdən o biri məktəbə köçürmək kibi sərəncamlar] cəm'ıyyətin və gəzetənin qapanmasına səbəb oldı.

Mabə'di var

Mü'əllim

İdarədən: kiçicik Bulğaristan ilə Qafqazın ibtidayi mə'arif işlərini müqayisə etmək üçün müxtəsər mə'lumat:

Bulğaristanda var	3 500 000 nüfus
Qafqazda	10 000 000 nüfus
Bu cümlədən müsəlman	4 000 000 nüfus
Bulğaristanda ibtidayi məktəb ¹¹⁴	3 000

¹¹¹ ایتمگ در

¹¹² ویدنه

¹¹³ آدنیدا [adında] yazılıb.

¹¹⁴ مکبب (b) ب (t) ت – مکبب

Qafqazda	1 875
Bu cümlədən müsəlmanlar üçün açılmış	130
Bulğaristanda dövlət xəzinəsindən ibtidayi məktəblərə ildə xərc olur	30 500 000 manat
Qafqazda ibtidayi məktəblərə dövlət xəzinəsi xərc edir	287 043 manat
Zemstva vergilərindən	67 751 manat
Şəhər idarələri	334 989 manat
Kənd cəma'ətləri	988 328 manat
Cəm'iyyət-i xeyriyyələrdən və geyri mənbə'lərdən	726 926 m
Cümlətan	2 405 035 manat
Bulğaristanda ibtidayi məktəblərdə	300 000 şagird var
Qafqazda	134 703 şagird var
Bu cümlədən müsəlman təxminən	3 000

Bulğaristanda hər min nüfus üçün, Qafqazda hər beş min nüfus üçün bir məktəb var. Xüsusən müsəlmanlar arasında hər otuz beş min nüfus üçün bir məktəb açılıb dörd milyon müsəlman üçün yarım dar-ül-mü'əllimin var (Gori dar-ül-mü'əlliminin tələbələrini yarısı ancaq müsəlmandır. İrəvan dar-ül-mü'əlliminində bir on beş nəfər tələbə ancaq olur. Geyri Qafqaz dar-ül-mü'əlliminlərinin qapuları müsəlman tələbələrində bağlıdurlar . .

Qafqaz mə'arif işlərinə dair mə'lumat Qafqaz mə'arif müdirinin 1906 [-ıncı] ildə verdüyü rəsmi mə'lumatdan əxz olunub. [səfhə 8]

BAKÜDƏ MƏ'ARİF CƏM'İYYƏTLƏRİ

Bu halda Baküdə iki mə'arif cəm'iyyəti mövcuddur: biri “ Nicat ” cəm'iyyətidür ki keçən 'eyd-i Novruzda açılıbdır, biri də “Nəşr-i Mə'arif” cəm'iyyətidür. İkinci cəm'iyyətin bu noyabrın onunda artuq təntənə ilə rəsm-i güşadı olundu. “ Nəşr-i Mə'arifin ” rəsm-i güşadında gözəl nitqlər söyləndi. Bu nitqlər İrşad gəzetəsinin sütunlarında dərc

oldığından¹¹⁵, hamuya mə'lumdur zənn edəriz. Burada isə hər iki cəm'iyətin məqsəd və məramı ilə qare'lərimizi müxtəsərən aşına edüb bunların mislini hər ğuberniyada və hətta hər uyezddə cəma'ətimiz tərəfindən açılmasına tövsiyə edəriz: bəlkə böylə cəm'iyətlərin bərəkətindən bizlərdə də heç olmasa mə'arif və ibtidayi səvad intişar tapa. Böylə cəm'iyətin açılmasına icazə almaq çox asandır. Bir neçə nəfər müəssislər xahiş etdikləri cəm'iyət üçün qərardad tərtib edüb məhəlli ğubernatordan qanuna müvafiq icazə alurlar. Hər bir böylə cəm'iyət öz məqsəd və məramını ancaq bir ğuberniyada icra edə bilər.

Nicat cəm'iyətinin məramnaməsi

1) Müsəlmanların arasında mə'arif intişar etmək, 'ali, e'dadi və ibtidayi məktəblərdə oquyanlara i'anə vermək. Milli dilin və ədəbiyyatın tərəqqisinə sə'y etmək. Cəm'iyət öz məqsədlərinə nail olmaq üçün:

a) Mövcud məktəblərə kömək edür və ya öz xərcilə təzə məktəblər açur. Lüzumı olduqda açduqı məktəblərdə sən'ət şö'bələri, oquyanlar üçün 'ümumi mənzil açur.

b) 'Ümumi qiraət xanələr, kutub xanələr və qiraətlər tərtib edür. Tə'lim və qiraət kitabları çap edür. Varidatı müsa'idə etsə əxbarət, məcəllə və cəridələr nəşr edür.

t) Məktəblər üçün təcrübəli mü'əllim və mü'əllimələr axtarur, mü'əllimlər ictimai tərtib edür.

s) Müsəlman şü'əra və ərbab-i qələminin tərcümə-i hallarını və asarını nəşr edür.

c) Bakü ğuberniyasının sair yerlərində Nicat cəm'iyətinin şö'bələrini açur iləx.

Nəşr-i Mə'arif cəm'iyətinin məramnaməsi

1) Cəm'iyətin 'ümdə qəsdı Bakü şəhrində və təmam ğuberniyasında sakin müsəlman cəma'ətinin arasında 'elm və mə'arifi və xüsusən ibtida-

¹¹⁵ اولديغندن

yi səvadı, ana dilimizdə və rus dilində nəşr etməgdür. Və hər qism mə‘arifiñ intişarına köməklik etməgdür.

Bu qəsdə nail olmaq üçün _ cəm‘iyyət

a) Hal-hazırda mövcud məktəb, mədrəsə və şqolalara maddi köməklik ediyor.

b) Tazə məktəb, mədrəsə, uşqola¹¹⁶ açanları tərgib və təşviq və yardımlıq edür və ya cəm‘iyyətiñ xərcilə məktəb, mədrəsə və uşqolalar açur.

[səfhə 9]

t] Cəma‘ət üçün ‘ümumi qiraət xana və ‘ümumi qiraət məclisi açur.

s] Tə‘lim və qiraət üçün kitablar çap edür və qüvvə-i maliyyəsi artduqca müsəlman və rus dilində gəzetə və ruznamələr verür.

c] Məktəb və mədrəsələr üçün təcrübəli mü‘əllim və mü‘əllimələr tapmağa sə‘y edər. Mü‘əllim və mü‘əllimələr üçün şuralar və ictimai‘lar düzəldir. İləx.

Bu cəm‘iyyətlərin nizamnamələrilə müfəssələn tanış olmaq istəyənlər xahiş etsələr idarəmiz çap olunmuş qərardadları göndərməgə hazırdu.

MƏKTUB

“Təkcə şəri‘ət ‘elmi mi bizə lazımdur ya sair ‘elmlər həm lazımdurlar ?” Bu axır vaxtlərdə gəzetələrdə və cəridələrdə yazıcılarımız, ‘ümumi və xüsusi məclislərdə natiqlərimiz “Biz gərək oquyaq, ‘elm ögrənək” deyü fəryad edürlər. Hətta şa‘irlərimiz də güli bülbüli, mə‘şuqəniñ siyah tellərini, kəman əbrulərini buraqub gözəl və ahəngdar nəğmələrində cəma‘əti ‘elm oqumaqa tərgib və təşviq edürlər. Bu fəryadlar bi-ca qalmayacaq, biz oquyacağız, ‘elm ögrənəcəgiz, oqumaqa, ‘elm ögrənməgə məcburuz. Lakin nə oqumaq hansı ‘elmi ögrənmək məs’ələsi ortaya gələndə railər müxtəlifləşirlər: bir firqə deyür fəqət şəri‘ət ‘elmi lazımdur,

¹¹⁶ اشقولا. Rus: школа [şkola] (məktəb) sözünün xalq dilində tələffüzü.

bir [fır]qə deyür xeyr, şəri‘ət ‘elmi vacib isə də sair ‘elmlər həm lazım-durlar. Həmin bu ixtilaf ‘eynən noyabr ayının onında Baküdə vaqə‘ olan “Nəşr-i Mə‘arif” cəm‘iyyəti[ni]n rəsm-i güşadında göründi. Bu rəsm-i güşadda ‘Elm və Nəşr-i Mə‘arif haqqında söylənən gözəl nitqləri möhtərəm İrşad gəzetəsinin sütunlarında oquduq. Bu cümlədən Bakünün əh möhtərəm və fəzil ‘üləmasından biri hesab olan Mirzə Əbu Turab böylə deyüb: “... doğrudur İslam, şəri‘ət, əhadis buyururlar ki ‘elm oquyun və lakin nə cür ‘elm ? Bu ‘elmdən məqsəd həkimlik, incinerlik¹¹⁷ ‘elmi degil, bu ‘elmdən məqsəd fəqət ‘elm-i şəri‘ətdür. Ancaq şəri‘ət ‘elmini buyurublar təhsil ediniz. Bundan başqaları kəmalat və fəzldür və insana artuqda lazım olan şey degillər ...”

Doğrusı bu nitq bəndəni xeyli təfəkkürə saldı. Həqiqətdə mi bizə təkcə şəri‘ət ‘elmi lazımdır məs’ələsi bir an da xəyalımdan çıqmayurdi. Bu bir mühimm məs’ələ oldığıçün bu məktubumda ‘əqlim yetdüyü qədər bunja şərh verməgi mənfə‘ətdən xali görmədim.

Mirzə Əbuturab əfəndim deyür: Bizə ancaq şəri‘ət ‘elmini buyurublar təhsil ediniz. Bu buyuruqlardan biri də Fəxr-i Kainatımızın¹¹⁸ “*Elmi axtar gəz Çində də olsa*” kəlamı- şərifləridür. Aya Fəxr-i Kainat həzrətləri səhabə-i kiramına buyurduqda ki ‘elmi Çində də olsa axtar gəz, şəri‘ət ‘elmini nəzərdə [səfhə 10] dutubdurmu ? Haşa və kəlla ! Çünki o vəqtdə şəri‘ət ‘elmini axtaran Mədinəi- münəvvərədə axtarmaq görək idi. Şəri‘ət ‘elminin günəşi Məkkədə tülü‘ edüb Mədinədə övci-ə‘laya yetişmişdi. Şəri‘ət ‘elminin mənbə‘i, sərçəşməsi Mədinədə idi. Daha Rəsuli-Əkrəm şəri‘ət ‘elmini aramaq üçün Çinə getməgə əmr etməzdi. ‘Əqli-səlimə malik olan hər bir kimsə deyər ki Rəsuli-Əkrəmin bu fərmayışdən məramı dünya ‘elmlərini aramaqdur. Bunun hikməti nə imiş ki ‘əqli-küll əshabını dünya ‘elmlərini aramaqa əmr edürdi ? Mə‘lumdur ki dünya ‘elmləri mə‘işətimiz rifahiyyət ilə geçmək, kəsb yolu bizə asan olmaq, bədənımız səlamətliqdə qalmaq içündürlər. Mə‘işətimiz rifahiyyət ilə geçməsə, kəsb yolu bizə təng olsa, bədənımız səlamət olmasa, ‘əyalımızın nəfəqəsini qazana bilməsük şər‘i vacibatımızı layiqincə əda edə bilmərik.

¹¹⁷ انجنيرلك .

¹¹⁸ Məhəmməd peyğəmbər (s.a.v.)

Şəb çü ‘əqd-e nəmaz bər bəndəm
Çe xorəd bamedad fərzəndəm¹¹⁹

Bundan başqa, bir millət ki mə‘işətində lazım olan ‘elmləri ögrən-məyə, cürbəcür ‘elmlərin bəhrəsindən bəhrəmənd olmağa qabiliyyəti olmaya, o millət şəxksiz özindən mə‘lumatlu və mə’nəvi qüvvəli taifənin əlində iqtisadi qul və əsir olacaqdır. İqtisadi əsirlik və qulluq nə böyük bəladır, nə dəhşətli nəticələr verir bu da mə‘lum şeydür. Pəs əgər istəsük ki şər‘i vacibatımızı layiqincə əda edək, geyri taifənin əlində iqtisadi əsir olmayaq, gərək dünya ‘elm[lə]rini oquyaq ögrənək. Geyri bir ‘əlac yoqdur. İmdi gələk hali-hazırəmizə.

Dünya ‘elmlərindən, zəmanənin tələbatı[n]dan mə‘lumatımız olmadıqçün nə bəlalara düşər olmuşuq və oluruz ! Ata-babadan qalan mülklərimizin nəf‘ini özgələr aparurlar çünki olarda ‘elm var mə‘lumat var fənn var. Biz isək həman o müqəddəs topraqımızda fə‘ləlik edəriz. Fə‘ləlikdə də hamudan rəzil hamudan həqir müsəlman fə‘ləsi degilmi? Nə içün? Genə ‘elmsizlikdən. Bir rus ya bir erməni fə‘ləsi gündə bir manat alanda müsəlman muzdurına güclən altmış qəpik verürlər. Çünki rus erməni fə‘ləsi öz işində kəsb etdiyi mə‘lumatlarla mənfə‘ət bərdar olur. Buların mə‘lumatı sahib kara da mənfə‘ət verir. Müsəlman fə‘ləsi isə zorundan¹²⁰ başqa bir şeyə malik degil. Təkcə bədən zoru maşın elektrik ‘əsində kar görməz. ‘Elm gərək mə‘lumat gərək fənn gərək. Və genə ‘elmsizlikdən ticarətdə, əkinçilikdə, sənaye‘də hamudan gerü qalan müsəlman degilmi ?

Qırq il bundan irəli Bakünün neft mə‘dənləri kimin idi ? Müsəlmanların. Ayaqı çarılıq ermənilər ac nemsələr gəlüb heç nəyə mə‘dənləri aldılar ‘elm güc ilə indi o mə‘dənlərdən milyonlar qazanurlar, qazanurlar da millətlərin də sərvətləndirürlər. Əlli il bundan irəli başqırdlar ucı-bucağı olmayan mülklərin [səfhə 11] ruslara desyatını bir şahıya satub pulını tələf etdilər. İmdi həman ruslar içün muzduruluq edürlər. Əgər onda başqırdların içində mə‘lumatlu ‘elmlü adamlar olsaydı böylə olmazdı.

¹¹⁹ f. “Gecə namaz düyününü bağlayanda
(görən) Səhər övladım nə yeyər”

¹²⁰ زورنیدان [zornıdan] yazılıb.

Şah ‘Abbas Naftalan mə‘dənlərini [Bi]bi Heybət¹²¹ ziyarətgahına vəqf etmişdi. Ziyarət gahın mücavirlərinin əllərində qəbalə var idi. Necə oldu o mə‘dənlər ? Mə‘lumatsızlıqdan biliksizliqdən keçdi özgələrin əlinə. ‘Elmsizlikdən çekdiyimiz böylə müsibətləri saysaq nəhayətinə yetməz. Məktubuma müxtəsər verüb nəticəsini söyləyürəm. Şəri‘ət nöqtə-i nəzərinə baqsuq genə bizə dünya ‘elmlərini oquyub ögrənmək lazımdır. Maddi nöqtə’-i nəzərinə də ‘elm lazımdır. Millət pərəstlik nöqtə’-i nəzərinə ‘elm lazımdır. Hər yana dönsük dünya ‘elmləri bizə lazımdurlar, dünya ‘elminə məhz kəmalat və fəzl və insana artuqda lazım olan şey degil deyən ya insaf etməyür yaxud zəmanədən bi-xəbərdür.

“ Təkcə şəri‘ət ‘elmi bizə lazımdır ya sair ‘elmlər həm lazımdurlar ” məs’ələsinin ikinci nisfi lazımca şərh olundu zənn edürəm. Oña ki qaldı şəri‘ət ‘elmi, bu barədə möhtərəm Mirzə Əbuturab öz nitqinin bir yerində nə gözəl söyləyüb: “ ‘elm-i şəri‘əti təhsil etməmiş adamlar geyr ‘ulum oquyanda bi-faidə olurlar”. Şəri‘ət ‘elmin bilməyən din[d]arlıqı olmayan nə qədər bilikli və mə‘lumatlı olur-olsun, nə özünə nə özgəyə faydalı ola bilməz. Buña dəlil və şərh artuqdur.

Saleh

NİDA-yi MİLLƏT

yaxud

Amali-Vətənpərvəranə

Ey əhl-i vətən tərəkələyin büğz ü ləvacı
Bir dəm arayın halımıza rah-i ‘əlacı
Sönmüş vətənin sarsar cəhlilə siracı
Vicdanları təlx etdi gəminin müsəlləh əccacı

¹²¹ بی هییت [Bi Heyyət] yazılıb.

Milliyyəti yad eyləyiñ ey milləti-naci !
 Pək təhlükəlü xəstədür İslam mizacı
 Yaran¹²² yığılaq bircə quraq məclis-i matəm
 Öz halımıza eyləyəlim növhə dəmadəm
 İslamın olubdur necə gör rəvnəqi bərhəm
 Nifrət edür İslamın adından bütün ‘aləm
 Milliyyəti yad eyləyiñ ey milləti-naci !
 Pək təhlükəlü xəstədür İslam mizacı
 Gəflət yetər, agahi-təqazai ol
 Hal-i vətən ü milləti gör əşk fəşan ol
 Cəhd eylə təriq-i hünər ü ‘elmə rəvan ol
 Mərdanə bu meydanə cəladətlə dəvan ol
 Milləti yad eyləyiñ ey milləti-naci !
 Pək təhlükəlü xəstədür İslam mizacı
 Bir eylə təfəkkür necə gör xar olub İslam
 Ənva‘-i bəlayayə giriftar olub İslam
 Bi-‘izzət ü bihörmət ü bi‘ar olub İslam
 Ancaq qurı bir ada nigəhdar olub İslam
 Milliyyəti yad eyləyiñ ey milləti-naci !
 Pək təhlükəlü xəstədür İslam mizacı
 Bəsdür bu qədər xab-i cəhalətdə ki yatduq
 Millət yüzinə bab-i tərəqqini qapatduq
 [səfhə 12] Əslafımızın hörmət ü heysiyyətin atduq
 Şan-i vətən ü milləti biganəyə satduq
 Milliyyəti yad eyləyiñ ey milləti-naci !
 Pək təhlükəlü xəstədür İslam mizacı
 ‘Ətf-i nəzər et gör necə dutmuş bizi kabus
 Kim səlb olunub geyrət-i milliyyət ü namus
 Ey tale‘i¹²³ mənhus ! ‘Əcəb etdiñ bizi mə‘yus
 Eyvah !! Tərəqqi edirik gör necə mə‘kus
 Milliyyəti yad eyləyiñ ey milləti-naci !

¹²² f. “yarlar”, yoldaşlar

¹²³ bitişik yazılıb: ابطال منحوس

Pək təhlükəli xəstədir İslam mizacı
Afaqı dutub gülgülə-i bang-i cərayid
Əqşam-i tərəqqi vü tə‘ali vü fəvayid
Əmma olur İslamda gəflət mütəzayid
Bu dərdə edin çarə ki Səhhət ola ‘ayid
Milliyyəti yad eyləyin ey milləti-naci !
Pək təhlükəli xəstədir İslam mizacı
(‘Abbas Səhhət)

ƏDƏBİYYATIMIZA DAİR

Rəhbərin ikinci nömrəsində Köçərlü Firidun bəgin Ədəbiyyatımıza dair məqaləsində Vidadinin, Vaqifin və Zakirin “ Gögdə uçan durnalara ” xitabları dərc olunmuşdu. Bu xitablar sadə, ahəngdar, təbi‘i və həqiqətə müvafiq olmağını hər bir əhl-i zövq və şə‘riyyətdə səriştəsi olan kimsə təsdiq edər.

Şe‘rdə, nəzmdə əgər birinci şərt sadəlik, təbi‘ilik və həqiqətə müvafiqlikdir. Nəzm ilə yazılmış əsərlərin bir şərti də qare’lərin qəlbində və ruhində olan ‘ali və təbi‘i hissləri oyatmaqdır. “ Gögdə uçan durnalar ” mənzuməsi bu şərtlərin cümləsinə müvafiqdir. Buğa belə bir nəfər bu əsərlərin Rəhbərdə dərc olunmaqı öz təsəvvürincə münasib görmədiyindən idarəyə bir məktub göndərübdir. Ona görə həmin məktuba cavabən bir neçə söz yazmaqı lazım bildük.

Rəhbər jurnalının birinci nömrəsində türk ədəbiyyatı barəsində yazmışduq: “ Şa‘irlərimiz öz əsərlərində bir para nadanların məzəmmət və sərz[ən]işlərinə təhəmmül edüb yüz min xunabələr ilə yazduqları əsərləri qoyub gedüblər, bu əsərlər orda-burda dağınıq, və gün-gündən məhv olmaqdadurlar. Pəs bizə lazımdır ki keçmiş şa‘irlərimizin əvvəl əsərlərini ehya edək sonra yavaş-yavaş ədəbiyyatımızın zamanəyə müvafiq sərvətlənməsinə çalışaq.” Bu məsləkdə bu məramda jurnalımız davam edəcək.

Keçmiş Azərbaycan¹²⁴ şa'irlərinin əsərləri ələ düşdükcə (ələ düşdükcə deyərik çünki bu əsərlər pərakəndə namə'lum künclərdə nəhl əlində yavaş-yavaş nabud olmaqdadurlar. Arayub bulmaq gərək. Tapub ehya edən şəxslərə türk olan, türklük həmiyyəti olan və ata-babalarımızdan qalan mə'arif və kitabət əsərlərinin qədrini anlayan kimsə təşəkkür edə-cəgində şübhəmiz yoxdur) Rəhbərin sütunlarında dərc olunacaq. Burası məxfi degil ki şe'r və nəzm irslərimiz çox degil; və ola da bilməzdi. Buja da səbəb [səfhə 13] türk hökmranları və türklərin öz ədəbiyyatına olan kəm e'tinalığı olubdur. Türk hökmranları İslam tarixinin ən parlaq dövrində firdousiləri [Səbüktəkin oğlu Sultan Mahmud) sə'diləri (Atabəklər) 'ömər xəyyamları (Məlik şah) yetirüb bircə türk şa'irinə rüşd verməyübdürlər məgər Mir 'Əlişir Nəvayidən səvay. Əgər irad olunsə ki türklərin Sə'di, Firdousi, 'Ömər Xəyyam olmaqa istə'dadı ola bilməzdi, böylə irad dutanlara Molloyi Rumini və Xaqani Şirvanini dəlil gətürərik. Bu iki məşhur 'alim olan şa'ir türk oğlu türk olmaq hamuya mə'lumdur. Bunlar fars ədəbiyyatının ən parlaq nəyyirləridürlər. Ya bəlkə deyələr ki türk dili nəzm dili degil, bu xəyal da tənqiddə düz gəlməz. Nəvayinin Füzulinin yaxud Vaqifin mənzumələri hansı fars şa'irinin əsərindən az ahəngdardur ?!

Türk hökmranları türk şa'irlərinə nə payədə kəm e'tina olmaqları barəsində V. D. Smirnofun " Türk ədəbiyyatı " adlı kitabında yazduğı bir rəvayəti burada münasib məqam bilərik. "Sultan Məhəmməd Fatehin 'əsrində sultan sarayına ancaq fars şa'irlərinin yolu var imiş. Türklərdən hər kəs istəsə imiş ki bu saraya yol tapa, ya gərək fars şa'irlərindən əlində təzkirəsi olaydı yada ki özini fars, irani qələmə verəydi. Lə'ali adlı bir türk şa'iri bu növ'ilə Sultan Məhəmməd Fatehin sarayına yol tapmışdı. İş açılandan sonra biçərə saraydan qovuldu. Lə'ali bu barədə yazar: Hərgah sahib-i hörmət olmaq istəyürsənsə ya 'ərəb gərək olasan ya fars. Hər kəs İrandan Ruma gəlürsə ya vəzirlik təmə'inə gəlür ya dövlət və sərvət qazanmaqa.

Keçmiş türk hökmranlarının 'əksi olaraq Qafqaz xanları öz dövrlərində (heyfa ki bu dövr çox az çekdi) türk şa'irlərinə artuq məhəbbət göstə-

¹²⁴ آنریجان – *Azərbaycan, Azərbeccan* və ya *Azərbaycan* kimi də oxuna bilər.

rüb rüşd verürdilər. Əlli-altmış ilin müddətində bir necə türk şa'irləri bu dövrdə parladi. O cümlədən Vidadi, Vaqif, Zakir və ğeyri. Bu şa'irlərimizin adları ilə və qırıntı¹²⁵ əsərləri ilə ancaq nemes Berjənin¹²⁶ himmətindən tanış olmuşuq.

Müxtəsər : Rəhbər öz sütunlarında keçmiş türk şa'irlərinin əsərlərini (yeni şa'irlərimizin əsərləri ilə bərabər) dərc etməkdən çəkinməyəcək. Bu ümidilə ki türklər, türklük qədrini anlayanlar sadə təbi'i və həqiqətə müvafiq türk şe'r və nəzmlərin[də]n zövqə ab olalar.

KƏRİM ABAD ŞƏHRİNİN RƏİSİ

(1 -nci nömrədən mabə'd)

Arvad başmaqçı Cə'fərin övrəti Mə'sumə və yanındakı qızı Nazlu idi. İki il bundan əqdəm Cə'fər vəfat etmişdi. Mə'sumə isə ərindən sonra bir sərmayə qalma- [səfhə 14] dıq[i]çün qızı ilə bərabər qonşular üçün paltar yumaq və tikiş tikmək ilə keçinürdi. Hər ikisi¹²⁷ çalışqan və işlərinə diqqətli olmağa görə qonşuları bunları işsiz qoymazdılar. Öz əllərinin əməgilə ana-qız babat dolanırdılar[r].

Nazlu yetişmişdi. Anası da qonşu arvadlar da Nazlu üçün bir kasıb pul qazanan adaxlu axtarmaq niyyətində idilər. Bular olan məhəllədə Əhməd adlı bir səllax oğlan var idi. Oğlanın anası, Mə'sumə və qonşu arvadlar Nazlunu Əhməd üçün almağı çox münasib görüb bu barədə danışıda idilər. Əmma çi faidə, aclıq və yertərpənmə Kərim abadı bir müsibətə saldı ki hər kəs öz hayına qaldı. Şəhər əhli bir halda idiki fəqir, dövlətli özünə və 'əyalinə ruzi qazanmaqın qeydinə¹²⁸ düşüb əlsiz və əyağızların halını bil-mərrə unutmuşdı.

¹²⁵ قرنتی

¹²⁶ نمس بیژر

¹²⁷ ایکسی

¹²⁸ قیدنه yazılıb.

Əlindən bir şey gəlməyən Mə'sumə yetişmiş qızı ilə bir yampacın altında ac və möhtac keçinürdilər. Heç kəsdən və heç yerdən kömək gözləməyə bir ümidləri qalmamışdı məgər bir dilənçilikdən səvay. Bu vəqtdə şəhər idarəsi i'anə məclisi açdı. Mə'sumə də qonşuların məsləhəti ilə qızını götürüb rəisin qapısına i'anəyə getdi. Nə isə rə's Mə'sumə və qızını görən kibi i'anə verməməyə bir səbəb göstərdi. İş düşdi bu gün-sabaha. Ki deyər idiki fəqirlikləri və şəhər əhli olmaqları onja mə'lum degil. Ki deyər idiki məhəllə ağ saqqallarından və polisədən fəqir və xoş ətvar olmaqlarına şəhadət namələr gərək gətürsünlər. Biçarə Mə'sumə rəhm dil qonşuların köməklilə rə's tələb edən şəhadət namələri ağ saqqallardan və polisədən düzəldti, rə'sə gətürdi. Genə rə's bir bəhanə gətürüb i'anə verməkdən baş qaçurdi.

Bir gün Mə'sum[ə] axırımcı dəf'ə idiki gəlmişdi ya məclisdən bir i'anə alsun ya ümidini kəsüb özinə bir çarə arasun. Nazir Rüstəm Mə'suməni kənarə çeküb uzun müqəddimədən sonra dedi: _Özüñ bilirsən-ki neçə illərdür ki Murad ağanın 'əyalı vəfat edübdür, bu vəqtdək duldur çünki bir halal süt əmmiş qız axtarudıki alsun. Səniñ qızın onun xoşına gəlib. İmdi istəyür ki onı alsun. Bu çağacan i'anəni bu qədər süründürməkdən qəsdi sizi yaxşı tanımaq idi. İmdi ki sizi tanıyub istər ki sən bu xeyir işə riza göstərəsən. Bu bir xoşbəxtlikdür ki heç kəsə müyəssər olmaz _

Mə'sumə özin itürmiş sakit durmuşdı, cavab verməyə bir söz tapmayurdi.

Rüstəm _ Bacım ! Murad ağa bu sa'at səndən cavab gözləməyür. Bu gecə bir yaxşı fikr elə, sabah ya hə ya yox deyərsən. Sabah gələndə qızını da gətür. Allah bilür ki mən [səfhə 15] sizin yaxşılıqınızı istəyürəm. Heç belə xeyir işdən qaçmaq olmaz.

Mə'sumə suyu sovulmuş¹²⁹ dəgirmən kibi qayıtdı evə. Qonşulardan hər kəs soruşurdısa ki neçə¹³⁰ oldı i'anə aldınız ya yox _ Mə'sumə cavab verməyürdi.

¹²⁹ سوی سولمیش – suvı və ya suyu sovulmuş / savılmış.

¹³⁰ نیچە

Uzun qış gecəsini sübhə kimi soyuğu, aclığı unudub qaranlıq yampacda biçarə Mə'sumə fikrdə idi: bir yandan el töhməti ki Mə'sumə qızın bir parça çörəgə satdı. Bir yandan da aclıq, dilənçilik, il uzunı onun-bunun qapusunda müzdürlük ilə gün keçürmək. Bunun müqabilində arxayın çörək, fərağət dolanacaq Mə'sumənin xəyalından bir an çıxmıyordı. Sübh açıldı. Mə'sumə hələ bir şey qət' elə[mə]mişdi. Allah Kərimdür deyüb qızını gətürüb gəldi rə'sin qapısına. Hər halda fikrində dutmuşdiki qızından rizasız bir iş dutmasun.

Mabə'di var

**Siyavəşin anadan olmaqı və Rüstəmin oğa Zablistanda
tərbiyə verməgi**

2 -nci nömrədən mabə'd

Bir olqədər¹³¹ dövr etmədi ruzigar
Ki gülzarı şad etdi xürrəm bahar
Yetüb axirə doqquz ay şad oğa
Xüda verdi bir tifi-növzad oğa
Xəbər verdilər şaha mövlud[d]ən
Ki şad ol bu mövludi-məs'uddən
'Əcəb saf təl'ət 'əcəb nik ru
Məgər göz görübdür belə ruy ü mu
Olub şah Kavus məsrur şad
Siyavəxş¹³² qoydı o mövluda ad
Edüb həzrət-i Haqqa şükr ü sipas
Tələb qıldı bir mahir əncüm şinas
Münəccim öz 'elmində huşyar idi
Rümuz-i nücuma xəbərdar idi

¹³¹ اولقدر

¹³² gah "Siyavəş" سیاوش, gah da "Siyavəxş" سیاوخش yazılır.

Baqub tale‘yin gördi aşüftədir
 Bu mövludun iqbalı çox xüftədir
 Hüzur-i şəhə ‘ərzihal eylədi
 Şəhi bu xəbər pür məlal eylədi
 Ziyadə mükəddər olub şəhriyar
 Bu halilə ta keçdi bir ruzigar
 Vəli bir gün etdi Təhəmtən vürud
 Hüzur-i şəhənşəh də qıldı¹³³ dürud
 “ Ki ey əfsəriñ ‘ərşi-pirayəsi
 Bu tifiñ mən olsam gərək dayəsi
 Gözüm nuri tək xatirin istərəm
 Gərək bən oña tərbiyə göstərəm. ”
 Şəh isə təfəkkür edüb bir zəman
 Bu əmrə riza verdi qəlbi həman
 Qoşub Rüstəm Zala şəhzadəsin
 Rəvan etdi ol sərv-i-azadəsin
 Təhəmtən bərabər Siyavəxşlə
 Vürud etdilər Zabilə Rəxşlə
 Gözəl bir gülistanda layiq beşah
 Siyavəxşə bəxş etdi aramgah
 Mühəyya qılub Rüstəmi-namdar
 O şəhzadə məşqində ağaz-i kar
 Əzəl ögrədüb şivə-i kir u bənd
 Süvari vü tir ü kəman ü kəmənd
 Verüb sonra tə‘lim-i bəzm-i nişat
 Mey ü məclis ü şivə-i inbisat
 Nəbər içrə mahir at oynatmaqı
 Şikarında ahuya oq atmaqı
 Məhabətlə¹³⁴ kizirkiran¹³⁵ urmaqı
 Mətanətlə qalqan çeküb durmaqı
 Bəzəndi Siyavəş hər adablə

[səfhə 16]

¹³³ قلیدی yazılıb.¹³⁴ مهاتب - [məhatəb] yazılıb.¹³⁵ کزر کران

Bəli güli təravətlənür ablə
Belə şir dil oldı ol namvər
Bərabər oña qalmadı bir nəfər
Keçüb bir zəman oldı bir pəhləvan
Şikarında verməzdi şirə əman
Dedi Rüstəm bir gün ey piltən!
Varımdır təmənna-yi ‘əzm-i vətən
Bəni dəhrdə bi-niyaz eylədin
Verüb tərbiyə sərfəraz eylədin
Hüzurunda kəsb eylədüm çox hünər
Bəni cəlb edər imdi şövq-i pədən
Nolur¹³⁶ görsə şəh ərcümənd olduğım
Səni tərbiyənlə bülənd olduğım
Münasib görüb bu sözi pəhləvan
Firistadələr etdi hər su dəvan
Ki olsun mühəyya əsas-i səfər
Siyavəxsə layiq libas-i səfər
Dəxi əsb ü tiğü sinan ü sipər
Zər ü sim ü təxt ü külah ü kəmə
Xəbər birlə aldırır ətrafdan
Mülukanə xəl‘ətlər əşrafdan
Siyavəxşi təşrif-i ən‘amla
Bəzəndirdi ‘ezaz ü ikramla
Yəmin ü yəsarında səff-səff sipah
Edərdi bu cah ü cəlala nigah
Gedərdi aqla Təhəmtən bəhəm
Ki şəhzadəyə yetməsin bir ələm
Cəhan əhli bu ‘eyşə dilşad olub
Ğəm-ğüssədən cümlə azad olub
Hamı ‘eyş ü ‘işrət şü‘ar etdilər
Zər ü sim ü ‘ənbər nisar etdilər
Siyavəxs ü Rüstəm firavan sipah

¹³⁶ نولور – nə olur > nolur.

Mənazil sürüb etdilər teyy-i rah

Mabə'di var
Sabir Tair¹³⁷ zadə

YAPONİYADA ƏKİNCİLİK ÜSULI

Yaponiyada əkinçilər buğda tarlalarını şum etdikdən sonra şum olmuş topraqı əllərilə yumşaldub saf və dolu buğda töxmlərini dörd (verşoq) bir-birindən aralı topraqa basdırurlar. Bu zəhmətin 'əvəzində Yaponiyada buğda məhsulı həddən ziyadə olur.

1905 il[in]də sentabr ayında Podul guberniyasının Miravoy pasredniklərindən biri imtəhan üçün yapon üsulilə bir parça əkərin yerində buğda əkmişdi.

(Sn. P U)¹³⁸ gəzetəsinin yazmaqına görə həman yerdə hər basdırılmış töxmdən bir gül bitüb, hər gülündə 10 _ 35 qədər sünbüli çıxubmuş. Hər bir sünbülün üstində 30 _ 40 danəsi var imiş. Yə'ni birə 400 _ 600 [ə]cən məhsul olubmuş.

Məzkur Miravoy pasredinik yapon üsulını cəma'ət arasında intişar etmək üçün əkdirdüğü buğdanın güllərini topraqilə bərabər çıxarub kənd məhkəmələrinə göndərübdür və kəndxudalara və mirzələrə mə'lum edübki cəma'əti yapon üsulilə və onun səmərəsi ilə aşına eyləsünlər. Nə olurdıki bizim əkinçilərimiz də imtəhan üçün bir az yer yapon üsulilə əküb nəticəsini gözləyə ilər¹³⁹.

M. 'ə.¹⁴⁰

¹³⁷ طاهر aşağısında طاهر Tahir düzəlişi edilib.

¹³⁸ Sankt-Peterburq ?

¹³⁹ کوزلیه ایلر

¹⁴⁰ Mihail Aleksandroviç Bakunin?

İkinci nömrədə bəhri-təvil üzrə yazılmış “ Allah Kərimdür ” mənzuməsində bir neçə yerlərdə səhv düşmüşdi. Həmin mənzumə gələcək nömrələrin birində təshih olunmuş surətdə mabə‘di ilə bilə dərc olunacaq.

İdarə

Naşir və mühərrir **Mahmudbek Mahmudbekof**

Редак.-издат. **М. Махмудбековъ.**

“Füyuzat” və Kaspi mətbə‘əsində çap olundu

Паровая типографія газ. “Каспій”.

Dördüncü nömrə zılqə'dəniq 20 -sində şənbə
sənə 1324 şənbə

№ 4 23 dekabr
1906

I səfhə

Məhəll-i idarə: Jurnalımızın məsləkiyə müvafiq yazılmış məqalələri qəbul edəriz lakin təshihə idarə muxtardur ~~~~~ Çap olunmayan məqalə sahibinə göndərilməz ~~~~~ Marqasız göndərilmiş məktublar [qə]bul olunmaz ~~~~~ Адресъ: Баку Редакція журна «Рехберъ» Читальня «Нид-жаты» Губерн. улица домъ Ашурбекова.	Birinci il RƏHBƏR Рехберъ (ПУТЕВОДИТЕЛЬ) Sənə-i tə'sisi 1324	Abunə qiyməti Dörd aylıq (1907-ci ilin ibtidasınadək Bir manat əlli qəpik Müştəri olmaq istəyənlər Baküdə "Rəhbər" jurnalının idarəsinə rücu' etsünlər. Adres: "Nicat" qiraət xanası Ğuberniski küçə 'Aşurbeqofun evi.
--	---	--

Qafqazın və tamam Rusiyanın mə'işətindən bil-‘ümm Rusiya müsəlmanlarının mə'işətindən bil-xüsüs, ədəbiyyatdan (və üsul-i tə'lim və tərbiyədən bəhs edən aylıq türk jurnalıdır.)

(KÖRPƏ UŞAQLAR)

3 -inci nömrədən mabə'd

Tazə təvəllüd. Bala anası bətnində olduğu əyyamda zahiri 'aləmin tə'siratından mühafizətdə olur yə'ni hava və rüzgar sovuqlıqından xəbəri olmuyor. Əmma təvəllüd etdiyi anda nəgəhan tazə övza' içrə düşməgi onun üçün höyükə bir mə'rəkədür

İndiyəcə yumuşacıq bəstərdə mö'tədil istilik içrə pərvəriş tapmış lətif cism nəgəhan dünya havasına çıxub mama pəncəsinə düşərkən təmam ə'zasilə səgrişüb ağlamağa başlayır, yə'ni nəfəs almağa şüru' ediyor.

Tazə övza' içrə balanın qışqırması həyat mücahidəsindən 'ibarətdür!

Bala ağlıyor yə'ni balaca vücut özi üçün həyat tələb ediyor və yaxud nəfəs almağa başlayır !!!

Xudanın bu hikmətinə 'örf nəzəriylə baxmalu olsaqləlbəttə fəhm edəriz ki Allahın ne'mətinə nayil olmaq üçün əh əvvəlinci nəfəsdən kuşış və mücahidə lazımdur . . .

Pəs əgər əvvəlinci nəfəs yə'ni Allahın əvvəlinci ne'məti cidd-cəhdəslə və ya qalmaqlasız hüsula gəlməyorsa onda heç bir ne'mət kuşışsız hasil olamaz

Çalışmaluyız

Bala təvəllüd edəcək övza'ə diqqət etməli [səfhə 2] dür yə'ni səhhət şərtlərin mülahizə etmək gərək:

1) Əvvəla lazımdur ki bala təvəllüd edəcək otaqda hava kəşif olmasun və havanın istiliği mö'tədil, yə'ni 16 – 17 ğradus olsun. Havanın təğəyyür-təbdili körpə uşaqlar üçün çox müzirdür.

Diqqət: bizim Qafqaz müsəlmanlarının evində əksərən ğradus aləti ki 'elm dilində oña “ termometr ” deyürlər, iste'mal olunmayur. Əlbəttə, bu kəm e'tinalıqın səbəbi məhz mədəniyyətsizlikdür yoxsa xəsisliyə həml etmək olmaz. Sahib-i səliqə xanımlar top-top zərbəftləri ləçək-ləçək

doğrüyub¹⁴¹ pərdəbaşılar hazırladıqlarında əsla xəyalə gətürməyürlər ki ev üçün və ev səfası üçün bəhası otuzca qəpik termometr də lazımdır ! ... Mədəniyyətli millətlər üçün bu alat lazımlı ev əcnasından birisidir zira ki termometrsiz səhhət üzrə zindəganlıq etmək olmaz ‘ələlxusus ki evdə naxoş və ya körpə bala olmuş ola. Fil-həqiqə bu şeylərə bizlər də fikr verməliyiz: otaqda çiçək saxlayanlara yaxşıca mə‘lumdur ki əgər otaqın havası təğəyyür-təbdil taparsa yə‘ni isti və ya sovuq qədərindən artuq olursa nəbat azarlıyur¹⁴², axırda çürüyür¹⁴³, quruyur¹⁴⁴, tələf olur. İnsan otdan, çiçəkdən əskik degil: insanın da pərvərişi üçün mü‘əyyən dərəcədə isti-savıqlıq lazımdır ki onun da ölçisini bildirən termometrdür.

2) İkinci, balanı çulğalamaq üçün paltar və geyri kisvələr təmiz, yüngül və geniş olsa gərək. Kisvələr və leçəklər ağ bezz, tənzip və katan¹⁴⁵ dan olsa yaxşıdır zira ki rəngli və boyaqlı nəsiclər zəhərlü əcazlarla məxlut olduqa görə balanın əndamına sirayət edüb əziyyət [v]erərlər.

3] Üçüncü, mamanın əlləri, libası və hər bir məsalih və karastisi¹⁴⁶ təmiz ola və özi naxoş olmaya. ‘Elmli mamalar uşaq dutmaqa iqdam edəndən qabaq hər bir məsalihlərin “ dezinfeksiya ” edürlər yə‘ni mə‘lum dərmanlar ilə yuyurlar.

Mamalıq fənni məxsusən bir ‘elmdür ki özünə müvafiq dərs və təcrübə istər. Hər bir qarıdan mama ola bilməz və əgər olursa xətdən bəri ola bilməz.

İntibah: övlad qeydinə qalan şəxslər hərgiz naşı mamanı uşaq dutmaqa çağırmaqlar. Belə işdə kəm e‘tinalıq böyükce günahdır zira ki şikəst və mə‘yub bala xiclətlə ‘ömr keçirüb kəm tale‘ olursa ba‘isi atanın kəm e‘tinalığıdır. Ehtimalən güman edərəm ki bu sözlərə hərfgirlik edüb deyən olacaqdır ki dünya bina olanı bizim mamalarımız ‘avam bi-‘elm qarılar olubdur əmma Allaha şükr ki heç xəta-bəla görməmişik ! Bu irada yenə tənbiyə cavab verməlidür:

¹⁴¹ دوغریوب

¹⁴² آزارلیور

¹⁴³ چوریور

¹⁴⁴ قوریور

¹⁴⁵ کاتان

¹⁴⁶ کار استی

[səfhə 3]

Bacı, sən Allahın şükrin həmişə yerinə yetür əmma ehtiyatı da əldən qoyma. Çoq ittifaq olur ki uşaq üç mərtəbə damdan yıxılır heç bir yeri şikəst olmayur Əlbəttə şükr etmələndür əmma hər anda uşaq damdan yıxılmamaq qeydinə qalmaq anaya bərcdur.

İştə mültəfit olub diqqət gözilə bizlərə baxan olursa bədənimizdə, çox ‘eyblər görürlər Bunlardan masiva bunca beli donqalar, qol-qıçı əgrilər, boyunu¹⁴⁷ batıqlar, onbası çıxıqlar və geyri-geyri mə’yublar nədür? Əlbəttə ki ata-ananın kəm e’tinalığıdır. Allahu Tə’ala öz məxluqın həmişə təbi’ət iqtizasınca dürüst və səhih yaradur leykin sonra ata-analarımızın ‘avamlıqı, mamalarımızın naşılıqı, lələlərimizin kəm e’tinalıqı, pasibançılarımızın bi-ehtiyatlıqı xah cism və xah ruh cəhəticə bizləri əzişdirüb mə’yub edürlər Əgər bizlərdən bə’z əfradın tale’i yardım olub xətdən saxlanursa şükrələr olsun. Əmma ehtiyat və mühafizət həmişə lazımdır. Mühafizət olunanı Allah da hifz edər.

4] Dördüncü, balanın təmam əndamın yumaq lazımdır. Tazə təvəllüd balanın əndamı lü’ab ilə yə’ni yapuşqan kibi məvadd ilə örtülmüş olur. Lü’ab yu[yu]lmasa havanın tə’sirindən gəlirləşüb kiftlənməyə başlayur və balanın büküş yerlərində tizab kibi dərini yeyüb yara və qartmaq ‘əmələ gətürür ki sonra mü’alicəyə möhtacdur.

Diqqət: biz Qafqaz türkləri arasında ‘adət belədür ki uşaq qırx gün yumayub ancaq “qırx tökmək” üçün (?) hamama aparurlar¹⁴⁸. Bizim bu ‘adətimizə bər’əks geyri millətlər arasında ‘adət belədür ki uşaq təvəllüd edən kibi fəvvrən onu çimdirməyə yaxalayurlar və həmin qərar ilə iki həftənin müddətində balanı gündə iki dəfə səhər-axşam çimdirdürlər. ‘Ələz-zahir bu ‘adət səhhətə müvafiqdür. ‘Ələl-xüsüs ki körpə balanı hamama aparub “ çilə ” dən çıxartmaq üçün (?) sa’atlarca isti və buxarlı hamam havasında saxlamaq ‘eyn-i cəhalətdür.

Balanı çimdirmək barədə müxtəlif ‘adətlər vardır: bə’zləri duzlu su ilə yaxalayurlar, bə’zlər sovuq suya çimdirdürlər, bə’zlər yağlayurlar və iləx Əmma məxsusi mamalıq ‘elmi ki hal-hazırda mədəni millətlər

¹⁴⁷ بویونی

¹⁴⁸ آپارورلار [aparurıllar] yazılıb.

arasında caridür, müxtəsərən belə yazıyor ki tazə təvəllüd edən balanı çimdirmək lazımdır və çimdirdəndə isti otaq içində isti su ilə çimdirmək gərək.

Suyun istiliği 27 ğradusdan aşaaqə və 29-dan yuxarı olmasun.

Balanı əvvəl günlər on dəqiqədən artıq suda saxlamaq məsləhət degil.

Balanı yuyundurmaq üçün heç bir qism [səfhə 4] sabun və ya ğeyri tizablı əcza istə‘mal etmək olmaz. Bə‘z mö‘təbər mamaların təsəvvürilə balanı əvvəl dəf‘ələr ilğ yumurta sarısilə yumaq nafe‘dür.

Balanı yuyunduran vəqt ‘ələl-xüsus diqqət etməlidür ki çirkli su gözinə düşməsün ki nəticəsi peşimançılıq olur.

Şor quyı suyu və hakəza bulanlıq, iyimiş nohur suyu məbada istə‘mal oluna.

Balanı yuyundurmaq üçün məxsusi təst lazımdır. Təst baqır olmamaqın mülahizə etməlidür. “ Tsink ” yə‘ni ruf (tutiya) təst misdən mümtazdır zira ki ruf baqırlaşmayur və jəng atmayur. Taxta¹⁴⁹ çanaq və ya ləgən həm məsləhət degil zira ki taxtaya bə‘z müzirr əcram yapuşıduqda¹⁵⁰ hələ-hələ yumaq ilə təmiz olmayur.

Tazə təvəllüd edən balanı təst içində yuyub lü‘abdan ‘ari edəndən sonra təmizcə su ilə iki dəf‘ə yaxalayub yumşaq qətifə içində balış üstində qoymaludur.

Balanın yeri pəncərə ağzında və ya qızqın buxarı yanında olmaya zira ki isti-sovuq mö‘tədil olsa gərək. Beşinci: balanı yuyundurub, qurudub geydirəndən sonra əmizdirmək lazımdır. Balanı əvvəlimci dəf‘ə əmizdirmək şərtlərin mülahizə etməlidür:

Balanın ağzına əmcək verəndən əvvəl qabaqca bir-iki damcı süt kənara çiləmək lazımdır zira ki əmizklərin içindəki damcılar hava tə’sirinə yavuş olduqa görə turşıyur yə‘ni kəsifləşüb ğəliz olur. Belə ğəliz turşımış süt balanın mə‘dəsində sancı və ğeyri ‘illətə ba‘is olur.

Əmiz[dir]məkdən əvvəl balanın dodağların yaş dəstmal ilə ahəstəcə təmizləmək lazımdır və hakəza ananın əmizklərin təmiz pambuq ilə isti suya batırub bir neçə dəf‘ə yumaq lazımdır zira ki ‘adətə düşəcə əmzik

¹⁴⁹ تختہ

¹⁵⁰ یابوشدوقده [yayuşduqda] yazılıb.

başları dürrüşt olur və bu səbəbə bala əmzigi kərahətlə alır və bəlkə heç almayur.

6] Altıncı, tazə təvəllüd balanı sovuqdan mühafizət etməyə artucaq diqqət lazımdır. Körpə uşaqlar sovuqa nəhayət bi-dəvam olduqlarından üşumaqa çox mayıl olurlar. Türk dilində balanı “üşaq”¹⁵¹ adlandırmaqın vəchi məhz çox üşuyan olduğındandır.

İnsanın və ya geyri heyvanın bədənindəki istilik hərəkət və nəfəs almağa münhəsirdür və bu səbəbədür ki ayıqlıqda insanın bədənindəki istilik yuxuda olduğu haldan artuq olur. Bu macəranı tövzih etməyə müfəssəl bəyan lazım olduqa görə ‘əl[a]hiddə yazılacaqdır ancaq bunda bu qədər bilmək kifayə edər ki balanın çox üşumaqinə səbəb əksərən yuxuda və bi-hərəkətlidə olmaqdır.

Körpə bala çox vəqti yuxulu bi-hərəkət olduqa görə bədənindəki istilik özünə [səfhə 5] kifayə etməyür. Heyvanat ‘aləmində balanı üşumaqdan mühafizət etmək üçün təbi‘ət özi növ‘bənöv‘ heyrat əngiz yollar ilə tədbir çəkübdür əmma bu xüsusda insan heyvanatdan geridür yə‘ni insan balasının mühafizəti üçün təbi‘ət çəndan təsəllüt göstərməyübdür.

Bu mətləbi həmişə yadda saxlamaludur ki heyvanın vəz‘i-zindəganlıqı şü‘ur və təbi‘ətə bağlı ikən insan məhz öz ‘əqlinə vagüzar olubdur. Heyvan balası ilin mü‘əyyən vəqtində dünyaya gəldikdə öziylə yun, tük, diş, dırnağ həm gətürür əmma insan balası bunlardan məhrum ikən ancaq öz ata-anasının tədbirinə və ‘əməli övza‘inə möhtacdır.

Heyvanat cümləsində çoxusu öz balasın qol-qanadı altına almaqın hikməti ‘əməli yol ilə onun bədənini qızdırmaqdır.

Təcrübə və mə‘lumat yolu ilə isbat olunubdur ki əksərən körpə uşaqların fövt olmaqla səbəb ancaq o. Bu mətləbi mənzurda dutub tazə təvəllüd balanı sovuqdan artucaq mühafizət etmək gərək.

Əvvəl günlər balanı öz anasının yanında yatırtmaludur. Bunun hikməti odur ki bala imdiyəcə öz anasının istiliginə ‘adət etdigində həman aşına istilikdə yaxşıca rahat o[la] bilür. Övlad dərdinə yan[an]lar¹⁵² bu xüsusda həm ehtiyat gözləyüb uşaqı anası yanında yatırdan vəqt bir qədər

¹⁵¹ uşaq

¹⁵² دردینه یاتلار

hündür¹⁵³ yerdə qoyurlar ki məbada anası yuxuda olduğu halda xəta yolu ilə balanı basmaya.

Bu fəqərə axırında körpə balaların ‘illət və mərazinə dayir əhəmmiyyətli bir mətləbə oxuyanların diqqətin cəlb etməgi məqam bilüb nəzərə verilməsin lazım gördim¹⁵⁴. ‘Ümumən müsəlmanlar arasında ‘ələl-xüsüs biz Qafqaz türkləri arasında “ türkə çarə ” məs’ələsi halən artucaq gücdədir. Tərbiyə işində bizim böyük bədbəxtligimiz ondadur ki canımızın rıştəsi ‘ifritə qarılar kələfinə bağlıdır: qapuya gələn hər bir falçı “qarı nənə” loqmanlıq iddi‘asilə əlin salub öz tağarcığından hər nə çıxardursa can tıyağı deyüb qəbul edər! Bu xüsüsda uzun danışığa vəqt sərf etmək heyfdür. Ancaq yürək yanqusilə demək olur ki belə cəhalət səmərəsindən Allah bilür nə qədər canlar tələf olubdur, nə qədər gözlər kor, və nə qədər qulaqlar kar olubdur! Bimürüvvət türkə çarəçilərin bidadlığına ‘ələl-xüsüs bi-təcrübə ata-analar uyub öz övladların bədbəxt edürlər. Bu xüsüsda xala-‘əmmələrımız həm bizlərə düşməndürlər zira ki hər birisi əgərçi xeyrxahlıq yolilə olursa da “ *nənəmdən belə eşidmişəm* ” deyüb biçərə balanı boğazına, qulağına, burnına rəngarəng topraqlar, növ‘bənöv‘ və cürbəcür sürtgilər sürtüb, yaxub, damızub əvvəlinci gündən [səfhə 6] halın dərhəm edürlər ... Əlbəttə bunca mətləblər üstə bəhs açmaqın vəchi yoxdur: belə mətləblər unudulmaludur, unudulsalar gərək.

Təmsil: zərif, giranbəha sa‘at əgər nasaz olursa, sa‘at saz yanına aparmaq gərək və illa belə sa‘atı dəmirçi və ya nə‘l bənd yanına aparan olursa oña əhməq və səfeh deyərlər . . . Bu təmsili həzl ilə deməyürəm: naçaq balanı mü‘alicəsin qaraçılara və ya türkəçarəçi fala baxanlara tapşıran ata-ana təşbihən zərif sa‘atı nə‘l bənd yanına aparan sadələvhlər kibidürlər və bəlkə on mərtəbə əhməq raq və səfeh raq hesab olunsalar gərək.

İnsan cismi hikmət və sün‘i-ə‘la üzrə Allah ‘elmlə yapulduqda hər bir günəhkar onun mü‘alicəsinə ustadlıq edə bilməz. Belə nainsaf, bi-din, övbaş məslək həriflər xunrizlərdən bədtərdürlər və onların günahı hər bir şərərət və hər bir cinayətdən fəvqdür.

¹⁵³ هوندير

¹⁵⁴ گوردیم

Buriyabaf əgərçə bafəndəst
Nəbərəndəş be karqah-e hərir¹⁵⁵...

İnsan mü‘alicəsi üçün təbib lazımdır. Tibb ‘əməli hərçənd imdiyəcə halən o qədər təkmilə çatmayubsa da əmma hal-hazırda ‘elm oxumuş təbiblər mü‘alicə işində mö‘təməddürlər. Bu xüsusda zinhar ata-analar kəm e‘tinalıq etməyələr yə‘ni həkimlik işin cindarlara tapşırmayalar.

Körpə balanın səhhət və asayışı bir neçə fəqərələrə münhəsirdür. Bu fəqərələrdən ‘ibarə xörəkdür, libasdur, yuxıdur, hərəkətdür, havadur, təmizlikdür ki bunlar xüsusda pedaqoqlar təsəvvüri mümkün olduqca müfəssələn yazılacaqdur.

Mabə‘di var
S. M. Ğəni zadə

BULĞARİSTAN MÜ‘ƏLLİMLƏRİ VƏ MƏKTƏBLƏRİ

3 -inci nömrədən mabə‘d

Mü‘əllimlər ittifaqının təşkili. E‘dadi və sənaye‘ məktəbləri. Tərbiyə və tə‘limə dair jurnallar. Makedoniyada bulğar məktəbləri.

Bulğar hökumətinin müstəbidanə rəftarından və mü‘əllimlərin öz aralarında olan nifaqdan “Mü‘əllimlər Cəməyyəti” və “Mü‘əllimlər Əxbarı” qapandısı da mü‘əllimlərin arasında cümbüş kəsilmədi bəlkə dahaca səmərə bəxş bir surətə girdi. Qapanmış cəməyyətin yerinə çox yerlərdə məhəlli “Mü‘əllimlər arqadaşlıqları” təşkil olunmağa başladı.

İşin surətini böylə görüb hökumət özi də “ arqadaşlıqların ” təşkil olunmasına riza göstərdi.

¹⁵⁵ f. “ Həsir tikən toxuyucu olsa da
Onu ipək emalatxanasına aparmazlar ”

Hökumətin rızasından mü‘əllimlər lazımınca mənfə‘ət bərdar oldılar. Yeni arqadaşlıqların sayəsində birləşüb hər bir cür mücadiləyə hazırlaşdılar.

Gələcəkdə mücadilələri səmərə bəxş [səfhə 7] olmaq üçün əxlaq və mə‘lumat cəhətinə mü‘əllimlər özlərini lazım olan məqama yetişdirmək mək¹⁵⁶ gerek idi. Buğa görə arqadaşlıqlar məhəlli müsahibə və mübahisə, kitab xana, ədəbi gecələr tərtib etməyə şüru‘ etdilər. Bu yollilə¹⁵⁷ mü‘əllimlər mücadiləyə lazım olan alətlər ilə müsəlləh ola bildilər. Müsahibələrdə, ədəbi gecələrdə və ‘ümumi qıraətlərdə mübahisə arasında mü‘əllimlər bir-birilə söyləşüb danışub bir-birinin fikrindən, xəyalından, halından xəbərdar oldılar. Bunun da nəticəsi o oldıki mü‘əllimlər mücadilədən qorqmayub öz işlərində müstəqim durdılar.

Arqadaşlıqlarla bərabər Mə‘arif Nəzarəti də mü‘əllimlər üçün məhəlli qurslar açdı. Bu qurslara ətraf mü‘əllimlər cəm‘ olub nümunə dərslər verdilər, verilən dərsləri tənqiddə qoyurdılar. Bu qu[r]slarda pedaqoqiqaya dair mübahisələrin arasında öz gəm avər hallarını unutmıyub bu barədə həm müzakirə edürdilər.

Bu cəm‘iyyətlərin birində 1893 -inci ildə mü‘əllimlər öz ehtiyaclarından Millət Məclisinə bir ‘ərzihal göndərdilər. Nə oldısa bu ‘ərzihal Millət Məclisinin dəftərxanasında it-bata düşdi. Bu da mü‘əllimlərin arasında olan cünbüşün daha artmasına səbəb oldı.

Bu ittifaqdan iki il sonra (İslambulof vəzarətdən çıqandan bir neçə ay keçmiş) Sofyada ‘Ümumi Bulğar Mü‘əllimlərinin Əvvəlinci Qongresəsi təşkil olundu. Qongresənin ‘ümdə məqsədi “ Mü‘əllimlər İttifaqı ” tərtib edüb və ittifaq üçün məramnamə düzəltmək idi. Bu məramnamə də iki məqsəddən ibarət idi: 1) Bulğar cəma‘ətinin əxlaqi və ‘əqli cəhətlərinə tərəqqi vermək. 2) Məktəb işlərini lazım olan dərəcəyə yetişdirmək. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün ittifaq gerek kuşış etsün ki mü‘əllimlərin maddi, mə’nəvi və ‘əqli cəhətləri ə‘lalansun, mü‘əllimlərin siyasi və pedaqoqluq hüququ müqərrər olsun, bi-qanun təzəyyüq olunan mü‘əllimləri mühafizə edüb kömək etsün; infaq sanduqu açsun; ittifaqın məqsədlərinə müvafiq gəzetələr, jurnallar və kitab çap edüb intişar etsün, ‘elmi

¹⁵⁶ təkrar yazılıb.

¹⁵⁷ يول ليله – yol ilə / yolla ~ yollilə

müsahibələr, qiraətlər, kitab xanalar axşam və bazar dərsləri açsun; yeni məhəlli arqadaşlıqlar açılmağa kömək etsün; məktəb işlərinə dair qanun və sirqulyarları müzakirə etsün.

Məhəlli arqadaşlıqlar öz məhəllinə dair məktəb işlərində muxtardur, ‘ümumi işlərdə ittifaqın mərkəzi təşkilinə tabe’dür: ittifaqın varidatı ‘üzvlərin ‘üzvlik vergüsindən, ittifaq nəşr edən kitab, gəzetə, jurnalda gələn mədaxildən ‘əmələ gəlür. İldə bir [səfhə 8] dəfə ittifaq qonğresə açur. Hər bir arqadaşlıq qonğresəyə öz nümayəndələrini göndərər. Bu ittifaqı mü‘əllimlər artuq fərəh ilə qəbul edüb təmam karkün və əxlaqlı mü‘əllimlər onə daxil oldılar.

Hökumət əvvəllərdə ittifaqın işlərinə xələl vermək üçün sə’ylər edürdi çünki ittifaqın təşkilində öz nüfuzının qüvvədən düşməsinin zənnində idi.

Hökumətin böylə hərəkəti mü‘əllimləri daha artuq həyəcana gətürüb ittifaqdan bərk yapışmalarına ba’is oldı.

Hökumət ilə müqabilədə olub ittifaq gücünün çoxını mücadiləyə və xuddarlıqını mühafizət etməyə sərf etdükdən mədəni və mə‘arif məramlarını ‘əmələ gətürməyə artuq vəqt işlədə bilmədi.

Hər halda ittifaqın təşkilindən bəri on ilin müddətində “ Mü‘əllimlər İttifaqı ” bulğar millətinə çox mədəni və mə‘arifi nəf’lər verübdür. Necə ki atidəki mə‘lumatdan aşikardur.

1905-inci ildə ittifaqın əlli məhəlli arqadaşlıqı və 1700 ‘üzvi var imiş: bu ildə arqadaşlıqların 360 məclisi mün‘əqid olub. Genə bu ildə ittifaq tərəfindən 370 ‘elmi mübahisə və 200 ədəbi gecələr tərtib olunub. İttifaq “ Şü‘ur ” adında bir gəzetə nəşr edür. Bu gəzetənin 2000 müştərisi var.

İttifaqın kitab xanasında 650 kitab var. Müxtəlif dillərdə əlli gəzetə və jurnal gətürdür.

1904 -inci ildə ittifaq tərtib verübdür: şəhərlərdə və kəndlərdə 291 ‘ümumi qiraətlər, 565 ‘üzvlər üçün xüsusi qiraətlər, 682 ədəbi gecələr (549 kəndlərdə, 132 şəhərlərdə), 192 məktəb uşaqları üçün müsəmirə, fəqir şagirdlər üçün iki yerdə məccani naharxanalar, bir neçə axşam və bazar dərsləri, 36 qiraət xanalar, 32 uşaq kitab xanası və geyri

Axır vəqtlərdə Nəzarət də ittifaqa mərhəmət nəzərilə baqur, daha bu iki mə‘arif nümayəndələrinin (Mə‘arif Nəzarətinin və Mü‘əllimlər İttifaqının) arasında mücadilə müşahidə olunmayur. İbtidayi məktəblərdən

sivay Bulğaristanda üç sinifli şəhər məktəbləri həm mövcud[d]urlar. Hər 25_27 ibtidayi məktəb üçün bir üç sinifli şəhər məktəbi açılıb.

Bulğaristanın e‘dadi məktəblərində iki şöbə var: reyalni və qlassiq¹⁵⁸. 1900-üncü ildə Bulğaristanda doqquz zükur və yeddi ünas e‘dad[i]si, 74 zükur və 37 ünas rüşdiyyəsi mövcud imiş. Bir para e‘dadi-lərdə o qədər şagird var ki hər sinif üçün on şöbə açılıb. E‘dadi məktəb-lərin mü‘əllimlər şurası müstəqil bir idarə olduqdan bir parlament demək olur. Mə‘arif Nəzarətinin bir kuşışı də əhalinin arasında sənaye‘ intişar [səfhə 9] etməkdir. Sənaye‘ intişar olmaq üçün Bulğaristanda üç əkinçilik e‘dadisi, dörd sənaye‘, bir ticarət və bir dəbbağ məktəbi açılıbdur. 1892 -inci ildə dörd şöbəli bir universitet açılıbdur. Universitetdə təhsilin müddəti üç ildir. Bulğaristanda mə‘arifə və ‘üluma dair müəssisat: Sofyada ‘ümumi qiraət xana, muzeyi. Plovdivdə genə ‘ümumi qiraət xana və muzeyi. Tərbiyə və tə‘limə dair jurnallar: “ Məktəb icmal ” (Mə‘arif Nəzarəti nəşr edür), “ Mü‘əllim ”, “ Doğru iş ” və geyriləri.

Bulğar hökuməti Bulğaristan məktəblərindən başqa ‘Osmanlu məmləkətində olan bulğarları həm gözdən qoymayur: Maqedoniyada 726 bulğar məktəbi var. Bu məktəblərin çoxu bulğar hökumətdən maddi kömək alır.

Bulğaristanda yunan, rumın, türk və yəhudi məktəbləri həm mövcud-dur, hökumət bu məktəblərin hamusına müsaviyyət ilə nəzər edür.

Axir
Mü‘əllim

 GÖRQU _ LÜDVAL¹⁵⁹ ‘ƏMƏLİ

Əvvəlinci Dövlət Duması həftad gün ‘ömr edüb vəfat etdi. Bu müddətdə Dumada vəkillər tərəfindən çox müzakirələr olmuşdu. O cümlədən biri də məhsulata az olan guberniyalara azuqə yetürmək məs’ələsi idi. Daxiliyyə Nəzarəti məzkur guberniyalar üçün yetmiş milyon pul tələb edirdi. Bu fəlak zədə guberniyaların azuqə ehtiyacı o qədərdir ki bəlkə yüz milyon manat da kifayət etməz. Bu da Duma vəkillərinə çox yaxşı mə’lum idi. Bununla belə vəkillər tələb olunan məbləği azaldub ancaq¹⁶⁰ on beş milyon qərar qoydı çünki vəkillər duymuşdılar Duma dağılacaq, azuqə tədarük etmək işi düşəcək büroqratların ixtiyarına, bulara da bundan artıq pul sərf etməyə ixtiyar vermək olmaz. Büroqratlar istəsə də lazımınca cəma’ətin ehtiyacatını rəf’ edə bilməyəcəklər. Nə qədər pul buraqılsa genə aclar ac qalacaqlar.

Dumanı dağıtdılar. Yay keçdi. Payız gəldi. Ac guberniyalar çörək gözləyürdilər . . . Büroqratlar da aclar üçün taxıl hazırlayırdılar

Birdən noyabr ayında aşkar oldı ki ac guberniyalara taxıl getməyir. Gəzetələr dad ü fəryad qalxırdılar. Mə’lum oldı ki Daxiliyyə vəzirinin mü’avini Görqu ac guberniyalara taxıl cəmə’ etməyi ‘öhdəsinə götürüb-miş, vəzifəsini yerinə yetürməyi üçün namə’lum və ticarətdə namö’təbər Lüdval adlı bir adamla Görqu şərt namə bağlayubdur ki bu adam fevral ayınadək hissə-hissə ac guberniyalara on milyon put taxıl yeritsün. Səkkiz yüz min manat da peşinə verubdür. Noyabr ayınadək Lüdval cəmə’i on vaqon taxıl ancaq yeridüb; o da islanmış, işə yaramayan !

[səfhə 10]

Buna heç tə’əccüb etmək olmaz. Əgər iş bunun ‘əksincə olsaydı yə’ni hər gah taxıl azuqə öz vaxtında kifayət qədər göndərilseydi tə’əccüb etmək olardı.

Büroqratların xudsərlik və xudrailiginin nəticəsi bu belədir¹⁶¹.

¹⁵⁹ غورقو-لد وال

¹⁶⁰ آنچه

¹⁶¹ بویله در – چاپ səhvi ola bilər (“böylədir”).

Bir işdə ki cəma'ətin qontrolı olmadı, bir işdə ki cəma'ətin hesab almağa ixtiyarı qalmadı, bir yerdə ki mətbu'at yolilə ictimai işlər ümumiyyətlə mə'lumi olmadı, geyri bir nəticə gözləmək əqlədən uzaq şeydür.

Duma dağılından sonra büroqratlar üçün bu bir məqam idiki gərək təmam qüvvələrini¹⁶² yığub azuqə məs'ələsini hüsn-i surətilə icra edə idilər və sonra cəma'ətə deyə idilər ki görərsiniz Dumasız vəkiləsiz biz idarə edə bilərik, biz də bir iş görməyə qabiliyyət. Xeyr. Büroqratlar özləri sübut etdilər ki bizdə cəma'ət ehtiyacı rəf' etməyə qabiliyyət yoxdur, hər bir işə ki biz əl bulaşdırırıq axırından bəla və müsibət törəyir.

Bəli təmam gəzətlər fəryad qalxızdılar. Bu iş istintaq olmaq üçün fərmanlı-əli sadir oldu. Bunun üçün xüsusi bir qomissiya təəyyün olub. Bu qomissiya Ğorqu – Ludval işini təftiş edir. Nəticəsi nə olacaq hələ mə'lum degil. Ola bilər ki Ğorqu bu işdə şəxsi mənfə'ət gözləyibdür, ola da bilər ki cəma'ət müsibətinə ürəgi yanmamaqdan işə kəm məhəl olub Ludval və qapmaniyasının¹⁶³ hiylələrinə aldanubdur. Hər iki surətdə qanuna müvafiq cəzasına yetişəcək. Əmma bundan aclara bir sovuqlıq¹⁶⁴ olmayacaq. Məzkur ğuberniyalarda gün-gündən aclıq şiddət edir, aclıq nəticəsi olaraq məsra naxoşlıqlar biruz edir.

Bu hələ qışıq ibtidasıdır. Sonra nə olacaq Allah bilir !

Ğorqu Ludvalın işi Şamaxı zəlzələsini xatirəyə gətirdi. Beş il bundan əqdəm zəlzələ Şamaxını bərhad etmək hamunun xatirindədir. Bu zəlzələdən sonra Qafqazdan və təmam Rusiyadan Şamaxı fəlak zədələri üçün az müddətin içində bir milyona qədər i'anə cəm' olmuşdu. Baküdən ictimai işlərə bələd olan şəxslər iş-güclərini buraxub xaraba qalmış Şamaxıya getmişdilər ki əllərindən gələnlə köməyi biçarə şamaxılulara etsünlər. Ğalitsinin əsri idi. Bu iş Ğalitsinin xoşına gəlmədi. Buyurdı ki bu iş cəma'ət əlindən alınub məhəlli büroqratlara verilsün. Nəticəsi nə oldu? Tiflisdən geyr yerlərdən yer ölçənlər, plan çəkənlər, mühəndislər qarğaquzqun leşə tökülən kimi tökülüb gəldilər, bir az müddətin içində bir milyon pul tələf oldu. Bəlkə zənn oluna ki xaraba olmuş şəhri abad etdilər.

¹⁶² قوه لر يی [qüvvələri] yazılıb.

¹⁶³ قاپمانیه – “qapmaniya” yazılıb; əslində, qampaniya (kompaniya) yazılmalı idi; ya çap səhvidir, ya da ola bilər ki, müəllif qəsdən, kinayə ilə “qapmaq” feilinə işarə ilə belə işlədib.

¹⁶⁴ سوغلق – isti-soyuqluq.

Əstəğfirullah. Şəhriñ içindən dörd yüz ev köçürtdilər bir yerə ki həmişə sel-su basar, bir neçə yüz ev köçürtdilər bu dağın ətəginə, bir neçə yüz ev köçürtdilər o dağın ətəginə. Kibrit¹⁶⁵ qutusu kibi təxtə [səfhə 11] evlər tiküb verdilər ki bu da sizin eviñiz. Bir qış keçmədi evlər xaraba qaldı. Biçarə fələk zədələr hərə dağıldı bir yana ...

Əgər keçmişlərə əl atsaq hər beş ildə üç ildə büroqratların tərz-i idarəsindən zühur edən böylə müsibətlərin çoxını görürüz.

Bunlar hamusu bizi yaqın ‘aləminə gətürür ki büroqrat tərz-i idarəsi kəmalınca bər şikəst olub (sınığ çıxub) gələcəkdə büroqrat tərz-i idarəsi içün həyat yoqdur. Duma gərək. Cəma‘ət vəkilləri cəma‘ət işini idarə etmək gərək.

DAŞNAQSUTUN¹⁶⁶ FİRQƏSİ

İgirmi ildür ki qonşumuz erməni qövminin arasında daşnaqsutun firqəsi təşkil olubdur. Bu nə firqədür, məsləki nə imiş, nə yolda kuşış edürmiş, biz müsəlmanlar içün bu axırkı iki ilədək bu gizlin bir məs‘ələ idi. Bəlkə də daşnaqstunun heç adını eşidməmişdik. Bu axırkı iki ildə Baküdə, Tiflisdə, Gəncə və İrəvan guberniyalarının müxtəlif yerlərində törənən iğtişaşlar və qanlı müsadimələr daşnaqsutunu bizə tanıtdı; gün kibi aşkar dəlil və sübutlarla yaqın etdükki bu müsadimələrin, tökülen qanların, müsəlman və erməni kəndlərinin xaraba qalmalarının, yetim qalan balaların diyərbədiyar düşmənin¹⁶⁷ ba‘isi bütün daşnaqsutundur. Bu firqə Rusiyada qaragüruh deyilən firqə kibi istəduği mərkəzdə və istəduği anda iğtişaş və qanlı müsadimələr törətməgə müqtədir. Bunu anladuq,

¹⁶⁵ کربت [kirbit] yazılıb.

¹⁶⁶ 1890-cı ildə Gürcüstanın paytaxtı Tiflisdə üç erməni millətçisi Rostom Zoryan, Simon Zavaryan və Xristofor Mikayelyan tərəfindən əsası qoyulan radikal millətçi erməni siyasi partiyası.

Üç qrafik variantda verilib (داشناقسون / داشناقستون / داشناقسون). Əsli: e. Դաշնակցություն “daşnaksutyun” (birlik, ittifaq).

¹⁶⁷ دوشمگی yazılıb; güman ki, گ (g) ilə م (m)-in yeri səhv düşüb.

daha bunda şəkk ü şübhəmiz qalmadı. Lakin genə daşnaqsutun həqiqətdə nə imiş mə'lumumuz degil idi. Genə bilmirdük ki axır nə üçün bu firqə bu qədər qanların tökülməsinə çalışır? Çoq sağ olsun erməni Q. X. (Q. Xatisof).! Bakü gazetəsinin 256 -ncı nömrəsində dərc etdiyi bir məqa[lə]silə bizi bu qaranlıqdan çıxartdı, bu firqə həqiqətdə nə olduğunu bizə bildirdi.

Pəs necə oldiki bu uzun müddətdə *xəsis paralarını rəğib gözindən gizlədən kibi* gizlin saqlanan daşnaqsutunun fitnələri aşkara çıqdı ?

Bu da səbəb daşnaqsutunun özi olubdur.

Erməni-müsəlman iğtişaşından bəri bu firqə öylə bir qüvvə və nüfuz kəsb edübki imdi keyfi istədiyi kibi erməni cəma'əti ilə rəftar edür, öylə rəftar ki erməni tarixində ermənilərə gəlib olan heç bir qövm etməyüb. Hətta işi bir yerə çatdırubki üç kəlisada qataliqos imza etmiş hökmi cırub fəsx edər və xahiş etdiyi hökmi imza etməyə qoca qataliqosı məcbur edür.

[səfhə 12]

Daşnaqsutunun zalimanə hərəkətləri erməni cəma'ətini tənə gətürüb, erməni cəma'əti daşnaqsutundan pezikübdür, nifrətə gəlүbdür. Cəma'ətin arasında daşnaqsutunun 'əksinə cünbüş və hərəkətlər orda-burda peyda olur. Bu cünbüşün başçısı Mşaq¹⁶⁸ gazetəsidür. Bu gazetə daşnaqsutunun müfsidanə və zalimanə hərəkət və rəvişlərindən erməni cəma'ətini hali edür. Bu isə daşnaqsutuna və tərəfdarlarına əlbəttə xoş gəlməyür, gəlməyürsə də nüfuzı qüvvədən düşməyə yüz qoyur. Daşnaqsutunun tərəfdarları əlbəttə bu firqəni mühafizə və müdafi'ə etməgdən, nüfuzunu zəvaldan saqlamaqdan çekinməyürlər.

Bu cümlədən bəri daşnaqsutunun ilk banisi Q. Xatisof ^(*) Mşaq cəvabən və daşnaqsutuna¹⁶⁹ məddahlıq və yaltaqlıq niyyətilə məzkur məqaləni Bakü gazetəsində yazmışdı.

¹⁶⁸ e. Uշակ [mşak] – cütçü, əkinçi.

(*) Xatisof Bakü gazetəsinin 269 nömrəsində yazur: fəxr ilə təsdiq edürəm 1890 -ıncı ildə may ayında altı nəfər yoldaşilə mən bu firqəni təşkil etmişəm.

¹⁶⁹ داشناقتسون yazılıb; güman ki, hərflərin yeri dəyişik düşüb.

Qaspinin sütunlarında Qarabek Qarabekof ‘İ. C o.¹⁷⁰ və “tərəqqi pərvər erməni” tərəfindən bu məqalə bir neçə cavabların dərc olmasına səbəb oldu.

Bu məqalələrin müxtəsər məzmunilə Rəhbərin qare’lərini aşına etməyi mənfə’ətdən xali görmədik.

Q. X. Mşaqə cavabən yazur:

... Dutalumki daşnaqsutunun nöqsanları, həmi də böyük nöqsanları var; dutalumki bu nöqsanlardan can sıqılır, bərk də sıqılır. Lakin erməni cəma’əti bu firqədən gördüğü xidmətləri unutmayacaq. Erməni cəma’əti heç vəqt unutmayacağı ki bu firqə təmam gücini müsəlləh edüb ‘Osmanlu istibdadilə mücahidə etdi. Erməni cəma’əti heç vəqt unutmayacağı ki bu firqə düşmənin hücumına sinəsin sipər edüb hücu[m]ları rədd edübdür. Bu yolilə hamuya və hər kəsə məcburən anladubki erməni cəma’əti təhlükəli məqamda kotan meydanında (əkinçilikdə) cövlana müqtədir olan kibi müqatələ meydanında silah ilə də cövlana müqtədirdür. Daşnaqsutun işi öylə bir övza’ə salubki dünənki düşmənlər bu gün ehtiramilə bir-birinə əl verüb mədəniyyət və tərəqqi yolına rəvan ola bilərlər

Mşaq nə qədər çalışır çalışsun. Erməni cəma’əti daşnaqsutunun bu xidmətlərini unutmayacaq ...”

Müxtəsər: Q. X. demək istəyür ki ey ermənilər, aldanmaңыз Mşaqın sözlərinə ! Daşnaqsutun sizin ruhuңuz, mühafizəçiniz və müdafi’əçinizdir. Əgər daşnaqsutun olmasa müsəlmanlar sizi yox edər. Afərin olsun bu firqəyə ! ‘Əcəb böyük xidmətlər edübdür ! İki ğuberniyanın müsəlmanların da, ermənilərin də tarmar eylədi . . .

[səfhə 13]

Q. X.-un cavabında Qara bek Qaspidə yazur:

“... Q. X.-un məqaləsindən böylə görünür ki müsəlmanlar Ameriqa vəhşilərinin donına girüb qonşuları mədəni ermənilər ilə vəhşiyanə rəftar edürlər. Bu rəftar da daşnaqsutunı məcbur edübdür müsəlləh olub özgə canına və malına qəsd edənlər ilə müdafi’ə etsün; guya daşnaqsutun ancaq vəhşi

¹⁷⁰ | Ե . Է .

muğalların¹⁷¹ hücumunu müdafi‘ə edərmiş. Daşnaqsutunun bu müdafi‘əsi hər iki cəma‘ət üçün asayiş və qardaşvar bir mə‘işət ortaya gətiribdür.

Həqiqətdə böylədürmi ?

Əvvəlimci Bakü müsədiməsini qoyaq kənara. Ola bilər ki bir para məchul qüvvələr, ‘ümumi olmuş şəxsi intiqam buna səbəb olubdur. Pəs iki ilin müddətində olan müntəzəm müqatələlərə nə deyərsən ? Bunda müsəlmanlar hücum, daşnaqsaqanlar [*] müdafi‘ə edürdilər ? Xatisoflar özləri Tiflisdə müsəlman-erməni ictimai‘ində bizim vəkillərə söhbət arasında deməyürdilər ki sonrakı hücumlar ermənilər tərəfindən olub, bu məramilə ki bir dəf‘əlik müsəlmanları ram edüb gələcəkdə böylə müqatələlərə yer qoymasun ?

Demək ki daşnaqsutun firqəyi¹⁷² istəyürmişki təşkil¹⁷³ siz və pozğun müsəlman cəma‘ətini ram etsün ta ki gələcəkdə heç bir xuddarlıq ola bil-məsün. Müdafi‘ə bu imiş ?

Müsəlman cəma‘əti öz sadəliyindən və bətalətindən gəflətən bu bəla-lara düşərə oldı. Böylə müntəzəm müqatələləri müsəlman cəma‘əti əsla gözləməyürdi. Əgər müsəlman cəma‘əti müntəzəm firqənin əlində özi-yi¹⁷⁴ müzməhil olmağa qoymadısə buna da səbəb müsəlman cəma‘ətinin zəti və təbi‘ətən hərbi işlərə müstə‘id olmağıdır. Naxçıvan, İrəvan, Şuşa, ikinci Bakü müqatələsi Q. X. oquyan şirin nəğmələrin ‘əksini deməyürmi ?

Möhtərəm Q.X. ! Bunlar müdafi‘ə degil idilər, müsəlman cəma‘ətinin ‘əksinə olan müqatələlər idilər. Bu müqatələlərdən məqsəd nə imiş erməni cəma‘əti hamısı yox ancaq daşnaqsaqanlar bilirlər.

Qsa¹⁷⁵. X. daşnaqsutunun xidmətlərini sayub deyir: daşnaqsutun işi bir övza‘ə salubki imdi düşmənlər bu gün ehtiramilə bir-birinə əl verüb mədəniyyət yoluna birlikdə gedə bilər. Xudaya, bu sözlərdə nə qədər iki üzlilik var! Həqiqətdə iş o övza‘ə düşübki ortada Zəngəzur, Şuşa, Cəbrail,

¹⁷¹ مغالارک

(*) *daşnaqsutun* firqənin adıdır, *daşnaqsaqan* firqəyə daxil olan ‘üzvlər.

¹⁷² فرقه بی

¹⁷³ تشکیل – تشکیل “g” ilə yazılıb. Əsli: تشکیل [təşkil].

¹⁷⁴ اوزیبی

¹⁷⁵ “Aleqsandr”ın qısaldılmışı.

Qazaq müqatəllərinin əsəri var. Bu yerlərin erməni və müsəlmanları aqlıca düşər olublar. Heç bir tərəf bunu tezlik ilə unutmayacaqlar.

Bə'd Q. X. daşnaqsutun kəsb edən hansı ehtiramdan dəm vuru[r] ? Mə'lumdur ki [səfhə 14] [b]u iğtişaslardan qabaq müsəlman cəma'əti ancaq Ğanetsnik¹⁷⁶ "üsul-i idarəsinə" ehtiram edürdilər. Böylə idarə müsəlman cəma'əti üçün qabağda da mövcud idi: erməni çinovnik¹⁷⁷ləri və tüccarları bu idarənin nümayəndələri idi. Biz bunlara ehtiram edüb "xozeyin" "paren" deyüb ikram edərdük. İndi müsəlman cəma'əti bu üsul-i idarəyə və nümayəndələrinə ehtiramdan əl çəküb. İndi daha müsəlman cəma'əti ilə həqarətlə rəftar etmək olmaz. Müsəlman cəma'əti öz hüququnun öz rə'yinin maliki olmaq istəyir. Bu vaxtdək əlində ixtiyar olan ermənilər həqarətlə bizə nəzər edüb bizim cəhalətimizlə bolca mənəfəət bərdar olurdılar. Bu qism ermənilər vaxtiki gördilər ki müsəlman ayılır, bunun qabaqın kəsməyə tədbirlər ittixaz etdilər. Bu tədbirlərin də nəticəsi Bakının əvvəlinci müqatəlləsi oldu. Bunun dalınca ğeyriləri ortaya gəldi ta ki birdəfəlik müsəlmanların cümbüşinə hədd qoyulsun. İndi də deyirsənki qardaşvar mədəniyyət və tərəqqi yolunda yerləş¹⁷⁸ edək.

Yox, möhtərəm Q. X. sizin daşnaqsu[tu]nunuz əlləri qardaş qanına bulaşub, bizi də qardaş qanına əl bulaşdırmağa məcbur edüblər. Nə biz daşnaqsutuna nə daşnaqsutun bizə məhəbbət edə bilmərik, iki üzlilik lazım deyil. Daşnaqsutun və müsəlmanlar bir-birlərini yaxşı tanıyublar. Gözəl sözlərdən bir şey çıxmaz, qardaşlıq ittifaqı 'əməldə göstərmək lazımdır. Biz nə qədər istəyirik keçmiş suzişli rəncidə¹⁷⁹liklər[i] unudub müsəviliklə də qardaşvar ermənilər ilə qonuşaq, sənənin gözəl daşnaqsaqanlarının kinli 'əlaqəsinə rast gəlirik.

'Avam cəma'ətimiz də daşnaqsutun nə olduğunu anlayub ancaq özünün daşnaqsutuna olan 'ədavəti 'ümum erməni millətinə keçürmədi.

İnsaniyyət düşmən[i] daşnaqsaqanlar nə qədər sə'y etsələr axırda məramlarına yetməyəcəklər.

¹⁷⁶ غانیتسنیکی

¹⁷⁷ چنیوونیک yazılıb.

¹⁷⁸ یرش yürüş / yerləş

¹⁷⁹ رنجیده [rənxidə] yazılıb, güman ki, nöqtələrin yeri səhv düşüb.

İndi bu sa'ətdə erməni kəsəbəsinin arasında bu firqə nüfuzdan düşür. Bu firqə üçün gələcəkdə həyata ümid yoxdur. Müsəlman cəma'əti erməni cəma'əti ilə 'əlaqə etmək ist[əy]ür, daşnaqsutunla yox."

– "Tərəqqi pərvər" erməninin cavabı:

" . . . Nəinki müsəlmanlar bəlkə daşnaqsutuna daxil olan ermənilərdən çoxı vazeh bilməyürlər ki bu halda daşnaqsutun firqəsi nədür. Ona görə əvvəl müxtəsər bu firqənin nə olduğunu aşkar etməli.

Bu firqənin sərkərdələrinin çoxı ilə tanışam və habelə " müharibə " və " sülh " vaxtlərində bu firqənin 'əməllərindən həliyəm, buların haqqında çox sözlər eşidüb 'əməllər müşahidə etdügimdən yəqin etmişəm ki bu halda (keçmişdə bu firqə nə imiş gələcəkdə necə olacaq işim yoxdur) daşnaqsutun [səfhə 15] müstəbid hökumətlərin bürokratiyası olan kibi ermənilərin milli bürokratiyasıdır. Bürokratiyada olan cəbrlər, bideh yığmaq tərzı (bideh yığmaqda daşnaqsutun 'adı büroqratları keçüb çünki daşnaqsutun bu barədə bideh verməyənləri öldürməkdən də çəkinməyürlər] cəma'ət pulını keyfi istədügi¹⁸⁰ yerə sərf etmək, sud¹⁸¹, polisə mə'murları, hərbi çinovnik, başı pozuqlar (erməni istilahınca tsnoverlər) bu firqədə mövcuddurlar. "

Bu sözlərdən sonra " tərəqqi pərvər erməni " daşnaqsutun qalxızan müqatələləri rus və yapon müharibəsilə müqayisə edir. Necə ki Rusiya büroqrat¹⁸²ları hürriyyət cünbüşinin qabaqını kəsmək üçün yapon müharibəsini ortaya saldılar ta ki Yaponiyaya gəlib olub cəma'ətə desünlər ki görərsiniz səltənəti nə gözəl idarə edərik. Cəma'ət idarəsi, hürriyyət-filan lazım degillər. Həmçinin daşnaqsu[tu]n da bu iğtişəsləri erməni cəma'ətinin başını qatışdırmaq üçün ittixaz edübdür. " Tərəqqi pərvər " erməni məqaləsini bu sözlər ilə təmama yetürür: " Q. X. -un məqaləsində ancaq bir şey kəsrdir. Bir o qalubki Q. X. erməniləri " Nüsrətin "¹⁸³ canışinini¹⁸⁴ icra etməgə də'vət etsün. Bunı da eləsəydi iş təmam olurdı. Daşnaqsutun " bidehi " təmam-kəmal cəm' edərdi.

¹⁸⁰ ایستہ ده کی

¹⁸¹ rus: "məhkəmə".

¹⁸² بیوارقراٹ

¹⁸³ نصرتک

¹⁸⁴ حششنی

Cənab Q. X. ! Təmam Rusiya əhli büraqrat¹⁸⁵ların istibdadından xilas olmaq istəyən kibi ermənilər də öz milli büroqrat¹⁸⁶larından quldur dəstə-sindən xilas olmaq istəyürlər. ”

Qissədən hissə

Daşnaqsutun qabağda da müntəzəm bir firqə idi. Bu iğtişaslardan sonra daha müntəzəmləşüb və qüvvələşübüdür, imdi azından 50 _ 60 min müsəlləh qoşuna malikdir. Daşnaqsutun olub erməni qövmin əhl-i zələməsi (İran istilahınca) məvacib öz vaxtında yetişər, yetişməsə də qətl və ǧarət ilə cəmə‘ olur. Hər vaxtiki erməni cəmə‘əti daşnaqsutuna bir qədər kəm e‘tina¹⁸⁷ olur daşnaqsutun ortaya bir fitnə müsədımə salur.

Əgər daşnaqsutunun zərəri təkcə erməni qövminə dəgsəydi biz əlbəttə qonşuluq və insaniyyət hissiyyatınca ermənilər bu bələdan xilas olmağı arzu edərük, xeyr daşnaqsutunun zərəri müsəlmanlara bəlkə daha çoxdur. Nə qədər ki bu firqə mövcuddur biz arxayın mədəniyyət və tərəqqi dalınca düşə bilməyəcəük. Çünki daşnaqsutunun fitnələrindən hər anda ǧərək ayıq olaq. Nə qədər ki bu firqə ermənilərin arasında var qardaşvar və sədaqətlə müsəlman erməniyə, erməni müsəlmana əl uzada bilməyəcək. Hələ-hələ daşnaqsutun erməni cəmə‘ətini əlindən buraxmayacaq: təmam erməni sərmayədarları, ruhanilərin çoxı daşnaqtsaqandurlar çünki bu firqənin güc ilə cəmə‘əti əldən buraqmaq istəməyürlər. Şəkk yoqdur bir vaxt olacaq [səfhə 16] ki erməni əkinçiləri, əhl-i kəsəbəsi və işçiləri əllərində dəgənək daşnaqtsaqanları aralarından qovacaqlar. Bu da onda olacaqki Rusiyada həqiqətdə (yazıda yoq) hürriyyət-i qanuni-əsasi icra oluna, hər millətin hər bir fərdin ǧəsəb olunmuş hüquqı özünə qayıda, nə qədər ki bu yoqdur genə qanlı müqatələləri ǧərək gözləyək.

S. K.

Yeni xəbər: axırıncı xəbərlərə ǧörə daşnaqsutunun başçıları bu yaxınlarda Yuropa şəhərlərinin birində ictima‘ quracaqlar. ‘Ümdə müzakirə olan məs‘ələ budur ki aya, ǧələcəkdə bu firqə öz ‘əməliyyatını təkcə

¹⁸⁵ بیورا قرات

¹⁸⁶ بیوراوقرات

¹⁸⁷ اعتنا [e‘tita] yazılıb.

‘Osmanlu topraqında¹⁸⁸ icra etsün ya həm Qafqazda və həm ‘Osmanlu topraqında¹⁸⁹. Bu məs’ələnin üstində daşnaqtsaqanlar iki firqəyə bölünülər. Hər halda Allah Tə’ala daşnaqsutunun fitnəsini müsəlmanlardan uzaq eyləsin.

S. K.

TƏBLİĞ _ YAXUD _ KÜTAH BİNLƏRƏ CƏVAB

Adəmə ‘elmi Xuda təlqin demiş
 Lütf-i kərəmna ilə təhsin demiş
 Bir mübarək hökm şah-i din demiş
 Nəzm-i ‘aləm çün gözəl ayin demiş
 Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
 *Utlubu-l‘elm və lau bis-Sin*¹⁹⁰ demiş
 Bir təsəvvür qıl ‘əzizim! Çin hara !.,
 Yəsrib ü Bütha hara Maçin hara
 Küfr mülkində ‘ulum-i din hara !
 ‘Elm hardan gör olub tə‘yin hara !
 Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
 Utlubu-l‘elm və lau bis-Sin demiş
 ‘Elm ü sən‘ətdür mədar-i məs‘ədat
 ‘Elm ü sən‘ətdür ziya-yi məmləkət
 ‘Elmdür ‘elm afitab-i mə‘rifət
 ‘Elm ilə eylər tərəqqi səltənət
 Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
 Utlubu-l‘elm və lau bis-Sin demiş

¹⁸⁸ پتر اقينده [pıtraqında] oxunur, ancaq t ilə p-nin yeri səhv düşdüyü (topraq) cümlənin ümumi məzmunundan anlaşılır.

¹⁸⁹ تپتر اقينده yazılıb.

¹⁹⁰ ə. “ Elm Çində belə olsa, tələb edin! ”

‘Elmdür müşatərə-i ruy-i vücud
‘Elmdür sərmayə-i bud ü nəbud
‘Elmdür əbvab-i cənnatil-xülud
‘Elmə əmr etmiş bizi Rəbb Vədud
 Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
 Utlubu-l‘elm və lau bis-Sin demiş
‘Eyn-i zat-i həzrəti-mövladur ‘elm !
Ləfzdür ‘aləm vəli mə‘nadur ‘elm
Cümlə-i övsafdan baladur ‘elm
Qab-i qövseyn qürb au ədnadur ‘elm
 Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
 Utlubu-l‘elm və lau bis-Sin demiş
‘Elmdür sərçəsmə-i abihəyat
‘Elmdür həllal-i küll-i müşkilat
Şər‘idə min cümlə hökmi-vacibat
‘Elmi saymışdur Rəsul-i kainat
 Ol səbəbdən seyyidi-kövneyn demiş
 Utlubu ‘elm və lau bis-Sin demiş
‘Elm hər bir ‘illətiñ dərmanıdur
Məzhəb-i İslamıñ ‘elm ərkanıdur
[səfhə 17] Qalib-i kövn ü məkanıñ canıdur
Əmr-i Haqq peyğəmbəriñ fərmanıdur
 Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
 Utlubu-l‘elm və lau bis-Sin demiş
‘Elm ilən ‘aləm bütün bidar olub
Məs‘ədət mülkində bir salar olub
Hangi millət cahil isə xar olub
Səhl ikən hər iş oña düşvar [olub]
 Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
 Utlubu-l‘elm və lau bis-Sin demiş
Səhhətə eylə bu növ‘i e‘tiqad
Bu hədisdə ‘elm-i dünyadur murad
Etsələr kütah binlər intiqad
Sən vətən övladına ver böylə yad

Ol səbəbdən seyyid-i kövneyn demiş
Utlubu-l'elm və lau bis-Sin demiş

‘Abbas Səhhət

MƏKTUB

MİLLƏTDAŞLARA XİTAB

Vay ‘əziz millətdaş müsəlman qardaşlar ! Nə qədər zəmanlar bihudə və ğafilanə uyqu ilə keçindig. Şimdi gözlərimizi açub və başlarımızı qalqıtub¹⁹¹ ‘aləmə bir ‘ibrət nəzərilə baqalım ki, nə haldadur digərlər ?! Nə rəvişdə tərəqqidədür sair millətlər?! İştə şunları anlamaq üçün bir kərrə ğəzetə və mətbu‘ata müraci‘ət edəlim, gərçi cəhanı gezüb səyahət etməmiş isək də şu ğəzetə və mətbu‘at vasitəsilə ‘aləmin cümlə əhvalatından xəbərdar olacaqız. Yaşasun böylə xidmətlərə şüru‘ edən zəvati-kiram ! . .

Ya siz ‘əziz millətdaşlar! Gəlüniz gözlərimizi açalım, digərlərdən ‘ibrət alalım, hər iki dünyada məqsədlərə nail olmaq üçün ‘ulum və mə‘arifin təhsil və intişarına sə‘y ü ğeyrətlərdə bulunalım, cəhalət və tə‘sibin iştə düşmanları olalım, cümlə xidmət və himmətlərimizi islamiyyət və insaniyyət uğurunda sərf edəlim, mükəmməl məktəb və mədrəsələr güşad edəlim, nitə ki gözlərimiz ğəflət uyqusunda və qəlblərimiz cəhalət zülmətində əsir bulunmasun. Hər nə millətimizin tərəqqi və tə‘alisi məs‘uddiyyət və rəfahiyyət uğurunda cümlə mütali‘at və mühakimatı meydana qoyaraq millətə ! millətə ! deyə fəryad edəlim, bağıralım, çağıralım, islah və çarələrini arayalım. Xülasə: tə‘əssüb, ğəflət, həmaqət və cəhalət ilə hər daim müdafi‘ə və müharibələrdə bulunalım, vəssəlam.

Ural oblastı Ğuryef bəldəsində
Yarullah Muradof

¹⁹¹ قالقتوب

İdarədən: Rusiyanın lap uzaq və şimali mərkəzindən gələn bu məktubı Rəhbərin sütunlarında dərc etməyi mənfə'ətdən xali görmədik: böylə qəlbədən çıxan fəryadları, xitabları millətin qulağına çatdırmaq lazımdır. İnşəallah biz də ayılırız, ağrı-acımızı anlarız və mü'alicəsinə 'əlac taparız.

[səfhə 18]

 ŞƏHNAMƏDƏN TƏRCÜMƏ

3-inci nömrədən məbə'd

Rüstəmin Siyavəşi İrana gətürməgi

Olub ta ki Kavus key baxəbər
 Buyurdu açıldı liva-yi zəfər
Götürdi sipahi-giran Givü vü Tus
 Çalındı ney ü nay ü şeypur ü kus
Büsat-i tərəb cümlə saz etdilər
 Rəvan oldılar pişvaz etdilər
İki fəvce edüb bir-birin did u bus
 Dögüldi iki səmtdən təbl ü kus
Bu didarla şadiman oldılar
 Dər qəsr-i şahə rəvan oldılar
Pərəstarlar mücirr-i 'övdə
 Nəvazəndələr çənglə 'udlə
Sərəfrazlar müntəzəm səff bə səff
 Sipəhdarlar müntəzir-i hər tərəf
O şəhzadəyə şahrah açdılar
 Xüram eylədükcə gövhər saçdılar

Görüb təxtin üstində gavsəri¹⁹²
 Dirəxsəndə xurşid tək əfsəri
 Düşüb səcdəyə qıldı əvvəl nəməz
 O mə‘budinə etdi raz ü niyaz
 Surən məhzər-i şahə etdi səlam
 Sipəhbud olub şad fərxəndə kam
 Alub bağına basdı şəhzadəsin
 Bülənd etdi şəh sərv-i-üftadəsin
 Sual eylədi cümlə halatını
 Bəyan etdi Rüstəm kəmalatını
 Nişimən oña verdi firuzə təxt
 Mürəssə‘ nişan ü mülukanə rəxt
 Görüb oğlunu cümlədən sərfiraz
 Düşüb səcdəyə etdi şükr ü niyaz
 “ Ki ey sane‘-i nur ü nar afərin !
 Ola sün‘iə səd həzar afərin.
 Bəni sər bülənd-i cəhan eylədin
 Müəyyəd qılub hökmran eylədin
 Sə‘adət qərin etdin e‘zazla
 Xüsusən bu fərzəndi-mümtazla ”
 Bu halı görüb məclis ə‘yanları
 Qoşun bəgləri, dövlət ərkanları
 Deyüb mərhəbələr o məh mənərə
 Sipas etdilər həzrət Davərə
 Bu cəşnə baqub iftixar etdilər
 Zər ü sim ü gövhər nisar etdilər
 Pəs oldəm buyurdi şəhi-nik pey
 Xidiv cəhandar Kavus key
 Gərək ləşkər edsün¹⁹³ sürur-i nişat
 Sürur-i nişata açılson büsat
 Büzürkan-i İran qurub dəstgah

¹⁹² “Şahnamə” qəhrəmanlarından Firidunun camış başı şəklində gürzünün adı.

¹⁹³ ایدسون

Bəzəndi tila latə qəsrə şah
Nə bir qəsr-i şah oldı arastə
Nə tənha sipah oldı arastə
Bəzəndi bütün şəhr ü bazar ü bağ
Ağaclar olub hər biri çil-çırağ
‘Əyan oldı hər səmtdən biş sürur
Hər ev oldı bir məclis-i ‘eyş ü sur
Bu minval hər həftə hər sübh ü şam
Sürur-i nişat eylədi xass ü ‘amm.
Təmam oldı bir həftə əmr etdi şah
[səfhə 19] Səff-aralıq etdi dubarə sipah
Açıldı dər-i gənc bab-i kərəm
Kəmə r saçıdı eyzən¹⁹⁴ səhab-i kərəm
Zər ü sim ü mehr ü külah ü kəmə r
‘Əmud ü sinan ü xədəng ü sipər
Tila kisə-kisə kəmə r övc-övc
Xədəm dəstə-dəstə həşəm fəvc-fəvc
Dürr ü lə‘l ü yaqut u zər keyl-keyl
Süvaran¹⁹⁵ tazi nəşəb xeyl-xeyl
Libas ü qumaşi-zəri dəst-dəst
Xəzz ü tirməi-pürbəha bəst-bəst
Edüb bəxş verdi rəvac oğlınə
Məgər vermədi təxt ü tac oğlınə
Degildi səzavar-i əfsər hənuz
Cəvan idi ol mah mənşər hənuz

İzdiyəd

Vəli etdi şəfəqqətlə bir dəm nigah
Belə söylədi oğlınə padişah:
“Ki ey nayibim yadigarım oğul !

¹⁹⁴ ايضا yazılıb, “həmçinin” mənasındadırsa, əslində ايضاً olmalıdır.

¹⁹⁵ ستواران yazılıb.

Gülüm gülşənim növbaharım oğul !
Demə sər büləndəm ki şəhzadəəm
Əsarət nədür mənki azadəəm
Mühəyya durur təxt ü tacım mənim
Nədür kimsədən ehtiyacım mənim.
Sənə ǵalibə ‘elm olur ehtiyac
Tapar ‘elmlə mülk ü dövlət rəvac
Demə irs-i əbdür bənə taci-zər
Sənə irsdür bəlkə ‘elm-i pədən
Zərrin tacınə eyləmə iftixar
Hünər birlə ol taca minnət ǵuzar
Ədəb iktisabında çox şayiǵ ol
Vücudunla təxti-zərə layiǵ ol
Rə‘iyyət nəvaz ol ‘ədalət şü‘ar
Rə‘iyyətlə dövlət olur bərqərar
Demə eylərəm taci səndən diriǵ
Vəli qıl təkamüldə sə‘yi bəliǵ
Səniǵ çün bu taci şəhi bəslərəm
Həman sər bülənd olmaǵın istərəm

Tərcümə

Bu minval ilə yeddi il hər zəman
Edirdi Siyavəxşi şəh imtəhan
Hər işdə onı gördi huşyardur
Dəxi tacə təxtə səzavardur .
Qurub bəzm-i ‘işrət şəhi-ərcümənd
Siyavəxşi tacilə qıldı bülənd
Mərama çatub gördi mənzurini
Yazub pərnian üzrə mənşurini
Kəhistanı bəxş etdi lütfən oǵa
Ki olsun o mə‘vayə fərman rəva

Mabə‘di var
Sabir Tair zadə

 ‘ELM NƏYƏ LAZIM İMİŞ

Bir Çin rəvayəti

(Daraşeviçdən tərcümə)

Keçmişlərdə “ Tsan _ Li _ O ” adında bir xaqan var imiş. Vətənimiz yaşaduqca bu xaqanın adı xəliqin yadından çıxmasun !

Tsan _ Li _ O _ ‘elmlərə çox həvəslü idi. Əgərçi özi oxumaqda [səfhə 20] mahir degil idi həтта imzası lazım olduqda müqərrəb mandarinlərinə bu işi həvalə edərdi. Bunı ilən də¹⁹⁶ mandarinlər az mənfə‘ət bərdar olma-yurdılar. Bəli xaqan ‘elmlərə həvəslü idi. Odur ki bir gün öz-özinə böylə bir sual verdi: “ görəsən bu qədər ‘elmlər ki dünyada mövcuddurlar nəyə lazımdurlar ? ”

Bu məs‘ələni həll etmək üçün xaqan əmr etdi ki təmam oxumuşlar yığılsunlar ta ki cəma‘ət içində bu məs‘ələ onlardan sual olunsun.

Gök oğlının *) xahişi Yer əhli üçün qanundur. Odur ki Çində olan təmam mədrəsələrin darvazalarında təblər çalındılar¹⁹⁷, carçılar car etdilər: Ey oxumuş kimsələr ! Buraqınız kitablarınızı, yığılığınız Pekin şəhrinə. Dünya vü ‘aləmin fərəhi, bizim mərhəmətlü xaqan sizdən cavab tələb edür görən bu qədər ‘elmlər ki siz ögrənirsiniz nə mənfə‘ət gətürürlər ? Bəli mü‘əyyən gündə xaqanın sarayının qabaqında bütün Çin oxumuşları hazır idilər. Buların arasında elə qoca oxumuşlar var idi ki qucaqda gəlmişdilər. Elələri də var idi ki əgərçi yaş cəhətinə cavan idilər əmma əy qoca kişilərdən də qoca görünürdilər. Bir paralarının həmişə başlarını yuqaru dutmaqdan boyunları dala əgilmişdi bir həddə ki əgər Tariya¹⁹⁸ rast gəlsəydilər lazımınca səcdə etməyə mümkünləri olmazdı. Bir paralarının da kitabə mütali‘ə etməkdən belləri iki qat olmuşdı, ‘elmlərinin səbəbindən ən‘amlar almış oxumuşlar da az degil idilər. Üç gözlü tavus lələgi

¹⁹⁶ بونی اینده

¹⁹⁷ چاتلدیلار – yazılıb, [çanladılar] kimi oxumaq olar, lakin güman ki, *n* ilə *l* -in yeri səhv düşüb.

¹⁹⁸ تاریه – *Tarı* sözün sağır nunsuz, danışqda deyildi ki kimi yazılıb.

börkində olan oxumuşlar da görünürdi. Xülasə hər bir qism oxumuş bu məclisdə hazır idi.***) Hamu oxumuşlar əlbəttə ‘eynəklü idilər çünki mə‘lumdur ki oxumuşların bir nişanı da ‘eynəkdir. Oxumuşlar həmişə gözdən zə‘if olurlar.

Vəqtiki Gün buludların arasından çıxdı ‘eynəklər belə parladılar ki həтта xaqan gözlərini yumdı və öz-özünə dedi:

“ Gör gözləri necə işləyir elə biləsənki məvaciblərinin artmağını gözləyürlər .” Xaqan cama‘ata bir nəzər etdi, gördi ki hər kəs öz yerindədür və hər bir iş qanuna müvafiqdür, belə söylədi:

Çünki bizim həmişə sə‘y və kuşışımız Çin millətinin xoşbəxtliyi içündür onja görə bilmək istəyirik bu ‘elmlər dünyada nəyə lazımdurlar ? Çoqdan bu ‘elmlər mövcuddurlar. İmdi heç bir şey gizləməyüb açıqına, hilyəsiz doğrusunu söyləgiz¹⁹⁹ görək bu ‘elmlərin mənfə‘əti nədür ? Məşhur münəccimi qabaqa çağırub xaqan soruşdı: “ mən ki özüm Gögün oğlıyam istərəm gökdən başlayam. Sənin ‘elmin hamudan ə‘ladur sən əvvəlinci [səfhə 21] cavab verənlərdən ol. Di görək ‘elm nəyə lazımdur ?

Münəccim kərnuş edüb söylədi:

“ Vəqtiki bir ‘avam kimsə gecə vəqti bir işdən ötri²⁰⁰ evdən çıxar ancaq ayağının altına baxar. Elə ki ittifaqən gök səmtinə baxa görəcək ki ilduzlar gökdə çıraq kimi yanurlar. Bundan artuq bir şey dərk edə bilməzlər. Münəccimlərin işi böylə degil ! Münəccimlərdən ötri gögün yüzində yulduzlardan ‘əmələ gələn nəqşələr kitablardurlar. Bu nəqşələr ilə münəccimlər gələcəkdə nə həvadisat olacaq hamusını bilərlər. Məsəla haçan seyl ü su ‘aləmi basacaq, haçan zəlzələ olacaq, Gün işıqı nə təhər olacaq . . . Xülasə bizlər təmam gələcəkləri bilərik.

Xaqan _ Gələcəgi ! ‘Əcəb. İmdi di görək bu sa‘atda Nankin şəhrində nə var nə yox ! _ Təsadduğun olum ! Bunı mən hardan bilüm ? _ Xaqan _ ‘Əcəb gələcəgi bilərsiniz əmma bu halı yox. Yaxşı olurdu ki imdiki halı biləydiniz nəinki gələcəgi ! Bundan bir mənfə‘ət çıxardı. Sənin ‘elmin nəf‘siz və əhməq bir ‘elmdür.

¹⁹⁹ سويله گز [söylənjiz] kimi də oxuna bilər.

²⁰⁰ اوترى – üç cür oxumaq olar: ötri / ötüri / ötəri.

Münəcciminin yanında bir müvərrix durmuşdı. Belə müvərrix ki deyirlər²⁰¹ ki onun vəqtinəcən nə qədər Çində adam varimişsə²⁰² hamusının adını bilər imiş. Bu müvərrix cəvaba çekildi.

Müvərrix kərnüş edüb dedi:

— Ey xaqani-ə‘zəm və ey əmiri-mükərrəm sənin həmtayın heç Çində olmayub. Mənim ‘elmim əlbəttə münəcciminin ‘elmi tək səni gözəbə gətürməz. Biz müvərrixlər keçmiş əhvalatlara məşğul oluruq. Keçmiş işlərə təftiş edərük. Hər nə keçmişdə yaxşıdan-yamandan səhlərdən-xətalardan müşahidə edərüksə qeyd edərük.

Xaqan — Əhməqlərdən ötri ‘əcəb ‘elmdür. Hər nə əhməq iş dutsalar deyirlər ki keçmişdə də bu əhməqliqlər olub. İtil nəzərimdən. Sonra üçüncü oxumuşu çağırub xaqan soruşdı: di görək sənin ‘elmin nədür ?

Biçarə qorqa-qorqa söylədi:

— Bizlər padşahlıq qanun və nizamlarını ögrənərük. Padşahlıq necə²⁰³ gərək idarə oluna, qanunlar nə təhər gərək ola. Mandarinlərin²⁰⁴ ixtiyarı necə ola, qara cama‘atın ixtiyarı necə gərək ola.

Xaqan — Gərək ola — gərək ola ! Heç dünyada gərək olan kimi iş olurmu ? Həmişə gərək olanın ‘əksinə işlər ‘əmələ gəlir. Sizin ‘elminizin dövlətindən hər kəs hali-hazırni o şeyki lazımdır onıyla müqayisə edüb həmişə narazı qalacaq. Çoq müzirr bir ‘elmdür. Rədd ol nəzərimdən ! Sən nə deyirsən ?

Bu sual təbibə idi.

Təbib: Biz otların xəvassını ögrənərük. [səfhə 22] Hansı otdan sürtmə, hansından səpmə, hansından içmə dərman ‘əmələ gəlir. Cavan maral buynuz²⁰⁵larından içmə dərmanlar bişirərük. Elə dərmanlar ki insana həyat verir. Əlbəttə bədəni səlamət olanlar bizim mü‘alicəmizə ehtiyacları yoxdur əmma əgər bir kimsə özini gözləməsə naxoşlasa biz onja mü‘alicə edüb sağaldaruq.

²⁰¹ دیرلر / derlər

²⁰² واریمش سه — “sə” şəkilçisi ayrı yazılıb.

²⁰³ نیچه [neçə] yazılıb.

²⁰⁴ ماندارینلرک [mandarınlərin] yazılıb.

²⁰⁵ بونیوز [bunyuz] yazılıb.

Xaqan (bir az həlimanə) Gözləməsə ! Qoy hər kəs özini gözləsin. Siz xəlqi e'tinasızlıqqa 'adət verərsiniz. Gərəz mən sizin hamunuzun 'elmindən bir şey anlamadım.

Məşhur, böyük bir şa'iri çağırub xaqan soruşdı:

Sən söylə görüm 'elmin səmərəsi nədür ?

Şa'ir: Ey Gögün oğlu ! Sənin babalarından biri bir gözəl bağ saldırmışdı. Bu bağda hər bir cür 'ətirlü və gözəl güllər bitirdi. Nəinki arılar hər bir yerdən buraya uçub gəlürdilər şirə çəkmək üçün hətta uzaq vilayətlərdən də xəlayiq gəlib bağın ətrafında durub havanı iyləyürdilər. Bir gün bu bağa bir inək nə təhər oldısa girdi. Rəngarəng çiçəkləri görüb istədi yesün. Qızıl güli qırpdı dərhal atdı çünki ağzına tikan batdı. Qərənfil çeynədi bir dad görməyüb atdı. Bənəfsəni yasəmənə narkisi xülasə hamu gülləri bir-bir dadub atdı və söylədi:

“ Bu güllərdə heç bir dad yoxdur, bilmərəm bular nəyə əkilüblər ”. Ey Gögün oğlu ! Mənim zənnimcə inək gərək heç bu sualı qalxızmayaydı²⁰⁶.

Xaqan _ Vurun bunun boyunun !

Cəlladlar dərhal onun başın²⁰⁷ bədənindən ayırdılar. Xaqan şa'irin başsız bədəninə baqub bir qədər fikrləşdi. Xeyli fikrdən sonra bir ah çeküb dedi:

Cəmi ' Çin məmləkətində bir nəfər 'aqlı şəxs var idi o da fəvt oldu.

Mütərcim ع . C. ۱ . zadə

*] Çin xaqanları özlərini Gögün övladı hesab edürlər.

**) Çində hər bir sinif 'alimin libasında bir nişanı var.

***) Mandarinlər Çin ə'yanlarıdırlar.

²⁰⁶ قالخر- [qalxır-] yazılıb; güman ki, hərfin nöqtəsi düşməyib.

²⁰⁷ باشین [yaşın] yazılıb; güman ki, bir nöqtə artıq düşüb.

 XƏLİFƏ VƏ QAZI

“ Məcmu‘ə-i ‘aləm-i Fransa ”²⁰⁸ adlı bir jurnalın 245 nömrəsində dərc olunmuş bir hekayənin tərcüməsidür.

‘Ərəblərin İspaniya məmləkətində səltənət etdikləri zaman Qurtubə²⁰⁹ şəhri İslam hakimlərinin pay-i xətti hesab olunurdu. Qurtubədə olan xülfədən bir nəfər ‘ali bir qəsir tə‘mir etdirürmüş ki ‘əcaib sənaye‘ və gərib bədaye‘ təbi‘ət ilə müzəyyən olub dünyada əhə birinci tə‘miratdan məhsul olunur idi. Bu vaxtdan həmin bu ‘imarət yenə bəqədirlər.

Xəlifə bu mühəmməd əmrin əncamın bir me‘mari-qabilə həvalə etmişdi. Me‘mar Kəmal cidd ü cəhd ilə [səfə 23] müddətlər zəhmət çəküb xəlifənin hüsn-i təvəccühün kəsb etmişdi.

Me‘marın təsəvvürinə görə qəsirin bağının böyüməyindən ötrü bir zə‘ifə dul ‘övrətin məzrə‘əsindən bir qədər yer təsərrüf olunmuş idi.

Bicarə ‘övrət ağlaya-ağlaya öz halın gəlib şəhrin qazisinə böylə ‘ərz edər: Ağ! Nə bənim qocalığıma rəhm eylədilər və nə də göz yaşlarıma yazıqı gəlməyib bu qəlbi daş kişi bəni təhdid edür ki sənə böyük tənbihlər edərəm əgər bu xüsusda bir özge dəf‘ə yenə mənə baş ağrısı verəsən !

Əfsus ! Aya , bu da bir qanundur ?!

Kim izn verür dövlətlülərə ki öz dövlətlərin artırsunlar, fəqirlərin əlində olan cüz‘i şeyləri alsunlar və fəqirlərə izn verməsünlər ki öz məzlumiyyətdən şikayət etsünlər ? .. Bənim mə‘işət əmrim ancaq bu qit‘ə yerdən keçir ki mənim atam zəhmət ilə kəsb etdiyi pulnan o yeri alub. Əgər o yeri bənim əlimdən alalar o surətdə bən nə çarə edim. Bənim yaşıma bir vaxtdır ki ə‘mal-i şaqqəyə təhəmmül edə bilmərəm. Əgər bən məcbur olam ki yeməgimi dilənçiliklənlər hasil edəm o surətdə bən dəf‘ə bənim üçün ölmək ondan övlətdür.

Ah əfəndim ! Səndən xahiş edürəm bəni rəhm edüb dadrəsliq et. Qazi ‘övrətin təmam ‘ərayizin diqqət ilə dinləyüb alnı qırıxmış və çənəsi əlində bir xeyli fikrə getdi və dedi: ‘Övrət ! Xatircəm‘ ol, bən özüm sənin

²⁰⁸ “Fransa aləminin toplusu”

²⁰⁹ قرطبة / Kordova

işini müdafi‘ə edüb iqamə-i də‘va edəcəgəm. Bizim hakimimiz ‘adil və Allahımız böyükdür !

O sa‘at əmr eylədi ki mərkəbin yəhərləyüb gətürdilər. Qazi bir boş torba büküb qoltuğunun altına alub xəlifənin yanına rəvan oldu.

Xəlifə ümürat-i divanın zəhmətindən fərağət tapub ‘imarətinin narıncıstanında təfərrüc edürdi. Qazinin bi-vəqt gəlməgin gördükdə tə‘əccüb eylədi. Qazi varid olub məşriqilərin rüsum ü ‘adatına müvafiq üç dəf‘ə kənuş edəndən sonra²¹⁰ dedi: Ey rə‘iyyətlərinin ‘alicənab tacdarı ! Sənin mərahimibikəranına ümidvar olub gəlmişəm ki səndən bir xahiş edəm. Nə olur mərhəmət edüb bəndələrinin təmənnasın rədd etməyəsiniz ?. Xəlifə buyurdi: Söylə qorqma ! Sənin sözlərin həmişə gözəl və səhihdür. Sənin düz olan fikrin əncamilə sənə nisbət olan öz ixlas-ı varidatımı ibraz və isbat edəcəgəm. Qazi dübarə yenə tə‘zim edüb dedi: İstid‘a edürəmki bənə izn verəsiniz ki bu torbanı sizin ayaqınızın altında olan topraqdan dolduram

Xəlifə buyurdi mə‘zunsınız (və lakin bir mütə‘əcc[ib]lanə halilən²¹¹ bu mü‘əmmayı həll etməgə və bu işin həqiqətin²¹² bilməgə talib idi]. Qazi dedi: Ə‘lahəzrət ! Vəqtiki bu torba topraqdan doldu, iltifat edüb zəhmətə mütəhəmmil olub bəndənin yoldaşlığı[!]ə bu torbanı bənim mərkəbimə həml edək Xəlifə gəzəbnək bir halilən buyurdi: Qazi, nə deyürsən ?! İki adamın gücü yetişməz ki bu böyüklükdə olan topraqları²¹³ dolı bir torbanı²¹⁴ götürsün! Bən sənin xatirən²¹⁵ [səfhə 24] üçün sənə kömək edərəm və lakin qollarımda o qədər qüvvət yoqdur ki bu ağırlıqda yükə hərəkət versün.

Qazi bir vüqari-mütəntən ilə dedi: Çoq yaxşı, imdi ki bir çuval topraq sənin nəzərinə bu qədər ağırdur və gücün çatmur ki onı götürəsən bəs sabah qiyamət günü təmam bir məzrə‘ənin məşğul-i zimməliyinə necə mütəhəmmil ola bilərsən ?! Zati-‘alilərinizdən bi-xəbər bərtəhəmmüli napəzir bir zülmə mürtəkəb olmuşlar hökumət qəsrinin böyüklüyündən ötri bir dul və qoca ‘övrətin məzrə‘əsin gəsib etmişlər və halonki o biçərə

²¹⁰ ايدينصگره [edidənsəğrə] yazılıb.

²¹¹ حالين

²¹² حقيقتين

²¹³ بوپراقلان

²¹⁴ توپره بنی

²¹⁵ خاطره ك

zə'ifə²¹⁶niñ heç bir mə'işət və güzəran yolu yoxdur ondan ğeyri. Ah ey peyğəmbərin bərhəqq canışını ! Qur'ani-Şərifin tə'limatın dərxatir et ! Haqqaniyyət və 'ədalət səslərinə istima' et ! Qaytar o zə'ifə rə'iyyətinə öz mövrusi mülkin zira ki o yerin 'ədəm-i vücudı ilə dilənçiliqdan²¹⁷ ğeyri bir 'əlaci yoxdur.

Xəlifə başın qaldırub dərhaləti ki bir həya 'ərəqi onun cəmalın şükuf-tələndirdi dedi: Qəzavət pənahım əfəndim ! Səndən çox məmnun və mütəşəkkirəm ki məmləkətdə vaqe' olan tə'əddiyat və narəva 'əməllərdən bəni xəbərdar²¹⁸ etdiñ, böylə bəd 'əməllər bənim adımın ləkələnməsinə səbəb olur. Mən bu sa'at tənbiş edərəm o şəxsə ki xoş gəlmək bəhanəsilə məni böylə bir zülmin məs'uliyyəti altına aldırar. Həmin əl'an vəs-sa'ə²¹⁹ hökm eylərəm o zə'ifə arvadın bu qədər bi-insaf ğəsəb olunmuş mülkin özinə rədd etsünlər.

.

O xəlifənin vəfatından neçə il keçəndən sonra hər vəqt o 'ali qəsə təməşə edəndə xəlq deyər idi: " Heyf ki bir az küçükdür " və lakin həman 'imarətin kənarında o qoca dul 'övrətin məzrə'əsin gördigdə zə'ifə²²⁰ qarının əhvalatını xatirə gətürüb deyərdilər " Xeyr 'adil olmaq gərək ...! "

(Mütərcim) Firəng 'aləm-i İslamın əf'al ü ə'malın özlərinə sərməşq ittixaz etdikdə bizlər təmam o əf'al ü ə'mali-həsənəni tərək edüb vəhşyanə bir halda yaşamamıza afərin !

Biñlərcə əfsus edilməzmi ?!

('A. Səhhət)

²¹⁶ ضعیفه [zəğ'igə] yazılıb.

²¹⁷ دلنچی لبقدا ن

²¹⁸ خيردار (y) ilə yazılıb.

²¹⁹ Həmin an və saat(da), indi bu saat.

²²⁰ ضعیفه yazılıb, əsli: ضعیفه

TƏKAMÜL GƏZETƏSİ

Bu günlərdə Baküdə İslam mətbu‘atı yeni bir gəzetə ilə sərvətləndi. Bu gəzetə həftədə bir dəfə nəşr olunan Təkamül gəzetəsidür. Gəzetənin məsləki işçilərin mənafe‘ini gözləmək və onların hüquqını müdafi‘ə etməkdir. Nə gözəl məqsəd, nə ‘ali məram ! Həqiqətdə işçi, əkinçi və kəsəbə firqələrinin mənafe‘ini gözləmək və hüquqını müdafi‘ə etmək hər bir gəzetə və jurnalın əhəmiri və birinci vəzifələrindən görmək²²¹ olsun: bu firqələr o firqələrdürlər ki onların əməklərindən, alın²²²larının təridən və əllərinin qabarının bərəkətindən çörək yeyürüz, paltar geyürüz, tikili evlərdə istirahət edəriz. Bunların nəf‘ini gözləmək və hüquqını müdafi‘ə etmək müqəddəs vəzifədir. Yeni rəfiqimizi can-i dildən təbrik²²³ edüb müqəddəs məramında davam edüb arzusına nail olmaq istəriz.

“ Rəhbər ”

Naşir və mühərrir *Mahmud bek Mahmud bek of*

Редак.-издат. *М.Махмудбековъ*

“Füyuzat” və Kaspi mətbə‘əsində çap olundu

Паровая типография газ. «Каспий».

²²¹ كورمك

²²² آلان – “alan” yazılıb.

²²³ بتریک yazılıb; nöqtələrin yeri dəyişik düşüb.

Beşinci nömrə zilhiccənin 15 -ində çaharşənbə
Sənə 1324

№ 5 17 -го января
1907 г. Среда

I səfhə

Məhəll-i idarə: Jurnalımızın məsləkinə müvafiq yazılmış məqalələri qəbul edəriz lakin təshihə idarə muxtardur ===== Çap olunmayan məqalə sahibinə göndərilməz ===== Marqasız göndərilmiş məktublar qəbul olunmaz ===== Адресъ: Баку Редакция журнала «Рехберъ» Читальня «Ниджать» Губерн. Улица домъ Ашурбекова.	Birinci il RƏHBƏR Рехберъ (Путеводитель) Sənə-i tə'sisi 1324	Abunə qiyməti illigi dörd manat altı aylıqı iki manat əlli qəpik Müştəri olmaq istəyənlər Baküdə “Rəhbər” jurnalının idarəsinə rücu‘ etsünlər. Adres: “Nicat” qiraət xanası Ğuberniyski küçə ‘Aşurbeqofun evi.
---	---	--

Qafqazın və tamam Rusiyanın mə‘işətindən bil-‘ümun Rusiya müsəlmanlarının mə‘işətindən bil-xüsüs ədəbiyyatdan (və üsul-i tə‘lim və tərbiyədən bəhs edən iki həftəlik türk jurnalıdır.)

İKİNCİ DUMA İÇÜN NƏ FİKR EDƏRİZ ?

İkinci Dumaya seçkiçilər və vəkillər seçmək vəqti gəlüb çatdı. Müsəlmanlar bu seçkilər barəsində heç bir fikr edürlərmə? Əsla bir əsər görünməyür. Rusiyada imdi bu sa‘at hər bir qövüm hər firqə bu seçkilər barəsində bir təlaşda bir sə‘ydədürlər. Əgərçi bir neçə sağ firqələrdən sivay heç bir hürriyyət və tərəqqi tərəfdarı firqə rəsmi məclislər açub

müzakirələr etməyə qanuni icazəyə nail olmamışdır. Bununla belə bu qövmələr və firqələr hamısı cürbəcür vəsilələr ilə özlərinə tərəfdarlar arayurlar. Məramna[mə]ləri bir-birinə müğayir olmayan firqələr ittifaq edürlər, namizədlər tə‘əyyün edürlər. Təkcə Rusiya müsəlmanları xüsusən Qafqazda gəflətdədürlər. Bu seçkilərə ‘adi və hətta əhəmmiyyətsiz bir nəzər ilə baxurlar. Halbuki tamam ümidimiz tamam gələcək sə‘adətimiz, tərəqqi və tə‘alimiz, ruhani işlərimizin şəri‘ətə müvafiq islahı, məktəblərimizin zəmanənin təqazasınca nizama düşməsi, mə‘işətdə rifahiyyətimiz ancaq Dumaya və göndərdigimiz vəkillərin istə‘dadına bağlıdır. Böylə olan surətdə e‘tinəsizliqımız və [gəflət]imiz günah və millətə xəyanət degilmi ?

Heç olmasa özgələrdən ‘ibrət ala, biz də həyəcana gələk, mü‘əyyən edək ki kimi seçki tə‘yin etmək və kimi vəkil göndərmək gərək. Göndərdüğümüz vəkillər üçün bir məramnamə hazırlayaq. Yoqsa kor- [səfhə 2] koranə belə mühimm işə girmək ‘əqldən uzaq şeydür.

Ey təhi dəst rəfte dər bazar
Tərsəmət pür nəyavəri dəstər²²⁴

QONSTITUSYONALİZM **və ya məşrutıyyəi-naqisə**

PARLAMENTARİZM **və ya məşrutıyyəi-kamilə .**

Ğərbi Avropa dövlətlərində üsul-i idarə iki əsas üzrə bina olunur: biri hökuməti-‘aliyə yə‘ni padşahdur, və digəri məclis-i məb‘usan yə‘ni əhali tərəfindən intixab olunmuş vəkillər məclisidir. Bu iki qüvvə müttəhidən idarə-i dövlət kibi bir məqsədi-‘aliyə xidmət edirsə də bunların hüquq vəzaifi çox təfəvütlüdür. Hökuməti-‘aliyə və məclis-i məb‘usan mabeynində dairə-i hüquq və vəzaifi, ‘əlaqə və münasibəti tə‘yin edən şürot naməyə ğərbi dillər-

²²⁴ fars: “ *Ey bazara əliboş gedən, Qorxuram sarıqı dolu gətirməyəsən* ”.

də qonstitusiya və ya məşrutıyyət denilür. Ğərb dövlətlərində bu iki əsasın yə'ni hökuməti- 'aliyənin və məclis-i məb'usanın hüquq və vəzifələri denildigi vəchlə bərabər olmayub bə'z yerlərdə Germaniya və Afstriyada²²⁵ olduqı kibi hökuməti-'aliyənin hüquqı məclis-i məb'usan hüquqından artıq oldıqından bu məclis hökuməti-'aliyə əlində idarə-i dövlət üçün bir vasitə bir alət məqamındadır. Digər tərəfdən, bə'zi yerlərdə İngiltərə, Firəngistan və İtaliyada olduqı kibi məclis-i məb'usanın hüquqı hökuməti-'aliyə hüquqından ziyadə olduqdan bu hökuməti-'aliyə məclis-i məb'usan əlində idarə-i dövlət üçün bir vasitə bir alət hökmindədür.

Əgər hökuməti-'aliyənin hüquqı hüquqi-millıyyəyə yə'ni məclis-i məb'usanın hüquqına faiq olsa belə üsul-i idarəyə qonstitusionalizm və ya məşrutıyyəi-naqisə denilür. Bər'əks [ə]gər məclis-i məb'usanın hüquqı hökuməti-'aliyə hüquqından ziyadə olsa belə üsul-i [ida]rəyə parlamentarizm və ya məşrutıyyəi-kamilə deni[lü]r.

Fövqdə zikr olundıqı vəchlə Germaniya dövlətində idarə qonstitusionalizm üsulı üzrə olub İngiltərədə isə parlamentariz[m] üsulı idarəsi qərarlaşubdur. Bu səbəbə görə mətləb aşkar olmaq üçün bu iki məmləkətin üsul-i idarəsi bir qədər təfsilən bəyan olunması lazım görildi²²⁶.

Germaniyada padşahın ixtiyarı var ki müharibə, sülh və əcnəbi dövlətlər ilə 'əhd u şüruta dair məs'ələləri öz salah didilə həll etsün; iqtiza etdükcə [qan]un mərtəbəsində icra olunası hökm və fərmanlar versün. Ümərə [və] vüzərə-yi dövləti 'əzl u nəsb etmək haqqına ancaq padşah malik oldıqından bu ümərə və vüzərə ancaq padşah 'indində məs'uldurlar. Məclis-i məb'usan isə ümərə və vüzəranın hərəkət və 'əməlini tənqid və təqbihe qıyam etsə də bundan bir kar hasil olmayub ümərə mənəsbində qalır. Çünki bunların 'əzli padşahın iradə- [səfhə 3] sinə mövqufdur. Demək olar ki Reyxstağ denilən məclis-i məb'usan Germaniya padişahının əlində bir alətdür ki bunun vasitəsilə öz əfkar u xahişini icra edər. Germaniya padşahı həm səltənət sürür həm də idarə edir. Hər nə qüvvət və qüdrət varsa padş[ah]ın əlində olub məclis-i məb'usan isə məsləhət və məşvərət üçün təşkil olunmuş bir hey'ət məqamındadır.

²²⁵ أفستريا

²²⁶ كوريلدي

İngiltərədə əhval bər'əksdür: İngiltərə qralı hüquqi-məzkurəyə malik olmadıqından məclis-i məb'usan əlində bir alətdür ki bu məclis qral vasi-təsilə öz əfkar ü xahişini icra edir. Demək olar ki İngiltərə qralı, Amerika əyalati-müttəfiqəsində və Firəngistan cumhuriyyətində olduğu kibi rə's-i cümhuriyyətə bərabərdür. Fəqət bu təfavüt var ki rə'is-i cümhuriyyət mü'əyyən bir vəqtə intixab olunur, qrallıq isə irsən intiqal edüb təbdil olunmaz madam-ul-həyat bir mənşəbdür. Ümərə və vüzərə hey'əti məclis-i məb'usan 'indində məs'ul oldıqından bu məclisin ixtiyarı var ki bunların 'əməl ü xidmətinə, əf'al ü hərəkətinə nəzarət etsün; və əgər vüzəradan hədd ü hüquqa təcavüz və ya geyri bir xilaf-i qanun 'əməl sadir oldisə ol vəqt məclis-i məb'usan bunlara e'lan edir ki məclis bunlardan e'tibar və e'timadını kəsür; [b]elə ittifaqda müqəssir olan vəzir və ya vəziri-ə'zəm müqəssir oldisə cəmi' hey'ət-i vüzərə məcburdur ki iste'fa verüb kənar olsunlar. Qralın isə bu məs'ələyə daxli yoxdur. Qralın vəzifəsi budur ki İngiltərə dövləti[ni]n mərtəbə və şə'ninə layiq millətin bir mütəntən nümayəndəsi olsun və bu xidmətə görə də məclis-i məb'usan qrala və onun 'əyal u övladına ma'aş verir. Bu ma'aş tə'yin olunmaq üçün təxtə cülus edən İngiltərə qralı məclis-i məb'usana belə rücu' edir: "Fəxamətlü şəhriyar həzrətləri 'əyal u övladının ma'aşları tə'mininə məclisin diqqətini 'ətf edüb ümidvar olur ki şəhriyara olan ixlasməndliyinə bina' məclis bu babda lazımə-i sərəncam eyləsin."

Süleyman 'Əbdürrəhman bekoğlu

KÖRPƏ UŞAQLAR TƏRBİYƏSİ

4 -inci nömrədən məbəd

Cism tərbiyəsinə dayır məs'ələlərdən əhəmm[iyy]ətlisi libas məs'ələsidür. Libasdan murad odur ki cism öz təbi'i istiliginə bərqərar qalub 'arizi isti-sovuqlıqdan mühafizət oluna.

Libas özi cismə istilik verməyür ancaq tışradakı isti-sovuqdan cismi qoruduqda cismdəki istiligi tışra çıxmaqa qoymayur. Həmin mətləbin tövzihi üçün zeyldəki təmsili diqqətə almaludur. Məsələ bir şişə sovuq suyu qalın örtiklər ilə yüz mərtəbə sarmalayub sovuq havada aylarca saxlasaq da həmin suyun istiliginə zərrəcə təfəvüt olunmaz. Əmma isti suyu sovuq havadan və ya sovuq suyu [səfhə 4] isti havadan saxlamaq üçün qalın örtiklərə sarmalamaq işinə həmişə istə‘mal olunur.

Pəs libasdan murad isti-sovuqluq olduqda körpə uşaqlar üçün tikilən²²⁷ paltarların əhəmm[iyy]ətli şərtləri yumuşaq, təmiz, yüngül və asudə olmaqdır və illa bu şərtləri iğmaz edüb paltarın tərkib və formasına imtiyaz vermək olmaz ‘ələlxüsus ki forma və səliqə məs‘ələsi elə bir şey‘idür ki rəsm ü ‘adətə münhəsirdür: bir millətin libası öz nəzərində gözəl və qəşəng görindikdə²²⁸ geyrilərin nəzərində bi-səliqə və bi-rəğbət görünməgi hamuya mə‘lumdur. Hala ‘ümdə mətləbimiz körpə balalar libasıdır. Libas fəqərəsində balanın səhhət və rahatlığın mənzurda dutub zeyldə zikr olunan şərtləri mülahizə etməlidür.

Uşaq libasından ötri ağ kətan hər bir mətə‘dan mümtaz hesab olunur, ‘ələlxüsus kətan bir qədər işlənüb yuyulub əsgilənmiş ola. Belə kətan yumuşaq olduqda balanın cəsədindəki rütubəti yaxşıca çeküyor. Balanı çulğalamaq üçün əski parçaları rəngli olmasun zira ki bə‘z boyağlar zəhrli olduqa görə balanın nazik əndamına tez sirayət ediyorlar. Böyükələrə məxsus rəsmi libas formasında nəsic parçalardan balalar üçün paltar tikmək nəhayət dərəcədə xamlıqa və mədəniyyətsizliyə dəlalət edər. Körpə uşaq üçün tikilən libasın tərkibinə yə‘ni yaraşıqına əsla fikr verməyüb ancaq səhhət üzrə olmasına diqqət etməlidür.

1) Balanın libası gen, asudə, yüngül, yumuşaq, büzməsiz, göyəsiz olsa gərək.

2) Balanın libasın gündə iki dəfə dəyişmək lazımdır və həmin dəyişik paltarlar tez-tez yuyulacaqın mənzurda dutub: məhz kətan və ya pambuğ mətə‘larından tikməlidür.

²²⁷ تیکیلان

²²⁸ کوریندیکده

3) Qədrindən artıq isti və ağır paltar uşağın səhhətinə zərərdir. ‘Ələlxüsus uşağın başın çox isti və sarıqlı saxlamaq yaxşı deyil zira ki istidən gicəlti ‘əmələ gəldikdə uşağın havassın pozub naçaqlığına ba’is olur yə’ni hərərət çox olduqa görə uşağın başına qan vurub diskinti və səgrişmək büruzə gətürür. Bunlardan masiva istilikdən xüskə ‘əmələ gəlüb uşağın başında qartmaq və yara büruz edər ki ‘aqibəti bə’z dərdlərə səbəb olur. Uşağın başın sovuqdan mühafizət etmək üçün isticə ‘araqçın lazımdır. ‘Araqçını yüngül və yumuşaq şey’idən tiküb hər gün dəyişməlidir və bu xüsusda təmizliyə artıcaq diqqət lazımdır. ‘Araqçın qulaqlı olsa dahaca yaxşıdır ki uşağın qulaqların isticə saxlayub sallığ dayanmaqdan mühafizət edər. ‘Araqçın yun şey’idən, məsələ flanel kibi yüngül mətə’dan həm tikmək olur bişərtiki astarı genə ağ olsa gərək.

[səfhə 5]

4) Əlbisə qismindən bala üçün kömlək²²⁹dən səvay geyri şey’i lazım deyil. Kömləgün yaxasında qarmağ və ya dügmə izinə ba’is olduqın mənzurda dutub onlardan e’tiraz etmək gərək.

Körpə uşaqların libası babda ən mühimm və ən zərur məs’ələ “bələk” qundağ məs’ələsidür ki bu [xü]susda müfəssəl mübahisə lazımdır. Tərbiyə yolunda zəhmət çəkən məşhur pedaqoqlar “ bələk ” fəqərəsinə çox diqqət edüb növ’bənöv’ təsəvvürlər yazmışlar. Balanı bi-qa’idə qundağlamaqdan nəhayət dərəcələrdə ənduhnak nəticələr sudur ediyor. Bi-qa’idə qundağdan analarımız əlhəzər ehtiraz edüb bu baba diqqət etməlidürlər.

Müxtəlif millətlər arasında körpə balanı növ’bənöv’ tövrlər ilə bələyürlər: sovuq şimal tərəflərdə balanı qundağlayub anası öz çəkməsinin qoncında saxlayur.

Bə’z yerlərdə balanı qundağlayub ağac butağından və ya divara taxılmış mixlərdən asurlar.

Bə’zlər balanı quş balası kibi yumuşaq ‘ələf arasında zənbil ü səpəd içinə qoyub arxalarında və ya başlarında gəzdirlər.

Bə’z millətlər balanı əsla bələməyürlər, beşikdə açıq saxlayurlar. Beşikdəki balanın bövl ü gəyitin rədd etməkdən ötri beşikdə məxsusən mənfəz açub həman mənfəzə ləgənçə və ya küpə nəsb edürlər və iləx.

²²⁹ كمك – çap səhvi.

Aşkara şey'idür ki bələkdən və ya qundağdan murad uşağın rahatlığıdır yə'ni əldə götürüb-qoymaq üçün və hakəza bövl ü ğayitdən təmiz saxlamaq üçün sühulətdür. Qundağ və bələk növ'bənöv' olursa da 'ümumən biz Qafqaz müsəlmanları arasında qundağ büsatı bir neçə parça leçək və lifafələrdən 'ibarətdür ki onlar ilə balanı yan-yanbuzın bürmələyüb sonra bövl ü ğayit²³⁰ tışra sızmamamaqdan ötri su keçməz bir müşəmmə²³¹ ilə balanı sinədən aşqa bərk çulğalayurlar və üstindən qundağpuş adlanan böyük lifafə ilə balanı bələyüb tapqır misalı yastıca bələk bağı ilə sarmalayurlar.

'Ələz-zahir bizim Qafqaz qundağının imtiyazı guya bərk sarıqlanmaqındadır. Analarmız belə xəyal edürlər ki guya bələgi bərk bələmək balanı özünə xoşdur. Hətta balanı dilindən böhtan söyləyüb deyürlər ki guya bala arzu edür: " Kaşki anam atam ilə dalaşaydı, acıqından mənə bərk bələyəydi²³² " ! . . . Əmma biz güman edəriz ki heç bir 'əqlli və salim bala belə yaramaz arzunu etməz, bəlkə buja bər'əks balalar hamusu qol-qıçlarının ağrusından zinhara gəlib iltimas edərlər: "Kaşki analarımızda mürüv-vət olaydı, bizləri heç bələməyəydilər".

Qeyd: Bə'z analar güvahlıq verürlər ki bələk vəqti yetəndə uşaq özi qundağı tələb edür və hətta iri uşaqlar [səfhə 6] özləri bələk büsatın ortalıqə gətürüb qundaqlanmağı istərlər . . . Əlbəttə belə əhvalat ola bilər 'ələlxüsus ki " əl- 'adətü kəttinətis-saniyə " ²³³ iqtizasıncə hər bir 'adət xah yaxşı xah yaman öz vəqtində təqazasını göstərür: iştə 'illətlü bala 'adət üzrə əgər tələb edərsə yenə bu hadisə qundağ büsatı bi-zərər olmasına isbat degil. Hala qundağ dursun, bə'z analar balanı asan yatırmaq üçün biçarənin boğazına hər gecə bir qaşiq " xukəri " və yaxud " xabkəri " adlanan xaşxaş şərbəti tökürlər. Həmin xukəri bir növ' zəhr olmağına daha şəkk-şübhə yoxdur əmma biçarə balanı həman zəhrə mö'tad edəndən sonra vəqti-vəqtində zəhr kasəsin ab-i həyat camı kibi öz əli ilə başına çəküb içərsə tə'əccüb degil çünki 'adət özgə şey'dür: 'adətin zoru təbi'ət iqtizasıncə bərabərdür. " Xukəri "yə 'adət edən zəvallı bala elə bir naxoş-

²³⁰ غايط yazılıb, üstündə düzəliş edilib; əsli: غايط

²³¹ مشمی yazılıb, əsli: مشمع [müšəmmə'].

²³² بله ليیدی [bələləyəydi] yazılıb.

²³³ ج. " العادت كالطينة الثانية " – "Adət ikinci xasiyyət kimidir"

dur ki dərдинin dəvası həman zəhr olubdur. Əmma zəhrli xukəri ‘illətli balanın dərдинə tıryaq olduqında ‘ümunən səhhət için nafi olmağı hərgiz sabit olunmayur Zəhr hər halda zəhrdür. Zəhr mühlik olduqında salim cismlərə müzirrdür. Həmin qeydə müvafiq təhqiqən həml edəriz ki əgərçi bə‘z ittifaqda bala özi qundaq tələb edərsə yəqin ki ‘adətcədür və illa qundağ balanın rahatlığına bər‘əks və səhhətinə müzirrdür.

Bizim Qafqaz qundağının zərərləri əvvəla ondadur ki balanın ə‘zası hərəkətdən qalduqda təbi‘ət yolicə təkmilə yetişməyür.

İkinci: bələk bağı balanın ə‘zasın bə‘z yerlərdə boğub qan hərəkət etməyə mane‘ olur ki nəticəsi künd u key yə‘ni bi-hiss olub gizildətmə olur.

Üçüncü: müşəmmə və qundağpuş balanın bədəninin yarısını qapadıqda bədənədən rədd olası rütubət və ‘üfunət tışra çıxmağa mane‘ olur ki səhhət için çox müzirrdür. İnsanın nəfəs alması yalğuzca ağız-burun ilə degil bəlkə təmam əndam u dəri ilədür.

Qeyd: insanın və hakəza heyvanatın dərisi bil-küllüyyə xırdaca məsammat və mənəflər ilə doludur. Həmin mənəflərdən tər və ya geyri rütubət bədənədən izalə olduqında ‘əvəzinə havada olan “ məvalid-ul-humuz ” maddəsi daxil olur.

İnsan sovuqlayub naçaqlamaqının hikməti həmin bu fəqərədür ki sovuq dəgmiş insanın mənəfləri qapanduqda bədənində olan əxla[t] izalə olunamayur. Təcrübə yolu ilə isbat olubdur ki insanın və ya heyvanın vücudı bil-küllüyyə müşəmmə ilə dutulursa az vəqtdə naçaqlayub fəvət edər. Pəs uşaqı qundağlayub müsəlla müşəmmə ilə bədənə çulğalamaq artıq dərəcədə səhhətinə zərərdir ‘ələlxüsus ki körpə vücud hər bir sa‘ətdə tərəqqi vü təkmilə möhtacdur.

[səfhə 7]

Dördüncü: qundağın zərəri ondadur ki bala sa‘atlarca öz bövl ü gəyit²³⁴ içində qalduqda qıç-paçası tizablı rütubətdə qavrulur və həmin natəmizlik içrə uşaqın qanı k[əs]ifləşüb²³⁵ səhhətə zərər yetürür.

Beşinci: balanın qarnı bələk bağı altında qalduqda mə‘dəsi sıxılıb xörəgi qa‘idəsincə həzm edəməyür ki bunun zərəri hamusından artuqdur.

²³⁴ غايط yazılmalıdır, amma ت ilə yazılıb.

²³⁵ كیفلشوب [kifləşüb] yazılıb.

Altıncı: balanın qarnı və sinəsinin bir hissəsi bələk altında qalduqa görə mədə və bağırsaqlar bir-birinə sıxılıb sinə tərəfə qapanurlar və bununla bilə cigər və zəhrə yə'ni ökrə və bağır darıxdıqlarında nəfəs həm təngləşür. Belə tənqlik balanın səhhətinə nə payədə zərər verməgə daha tövzih lazım degil.

Mabə'di var
S. M. Gəni zadə

MÜ'ƏLLİMLƏR İCTİMA'İNƏ DAİR

Keçən avqustda Baküdə vaqə' olan mü'əllimlər ictimaiyyətinin qəraradlarını qövldən fe'lə gətürmək üçün ictimaiyyət Baküdə bir qomissiya tə'əyyün etmişdi. Bu qomissiya imdi ictimaiyyətin qəraradlarını tərtib edüb Bakü Şəhər Dumasına göndərüb ki Duma öz tərəfindən canişin hüsurunda buların təsdiq olması üçün vəsatət etsün. Və əlavə həman qəraradları geyri şəhər idarələrinə həm göndərür ki bu idarələr də həmçini'nin öz tərəflərindən lazım olan vəsatət eylesünlər.

Mü'əllimlər ictimaiyyətinin qəraradından biri də şəri'ət mü'əllimlərinin sünni və ya şi'əliyi əsla mənzurda dutulmayub məhz istə'dad və qabiliyyətlərini nəzərə almaqdur yə'ni filan məktəbdə oxuyan mü'təəllimlər şi'ə uşaqlarıdır və ya sünni uşaqlarıdır onə görə şəri'ət mü'əllimi də ya sünni gərək olsun və ya şi'ə gərək olsun – bundan sonra böylə bi-mə'na danışıqlar gərək olmasun. Bu qərarad təsdiq olunmaq üçün müfti və şeyx-ul-islam²³⁶ hüzurlarına göndərilübdür. Əlbəttə hər iki ruhani rə'slərimiz can u dil ilə bu qərarı qəbul edüb lazım olan sərəncamlar edəcəklər.

Bu halda qomissiya genə də vaqə' olacaq ikinci ictimaiyyətin məramnaməsini tərtib etməgə məşğuldur.

²³⁶ شيخ الإسلام – ya danışığa əsasən “şeyxülislam” yazılıb (digər tərəfdən, *h* (ح) ilə yazılıb, ola bilər ki, nöqtə düşməyib), ya da əlif hərfi (l) yazılmalı idi: شيخ الاسلام “şeyxulislam”.

 NALƏ-İ TƏHƏYYÜR

yaxud

MİLLƏTƏ XİTAB

Nə idün dün nə olmusan bu zəman?
Millət ey ba'is-i həyat-i vətən
Oyan ey milləti-‘əziz oyan !
Sənə vabəstədür nicat-i vətən

[səfhə 8] Nə idün dün nə olmusan ə kətun
Gün ki çoxdan çıxub nə çox yatdu
Millət ey sübh yulduzum nə içün?
Bir işıqlanmaqilə tez batdu

Nə idün dün nə olmusan eyvah!
Sənki dünyaya pərtöv əfkən idün
Olmusan şimdi qanlı zülmətqah
Sənki afaqa şəm'i-rövşən idün

Nə idün dün nə olmusan ya Rəbb?
Hanı eyvah o şən ol şərəfün?
O işıqlı günün olubdur şəb
Bərhəm etməz cəhanı va əsəfün !

Nə idün dün nə olmusan əfsus?
Gec oyandun bu gəmlü rö'yadən
Yoxsa dutmuş məgər səni kabus
Açıl ey sübh leyli-yəldadən

Nə idün dün nə olmusan hala
Gül kimi bir zəman açıl çiçəgim

Dur elə 'əzm-i övc-i iste'la
Xaliqimdən budur bənim diləgim

Nə idün dün bu gün nə olduñ sən
Hürr ikən 'əbdi- natəvan olduñ
Niyə bəs gənçalıqda solduñ sən
Ey baharım nə tez xəzan olduñ!

('Abbas Səhhət)

() ƏDƏBİYYATIMIZA DAYIR ()

MOLLA VƏLİ VİDADİ

və onun tərcümə-i halı

Azərbaycan şa'irlərinin məşhurlarından birisi də Molla Vəli Vidadi təxəllüsdür ki Molla Pənah Vaqifin həm 'əsri, dostı və bir qövlə görə əqrəbası imiş. Molla Vəli Qazaq mahalında Şıxlu²³⁷ qəryəsində təvəllüd tapubdur. Bə'zi rəvayətə görə Molla Vəlinin atası Məhəmməd aqa İrandan gəlməkdir və Məhəmməd aqanın atası Həməzə sultanın nəslindəndir ki sabiqdə İranda sakin olarmış. Molla Vəlinin yaxşı 'elm ü savadı və rəvan təb'i var imiş və özi də zöhd ü təqva əhli olub vəqtinin çoxunu 'ibadətdə keçürər imiş. Haqq söyləyən və Haqqı dost dutan bir vücuda imiş ki hər kəsin 'eybini açıq söyləməkdən bax u ictinab etməz imiş. Ona görə ondan dilgir və rəncidə olanlar az degilmişlər əmma bununla belə cümlə onun xatirini 'əziz və möhtərəm dutarmış. Mü'asiri vəkil Əhməd aqa ilə aralarında dostluq və zarafət var imiş və çox vəqti ona kinayə və istehza təriqincə acı sözlər deyərmiş əmma Əhməd aqa onun sözlərindən inciməz imiş. Belə ki bir vəqti bunlar yaylaqda olan zəmanı evlərindən çıxub

²³⁷ شیخلو – Şeyxlü > Şıxlu

gözlə dağlarda seyr ü səyahət etdikləri əsnada bərk duman gəlüb onları [səfhə 9] əhatə edir. Molla Vəli ehtiyata [d]üşür ki onlar yolu itirüb azacaqlar, əmma Əhməd aqa onə təsəlli verüb deyür ki qorxma mən səni səlāmət yurdımıza apararam və doğrudan da Vidadini səlāmət gətürüb şənligə çıxarır. Və bu barədə geyrlərin yanında özini ögüb zəhn ü hünərinə zikr etdikdə Molla Vəli onə deyür ki aqa, çox ögünmə, bu bir böyüq hünər degil “ *qaramal da heç azmaz* ”.

Bə‘z rəvayətə görə Molla Vəli Vidadı Qazaq mahalında əq mö‘təbər tədbirlü və nüfuzlu bir adam hesab olduğına binaən Gürcistan valisi İraqli xan onı özinə müqərrəb edüb və onun ‘əql ü fərasətini görəb bə‘zi ittifaqlarda Qazaq mahalına dair məs’ələlərdə onun tədbir və salah didiyə iş görərmiş. Bu əhvalı onun dostı Molla Pənah bilüb Qarabağdan onun hal və şə‘ninə münasib bu şe‘ri yazub göndərübdür.

Ey Vidadı genə xan qullığında
 Qaim olub [n]ə qiyamət eylərsən
 Yaman gözdən Allah özi saxlasun
 İxlasilə kişi xidmət eylərsən
 Belə dursan o qapuda qış və yaz
 Yetüşərsən bir çörəgə sərəfr[a]z
 Bu doğru yolundan əgilsən bir az
 Yəqin bil ki çox xəyanət eylərsən

İləx

Və leykin Vidadinin İraqli xana müqərrəb və məsləhətçi olmasını təvarixdə görmədik. Geyri bir rəvayətə görə əz ancümlə Əhməd bək Cavanşirin yazmaqına binaən ki onun Qarabağın tarixinə artıq bələdiyyəti var idi, Molla Pənah Vaqif mərhum İbrahim xanın müqərrəb-i hüzüri olan zəmanı öz dostı Molla Vəlini yazub Qazaqdan Qarabağa gətürdübdür və burada onun xana yavüq olmaqına səbəb düşübdür. Və xan dəxi Molla Vəlinin ‘əql ü kəmalını dərk edüb və xüsüsən onun mö‘min və müttəqi bir şəxs olmaqını görəb onə lütf ü mərhəmət göstərərmiş və hər nə rö‘yasında görsə imiş Molla Vəliyə söylərmiş və Molla Vəli onları tə‘bir edərmiş. Əmma bu rəvayəti dəxi möhkəmləndirüb səhih etmək için Qarabağ tarixində bir işarələr və mənbə‘lər görmədik. Doğrudur Mirza Cəmalın yaz-

dıqı tarixdə Mirza Vəli adlı bir şəxsin ismi zikr olunubdur əmma Mirza Vəli Qarabaqda Şuşa²³⁸ uyezdində “ Bəharlu ” qəryəsindən bir şirin zəban və kar dan layiqlü və zirək bir adam imiş ki İbrahim xan onu öz ‘əmu zadəsi ‘Əbdussaməd bəgilə Aqa Məhəmməd şah əvvəl dəf‘ə də Azərbaycanın cənub səmtində vaqə‘ olan vilayətləri hitə-i təsərrüfə gətürdigidə İbrahim xanı dəxi təb‘iyyətində də‘vət etdigidə xan zəval rəsmilə onları şaha göndərübüdür. Pəs “ Bəharlu ” Mirza Vəli ilə Şıxlu Molla Vəlini qarışdırmaq böyük səhvdir. Tə‘əccüblüdür ki Qaraba- [səfhə 10] ğın əhvalatına bələd olanlar və onların cümləsindən Mir Möhsin Aqa _ Aqa Mirza də Şıxlu Molla Vəlinin vücudunu bilmərrə inkar edüb Molla Vəli Vidadi _ ancaq Bəharlu Mirza Vəlidən ‘ibarət olmasını iddi‘a edirlər və Mir Möhsin Aqanın qövl ü iddi‘asının qüvvəsincə bunu dəxi ‘əlavə edə bilərük ki keçən sənədə həqir Qarabağda olan zəmanı Bəharlu qəryəsindən Həmid bək adlı bir şəxsilə tanış oldum. Bu şəxsin ziyadə xoş söhbət və dilavər olmağına təhsin etdigidə maña cavab verdi ki filan kəs bizim babamız da çox fəsih və dilavər adam imiş, özünün də təb‘-i şe‘ri var imiş. Soruşdımki babanız kimdür və adı nədür ? Cavab verdi ki babamızın adı Molla Vəlidür Vidadi təxəllüs. Dübarə soruşdımki babanızın əş‘ar ü kəlamından heç xəvətinizdə bir şey varmı, başladı Vaqifin Vidadiyə həzl yolilə tərəkəmə arvadlarının barəsində yazdığı kəlamın bir neçə bəndlərini oxumaqa:

“ Xoş halıki sənin uzun dırnağlı
Baldırı çirməklü yalın ayağlı
Yorğanı-yasdıqı tozlu-torpağlı
Həmdəmilə hər dəm söhbət edərsən
“ Əllərini-yüzlərini yuduqları [y]ox
Yaşlarında doğru dedikləri yox
Hazır çobandılar düdikləri yox
Onlar ilə necə ülfət eylərsən . . .”

Bu sözləri eşidüb Həmid bəgə irad dutdımki bu Vaqifin kəlamıdır Molla Vəlinin kəlamı degil və Molla Vəli özi Qazaq əhlidir Şıxlu qəryəsində təvəllüd tapubdur. Müşarün-ileyh təbəssüm ilə cavab verdi ki “Xeyr səhv edərsiniz, Qazaqda Molla Vəli olmayubdur, Molla Vəli Vidadi ancaq bizim babamızdır ...”

Hər halda cənab Mir Möhsin Aqa, Həmid bək və geyrləri “ Bəharlu ” Mirza Vəli ilə “ Şıxlu ” şa‘ir Molla Vəli Vidadini qarışdırırlar və bu böyük səhvdir. Şa‘ir Molla Vəlinin övladı əl‘an Qazaq mahalında və bir parəsi Tiflis şəhərində sükunət etməkdədirlər.

Molla Vəlinin oğlu Məhəmməd Aqa ki babasının adı onə qoyulmuşdur Qarabağda “ Gülistan ” adlanan yerdə xanlıq edübdir və bir oğlu dəxi məşhur ‘Osman əfəndi imiş ki Tiflisdə ikinci müfti olubdur və ‘elm-kəmalıyla məşhur imiş və ‘Osman əfəndinin fərzəndlərindən birisi üçüncü müfti Məhəmməd əfəndi olub ki onun oğlanları bu halda Tiflisdə sahib-i mənəb olub qulluq etməkdədirlər. Və o birisi dəxi qazı Sə‘idəddin əfəndidir ki əl‘ani-hal həyatdadur. Səbiqdə Qarabağda qazılıq edərmiş və imdi Qazaq uyezdində məsnəd-i qəzavətdə oturubdur.

Vidadi yüz sənəyə kibi və bəlkə bir az da artıq yer yüzində zindəganlıq edübdir və sinndə Vaqifdən böyük imiş. Odur ki Vaqif onə yazdığı bir gəzəldə deyübdür: [səfhə 11]

“ ‘Eşqə düşmək saña düşməz qocalubsan belə dur
Belə işlər genə Vaqif kibi oğlanə düşər ..”

Vidadi bunun cavabında yazdığı gəzəldə deyübdür:

“ Nə qədr olsa qoca gərçi Vidadiyi-xəstə
Gənə Vaqif kimi əlbəttə yüz oğlanə dəgər .”

Molla Vəlinin müsinn çağında fərzəndi-giramisi ‘Osman əfəndi onə xidmət və ri‘ayət edərmiş və şa‘irin gözləri yaxşı görmədigindən onun əlindən dutub gəzdirərmiş və hər növ‘i ehtiyacatını rəf‘ qılarınmış. Vidadi dəxi onı cani-dildən sevüb ‘əziz dutarmış və onun haqqında belə xeyrdu‘a edübdir:

“ Ey Həlim və ‘Alim Rəbbani
‘Elm ilə möhtərəm qıl ‘Osmani ”

Fil-həqiqə ‘Osman əfəndi atasının du‘ası bərəkətindən ‘ilm u hilm²³⁹ ilə fərid-ül-‘əsr bir vücud olub onun nam u şöhrəti ‘Osmanlu məmləkətin-də dəxi intişar tapmışdır.

Molla Vəli vəfat edübdür öz vətəninə tarixi-hicriyyənin 1224 -inci sənəsində və dəfn olunubdur Şıxlu qəbristanlığında ki “ Gəmi qayası ” adlanan yerdə vaqe‘dür. Qəbr daşının üstə bu beyt yazılıbdur:

*Kim Vidadı-xəstənin qəbrin görüb etsə du‘a
Edə Haqq rəhmət şəfi‘ ola Məhəmməd Mustafə*

İmdi Molla Vəli Vidadinin vəfatından tamam yüz il _ (bir ‘əsr) keçür. Hərgah Vidadı və ya Vaqif kibi məşhur şə‘irlər özgə millətlərin arasında zühur etsə idi bi-şübhə imdiyə kibi onların asar ü əş‘arı dəfə‘at ilə çapdan çıxub əbna-yi millət içində yayılmışdı, onların qəbrləri üstində böyük nişangah qoyulmuşdı və vəfatlarının əlli və yüz sənəlik yubileyi (cəşni) artıq şərəfət, cəlal ü təntə[nə] ilə yad olunmuşdı. Əmma bizim türklərdə heyfa ki bu hissiyyat yoxdur. Şə’n ü şövkətimizə, vətən ü millətimizin sərəfrazlığına səbəb olan ədəbiyyatımıza və dilimizə xidmət edən ‘ali himmət və sahib-i ‘elm ü mə‘rifət vücudların qədr ü mənzələtinə bilməyirik və onların asarı və ə‘mali-həsənələrilə iftixar etmirik. Öz bəski ‘avamıq və ‘avamlığımızın ucından qədr şinas degilik.

Mabə‘di var
F. Köçərlü

²³⁹ > ‘elm ü helm

NƏ İÇÜN KƏRİM QAÇAQ OLDI ?

(bir məhbusun xəvatiratından)

Həbsxana otaqlarının birində molla Qur'an oxuyurdu. Hərdənbir eşidilən hönkürti mollanın avazını kəsərdi. Böylə şiddətlə ağlayan "qaçaq" Kərim idiki bi-ədalət və zülm ilə dolı olan dünyada son gecə-[səfhə 12] sini keçirir idi. Sabahı onı asacaqdılar. Kərim bunu bilirdi. Yanında oturub Qur'an oxuyan molla təsəlli vermək üçün gəlmişdi. Nüdrətən rəhm dil olan həbsxana naziri Kərimin ricasını qəbul edüb biz qomşu məhbuslara da izn vermişdiki onun yanında əgləşüb axır gecəsini bir yerdə keçirək. Çünki təbi'idür ki Kərim son gecəsini yoldaşlar arasında keçirüb dərd ü gəmini olara izhar edərək yürəğini boşlatmaq istəyirdi.

Sel kimi aqan gözyaşını saqlamaqa²⁴⁰ qadir olmayub Kərim ağlayurdu. Görünür²⁴¹ ki böylə cavan yaşda ölmək onə çox müşkil gəlürdi: Kərimin 19 yaşı ancaq ola bilərdi.

Sabah Kərimi asacaqdılar lakin nə üçün ? Kim bilür ? Doğrudur²⁴² Kərim quldurlıqda müttəhəm olduğundan mühakəməyə alınmışdı və bir çox qətl ü gərətə mürtəkəb olduğu üçün həbs olunmuşdı. Lakin genə də kim bilür ? . . . Bürki və qaranluq həbsxana otağı insana vahimə gətürür idi. Qabaqımızda oturan bu gözəl cavan dörd-beş sa'atdan sonra yalnız ruhsız bir cəsəd, meyyit olmağını fikr edəndə adamın başında tükələri biz-biz dururdu. Cavan Kərim özünün şikəst olmuş həyatı üçün ağlayurdu. Biz hamımız mükəddər hərdənbir gözimizdən aqan yaşları qurudurduq. Yalnız bircə molla rəqqas kimi yırgalanaraq Qur'an oxuyurdu. Kərim onə qulaq asmayub öz fikrinə gər q idi.

Mən bunun cavanlıqına, gözəlliginə, sərv tək qamətinə baqub fikr edürdüm: Sübhan Allah ! Necə ola bilər ki bu cavan sabah yoq olsun ? Bu igitdən bu gözəl qədd-qamətindən sabah yalnız cansız bir cəsəd qalsun ? Nə qorqunc nə insafdan uzaq şey !

²⁴⁰ ساقا لا ماقه [saqlamaqa] yazılıb.

²⁴¹ گوزنور [gözünür] yazılıb.

²⁴² دوغریدور

Birdən Kərim başını qalxızub uca səslə dedi: Axır nə üçün ? Nə üçün ? Bircə fikr ediniz görək ! Molla onja təsəlli vermək istəyürdi:

“ ‘Əzizim ! Qəzadan şikayət etmək olmaz. Görünür ki səniñ alınıñda böylə yazılıbmış .”

Kərim bu təsəlli[y]ə baxmayub deyir:

“ Nə üçün mənim bu cavan ‘ömrüm puç olsun ! Allahın altında mən nə etmişəm ? Hərgah bir şey etmişəmsə də genə müqəssir degiləm, çünki məni məcbur edüblər

Molla genə istərdiki təsəlli versün lakin bir söz tapmayub ah çekdi və başını aşıqa salub tilavətə məşğul oldu. Biz ahəstə ağlayırdıq. Kərim: “Siz böylə fikr etməgiz ki mən sabahkı gündən ötri ağlayuram, ölumdən qorquram. Xeyr ! Bər‘əks mən ölümü çoxdan axtarırdım. Lakin mən özümün heç yerə fənayə gedən həyatım üçün ağlayuram. Mənim nə səbəbə “qaçaq” “ quldur ” [səfhə 13] olmağımı bilmək istəyürsünüzmi ? Əgər istəyürsünüzsə qulaq asınız söyləyüm. Mən çox arzu edərdimki öz macəramı bir kəsə nəql edüb yürəgimi boşaldam.” Biz çox razılıq ilə bunun təklifini qəbul etdik çünki görürdi[k]ki²⁴³ yürəginin dərđini boşaltmaq Kərim üçün böyük təsəllidir.

Kərim başladı:

Di qulaq asınız. Mən Gəncə ğuberniyasından (T) kəndinin əhlin-dənəm. Mənim atam güzəranlu kəndlülərdən biri hesab olunurdu. Özüm də iki siniflü kənd uşqolında²⁴⁴ oxuyub qurtarmışam. Mənim o vəqt 16 sinnim varidi . . . Bir gün yay fəslində bizim kəndin 4 verstligində bir istirajinikin²⁴⁵ atı və tufəngi oğurlanmışdı. İş böylə olmuşdu: həmin bu istirajinik bizim kəndin yaxınlığında olan (X) kəndinin yüz başısına hökm apararmış. Yolda bir qomşu erməni kəndinə dönir²⁴⁶ və orada doyunca içəndən sonra (X) kəndinə tərəf rəvan olur. Kefli olduğuna görə atın üstində əgləşə bilməyüb yolun ortasında yıxılır yerə və yıxılan tək həmin yerdə yux(u)layur.

²⁴³ گۆرۆردیکه [görürdiki] yazılıb; ya çap səhvi olub: görü[nü]rdiki olmalı idi, ya da bəzən rast gəlinəni kimi samitin qoşalaşmasını göstərməyə ehtiyac duyulmayıb: görürdi[k]ki.

²⁴⁴ اوشقولینده

²⁴⁵ استراژینیک < rus: стражник [strajnik] (keşikçi) sözünün xalq dilində tələffüzü.

²⁴⁶ دونیر

Bir azdan sonra yolilən keçən bizim kənddən bir sadə dil kişi buni görüb oyadur ki yol içində yatmasun çünki şərir adamlar çoxdurlar əmma şərirlər öz işlərini bundan qabaq görüblərmiş. İstirajnikin atını və tufəngini çoxdan aparublarmış. İstirajnik işi böylə görən kibi sərxoşlıqdan ayılır və özini cavabdehlikdən xilas etməkdən ötri bi-nəva sadə dil kəndlini tutur ki oğrı sənsən və bir qədər də biçarəni əzir. Bu hala bir geyr süvarə kəndli gəlüb çıxur. İstirajnik bu kəndlünü atdan düşürdü öz minir ata, bizim kəndlünü salır atın döşinə, tatarı ilə döğə-döğə aparur mahal pristavı əgləşən (Q) kəndinə. Bədbəxt kəndli otuz verst yolu at döşində tatarı altında yayın istisində gəlür çıxur (Q) kəndinə. Bizim mahalın pristavı Murad bək tazəcə mahala tə'əyyün olmuşdu. Ona görə hökumətin gözündə öz ixlasını göstərmək istəyirdi lakin indiyədək bir ittifaq tapmayur[d]ı. Bu iş ixlas və qulluq göstərmək üçün çox yaxşı ittifaqidi: soyulan istirajnikdür, “ hökumət ” adamıdır, özi də rus. Müttəhəm kəndlü, özi də ‘avam müsəlman. Hünər göstərməyin, qulluq bürüzə verməyin böylə məqamı ki ələ düşməz.

Murad bəg istirajnikin bi-mə'na “ daqladına ” ‘ərzinə qulaq verüb özini öylə göstərdiki guya inanur. İstirajnikə “ malades ” deyüb kəndlüyə buyurdiki təqsirin boynına alsun. Kəndlü mə'lumki boynına almaq istəmədi çünki müqəssir degil idi. Pristav buyurdu biçarəyə beş-on tatarı çəksünlər. Kəndlü genə təqsirini boynına almadı. Bunun böylə tərsliyi pristava xoş gəlmədi. [səfhə 14] Buyurdiki onı dögsünlər, hər on tataridən sonra hovza atsunlar oçağacanki boynına aldı. Bu zülmə kəndlü mərda-nə²⁴⁷ davam edüb durdu. Strajniklər o qədər məzlumı dögdilər ki axırda bi-huş olub yıxıldı yerə. Strajniklər kəndlünü sürüyüb saldılar bir dama. . .

Sabahı gün cənab pristav strajniklərilə bilə bizim kəndə təşrif gətürdilər. Əman ya Rəbb ! Bu nə günidi ! Nə mə'rəkə idi ! Mən böylə zənn edərdəm ki Qiyamət günü də böylə məhabətlü²⁴⁸ gerek olmasun ! Cəma'əti yıqdılar yüz başının həyatınə²⁴⁹. Çəkdilər ortaluqa ağsaqqalları²⁵⁰. İstirajniklər bir-bir biçarələri yıxdıla[r] yerə, başladılar tatarilə dögməgə. Hətta

²⁴⁷ مرادانه [muradanə] yazılıb.

²⁴⁸ مهاتبلو [məhatəblü] yazılıb.

²⁴⁹ حيات [həyat] – ت ilə yazılıb, əslində ط ilə yazılmalıdır; > həyat.

²⁵⁰ آغساقلاری

yüz başı da molla da ağsaqqallar gününə düşdilər. Mən bu vəhşi hərəkətləri görüb hirsimdən titrəyirdüm, gözümiñ yaşını udurdum. Lakin nə edə bilürdüm ? Arvad-uşaq çır-çır çığırdılar həтта tavuqlar da hərəsi bir yana qaçub gizlənmişdi Bu zülmədən sonra pristav buyurdi: di indi istrajnikin atını və tufəngini və ğarət edəni veriniz. Bir kəsdən bir səs çıxmadi. Pristav bir qədər dayanub axırda ayağlarını döğə-döğə çığırdı: “ Yaxşı . . . mən sizin başınıza bir iş gətürümki heç əcdadınızdan görməmiş ola !

Bu sözləri deyüb pristav atına sıçrayub getdi, dalınca strajniklər. Bunlar gedəndən sonra on nəfər ağsaqqalı palas arasında apardılar. Bular-dan bir-ikisi bir neçə gündən sonra vəfat etdilər. Elələri də var ki indi də sağalmayub özlərinə mü‘alicə etdirürlər. . . Bu ittifaqdan bir həftə keçdi. . Bir günü gördükki bizim kəndə tərəf bir böyük dəstə atlu gəlür. Kəndə yaxınlaşanda başladılar bərk sürməgə . . . Bir də gördük yüz qazaq²⁵¹ bər əfsər pristav Murad bək və istrajnikləri girüblər kəndə. Strajniklər bir dəqiqədə qamçı zərbilə cəma‘atı yığıdılar məscid qabağına. Cənab Murad bək qabaqa yeriyüb böylə e‘lan etdi; “ Bu sizin cəzanızdur gərək çəkəsi-ñiz. Mənim sözümə qulağ asmadınız; indi canınız çıxsun qazaqların da atlarının da yeməklərini, mənzil[l]ərini gərək verəsiniz. Qoyunuz qazaqlar hər nə bilirlər eləsinlər . . .”

Elə biləsən cəma‘atın üstinə su ələndi. Kəndlülər qazaqları yaxşı tanı-yurdılar . . . Cəma‘at bir az özünə gələndən sonra Murad bəğin ayağına yığıldılar.

Bəğ ! Bizi başına çöür²⁵² bu qazaqları bizim kənddən rədd elə. Bizim ‘irz ü namusımızı qazaqların əlinə vermə. Biz istrajnikin atının və tufənginin qiymətini yığub verərük, bəlkə də iki qat - üç qat verərük, qazaqları qaytar. Ağ qurbanın olaq ! . . .

Murad bəğ qəhqəhə ilə dedi:

“ Hey²⁵³ _ mənim sözümü eşitmədiniz, indi öz [səfhə 15] arvad-uşaqı-ñızı veriniz qazaqlara ! . . .”

Mabə‘di var
Ceyhun bek Hacıbekof

²⁵¹ يورقاراق

²⁵² چوور [çevür / çöür]

²⁵³ هي [hey // hı]

(bu hekayə qabaqda rus dilində Qaspi gəzetəsində dərc olunmuşdı).

ŞƏHNAMƏDƏN TƏRCÜMƏ

4 -inci nömrədən mabə'd

Südəbəniñ Siyavəşə 'əşiq olmaqı

Bu əhvaldan keçdi bir ruzigar
Ki şad idi hər halda şəhriyar
Oturmuşdı bir gün Siyavəş ü şah
Ki Südəbə varid olub nabəğah
Siyavəşgi görcəg olub mayili
Yanub nar-i 'əşqə alışıdı dili
Vücudı dönüb bər tiraz-i nəxxə
Əsər etdi guya ki atəş yəxə
Nihani anə göndərüb xadimin
Siyavəşə ged²⁵⁴ söylə ki məh cəbin
'Əcəb ki bir ləhzə aya nəyə?
Xüram eyləməzsən hərəm xanəyə
Gəlüb elçi pəyamın etdi bəyan
Bu sözdən bər aşüftə oldı cəvan
Dedi mərd olur mərdlə həmkəlam
Hərəm xanə nisvan içündür məqam
Firistadədən yetmədi kar-i 'əşq
Giran oldı Südəbəyə bar-i 'əşq
Özi etdi şəbgir qəsd-i məram
Bər şah-i İranə qıldı xüram
Hüzurında 'ərz etdi key Şəhriyar

Səniñ misliñi görməyüb ruzigar
Cahan fəxr edər ‘əqd ü peyvəndiña
Xüsusən bu fərzəndi-dilbəndiña
Nolur sərfəraz etsə xahərlərin
Hərəm xanədə görsə madərlərin
Şəbistanə göndər o məh təl‘əti
Ki var bizdə didarınıñ həsrəti
Fəraqində tərəçəsm ü xunin diliz
Ki didarına cümləmiz mayiliz
Pərəstiş qılub zər nisar eyləriz
Vürüdlə biz iftixar eyləriz
Dedi şəh varımdur saña e‘timad
Sevürsən anı yüz anadan ziyad
Siyavəxşi şəh dər hüzur eylədi
Aña mehriban-mehriban söylədi
Sevür hər görən əhl-i vicdan səni
Gözəl xəlq edüb pak Yəzdan səni
Xüsusən qoumlıq²⁵⁵ qanı cuş edər
Səni görsə hər kəs dər ağuş edər
‘Əbəs sanmaq olmaz rəkk-i nəsəbi
Rəkk-i nisbət icab edər ülfəti
Hərim hərəm içrə var xahəriñ
Məhəbbətlü Südəbə tək madəriñ
Şəbistanə get bir dəm ol həmnışin
Görüb eyləsünlər saña afərin
Siyavəş bu sözdən edüb iştibah
Anı xirələndirdi göftar-i şah
Məbadinki şəh bir güman eyləyür
Bu sözlə məni imtihan eyləyür
Ki [n]azik xəyal idi xirə zəban
Qəvi ‘əql ü binadil ü bəd güman
Nəzərdən geçürdi dil razını

[səfhə 16]

²⁵⁵ Qövmliq ~ qoumlıq > qohumluq

Bu əmrin sərəncam²⁵⁶ ağazını
 Əgər xud gedərsəm Şəbistanə mən
 Əmin olmaram məkr-i Südabədən
 Bu mətləbdə seyr-i xəyal eylədi
 Şəhə böylə bir 'ərz-i hal ey[lə]di
 Ki ey möhtəşəm şah-i 'aləm-i xərac
 Bağa lütf edüb vermişən təxt ü tac
 O gündən ki bu afitabi-bülənd
 Saçub toprağa nur edüb ərcümənd
 Hələ görməyüb didə-i ruzgar
 Səniñ tək qəvi 'əql bir tacdar
 Nə misliñ var əndazə vü cahla
 Nə manəndiñ ayin ilə rahla
 Məni göndər 'aqillər iclasına
 Cahan binlərin bəzm-i şurasına
 Bağa nizə vü tirdən söylə gəl
 Kəməndi- 'ədu girdən söylə gəl
 Sölə söhbət-i təxt ü adab bar
 Dəxi bəzm-i rud ü mey ü meyküsar
 Nə fəzlə məni sövq edər qəsr-i şah
 Zənan söhbəti 'əqlədür sədd-i rah
 Dedi şəh Siyavəxşə şad ol oğul
 Kəmalınca²⁵⁷ dünyada yad ol oğul
 Pəsəndidədür cümlə halətlərin
 Məni valeh etdi bu söhbətlərin
 Nə fərman edərsəm dərguş qıl
 Nə əndişəñ olsa fəramuş qıl
 Şəbistanda vardır səniñ xahərin
 Çü Südabə bir mehriban madərin
 Siyavəş dedi: çün olur bəmdad
 Gəlüb eylərəm əmrinə inqiyad

²⁵⁶ سر آنحام

²⁵⁷ əslində sağır nun (ك – ن) ilə yazılmalı idi.

Nə fərmayışın olsa mən same‘əm
Maña hər nə hökm eyləsən tabe‘əm

Mabə‘di var
Sabir Tair zadə

QİT‘Ə

DİLBƏR–İ HÜRRİYYƏTƏ

A sevdigim aç bir niqab üzündən
Məcnun tək leylaları divanə qıl
Xosrovlar bəzmində Şirin sözündən
Şuriş sal tazə bir əfsanə qıl

A hürriyyət ! A münfərid əməlim !
İştə sənsən sə‘adəti bəşərin
Gönlümdəki əy istəklü gözəlim
Rəfahəti fəlahəti bəşərin

A sevdigim neçün firar edürsən
Yüz döndərmə getmə şitab eyləmə
Göñülləri çox biqərar edürsən
Aç bir yüzün göstər hicab eyləmə

‘A. Səhhət

Naşir və mühərrir **Mahmudbek Mahmudbekof**
Редак. издат. **М. Махмудбековъ.**

“ Füyuzat ” və Kaspi mətbə‘əsində çap olundu

ƏSƏRDƏ İŞLƏNMİŞ ƏRƏB və FARS SÖZLƏRİ

Ab f. آب – su

Abgun f. آبگون – abı, mavi, göy, su rəngində, su kimi; duru, maye

‘Abid ə. عابد – ibadət edən, qulluq edən; *‘abidi-fasid* – fəsad törədən abid

Ab-i həyat f.+ə. آب حیات – dirilik suyu

‘Ac ə. عاج – fil dişi; şirmayi; *təxti-‘ac* – fildişi(ndən) taxt // yataq

Adab ə. آداب – “ədəb”lər, bəyənilən, xoşa gələn hərəkətlər; 2. qayda-qanun, üsul, tərz

‘Adat ə. عادات – “adət”lər

Afaq ə. آفاق – “üfüq”lər

Afitab f. آفتاب – Günəş; *afitab-i mərifət* – mərifət günəşi; *afitabi-bülənd* – uca Günəş

Ağaz-i kar f. آغاز کار – işin başlanması / başlanğıcı; ilk iş

‘Aqil ə. عاقل – əqlli, > ağıllı

Al ə. آل – ailə, ocaq; nəsil, sülalə

Alat ə. آلات – “alət”lər

Alən ə. آلا – ailəlikcə, ailəvi olaraq

‘Alim ə. عليم – çox bilən, hər şeydən xəbərdar olan (Allah (c.c.)-in adlarından biri)

Aludə f. آلوده – bulaşmış, batmış; vurğun

‘Am(m) ə. عام – ümumi; xalq, camaat, kütlə; avam, qara camaat

Amal ə. آمال – “əməl”lər, diləklər, istəklər

Amiz f. آميز – qarışıq

An f. آن – o (əvəzlilik)

Ara f. آرا – bəzəyən, süsləyən

‘Araq / ‘Ərəq ə. عرق – tər

‘Araqçın / ‘Ərəqçin ə.+f. عرق چین – “tər yığan”, təri çəkmək üçün yüngül baş geyimi

Aramgah f. آرام گاه – istirahət yeri, məskən

Arastə f. راسته – bəzənmiş, bəzək-düzəkli

‘Ari ə. عارى – yalın, çılpaq; boş; məhrum; saf, təmiz, pak, > arı, arınmış

‘Ariz ə. عارض – 1. ərz edən; 2. sonradan əmələ gələn, baş verən, əslə olmayan; 3.üz

Asar ə. آثار – “əsər”lər, izlər

Asayış f. آسایش – dinclik, sakitlik, rahatlıq, əmin-amanlıq

Asudə f. آسوده – işi olmayan, rahat, sərbəst

Aşuftə / Aşofte f. آشفته – qarmaqarışıq, pozulmuş, dolaşlıq; həyəcanlı; m. vurğun; *aşoftetər əz şəkənc-e zolf-e Leyli* – Leyli telinin qıvrımından daha dolaşlıq

Au ə. او – yaxud, və ya

Ati ə. آتی – gələcək, gələcək zaman; ön, qabaq, irəli

‘Ayd ə. عاید – 1. ‘aid: geri dönmə, qayıdın; 2. bayram edən, bayramlaşan

Ayinə-i isbat-i fəna ə. آینه اثبات فنا – faniliyin isbatının aynası, yox olmanın isbatının güzgüsü

‘Azim ə. عزم – əzm edən, niyyət edən, qərar verən; yola düşən, yollanan

B

Bab ə. باب – 1. qapı; 2. fəsil

Babət f. بابیت – > babat, birtəhər, nə yaxşı nə pis, ortabab

Bad f. باد – külək, yel; m. yox olma

Bafəndə f. بافنده – toxucu

Ba‘is ə. باعث – səbəb olan, səbəbkar

Bak f. باک – qorxu; çəkinmə; qayğı

Baqi ə. باقی – 1. qalan, qalıq; 2. həmişəlik, daimi, əbədi

Bala f. بالا – yuxarı, üst; yüksək, uca

Bam f. بام – dam; qapaq

Bamdad f. بامداد – səhər çağı, səhər çağı

Bang f. بانگ – səs, səda, avaz; haray

Bani ə. بانی – bina edən, quran, əsasını qoyan

Bari ə. باری – yaradan, yaradıcı; Allah, Xəliq; *Bari-Xudaya !* ə. + f. – Yaradan Allah!

- Bargah** f. بارگاه – saray; icazə ilə daxil olmaq mümkün olan yer
- Basəfa** f.+ə. با صفا – səfalı, könülaçan
- Başəd** f. باشد – olsun (əmr)
- Batil** ə. باطل – boş; yalan; əsassız; dəyərsiz; vaxtı keçmiş və s.
- Beç(ç)ə / Bəç(ç)ə** f. بچه – bala, uşaq, körpə
- Beçədan // Bəç(ç)ədan** f. بچه دان – anatomiya: “uşaqlıq”, rəhm
- Behər tərəf** f.+ə. بهر طرف – hər tərəfə, hər bir yana
- Behtər / Bihtər** f. بهتر – daha yaxşı
- Beytullah** ə. بیت الله – “Allahın evi” (Kəbə)
- Beyzə** f. بيضه (əslə ə. بيضه) – yumurta
- Bə‘d(ə)** ə. بعد // بعده – sonra
- Bədaye‘** ə. بدايع – “bədi‘ə”lər, bənzərsiz şeylər, az tapılan / nadir qəribə şeylər, incəsənət əsərləri
- Bəd güman** f. بد گمان – pis fikirli, hər şeyin pis tərəfini görən; inanmayan, şübhəylə yanaşan, hər şeydən və hər kəsdən şübhələnən,
- Bədtər** f. بدتر – daha pis, > betər
- Bəhəm** f. بهم – 1. birgə, birlikdə, bərabər; 2. əmələ gəlmə, törəmə
- Bəhr-i bəla** ə. بحر بلا – bəla dənizi
- Bəlağət** ə. بلاغت – fikri açıq, incə ifadələrlə anlatma; natiqlik bacarığı
- Bəlaya** ə. بلایا – bəlalar, müsibətlər, bədbəxtliklər, çətinliklər
- Bəliğ** ə. بليغ – 1. bəlağətli, ifadəli; 2. təsirli; 3. bəlağətlə danışan; 4. həddi-bülüğa çatmış, yetkin
- Bəng** f. بنگ – toxumundan narkotik maddə hazırlanan bitki; həmin bitkidən alınan maddə, tiryək
- Bəni-Adəm** ə. بنی آدم – Adəm oğulları
- Bər** f. بر – 1. meyvə, məhsul, bar; 2. *Bər xatir-i Leyli* – Leylinin xatirinə, Leyliyə görə; 3. bax. **Bər əfsər**
- Bərdar** f. بردار – 1. bar verən, meyvə verən; m. xeyir verən; 2. dar ağacına çəkilmiş, asılmış
- Bər əfsər** f.+ə. بر افسر – taclı, papaqlı
- Bər ‘əks** f.+ə. بر عكس – əksinə olaraq, tərsinə olaraq
- Bərg** f. برگ – yarpaq; *bərgi-səbz* – yaşıl yarpaq
- Bərgüzidə** f. برگزیده – bəyənilmiş, seçilmiş, seçmə
- Bərhəqq** f.+ə. بر حق – haqq üzrə, doğru, düz

Bərhem f. برهم – qarmaqarışıq, dağınıq

Bəri ə. بری – 1. sağalmış, qurtulmuş; 2. pak, təmiz; 3. bəraət qazanmış; günahsız; 4. kənar, iraq; 5. azad

Bərid(ə) f. برید – qasid, çapar

Bərməla f.+ə. برملا – aşkar, aydın, göz qarşısında

Bərr ü bəhrə ə. برّ و بحرہ – quru və dəniz

Bər şikəst f. بر شکست – sınıq çıxmış, müflis olmuş

Bəst f. بست – bağlı

Bəstər f. بستر – yataq, yorğan-döşək

Bəşşəş ə. بشاش – gülərzüzlü, şad, sevincək

Bətalət ə. بطالت – ağır tərپənmə, süstlük; tənbellik, hərəkətsizlik

Bəzm f. بزم – 1. yığıncaq, məclis; 2. söhbət; *bəzm-i 'işrət* // *bəzm-i nişat* f.+ə.– işrət / kef məclisi; *bəzm-i rud* – rud (simli musiqi aləti) məclisi, *bəzm-i inbisat* – şadlıq məclisi.

Bi f. بی – -siz⁴

Bi‘ar f.+ə. بیعار – arsız, həyasız; xəcil

Bi-ca f. بی جا – yersiz, nahaq yerə; əbəs, yaramaz; m. boş, mənasız

Bidad f. بیداد – 1. ədalətsiz; qanunsuz; 2. zülm, əziyyət; 3. fəryad, fəğan

Bidar f. بیدار – oyaq, oyanıq; ayıq-sayıq; m. xəbərdar

Bideh f. بدہ – vergi

Bi-dəvam f.+ə. بی دوام – davamsız, zəif, tab gətirə bilməyən

Bi-din f.+ə. بی دین – dinsiz, əqidəsiz

Bi-‘elm f.+ə. بی علم – elmsiz, biliksiz

Bi-ehtiyat f.+ə. بی احتیاط – ehtiyatsız

Bi-‘ədalət f.+ə. بی عدالت – ədalətsiz, insafsız, vicdansız

Bi-‘ədəd f.+ə. بی عدد – saysız, hesabsız

Biganə f. بیگانه – özgə, yad (adam); xarici, yabançı; əlaqəsiz, əlaqəsi olmayan; maraqlanmayan

Bi-həmta f. بی همتا – tayı-bərabəri olmayan, misilsiz

Bi-hərəkət f.+ə. بی حرکت – hərəkətsiz, tərپənməz

Bi-hiss f.+ə. بی حس – hissiz, duyğusuz

Bihudə f. بیهوده – boş, faydasız, xeyirsiz

Bi-huş f. بی هوش – huşsuz, şüursuz, özündən getmiş

Bi-xəbər f.+ə. بی خبر – xəbərsiz, məlumatsız

- Bi-insaf** f.+ə. بى انصاف – insafsız
- Bikarə** f. بیکاره – > bekara, işsiz, avara, işəyaramaz
- Bi-qa‘idə** f.+ə. بى قاعدە – qaydasız, üsulsuz
- Bi-qanun** f.+ə. بى قانون – qanunsuz, qanuni olmayan surətdə
- Biqərar** f.+ə. بىقرار – narahat
- Bil-xüsüs** ə. بالخصوص – xüsusilə
- Bil-külliyə** ə. بالکلیه – bütöyün, tamamilə
- Bil-mərrə** ə. بالمرة – birdəfəlik; tamamilə, bütönlöklə
- Bil-‘ümm** ə. بالعموم – ümumilikdə, ümumiyyətlə
- Bimar** f. بیمار – 1. xəstə, naxoş; 2. əlil, şikəst, > bəmar; 3. yorğun
- Biməhaba** f.+ə. بیمهبا – qorxusuz
- Bi-məhəbbət** f.+ə. بى محبت – sevgisiz
- Bi-mə‘na** f.+ə. بى معنى – mənasız, boş
- Bi-mə‘rifət** f.+ə. بى معرفت – mərifətsiz, qanacaqsız, qanmaz, anlamaz
- Bimürüvvət** f.+ə. بىمروّت – bimürvət, namərd, vicdansız, insafsız
- Bin** f. بين – gör; görən
- Binadil** f. بينادل – m. qəlb gözü açıq
- Binayi-xeyr** ə. بنای خير – xeyirli təməl, uğurlu başlanğıc
- Bi-nəva** f. بى نوا – 1. səssiz, sədasız; 2. yazıq
- Bi-nişan** f. بى نشان – nişansız, əlamətsiz, gizli, bəlli olmayan
- Bi-niyaz** f. بى نیاز – burada: eytiyacı olmayan
- Bi-rəğbət** f.+ə. بى رغبت – rəğbətsiz, bəyənilməyən, xoşagəlməz
- Birun** f. بیرون – çöl, bayır, xaric
- Bi-səmə** f. بى ثمر – meyvəsiz, m. səmərəsiz, faydasız, boş; bəhrələnməmiş, nəсібini almamış
- Bi-səliqə** f.+ə. بى سلیقه – səliqəsiz
- Bişə** f. بیشه – meşə, orman, cəngəllik
- Bi-şəkk // Bi-şübhə** f.+ə. بى شک // بى شبهه – şəksiz // şübhəsiz
- Bişümar** f. بیشمار – saysız-hesabsız
- Bi-şü‘ur** f.+ə. بى شعور – şüursuz
- Bi-təcrübə** f.+ə. بى تجربه – təcrübəsiz
- Bi-təharət** f.+ə. بى طهارت – yuyunmadan, təmizlənmədən, pak olmadan
- Bivayə** f. بیوایه – hər şeydən məhrum olan, heç nəyi olmayan; m. kömək-siz, hamisiz

Bi-vəqt f.+ə. بى وقت – vaxtsız; gözlənilmədən

Bi-zərər f.+ə. بى ضرر – zərərsiz

Biz-zərurə ə. بالضروره – zərurətlə, istər-istəməz, naçar

Bövl ə. بول – sidik

Bud f. بود – varlıq, həyat

Buriyabaf f. بوريا باف – həsir tikən

Bus f. بوس – öpüş

Büğz ə. بغض – kin, düşmənlik

Büxl ə. بخل – paxıllıq

Bülənd f. بلند – uca, ali, yüksək

Bünyad-i cəhl ə. بنياد جهل – cəhalətin özülü, nadanlığın əsası

Bürqə ə. برقع – üz örtüyü, yaşmaq, niqab, rubənd

Büsət ə. بساط – 1. kilim, xalı; 2. sərgi; 3. m. təntənə, dəbdəbə, təmtəraq;
büsət-i tərəb – şənlik xalısı; şadlıq təmtəraqı

Büzürgan f. بزرگان – böyükələr; mənəb sahibləri, zadəganlar; *büzürgan-i İran* – İran böyükələri / zadəganları

C

Cah f. جاه – mənəb, vəzifə; qədr-qiyəmət; yer, məkan; şan, m. hörmət

Cahid ə. جاهد – cəhd edən, çalışan

Cabir ə. جابر – cəbr edən, zülmkar

Cansuz f. جانسوز – can yandıran; *ahi-cansuz* – canyandıran ah

Cari ə. جاری – cərəyan edən, axan; indiki, hal-hazırda olan; dəbdə olan

Ca(y) f. جای – yer, məkan

Cəbr ə. جبر – zor, zor işlətmə

Cəbri ə. جبرى – zorla icra olunan, məcburi

Cəhan bin f. جهان بين – “dünya görəni”, dünya görmüş, dünyagörüşlü, m. ağsaqqal

Cəhl ə. جهل – cəhalət, nadanlıq, gerilik

Cəladət ə. جلادت – igidlik, qəhrəmanlıq; mətanət, dəyanət

Cəli ə. جلی – açıq, aydın, aşkar, zahir; *besövti-cəli* – aydın səsle

Cəmad ə. جماد – qeyri-üzvi maddə, daş

Cənb ə. جنب – tərəf, yan

Cəng cu f. جنک جو – davakar, döyüşkən

Cəngi f. جنگی – hərbi

Cərayid ə. جراید – “cəridə”lər, qəzetlər

Cəridə ə. جریده – “yarpaqsız xurma budağı”; 1. mühüm hadisələri qeyd etmək üçün vərəqə; qəzet; 2. vergi siyahısı, vergi dəftəri

Cəsəd ə. جسد – bədən, gövdə;

Cəşn f. جشن – şadlıq, şənlik, qonaqlıq məclisi, bayram şənliyi; yubiley, il-dönümü

Cəvabdəhəndə ə.+ f. جوابدهنده – cavabdeh, cavab verən, bir işə məsul olan

Cəzirə ə. جزیره – ada

Cibillə ə. جبله – yaradılış, xilqət; zat; təbiət, xasiyyət; *əsl-i cibillə* – yaradılışın əsası, kökü

Cidal ə. جدال – dava, qalmaqal, mübahisə

Cinan ə. جنان – “cənnət”lər

Cirm ə. جرم – 1. cansız cism; 2. böyüklük, həcm

Civan // **Cəvan** f. جوان – cavan, gənc

Cövf ə. جوف – 1. iç, içəri, daxil; 2. oyuq

Cövlan ə. جولان – gedib-gəlmə; dolanma, hərlənmə

Cövr ə. جور – incitmə, zülm, cəfa

Cuş f. جوش – qaynama; coşma

Cu(y) f. جو – axtaran, arayan

Cülus ə. جلوس – oturma, əyləşmə

Cünbüş f. جنبش – hərəkət, tərpəniş; əyləncə

Cünun ə. جنون – dəlilik, dəli olma; dəli

Ç

Çe / çi f. چه – nə? *çi faidə* f.+ə. – nə fayda(sı)? nə xeyri?; faydasız

Çegunə f. چکونه – necəlik

Çənan / Çenan f. چنان – belə, bu cür

Çəndan f. چندان – o qədər, o dərəcədə

Çiz f. جيز – şey

Çü / Çün f. چو / چون – kimi, tək; *Çü Südəbə* – Südəbə kimi

D

Dadrəs f. دادرس – dada çatan, fəryada yetişən // arxa, kömək

Dağdar f. داغدار – qəmli

Damən f. دامن – əmək

Dan f. دان – bilən

Dana f. دانا – bilici, bilikli, alim

Danə xor f. دانه خور – dən yeyən

Dar-ul-mu‘əllimin ə. دار المعلمين – “müəllimlər evi”; müəllimlər seminariyası, universitet

Davər ə. داور – hakim; münsif; Allah (c.c.)

Dəbbağ ə. دباغ – xam dərini aşıllayan

Dəd f. دد – yırtıcı heyvan, vəhşi, yabanı

Dəfə‘at ə. دفعات – “dəfə”lər, dəfələr, kərələr

Dəxil ə. دخيل – gəlmə (adam), kənar adam; himayə olunmaq və kömək almaq məqsədilə sığınan; bir işdə iştirak edən

Dəhr ə. دهر – 1. zaman, vaxt, dövr; 2. dünya, cahan, aləm; 3. m. tale, fəlak

Dələlət ə. دلالت – yol göstərmə; sübut

Dəlayil ə. دلائل – “dəlil”lər, sübutlar

Dəni ə. دنی – alçaq, rəzil

Dər f. در – 1. qapı; *dər-i gənc* – xəzinə qapısı; 2. -da² (yerlik hal göstəricisi; sözdən əvvəl işlənir); 3. -a² (yönlük hal); *rəfte dər bazar* – bazara gədən

Dərdmənd f. درد مند – dərdli

Dərguş f. در گوش – qulaqda saxlama, yadda saxlama

Dərhəm f. درهم – qarmaqarışıq, alt-üst, baş-ayaq; pərişan

Dərxatir f. +ə. در خاطر – xatirdə / yadda saxlama

Dərzəman f. +ə. در زمان – zamanında

Dəstar f. دستار – sarıq; çalma; əmmamə

Dəstgah f. دستگاه – 1. çalğı məclisi; 2. dəzgah və s.

Dəşt f. دشت – çöl, səhra

Dəvan f. دوان – yüyürən, qaçan

Diba f. ديبا – güllü ipək; *dibayi-zərd* – sarı güllü ipək

Did f. دید – görüş(mə)

Didar f. دیدار – 1. üz, surət; 2. görüş(mə); 3. görmə, ziyarət etmə

Didə f. دیدə – 1. göz; 2. görmüş

Didə-i din pərvəran f.+ə.+f. دیدۀ دین پروران – din müdafiəçilərinin, din-darların gözü

Didəi-giryan f. دیدۀ گریان – ağlar göz

Dil / Del f. دل – ürək, qəlb; *rəhm dil* ə.+f. – mərhəmətli, ürəyi yumşaq; *şir dil* – şir ürəkli

Dilavər f. دلاور – 1. ürəkli, cəsur; 2. danışmaq qabiliyyəti olan, dildən mərbut; dilli

Dilbənd f. دلبنده – 1. “ürəyi bağlı”, vurgun; 2. əziz, sevimli, istəkli (uşaq); *fərzənde-dilbənd* – istəkli övlad

Dilgır f. دلگیر – ürəyi tutqun, incimış, incik; usanmış, bezmiş

Dilxun f. دلخون – ürəyi qana dönmüş, çox kədərli

Dilsitan f. دلستان – “könlül alan”, sevgili

Dimağ ə. دماغ – 1. “beyin”; ağıl, şüur; 2. burun; 3. damaq; 4. m. kef, nəşə

Diraz f. دراز – uzun

Diriğ f. دریغ – 1. əsirgəmə, qıymama; 2. heyf, əfsus

Dirəxsəndə f. درخشنده – parlaq, işıqlı

Dövr-i zur-i bazu ə.+f.+f. دور زور بازو – qol gücü dövrü

Du / do f. دو – iki

Dubarə f. دوباره – ikinci dəfə; yenə, yenidən, bir daha

Dudman f. دودمان – xanədan, nəsil, sülalə

Dürri-giranmayə f. درّ کرا نمایه – dəyərli inci, mirvari

Dürud f. درود – dua, dua-səna

Dürüş f. درشت – kobud, kələ-kötür; sərt, kəskin

Düşvar f. دشوار – çətin, ağır, müşkil

Düvvüm / Dovvom f. دوم – ikinci; *çape-dovvom* – ikinci nəşr

E

E‘dadi ə. اعدادی – hazırlıq, orta məktəb

Ehtiraz ə. احتراز – özünü gözləmə, müğayət olma

Ehya / İhya ə. احياء – diril(t)mə, canlan(dır)ma

E'tikaf / Ī'tikaf ə. إعتكاف – yalnız ibadətlə məşğul olmaq üçün bir yərə qapanma

'Eyd / Ī:d ə. عيد – bayram; *'eyd-i Novruz* – Novruz bayramı

Eyqaza ə. ايقظ – oyandırmaq, ayıltmaq; *eyqazu!* [ايقظو] II şəxs cəm əmr forması.

'Eyn-i cəhalət ə. عين جهالت – “cəhalətin gözü”, cəhalətin özü, tam cəhalət

'Eyş ü 'işrət ə. عيش و عشرت – kef çəkmə, əylənmə, vaxtını əyləncə məkanlarında, kef məclislərində keçirmə

Eyzən ə. ايضاً – 1. həmçinin, da²; 2. yenə, bir də

E'zaz ə. اعزاز – əzizləmə

Ə

Əb ə. اب – ata; *irs-i əb* – ata irsi / malı, atadanqalma miras

Əbdal ə. ابدال – “bədəl”lər, əvəz edənlər; müavinlər

Əbdan ə. ابدان – “bədən”lər

'Əbdi- na təvan ə.+f. عبد نا توان – tabsız, aciz, gücsüz, zəif qul, kölə

Əbna ə. ابنا – “ibn”lər, oğullar; *əbna-yi millət* – millət(in) oğulları

Əbrar ə. ابرار – doğruçu, nəcib, müqəddəs adam

Əbri-nisani f. ابر نيسانی – nisan (aprel) buludu; yağışlı bulud

Əbru f. ابرو – qaş

Əbvab ə. ابواب – “bab”lar: 1. qapılar; 2. fəsillər, bəndlər; *əbvab-i cənnat-il-xüld* – əbədi cənnətlərin qapıları

Əcanib ə. اجانب – “əcənəbi”lər, xaricilər, yadlar

Əccac ə. اجاج – yanan, alovlanmış, tutuşmuş; isti

'Əcəb ə. عجب – təəccüblü

'Əcibə ə. عجيبة – əcaib, qəribə

Əcnas ə. اجناس – “cins”lər

Əcr ə. اجر – qarşılıq; savab; mükafat

Əcram ə. اجرام – “cirm”lər, səyyarələr, göy cismləri

Əcza' ə. اجزاء – “cüz”lər, hissələr, parçalar; dərman maddələri, dərman

Əda ə. ادا – yerinə yetirmə

'Ədəm ə. عدم – yoxluq, olmama, heçlik; ölüm; *'ədəm-i vüüd* – var olma-ma, yoxluq

- Ədna ə. ادنى – alçaq, aşağı; m. yazıq, həqir, rəzil
- ‘Ədu // ‘Ədüvv ə. عدو – düşmən, yağı
- ‘Ədu gir ə.+f. عدو گیر – düşmən tutan, düşməni ələ keçirən
- Ədyan ə. ادیان – “din”lər
- Əf‘al ə. افعال – “fel”lər, işlər, hərəkətlər;
- Əfkar ə. افکار – “fıkr”lər, düşüncələr
- Əflak ə. افلاك – “fələk”lər; göylər, səmalar
- Əfrad ə. افراد – “fərd”lər, ayrı-ayrı şəxslər
- Əfsər ə. افسر – tac; əklil; bəzəkli papaq
- Əfyun ə. افیون – tiryək
- Əfzəl ə. افضل – ən fəzilətli, ən üstün
- Əğniya ə. اغنيا – “ğəni”lər: zənginlər, varlılar
- Əğyar ə. اغيار – “ğeyr”lər: başqalar(ı); rəqib, düşmən
- Əhadis ə. احاديث – “hədis”lər
- Əhəmm ə. اهمّ – ən əhəmiyyətli, daha mühüm, ən / daha lazımlı
- Əhfad ə. احفاد – “həfid”lər: nəvələr
- Əhkam ə. احكام – “hökm”lər
- Əhl-i dil ə.+f. اهل دل – ürək əhli
- Əhl-i xibrə ə. اهل خبره – ekspert, yoxlama
- Əhməq ə. احمق – > axmaq, ağılsız, səfeh
- Əhval ə. احوال – “hal”lar, vəziyyətlər
- Əxbar ə. اخبار – “xəbər”lər
- Əxlat ə. اخلاط – “xılt”lar, qarışıqlar, qarışımlar; insan vücudundakı dörd əsas maddə (qan, bəlgəm, safra (sarı öd), sevda (qara öd))
- Əkl ü şürb ə. اكل و شرب – yemək və içmək / yemək-içmək
- ‘Əqd ə. عقد – bağlama; qurma, təşkil etmə; nikah, kəbin
- Əqdəm ə. اقدم – ən qədim, ən əvvəl; daha qədim; lap əvvəl; əvvəl, öncə, qabaq, irəli
- ‘Əqli-küll ə. عقل كل – bütün ağıl
- ‘Əqli-səlim ə. عقل سليم – sağlam ağıl
- Əqrəba’ ə. اقرباء – “qərib”lər: ən yaxınlar, qohumlar
- Əqsam ə. اقسام – 1. “qism”lər, hissələr; 2. “qəsəm”lər, andlar, and içmə-
lər; Əqsam-i tərəqqi vü tə‘ali vü fəvayid – tərəqqi, ucalma və faydalar
(barədə) andları / vədləri

‘Əlahiddə ə. علاحدہ – ayrıca

Əl’an ə. الان – indi, bu an

‘Əleyhir-rəhməhu ə. عليه الرّحمه – üzərinə Allahın rəhməti olsun! Allah ona rəhmət eyləsin! 2. rəhmətlik

‘Ələf ə. علف – quru ot, saman

Ələm ə. الم – dərđ, sıxıntı, ağrı

‘Ələz-zahir ə. على الظّاهر – zahirdə, üzdə; görünür ki,

Əl-ğaus / Əlgövs ə. الغوث – İmdad! SOS!

Əlhəzər ə. الحذر – çəkinmə, ehtiyat etmə; Uzaq olsun! Diqqət! Uzaq dur!

Ə‘mal ə. اعمال – “əməl”lər, görülən işlər; ə *‘mali-həsənə* – yaxşı əməllər

Ə‘mal-i şaqqə ə. اعمال شاقه – məşəqqətli əməllər, əziyyətverən / yorucu / bezdirici işlər; işkəncələr

Əməl ə. امل – arzu, dilək, istək

Əmr ə. امر – 1. iş; iş-güc; 2. buyuruq, göstəriş

Əmsal ə. امثال – “misil”lər, oxşarlar, bənzərlər

‘Əmud ə. عمود – 1. sütun, dirək; 2. dik; 3. toppuz

‘Əmu zadə ə.+f. عمو زاده – əmi uşağı (əmi oğlu və ya qızı)

Əmval ə. اموال – “mal”lar

‘Əna ə. عنا – yorğunluq; əziyyət, zəhmət

Əncüm şinas / şünas ə.+f. انجم شناس – ulduzlardan xəbəri olan, münəccim

Əndam ə. اندام – bədən, cəsəd; boy, boy-buxun, qədd-qamət

Əndazə f. اندازه – ölçü, miqyas; hədd, cızıq

Ənduhnak f. اندوهناك – kədərli, qəmləndirən

Ənis ə. انيس – munis, yaxın yoldaş; *ənis-i əhl-i bəyan* – bəyan əhlinin dostu

Ənva‘ ə. انواع – “növ”lər; növbənöv, müxtəlif, dürlü, çeşidli

‘Ərayiz ə. عرايىض – “ərizə”lər, şikayətini bildirmə, dərđini söyləmə və s.

Ərbab ə. ارباب – “rəbb”lər

Ərbab-i qələm ə. ارباب قلم – qələm ustaları, qələm əhli, savadlı, ziyalılar

Ərbab-i zövq ü kəmal ə. ارباب ذوق و كمال – zövq və kəmal əhli

Ərcəh ə. ارجح – ən / daha yaxşı, üstün, üstün tutulan, bəyənilib seçilən

Ərcümənd f. ارجمند – şərəfli, möhtərəm, hörmətli; *şəhi-ərcümənd* – möhtərəm şah

Ərkan ə. ارکان – “rükn”lər: 1. bir qrupun, cəmiyyətin dayağı olan şəxslər; 2. qaydalar, ayinlər; 3. özül, təməl, əsas

‘Ərz ə. عرض – 1. Yüksək vəzifəli şəxsə yaxud özündən böyüyə bir şeyi bildirmə, ifadə etmə; dərdini söyləmə, şikayət etmə; *‘ərzihal* – halı bildir-mə, xəbərdar etmə; 2. en, genişlik

Əsb f. اسب – at

Əshab ə. اصحاب – “sahib”lər; *əshab-i Kəhf* كحف اصحاب – “mağara sahib-ləri”

Əsqal ə. ائقال – ağır şeylər, ağırlıqlar; *cəm ‘iyyət-i əsqal* – ağırlar cəmiyyə-ti, ağır cəmiyyət

Əslaf ə. اسلاف – “sələf”lər, əcdad, ata-baba

Əsma’ ə. اسماء – “ism”lər, adlar

Əsrar ə. اسرار – “sirr”lər

Əş‘ar ə. اشعار – “şe‘r”lər

Əşk fəşan f. اشك فشان – göz yaşı tökən

Əşqər ə. اشقر – qumral, qumral saçlı; sarışın; qızılı / qırmızı

Əşraf ə. اشراف – “şərəf”lər, şərəfli insanlar, əsilzadələr

Əşrəf ə. اشرف – ən şərəfli; *əşrəf-i məxluqat* – yaradılmışların ən şərəflisi

‘Əta’ ə. عطاء – vermə, bağışlama; bəxşiş

‘Ətalət ə. عطالت – boş durma, süslük, hərəkətsizlik, tənbəllik, gerilik

‘Ətf ə. عطف – çevirmə, yönəltmə və s.

‘Ətf-i nəzər ə. عطف نظر – nəzərini çevirmə, nəzər salma, diqqətini vermə, baxma

Ətvar ə. اطوار – “tövr”lər, təhərlər; davranış

‘Əyal ə. عيال – ailə, arvad-uşaq

Əyalati-müttəfiqə ə. ايالات متفقہ – birləşmiş əyalətlər (Amerika)

‘Əyan ə. عيان – gözlə görünən; aşkar, aydın, bəlli

Əyyam ə. ايام – “yövm”lər, günlər; çağ; *əyyam-i vəfat* – vəfat günləri; *əyyam-i səltənət* – səltənət günləri

Əz f. از – -dan² (çıxışlıq hal göstəricisi)

Ə‘za ə. اعضاء – “üzv”lər; bədən üzvləri, orqanlar

Ə‘zəm ə. اعظم – ən böyük, ulu, daha əzəmətli

Əz an ruzi vəz an sa‘ət f. از آن روزی وز آن ساعت – o gündən və o saatdan

Əz cümlə // Əz ancümlə f.+ə. از جمله // از آنجمله – o cümlədən

‘Əzm ə. عزم – 1. niyyət, qəsd; 2. hərəkət, gediş; *‘əzm-i vətən* – vətənə getmə

‘Əzl ə. عزل – uzaqlaşdırmaq, qoparmaq, ayırmaq; işdən çıxarma, vəzifədən azad etmə

F

Faxir ə. فاخر – fəxr edilməli; m. gözəl, parlaq

Faiq ə. فائق – üstün

Fariğ ə. فارغ – boş, asudə, iş-gücünü qurtarmış; uzaqlaşmış

Fasid ə. فاسد – fəsad törədən, pozuculuq edən, araqarışıran

Fazil ə. فاضل – fəzilətli, fəzl sahibi; yüksək, artıq, dəyərli

Fe‘l ə. فعل – hərəkət

Feyz ə. فيض – 1. bərəkət, bolluq; 2. ləzzət, həzz; 3. xeyir, fayda, əhəmiyyət

Feyz-i təhsil ə. فيض تحصیل – təhsilin faydası, ləzzəti, bərəkəti

Fəhəvayi ə. فہوای – 1. bihudə; yersiz, nahaq; havayı; 2. arzulu, istəkli

Fəhm ə. فہم – anlayış, idrak, zəka

Fəxamət ə. فخامت – ululuq, böyüklük, əzəmət

Fəqər(ə) ə. فقر – 1. bel sümüyü, sütun; 2. məqalənin, yazının müstəqil parçası; 3. bənd, maddə; 4. kiçik hekayə, qissə (T.t.: fikra)

Fəqr ə. فقر – fəqirlik, kasıblıq, ehtiyac

Fəlahət / Filahət ə. فلاحت – 1. əldə etmə, qurtuluş, səadət; 2. əkinçilik

Fəna’ ə. فناء – 1. yox olma, yoxluq; fanilik; 2. ölmə; 3. pis, yaman

Fənafillah ə. فناء فی اللہ – “Allahda yox olma”; sufilikdə: Haqqın varlığında yox olma; əşyaya bağlılıqdan qurtulub haqqa qovuşma; cüzün küldə yox olması

Fərağət ə. فراغت – boşluq, sərbəstlik, rahatlıq, azad olma, uzaqlaşma

Fəramuş f. فراموش – unutma, yaddan çıxarma

Fərxəndə kam f. فرخنده کام – kamına (arzusuna) çatmış; xoşbəxt

Fərid-ül-‘əsr ə. فرید العصر – əsrin yeganəsi, yüzilin bənzərsizi

Fərmayış f. فرمایش – əmr, buyruq, göstəriş

Fərzənd f. فرزند – oğul, övlad; bala, uşaq; *fərzəndi-mümtaz* f.+ə.– ayrılmış / seçilmiş övlad; *fərzəndi-girami* / *fərzəndi-dilbənd* – əziz övlad, istəkli oğul

Fəsaḥət ə. فصاحت – gözəl, aydın danışma; gözəl yazı qabiliyyəti

- Fəsx** ə. فسخ – 1. məhv, məhv etmə; 2. bağlama, qapama
- Fəsih** ə. فصيح – fəsahtlə danışan
- Fəvayid** ə. فوايد – “fayda”lar
- Fəzl** ə. فضل – mərifət, kamal, ağıl; yaxşılıq; dəyər; üstünlük və s.
- Fil-cümlə** ə. فى الجملة – xülasə, müxtəsər
- Fil-həqiqə** ə. فى الحقيقة – həqiqətdə, doğrusu, həqiqətən, gerçəkdən
- Fil-vaqə** ə. فى الواقع – olduğu kimi, doğrudan, həqiqətən; faktiki olaraq
- Firar / Fərar** ə. فرار – qaçmaq (arxasına baxmadan)
- Firistadə** f. فرستاده – göndərilmiş; rəsmi məktub
- Firqə** ə. فرقه – böyük dəstə, partiya
- Föhş / Fuhş** ə. فحش – çirkinlik, iyrənclik (sözdə və ya əməldə); söyüş
- Fövc** ə. فوج – dəstə; camaat, güruh; axın
- Fövq** ə. فوق – üst(ündə), yuxarı
- Fövrən** ə. فوراً – dərhal, anında
- Fövt** ə. فوت – 1. keçib-getmə; 2. əldən çıxarma, əldən vermə; 3. hədə, tələf, məhv; ölüm
- Fünun** ə. فنون – “fənn”lər
- Füruş** f. فروش – satan

G

- Gəbr** f. كبر – atəşpərəst, > gavur, kafir
- Gəda** f. گدا – dilənçi, yolçu; yoxsul, kasıb; nökar, qul, kölə
- Gəlubənd** f. گلوبند – boyunbağı, həmail; *gəlubəndi-mina* f.+ə. – bülür boyunbağı
- Gənc** f. گنج – xəzinə, dəfinə
- Gərdən** f. گردن – boyun
- Gərdiş** f. گردش – dolanma; əldən-ələ gəzmə; gəzinti, seyr
- Gərdun** f. گردون – 1. dönən, fırlanan; 2. fələk, dünya; 3. göy, səma
- Gəşt** f. گشت – 1. gəzişmə, gəzinti; 2. keçmə, getmə, ötmə
- Giran** f. گران – ağır; dözülməz, çətin; bahalı
- Giranbəha** f. گرانبها – bahalı, qiymətdə ağır
- Giranmayə** f. گرانبهایه – bahalı, qiymətli, dəyərli
- Giriftar** f. گرفتار – düşar olmuş, tutulmuş, mübtəla və s.
- Göftar** f. گفتار – söz, kəlmə; danışiq, nitq; *göftar-i şah* – şahın sözləri

Göftgu f. گفتگو – söhbət, danışiq

Gövhər riz f. گوهر ریز – gövhər tökən, gövhər saçan; *qələmi-gövhər riz* – gövhər saçan qələm

Gülgun f. گلگون – gül kimi, gülə bənzəyən; qızılgül rəngində olan, al; *me-yi-gülgun* – al şərab

Gülxən / Külxan f. گلخن – hamamlarda suyu qızdırmaq üçün od yandırılan yer, hamam ocağı

Gülruх f. گلروخ – gülüzlü

Gül'üzar f.+ə. گل عذار – gülüzlü, yanaqları çiçək kimi olan

Güruh f. گروه – böyük dəstə, camaat; izdiham

Güşad f. کشاد – açıqlıq,

Güvəh / Güvah f. گوہ / گواه – şahid

Güzar f. گذار – 1. keçmə, getmə; 2. qoyma

Ğ

Ğafil ə. غافل – > qafil, qəflətdə olan, heç nədən xəbəri olmayan; diqqətsiz, etinasız

Ğaliba // Ğalibən ə. غالباً – deyəsən, çox güman ki; çox vaxt; əksəriyyət, çoxusu

Ğar ə. غار – mağara; oyuq, çuxur, dərin çökək, dərinlik

Ğayit ə. غايط – nəcis

Ğəflət ə. غفلت – > qəflət, qafillik, xəbərsizlik

Ğəliz ə. غليظ – 1. yapışqanlı; 2. m. sıx; kəsif; 3. çətin, > qəliz

Ğəm avər ə.+f. غم آور – qəm gətirən, kədərləndirən, cansıxıcı

Ğəm fəza ə.+f. غم فزا – qəm artıran, qəm gətirən

Ğəmxaр ə.+f. غمخوار – sin. ğəmküsar; qəm dağıdan, təsəlli verən (yoldaş)

Ğəm pərvərdə ə.+f. غم پرورده – qəm-qüssədən, kədərdən bəslənmiş, yetişdirilmiş

Ğənimət ə. غنيمت – > qənimət; 1. müharibədə düşməndən alınan hər şey; 2. gözlənilmədən ələ keçən şey

Ğəra // Ğira ə. غرا – yapışdırmaq; yapışqan, kley

Ğəriq-i vərtə-i cəhl u zulm ə. غريق ورطه جهل و ظلم – cəhalət və zülm burulğanında batan

Ğərq ə. غرق – > qərq, suda batma, boğulma; *ğərq-i dəryay-i xun* – qan dəryasına batan, qan dəryasında boğulan

Ğəsəb ə. غصب – > qəsəb, zorla alma, güclə ələ keçirmə; tutma, istila etmə

Ğəyur ə. غيور – qeyrətli, çox çalışqan

Ğiza ə. غذا – qida

Ğülğül(ə) ə. غلغل – hay-küy, qışqırıq; *ğülğülə-i bang-i cərayid* – ≈ qəzetlərin (harayının) hay-küyü, qəzetlərin hay-küylü avazı

H

Hakəza ə. هكذا – beləcə, bu surətlə, bunun kimi

Haqq / Həqq ə. حق – doğru, gerçək; Allahu Təala (c.c.);

Haqqun-nas ə. حق الناس – insan(ların) haqqı, qul haqqı

Hala // Halən ə. حالا – hələ, hələlik; hal-hazırda, indi

Halat ə. حالات – “halət”lər, hallar, vəziyyətlər

Hali ə. حالى – xəbərdar, agah

Halonki ə.+f. حال انكه – halbuki, bir halda ki ...

Hamun f. هامون – çöl, səhra

Haşa və kəlla! ə. حاشا و كلا – Əsla! Heç vaxt! Ola bilməz!

Haziq ə. حاذق – bacarıqlı, mahir, usta

Heysiyyət ə. حيثيت – ləyaqət, mənlilik, nüfuz

Heyrət əngiz ə.+f. حيرت انگيز – heyrətə salan, təəccübləndirən, təəccüblü

Heyvani-natiq ə. حيوان ناطق – danışan canlı

Hədyan ə. هديان – həzəyan, sayıqlama; mənasız sözlər, cəfəngiyat

Həqarət ə. حقارت – alçaltma, aşağılama, saymazlıq

Həqir ə. حقير – dəyərsiz, alçaq tutulan, qədr-qiyəti olmayan; kiçik

Həqqa ə. حقا – Vallah! Allah haqqı!; doğrusu

Həlavət ə. حلاوت – şirinlik

Həlim ə. حليم – yumşaq xasiyyətli, mülayim, səbirli, dözümlü, çox mərhəmətli; (Allah (c.c.)-ın gözəl adlarından biri)

Həllal-i küll-i müşkilat ə. حلال كل مشكلات – bütün çətinliklərin həlledicisi

Həm f. هم –da / də, həmçinin; eyni, bir

Həm ağuş f. هم آغوش – qucaqlaşma, qucaq-qucağa; *həm ağuş-i türab* f+ə. – torpaqla qucaqlaşmış

Həmaqət ə. حماقت – axmaqlıq (əhməqlik), səfehlik, ağılsızlıq

Həmcivar f.+ə. همجوار – qonşu

Həmdəm f. همد – həyat yoldaşı; yaxın dost

Həm ‘əsr f.+ə. هم عصر – müasir, eyni əsrdə olan

Həmiyyət ə. حمیت – qeyrət, şərəf hissi; ruh yüksəkliyi

Həmkəlam f.+ə. همکلام – həmsöhbət, sözləri bir olan

Həm kuşış f. هم کوشش – səydaşlıq, birlikdə çalışma

Həml ə. حمل – 1. yük; yükləmə; 2. hamiləlik; 3. boynuna qoyma, isnad vermə; 4. həvalə etmə, aid etmə

Həmnişin f. همنشین – birgə oturub-duran, arxadaş, yoldaş

Həm sər f. هم سر – “bir başlı”, yoldaş

Hənzəban f. همزبان – eyni dildə danışan; m. dilbir, həmfikir

Həngam(ə) f. هنگام – 1. qovğa; yığnaq; döyüş meydanı; 2. zaman, vaxt, fəsil, mövsüm; *həngam-i vəsl-i yar* – yarla qovuşma zamanı

Hərarət ə. حرارت – istilik; qızdırma

Hərəm ə. حرم – qadağa, tabu; qadağan olunmuş yer; müqəddəs yer, ziya-rətqah; hərəmxana, saraylarda başqa kişilərin girməsi qadağan olunmuş, qadınların yaşadığı yer və s.

Hərfgir ə.+f. حرفگیر – “söz tutan”, hər işdə eyib axtaran, eyib tutan

Hərgiz f. هرگز – heç vaxt, heç bir zaman; əsla

Hərim ə. حريم – hörmətli, müqəddəs (yer); hərəm, həyət; yaxın adamların gedə biləcəyi məhrəm yer və s.

Həşəm ə. حشم – qulluqçu-nökərlər, məiyyət

Həvadisat ə. حوادث – “hadisə”lər

Həvass / Havass ə. حواس – “hiss”lər, duyğular; *həvassi-xəmsəi-zahiri* – zahiri beş duyğu

Həyat / Hayat ə. حیات – əhatəyə alınmış, çevrələnmiş, > həyət

Həzl(ə) ə. هزل / هزله – zarafatla sözlənən söz, zarafat, lağ

Hicab ə. حجاب – örtü; yaşmaq; örtünmə, yaşınma, gizlənmə; m. utanma

Hicr ə. هجر – hicran, ayrılıq, uzaq düşmə

Hilm ə. حلم – həlimlik, yumşaqlıq; güzəştə getmə, keçmə, göz yumma; dözmə, səbr etmə, təmkinli olma

Hilyə ə. حليه – bəzək, yaraşlıq, zinət

Himari-məhz ə. حمار محض – xalis eşşək

Himmət ə. هَمَّت – niyyət, məqsəd; qeyrət, səy, cəhd, çalışma, əmək; yük-sək düşüncə(lər)

Hitə ə. حَيْطَه – diqqət, oyanıqlıq, ayıqlıq, gözdə-qulaqda olmaq və s.

Hiyləi-şər'i ə. حِيلَةُ شَرْعِي – hiyləni qanuni (şəriətə uyğun) şəklə salma

Hoqqə ə. حَقَّة – kiçik girdə qutu

Hövz ə. حَوْض – > hovuz

Huşyar f. هَوْشِيَار – diqqətli, ağı başında

Hücrə ə. حَجْرَه – otaq(cıq); göz (arı pətəyində)

Hünər mənd ə.+f. هُنَر مَند – hünərli, bacarıqlı, bilikli

Hürr ə. حَر – azad, ixtiyarı öz əlində olan, kimsədən asılı olmayan

Hürriyyət ə. حُرِّيَّت – azadlıq, muxtariyyət, kimsədən asılı olmama

Hüveyda ə. هَوَيْدَا – bəlli, aşkar

X

Xab f. خواب – yuxu; *xab-i gəflət* f.+ə.– qəflət yuxusu; *xab-i cəhalət* f.+ə.– cəhalət yuxusu

Xah f. خواه – istər, istərsə (bağlayıcı)

Xahər f. خواهر – bacı

Xak f. خاک – torpaq, toz; *xakilə yeksan* – torpaqla bir, torpağa qarışmış

Xalə-‘əmmə ə. خَالَه عَمَّه – xala-bibi

Xali ə. خَالِي – 1. boş; 2. yiyəsiz, sahibsiz; 3. sərbəst

Xaliq ə. خَالِق – xəlq edən, Yaradan (Allah c.c.)

Xamuş f. خاموش – susan, dinməz, sakit

Xana / Xanə f. خانه – ev

Xar / Xər f. خَر / خَر – tikan

Xass ə. خَاص – xüsusi, özəl; ən yaxşı

Xass u ‘amm ə. خَاص و عَام – “xüsusi və ümumi”; böyükdən-kiçiyə hər kəs; xalq

Xeyl ə. خَيْل – 1. at; ilxı; 2. dəstə, taqım; yığın, toplu; 3. atlı, süvari dəstə

Xəcil ə. خَجَل – xəcalət çəkən; xəcalətli; utanan, sıxılan, utancaq

Xədəm ə. خَدَم – “xadim”lər, xidmət edənlər

Xədəng f. خَدَنَك – ox, tir

Xəlayiq / Xəlaiq ə. خَلَائِق – “xəliqə”lər, məxluqat, yaradılmışlar

Xər f. خر – eşşək, uzunqulaq

Xərgah f. خرگاه – çadır, alaçıq

Xətərə ə. خطرە – fikir, düşüncə, qayğı; qorxu, təhlükə

Xətm ə. ختم – xitam vermə, sonlandırma, bitirmə

Xəvass ə. خواص – “xass(ə)”lər, xüsusiyyətlər

Xəvatir ə. خواطر – “xatirələr”, xatirdə qalmış şeylər; yaddaş

Xiclət ə. خجلت – xəcalət, utanc, utanma

Xidiv ə. خديو – 1. vəzir; vali; 2. Osmanlı imperiyası dövründə Misir valisinə verilən ad

Xilaf ə. خلاف – zidd, qarşı, əks; *xilaf-i qanun* – qanunun əksi, qanuna zidd

Xilqət ə. خلقت – yaradılış

Xirə f. خيره – bulanıq; heyrət(lənmiş), heyran, çaşqın, mat

Xoşgüvar f. خوشگوار – ləzzətli, dadlı; asan həzm olunan yeməli və ya içməli şey

Xub f. خوب – yaxşı, gözəl, göyçək

Xud / xod f. خود – öz(ü)

Xudanəkərdə f. خدانگردد – “Allah eləməmiş!”, Allah eləməsin! Allah göstərməsin! Allah qorusun!

Xuddar f. خوددار – özünü qoruyan; ehtiyatlı, təmkinli

Xudrai f.+ə. خودرائی – özünü görən, özünü sevən; məncil (xudbin, egoist)

Xudra nəmidanəm f. خودرا نمیدانم – özümü bilmirəm / tanımıram

Xudrə’y f.+ə. خودرایی – öz bildiyini edən, öz rəyi ilə iş görən

Xudsər f. خودسر – özbaşına

Xukər(i) / Xugər f. خوگر – tiryəki çəkilməmiş xaşxaş qabığından alınan yuxugətirici dərman

Xunabə f. خونابه – qanlı su; m. qanlı göz yaşı

Xun əfşan f. خون افشان – qan səpən, qan saçan

Xunək f. خنک – sərin

Xunin dil f. خونین دل – “qanlı ürək”, ürəyi qan olmuş

Xunriz f. خون ریز – qantökən

Xurşid f. خورشید – Günəş

Xüftə f. خفته – yatmış, yuxulamış

Xüləfa ə. خلفاء – “xəlifə”lər, ardıcılar, davamçılar

Xüm f. خم – küp; badəi- xüm nişin – küpdəki (“küpdə oturan”) şərab

Xüms ə. خمس – beşdə bir; gəlirin beşdə biri miqdarında seyidlərə verilən dini vergi, seyidməli

Xuram / Xüram f. خرام – 1. əda ilə yerimə / hərəkət etmə; 2. muştuluq, müjdə, gözaydınlığı; 3. sevinc, şadlıq; 4. qonaqlıq, ziyafət

Xurd / Xürd f. خرد – xırda, kiçik, balaca

Xurd / Xord f. خورد – yemə, yeyinti

Xürrəm ə. خرم – sevimli; təravətli, təzə-tər

Xüşkə f. خشکە – quruluq

İ

İ'anə ə. اعانه – kömək, yardım

İbraz ə. ابراز – büruzə vermə, üzə çıxarma, aşkar etmə, bəyan etmə, göstərmə

İbrət ə. عبرت – pis işdən, başqasının səhv(lər)indən alınan dərs; öyüd

İbtida ə. ابتداء – başlanğıc

İbtihac ə. ابتهاج – fərəh, sevinc, şadlıq

İcab ə. ايجاب – lüzum, ehtiyac, zərurət

İctima' ə. اجتماع – bir yerə toplaşma, yığışma; bir məclis və ya heyətin bir yerə toplanması

İctinab ə. اجتناب – çəkinmə, saqınma

İftiraq ə. افتراق – ayrılıq, ayrılma, dağılma, dağınıqlıq, pərakəndəlik

İğmaz ə. اغماض – nəyəsə göz yumma, özünü görməməzliyə qoyma

İxbar ə. اخبار – xəbər vermə, bildirmə

İxlas ə. اخلاص – 1. əsl sevgi, təmiz məhəbbət; 2. səmimiyyət, doğruluq; 3. ürəyi təmizlik, sədaqət; 4. xilas etmə; 5. bitirmə, qurtarma

İxlasmənd ə.+f. اخلاص مند – sadıq, sədaqətli, vəfalı

İxlas-ı varidat ə. اخلاص واردات – düşüncələrin səmimiyyəti

İxtar ə. اخطار – xatırlatma; bildirmə; bildiriş, xəbərdarlıq

İxtilaf ə. اختلاف – uyuşmama, düz gəlməmə, qarşı olma, ziddiyyət

İktisab ə. اكتساب – kəsb etmə, qazanma, əldə etmə, yiyələnmə; *iktisab-i 'elm* – elm əldə etmə

İqamə-i də'va ə. اقامة دعوى – iddia qaldırma, tələb irəli sürmə

İqaz ə. ايقاظ – oyatma, ayıl(t)ma; m. qəflətdən ayıl(t)ma, gözünü açma

İqbal ə. اقبال – bəxt, tale; gələcək

İqdam ə. اقدام – qədəm (ayaq) qoymaq, bir işə başlama, addım atmaq

İqrar ə. اقرار – qərarlaş(dır)ma, yerləş(dir)mə; demə, söyləmə, ifadə etmə; təsdiq etmə, qəbul etmə, boynuna alma, etiraf etmə; təsdiq, etiraf

İqtiza' ə. اقتضا – lazım olma; gərək, ehtiyac; tələb

İləx ə. الخ – “*ilə axər*” / “*ilə axirihi*” ifadəsinin qısaldılmışı; ... və başqa(ları), ... və sair

İlla ə. إلا – -dən başqa, -dən savayı

İllət ə. علت – 1. xəstəlik, naxoşluq; 2. qüsurlar, əskiklik, nöqsan və s.

İltifat ə. التفات – çevrilib baxma, dönüb baxma; etina, lütfkarlıq, mehribanlıq

İltimas ə. التماس – xahiş, rica

İlزام ə. الزام – məcbur etmə

İn f. اين – bu

İnan ə. عنان – cilov, yüyən; *həm* ‘*inan* – “yüyən yoldaşı”; yanaşı gedən iki süvaridən hər biri

İnbisat ə. انبساط – 1. genişlənmə, böyümə; 2. şərh olunma, izah edilmə; 3. sevinmə

İnd ə. عند – yan; -da / -də, ... yanında, ... yaxınında

İnfaq ə. انفاق – sərf etmə, xərcləmə; yardım

İnqiyad ə. انقياد – boyun əymə, itaət etmə, tabe olma

İnşa' ə. انشاء – 1. meydana çıxartma, qurma; 2. qələmə alma, yazma // yazı

İntibah ə. انتباه – oyan(dır)ma

İntixab ə. انتخاب – seçmə, seçilmə

İntiqad ə. انتقاد – tənqid etmə, qınama

İntiqal ə. انتقال – nəql etmə, öt(ür)mə, keç(ir)mə; keçid və s.

İntişar ə. انتشار – çoxalıb yayılma; dağılma; şöhrətlənmə

İrşad ə. ارشاد – doğru yol göstərmə, doğru yola sövq etmə

İsalən ə. ايصالاً – çat(dır)ma, yet(ir)mə baxımından

İslah ə. اصلاح – (nöqsan və qüsurları) düzəltmə, yaxşılaşdırma

İstə'cilu ə. استعجلوا – tələsin! (II şəxs cəm əmr)

İstibdad ə. استبداد – zülm, mütləqiyyət

İsti'cal // **İste'cal** ə. استعجال – tələs(dir)mə, tələsik iş gör(dür)mə

İstid'a ə. استدعا – yalvarıb-istəmə, bir şey istəmə, xahiş etmə

İstiqbal ə. استقبال – gələcək, gələcək zaman; qarşılaşma, uğrama

İstiqlal ə. استقلال – ixtiyarı əlində olma, heç kəsə tabe olmama; müstəqillik

İstima ə. استماع – dinləmə, qulaq asma

İsti‘mal // İste‘mal ə. استعمال – əməl olunma; işlənmə, işlətmə

İstimdad ə. استمداد – yardım istəmə

İştibah ə. اشتباه – şübhələnmə; bənzə(t)mə, oxşa(t)ma; səhv, yanlışlıq

İştiaq ə. اشتياق – çox arzu etmə, çox istəmə

İttifaq ə. اتفاق – birləşmə, birlik; anlaşıma, sözləşmə; təsadüf

İttixaz ə. اتخاذ – əxz etmə, alma, götürmə, əldə etmə; mənimsəmə, qavrama

İttila ə. اطلاع – agah olma, xəbərdar olma; xəbər

İttila‘at ə. اطلاعات – “ittila”lar

İzafə ə. اضافه – artırma, həddən artıq çoxaltma; artıq, əlavə

İzalə ə. ازالة – ayırma; uzaqlaşdırma

İzdiyə ə. ازد ياد – artım, artma; artırma, əlavə

‘İzz ə. عَزَّ – izzət, ləyaqət

‘İzzət ə. عَزَّت – qədir, qiymət, dəyər, şan, əzizlik, hörmət

J

Jəng f. جنگ – pas, paxır; qırıxıqlıq və s.

Jülidə f. ژولیده – saçları qarışıq, daranmamış olan; *julidetər əz məqal-e hal-e Məcnun* – Məcnun(un) halının bəyanından daha qarışıq

K

Kabus ə. كابوس – sıxıntı, ağırlıq; qarabasma, qorxulu yuxu

Kahil ə. كاهل – ağırtərpənən, astagəl, tənbel, > kahıl

Kanun ə. كانون – 1. odqabı, manqal; soba; 2. süryani təqvimində ay adı

Kar f. کار – iş, əməl; yarar, fayda, qazanc; təsir; peşə, sənət

Kardan f. کار دان – iş bilən, iş anlayan / işdən başı çıxan

Karkün f. کار کن – əlindən iş gələn, bacarıqlı

Key f. کی – 1. nə vaxt? haçan?; 2. əsasən şeirdə “ki ey” birləşməsinin qısaldılmış forması; 3. şah, padşah; qəhrəman, igid

Keyl ə. کيل – dənəvər şeyləri ölçmək üçün qab; dağar

Kəffarə ə. كفارة – günahın bağışlanması üçün dini “əziyyət” (uzunmüddətli ibadət, oruc və s.); dini cərimə

Kəh / Kah f. كاه / كه – saman

Kəhistan f. كهستان – samanlıq

Kələf ə. كلف – ip yumağı

Kəlisə ə. كلسا – kilsə (xristianların ibadət evi)

Kəm f. كم – əskik, yarımçıq, az; pis; *kəm e'tina* f.+ə. – az etinə göstərən, etinasız, diqqətsiz, saymaz; *kəm məhəll* f.+ə. – məhəl qoymayan, əhəmiyyət verməyən; etinasız

Kəma hu(və) ə. كما هو – onun kimi, necə ki var

Kəmənd f. كمند – ovda və ya sürüdə heyvanları, döyüşdə isə düşməni tutmaq üçün uzaqdan atılan ucu ilməkli uzun ip; *Kəməndi-‘ədu gir* – düşməni tutan kəmənd

Kərahət ə. كراهت – ikrah hissi, iyrənmə, bəyənməmə

Kəramət ə. كرامت – əzizləmə, hörmət; m. xariqüladə hal, möcüzə

Kərd f. كرد – görülmüş iş, əməl; lək, əkilmiş tarla; meşənin qırılmaq üçün ayrılmış hissəsi

Kərəm ə. كرم – alicənablıq, cəmərdlik; bağışlama

Kəsəlat ə. كسالت – süstlük, yorğunluq, kefsizlik

Kəsb ə. كسب – qazanmaq, əldə etmə

Kəsəbə ə. كسبه – “kasıb”lar, fəqirlər, yoxsullar

Kəsif ə. كثيف – sıx, qalın, yoğun, qatı; şəffaf olmayan; natəmiz

Kəsir ə. كسر – 1. sındırma, qırma; 2. pozma, xələl gətirmə; 3. yarımçıq, natamam, kəsir

Kəsərət ə. كثرث – çoxluq, bolluq; *kəsərət-i əmval* – malların çoxluğu

Kətun ə. كتون – sirr saxlamağı bacaran, ağzıbütöv

Kəyasət ə. كياست – uzaqgörənlik; gözüaçıqlıq

Kəza ə. كذا – bunun kimi, beləcə, həmçinin

Kift f. كيفت – sifilis (xəstəlik)

Kinayə ə. كناية – 1. bir mənanı düzünə deyil, dolayısı ilə ifadə edən söz; 2. tənəli, toxunan söz; 3. ədəb.: metafora (bədi köçürmə)

Kirdkar f. كردكار – Yaradan, Allah (c.c.)

Kisə-i dövlət f.+ə. كيسه دولت – var-dövlət kisəsi / torbası

Kisəi-pürzər f. کیسه پر زر – qızıl dolu kisə / torba

Kisvə ə. كسوه – paltar, üst-baş, qiyafə

Kövn ə. كون – var olma; varlıq, mövcudiyyət

Kövneyn ə. كونين – iki aləm

Kuh f. گوه – çox hündür yer, dağ

Kuhistan f. کوهستان – dağlıq

Kuşış f. کوشش – çalışma, səy etmə

Kuy f. کوی – 1. hara, harada; 2. hansı; 3. səmt, tərəf, istiqamət

Küdurət ə. کدورت – 1. bulanıqlıq, tutqunluq; 2. kədər, qəm

Küllü ə. کلی – çoxlu, bol

Künyə ə. کنیه – ərəblərdə “əbu” (... atası), “ibn” (... oğlu), “ümm” (... anası) kimi sözlərlə başlanan ləqəb

Kərnuş / Kürnuş f. کرنوش – əlini sinəsinə qoyub kiminsə qarşısında baş əymə, təzim

Kutub / Kütüb ə. کتب – “kitab”lar; *kutub xanə* ə.+f. – “kitablar evi”, kitabxana

Künd f. کند – I küt, kəsərsiz; II // kündə: 1. dustaqların ayağına vurulan bənd, bağ; 2. yaymaq üçün yumurlanmış xəmir parçası

Küsür ə. کسور – “kəsir”lər

Kütah bin f. کوتاه بین – dargörüşlü, uzağı görməyən

Q

Qab-i qövseyn ə. قاب قوسین – iki yay / kaman arası; m. iki qaş arası; bir qarışıqlıq məsafədə, bir addımlığında olma

Qabilə ə. قابله – mamaça

Qaim ə. قائم – ayaq üstə dik duran, dayanan

Qalib ə. قالب – > qəlib, ölçü

Qare' ə. قارئ – oxuyan, oxucu (kitab, qəzet və s.)

Qazi / Qazı ə. قاضی – şəriət məhkəməsinin hakimi, şəriət hökmlərini yerinə yetirən

Qəbalə ə. قبالة – qəbz; sənəd

Qəl' ə. قلع – sökme, çəkib çıxartma

Qəlbəğah ə.+f. قلبگاه – ürək, könül; mərkəz, ordunun ortası

Qəllaş ə. قلاش – dərbədən, avara; kefcil, ömrünü meyhanada keçirən; ədəbsiz, həyasız; hiyləgər

Qərardad ə.+f. قرار داد – sərəncam, hökm

Qərin ə. قرين – 1. arxadaş, həmdəm; hökmdara yaxın olan; 2. oxşar, tay; yoldaş

Qəryə ə. قريه – kənd

Qəsavət ə. قساوت – “qəsvət”lər, sərtliklər; can sıxıntıları

Qət‘ ə. قطع – kəsmə, ayırma, üzmə, qırma; başa vurmaq, sona çatdırmaq; *qət‘-i ülfət* – ünsiyyətin // görüşmənin // dostluğun kəsilməsi; *qət‘-i rah* – yol qət etmək, yol getmək

Qət‘ən ə. قطعاً – qəti şəkildə, kəskin surətdə

Qəvi(yy) ə. قوی – qüvvətli, güclü, möhkəm

Qəzavət ə. قضاوت – qazılıq; qazı idarəsi

Qiraət xanə ə.+f. قرائت خانه – oxu(ma) evi

Qissə ə. قصه – hekayə; əhvalat, hadisə

Qit‘ə ə. قطعه – 1. hissə, parça; 2. ölkə, məmləkət; 3. Yer kürəsinin bölündüyü 6 ən böyük qurudan hər biri; 4. iki beytdən ibarət şeir

Qiyam ə. قيام – ayağa qalxma, durma; ayaq üstə durma, dayanma; bir işə başlama

Qövl ə. قول – söz

Qövm ə. قوم – qan bağı olan insanlar, > qohum, nəsil, tayfa

Qundağpuş t.+f. قونداغپوش – qundaq geyinmiş, qundağa bürünmüş, qundağlanmış

Qülub ə. قلوب – “qəlb”lər, ürəklər

Qürb ə. قرب – yaxınlıq, yaxın olma

Qüvvə-i basirə ə. قوۃ باصره – görmə gücü

Qüvvə-i sami‘ə ə. قوۃ سامعه – eşitmə gücü

Qüvvə-i şammə ə. قوۃ شامه – iybilmə gücü

Qüvvə-i zaiqə ə. قوۃ ذائقيه – dadbilmə gücü

Qüvvə-i lamisə ə. قوۃ لامسه – toxunma gücü / duyğusu

L

Laməkan ə. لامكان – məkansız, yeri-yurdu olmayan

Lat لات – 1. ə. İslamiyyətdən əvvəl ərəblərin sitayiş etdikləri bütəldən birinin adı; 2. f. a) fəqir, yoxsul, səfil, lüt; b) şahmatda: şahın tək qalması

Leyli-yəlda ə. ليل يلدأ – ilin ən uzun gecəsi: dekabrın 21-dən 22-nə keçən gecə

Ləb f. لب – dodaq

Ləcac ə. لجاج – tərslik, inadkarlıq

Ləfzən ə. لفظاً – hərfbəhərf, hərfən, eynən; tam mənasında

Ləğv ə. لغو – 1. boş söz, yaramaz söz; səhv, yanılma; 2. yox etmə, aradan qaldırma

Ləhzə ə. لحظة – bir baxış, bir nəzər; an

Lə'n ə. لعن – qarğama, qarğıs; lənət

Ləng f. لنگ – axsaq, topal; durma, dayanma; gecikmə

Ləşkər f. لشكر – qoşun, ordu

Lətif ə. لطيف – mülayim; zərif; incə, nazik və s.

Libas-i səfər ə. لباس سفر – səfər libası, yol paltarı

Lifafə ə. لفافه – sarğı; boğça; örtük

Lisan ə. لسان – dil

Liva-yi zəfər ə. لواي ظفر – zəfər bayrağı

Lö'bət / Lu'bət ə. لعبت – oyuncaq // gəlincik; m. gözəl

Lö'ləi-lə'la ə. لؤلؤ لآلاء – parlaq, cilalanmış inci

Lü'ab ə. لعاب – ağız suyu, selik

M

Mabeyn ə. ما بين – ara, aralıq

Mabəd ə. ما بعد – sonrası, davam(ı), ard(ı), qalan hissəs(i)

Madam-ul-həyat ə. مادام الحيات – həyat davam etdiyi müddətcə, həyat boyu, yaşadıqca, ömürlük

Madər f. مادر – ana

Mah / Məh f. ماه / مه – Ay

Mah mənzər // Məh mənzər f.+ə. ماه منظر // مه منظر – Ay görünüşlü, Aya bənzər

Mahru f. ماهرو – ayüzlü

Maməza ə. ما مضى – keçmiş, olub-keçən

Manənd f. مانند – oxşar, bənzər, tay, kimi

Masiva ə. ماسوا – 1. ... başqa, özgə, savayı; 2. müstəsna; müstəsna olaraq

Mayil ə. مایل – meyl edən, əyilən; istəyən, sevən; düşkün, mübtəla

Mehrab ə. محراب – 1. məscidin qiblə tərəfindəki divarda oyuq; 2. qiblə; 3. m. ibadət olunan (obyekt); 4. m. sevgilinin qaş(lar)ı;

Meyküsar f. میکسار – şərab içən

Meyyit ə. ميت – > meyt, ölü, ölü cəsədi

Məbad / Məbada f. مبادا / مباد – Olmaya! Çəkin! Nəbada!

Məbhut ə. مبهوت – mat, heyran, döyükmüş

Mə‘bud ə. معبود – ibadət olunan; Allah (c.c.)

Məb‘us ə. مبعوث – göndərilmiş, elçi; təmsilçi; vəkil

Məccani ə. مجاني – pulsuz, müftə, havayı, qarşılıqsız

Məccanən ə. مجاناً – pulsuz olaraq, havayı

Məclis-i məb‘usan ə. مجلس مبعوثان – millət vəkilləri məclisi, deputatlar məclisi

Məcnun sifət ə. مجنون صفت – Məcnun kimi; dəlicəsinə

Məcus f. مجوس – muğ, zərdüştü, atəşpərəst, kahin

Mədar ə. مدار – mərkəz; orbit; ox, mehvər; çıxış nöqtəsi; dairə, çevrə; özül, təməl; obyekt, səbəb və s.

Mədar-i məs‘ədat ə. مدار مسعادات – xoşbəxtlik səbəbi, səadətler mənbəyi

Mədaris ə. مدارس – “mədrəsə”lər, dərs keçilən yerlər, məktəblər

Mədaris-i əğniya ə. مدارس اغنيا – zəngin(lər) məktəb(lər)i

Məddah ə. مداح – öyən, mədh edən, tərifləyən, tərif yazan

Mədəd ə. مدد – kömək, yardım

Mədhuş ə. مدهوش – dəhşətə gəlmiş, qorxmuş

Məğz ə. مغز – 1. beyin; m. ağıl; 2. ilik; 3. iç, ləpə; 4. qayə

Məhabət ə. مهابت – 1. qorxu, çəkinmə; qorxub susma, qorxudan danışa bilməmə; 2. dəhşətli; 3. əzəmətli, vüqarlı

Məhbus ə. محبوس – həbs olunmuş, dutsaq

- Məh cəbin** f.+ə. مه جبين – ay alınlı, ay qabaqlı, alnı ay kimi parlaq
- Məhəll** ə. محل – yer, məkan, məqam; m. diqqət, etina
- Məhsus** ə. محسوب – 1. hesablanmış, hesaba alınmış, hesab olunmuş / olunan, sayılmış, sayılan; 2. dəyərli, istəkli
- Məhsusat** ə. محسوسات – “məhsus”lar: hiss olunanlar / edilənlər; beş duyğu üzvündən biri ilə duyulanlar
- Məh təl‘ət** f.+ə. مه طلعت – ayüzlü; göyçək
- Məhzər** ə. محضر – hüzur yeri, hazır olma yeri
- Məhzun** ə. محزون – hüznü, kədərli, qəmli
- Məxluqat** ə. مخلوقات – “məxluq”lar: xəlq olunmuşlar, yaradılmışlar
- Məxlut** ə. مخلوط – qarışıq, başqa şeylə qarışmış; xəlitə
- Məxrub** ə. مخروب – xarab edilmiş, dağıdılmış
- Mə‘işət** ə. معيشت – yaşayış; dolanacaq
- Məkr** ə. مكر – aldatma, kələk, hiylə
- Məktubat** ə. مکتوبات – “məktub”lar, yazılmışlar
- Mə‘kus** ə. معكوس – 1. əks, tərsinə dönmüş, başaşağı çevrilmiş; 2. əks olunmuş, hansısa maneəyə dəyib geri dönmə
- Məqal** ə. مقال – söz söyləmə, söhbət; mövzu; atalar sözü, məsəl
- Məqsud-i dü ‘aləm** ə.+f.+ə. مقصود دو عالم – iki aləmin məqsədi, niyyəti
- Mələk mənzər** ə. ملك منظر – mələk görünüşü
- Məmat** ə. ممات – ölüm
- Mən‘** ə. منع – mane olma, qadağa, əngəl qoyma
- Mənazil** ə. منازل – “mənzil”lər, düşərgələr, oturacaq yerlər və s.
- Mənfə‘ət bərdar** ə.+f. منفعت بردار – mənfəət götürən, faydalanan
- Mənfəz** ə. منفذ – dəlik, deşik, oyuc // ağız; kanal; dar dərə
- Mənhus** ə. منحوس – nəhs, uğursuz
- Mənşur** ə. منشور – nəşr olunmuş; yayılmış; fərman; nizamnamə
- Mənzələ(t)** ə. منزله – dərəcə
- Mənzur** ə. منظور – nəzərdə tutulmuş
- Mərahimi-bikəran** ə.+f. مراحم بیگران – hədsiz mərhəmətlər
- Məram** ə. مرام – istək, niyyət
- Mərarət** ə. مرارت – acılıq, dilxorluq; əziyyət
- Mə‘rəkə** ə. معركة – dava meydanı; dava, döyüş; qalmaqal
- Məraz** ə. مرض – xəstəlik

Mərgzar ə.+f. مرغزار – çəmənlik

Mərkəb ə. مركب – minik (üzərinə minilən heyvan)

Məsəleh ə. مصالح – “məsləhət”lər, fayda, xeyir; alət, cihaz, nəzarət; tövsiyələr, göstərişlər, təkliflər

Məsəmmat ə. مسامات – “məsamm”lar, məsamələr, dəridəki kiçik dəliklər

Məs‘ədət ə. مسعدة – səadət, xoşbəxtlik, bəxtiyarlıq; məs‘ud olma

Məs‘ədat ə. مسعدات – “məs‘ədət”lər

Məsnəd ə. مسند – dayaq; taxt; yüksək vəzifə

Məsra ə. مسرى – yoluxucu (xəstəlik)

Məst f. مست – sərxoş, kefli; *məst-i şərab* f.+ə. – içki sərxoşu

Məstur ə. مستور – örtülü

Məs‘ud(iyyət) ə. مسعوديت – xoşbəxt(lik), bəxtəvər(lik), səadət

Məs‘ul ə. مسئول – sual olunan, soruşulan; cavabdeh

Mə‘şər ə. معشر – cəmiyyət, camaat, tayfa, qəbilə, xalq, toplum; *mə‘şər-ul-İslam* – İslam cəmiyyəti

Məşğul-i zimmə ə. مشغول ذمه – başqasına aid olan bir şeyi mənimsəmə, zorla yiyələnmə

Məşriqi ə. مشرقى – Günəşin doğduğu yerə aid; şərqli

Məşrutə ə. مشروطه – şərtlənmiş, şərtli, şərtə bağlı; konstitusiya

Məşrutiyyət ə. مشروطيت – məşrutəçilik; konstitusiya tərəfdarı olma; *məşrutiyyəi-kamilə* – kamil, mükəmməl (tam, bitkin) məşrutiyyət; parlamentarizm; *məşrutiyyəi-naqisə* – naqis, nöqsanlı (natamam, əskik) məşrutiyyət

Məşşatə ə. مشاطه – işi saç daramaq olan qadın, xanımların saçlarını darayan, bəzəyən qadın, bəzəkçi

Məta‘ ə. متاع – > mətah / matağ; mal, varlıq; hər gün istifadə olunan, gərək, ehtiyac, lazımlı; əyləncə və s.

Mətalib ə. مطالب – “mətləb”lər

Mə’va ə. مأوى – məskən, mənzil, yurd; ölkə, diyar, məmləkət

Məvadd ə. مواد – “maddə”lər

Məvalid-ül-humuz ə. موالد الحموض – “turşuluğun doğulma yeri” / oksigen (lüğətlərdə: **Müvəllid-ül-humuzə** ə. مولد الحموضه – “turşuluq doğuran”)

Mə’yub ə. معيوب – eybli, qüsurlu; şikəst

- Mə'yus** ə. مایوس – “yas”lı, ümitsizliyə uğramış, ümidi boşa çıxmış, ümidini itirmiş; ümitsiz
- Məzaq** ə. مذاق – zövq, dad, ləzzət
- Məzhəb** ə. مذهب – gedilən yol, bir düşüncə arxasınca getmə; din, məslək
- Məzkur** ə. مذكور – deyilmiş, söylənmiş, adı çəkilmiş, xatırlanmış
- Məzlum** ə. مظلوم – zülm olunmuş, zülmə uğrayan
- Məzrə'ət** ə. مزرعة – əkin yeri, tarla
- Mə'zun** ə. مأذون – iznli, izn / icazə verilmiş
- Mihnət** ə. محنت – > möhnət, çətinlik, zəhmət, əziyyət; dərd-qəm
- Miknət** ə. مکنّت – bacarıq, iqtidar; dövlət
- Minnət güzar** ə.+f. منت گذار – “minnət qoyan”; minnətdar
- Misl** ə. مثل – bənzər, oxşar; kimi
- Mişgbar** f. مشگبار – mişk saçan, ətir saçan
- Miyan** f. میان – ara, aralıq, orta
- Mizac // Məzac** ə. مزاج – xasiyyət, təbiət; səhhət, sağlamlıq; kef
- Mö'ciz nüma** ə. معجز نما – möcüzə göstərən
- Mö'min** ə. مؤمن – iman etmiş, imanlı
- Mö'tad** ə. معتاد – adət olunmuş, alışmış
- Mö'təbər** ə. معتبر – etibarlı, inanılmış; inandırıcı
- Mö'tədil** ə. معتدل – orta, mülayim; mütənasib
- Mö'təməd** ə. معتمد – etimad edilən, güvənilən
- Mövquf** ə. موقوف – 1. vəqf olunmuş, bağışlanmış; 2. tutulmuş; 3. bağlı, asılı; 4. dayandırılmış, təxirə salınmış
- Mövqufat** ə. موقوفات – “mövquf”lar, vəqf olunmuş şeylər, xeyriyyə məqsədli, yardım üçün ayrılmış mal-mülk və s.
- Mövlud** ə. مولود – doğulmuş; körpə; *mövludi-məs'ud* – xoşbəxt doğulmuş
- Mövrusi** ə. موروٹی – miras qalmış, irsi
- Mövt** ə. موت – ölüm
- Mövzun** ə. موزون – vəznli, ölçülü; biçimli
- Mu** f. مو – saç, tel
- Mucəb // Mucib** ə. موجب – vacib olmuş, labüd, zəruri, məcburi // məcbur edən, səbəb olan; ehtiyac, tələb
- Muxtar** ə. مختار – ixtiyarı əlində olan, imtiyazlı, müstəqil
- Mübtədi** ə. مبتدی – başlayan; ilk, ibtidai

- Mübtəla** ə. مبتلا – giriftar, düçar; m. aşiq, vurulmuş
- Mücadilə** ə. مجادله – cidal etmə, çarpışma, vuruşma; mübarizə
- Mücahidə** ə. مجاهده – çalışma, səy etmə; din yolunda vuruşma, cihad etmə
- Mücavir** ə. مجاور – yaxın, qonşu
- Müdam** ə. مدام – daima, hər zaman, davamlı
- Müdəbbir** ə. مدبر – tədbir görən, düzüb-qoşan; uzaqqörən
- Müəbbəd** ə. مؤبد – əbədi, sonsuz; həmişəlik; ömür boyu (davam edən hal)
- Mü‘əlla** ə. معلی – yüksək, uca, ali
- Müəssis** ə. مؤسس – təsis edən, quran, bina edən
- Müəyyəd** ə. مؤيد – yedirilmiş, sağlam
- Mü‘əzzəm** ə. معظم – əzəmətli, böyük, iri, ağır
- Müfəssəl** ə. مفصل – təfsilatlı, ətraflı
- Müfəssələn** ə. مفصلاً – təfsilatlı, ətraflıca
- Müfsidanə** ə. مفسدانه – müfsid kimi, fəsad törədircəsinə, fəsadçılıqla
- Müfti** ə. مفتى – fitva verən, şəriət, hüquq məsələləri üzrə fitva verməyə ixtiyarı olan yüksək vəzifəli ruhani; sünnilərin dini işlərinə rəhbərlik edən ruhani
- Müğayir** ə. مغاير – başqa cür olan, uyğun gəlməyən, zidd, əks, müxalif
- Mühəmməm** ə. مهمم – mühim, vacib
- Mühərrir** ə. محرر – yazan, yazıçı; redaktor
- Mühəssəl-ül-kəlam** ə. محصل الكلام – xülasə, nəticə olaraq, ümumilikdə
- Mühəvvəl** ə. محول – həvalə edilmiş, öhdəsinə verilmiş, tapşırılmış
- Mühəyya** ə. مهيا – hazırlanmış, tədarük edilmiş
- Mühlik** ə. مهلك – həlak edən, yox edən; təhlükəli, ölümcül
- Müxtəsərən** ə. مختصراً – müxtəsər olaraq, qısaca
- Müxtəss** ə. مختص – məxsus, yalnız bir adama və ya bir şeyə xas olan
- Mükəlimə** ə. مكالمه – danışmaq, söhbət, dialoq
- Mükəddər** ə. مكدّر – kədərlənmiş, darıxmış
- Mükəlləf** ə. مكلف – məsul, cavabdeh, borclu
- Mükərrəm** ə. مكرم – kərəm sahibi, əliaçıq, səxavətli, cəmərd
- Müqabilə** ə. مقابله – qarşılıq, uyğunluq; qarşılaşma, qarşı gəlmə; qarşılıqlı oturub bir-birinin oxuduqlarını dinləmə və səhvini düzəltmə
- Müqatələ** ə. مقاتله – bir-birini qətl etmə // öldürmə
- Müqəddəm** ə. مقدم – əvvəl; əvvəl gələn, öndə olan

- Müqərrəb** ə. مقرب – yaxınlaşmış, yaxın
- Müqtədir** ə. مقتدر – qüdrətli, gücü yetən; bacarıqlı
- Mülazim** ə. ملازم – ayrılmaz, ayrılmayan, buraxmayan; yoldaşlıq edən
- Mülhəq** ə. ملحق – ilhaq edilmiş, artırılmış, qoşulmuş; asılı, bağlı, tabe
- Mültəfit** ə. ملتفت – iltifat edən, iltifatlı; dönüb baxan, diqqət göstərən
- Mülukanə** ə. ملوكانه – məliklər kimi, məliklərə layiq
- Mümani‘ət** ə. ممانعت – maneçilik, əngəl törətmə
- Mümtaz** ə. ممتاز – ayrılmış, seçilmiş, seçkin; imtiyazlı;
- Münasibat** ə. مناسبات – “münasibət”lər
- Münəccim** ə. منجم – ulduzlar sirrini bilən / astroloq
- Mün‘əqid** ə. منعقد – bağlanmış (saziş, müqavilə); baş tutmuş (iclas və b.)
- Münəvvər** ə. منور – nurlu
- Münfərid** ə. منفرد – tək, təkbaşına, yalnız
- Mühəsir** ə. محاصر – 1. hasarlanmış; 2. yalnız bir şeyə və ya bir kəsə həsr edilmiş
- Mün‘im** ə. منعم – nemət verən, əliaçıq, səxavətli; dövlətli, varlı
- Müntəzəm** ə. منتظم – nizama salınmış, sıraya düzülmüş; düzgün
- Müntəzir** ə. منتظر – intizarda olan, gözləyən
- Mürə‘ət** ə. مراعت – diqqət, ehtimam, qayğı; riayət etmə; gözləmə
- Mürəbbə‘at** ə. مربعات – dördlülklər; ədəbiyyatda: hər bəndi dörd misra-dan ibarət şeirlər
- Mürəbbi** ə. مربى – tərbiyəçi
- Mürəssə‘** ə. مرصع – qiymətli qaş-daşla (cəvahiratla) bəzədilmiş
- Mürğ** f. مرغ – quş; *mürğ-i Qaf* – Qaf (dağı) quşu
- Mürşid** ə. مرشد – yol göstərən, təriqət başçısı
- Mürtəkb** ə. مرتكب – yaramaz işlər görən; günah, cinayət işləmiş
- Mürüvvət** ə. مروءت – mərdlik, kişilik; insaniyyət, mərhəmət
- Müsadimə** ə. مصادمه – toqquşma, çarpışma
- Müsə‘idə** ə. مساعده – 1. yardım, kömək; 2. izn, icazə
- Müsəmirə** ə. مسامره – 1. axşam yığıncağı; 2. gecə söhbəti; 3. açıq mühazirə; 4. konsert
- Müsəviyyət** ə. مساويت – bərabərlik, eynilik
- Müsəffa** ə. مصفا – saflaşdırılmış, süzülmüş; saf, qatışıqı olmayan; *dövri-müsəffa* – saf dövr

- Müsəxxər** ə. مسخر – zəbt olunmuş, tutulmuş
- Müsəlla** ə. مصلا – 1. qız(dırıl)mış; 2. namaz qılınan yer
- Müsəlləh** ə. مسلح – silahlanmış, yaraqlanmış; silahlı, yaraqlı-yasaqlı
- Müsəlli** ə. مصلی – namazqılan
- Müşəf** ə. مصحف – səhifələnmiş, səhifəli; lülə halında bükülmüş yazılı kağız; Qurani-Kərimin adlarından biri
- Müsinn** ə. مسن – yaşlı, yaşa dolmuş
- Müstəbidanə** ə.+f. مستبدانه – müstəbidcəsinə, zalımcasına
- Müstəğrəq** ə. مستغرق – qərq olmuş, suda batmış
- Müstəğrəq-i xüdarət** ə. مستغرق خدارت – keylikdə, hissizlikdə batmış
- Müstəhsən** ə. مستحسن – xoşagələn, bəyənən
- Müstəʿid** ə. مستعد – istedadlı, bacarıqlı, qabiliyyətli
- Müstəqim** ə. مستقيم – istiqamətlənmiş, birbaşa; doğru, düz; sağlam, sabit
- Müşabihə** ə. مشابه – bənzərlik
- Müşarün ileyh** ə. مشار اليه – işarə olunan, haqqında danışılan
- Müşatərə** ə. مشاطره – paylaşma, bölüşmə
- Müşkil** ə. مشكل – çətin, ağır
- Müştaq** ə. مشتاق – şövqü olan, arzulayan, bir şeyi çox istəyən
- Mütaliʿə** ə. مطالعه – 1. bir işi layiqincə, ətraflı düşünmə; 2. oxuma, qiraət; 3. oxuma nəticəsində əldə edilən məlumat
- Mütədavil** ə. متداول – tədavüldə olan; işləyən
- Mütədəyyin** ə. متدين – dindar
- Mütəʿəllim** ə. متعلم – təlim olunan, elm öyrənən, şagird
- Mütəfariq** ə. متفارق – fərqlənən, fərqli
- Mütəhəmmil** ə. متحمل – təhəmmül edən, qatlaşan, dözən
- Mütənəffir** ə. متنفر – nifrət edən, iyrənən, çiyirinən
- Mütəntən** ə. متنطن – təntənəli, dəbdəbəli
- Mütərcim** ə. مترجم – tərcüməçi, bir dildən başqa bir dilə çevirən
- Mütəşəkkir** ə. متشكر – təşəkkür edən, minnətdar
- Mütəzayid** ə. متزايد – getdikcə artan, çoxalan
- Müttəhəm** ə. متهم – ittiham olunan; günah, qəbahət işləmiş
- Müttəhidən** ə. متحدًا – birlikdə, birgə
- Müttəqi** ə. متقي – təqva sahibi, Allahdan qorxan, günahdan, haramdan çəkinən, dindar, mömin

- Müttəsif** ə. متصف – müəyyən sifətdə olan, müəyyən xasiyyətli
Müvərrix ə. مورخ – tarix yazan; tarixçi; salnaməçi
Müyəssər ə. ميسر – asan; mümkün, ələ gələn; nəсіб, qismət; uğurlu
Müzəyyən ə. مزین – zینətlənmiş, bəzədilmiş, bəzəkli
Müzirr ə. مضر – zərər yetirən, ziyan vuran; zərərli
Müzməhil ə. مضمحل – alt-üst olmuş, büsbütün məhv edilmiş, yox edilmiş

N

- Nabəgah** f. نابگاه – yersiz // vaxtsız, münasibətsiz
Nabud f. نابود – yox olan, meydanda olmayan, məhv olmuş
Naci ə. ناجی – nicat tapan, qurtulan
Naəhl f.+ə. نا اهل – ləyaqətsiz, yaramaz; cahil, nadan, qanmaz
Nafə ə. نافع – fayda verən, faydalı, mənfəətli, xeyirli
Nafi ə. نافی – inkar edən, danan, rədd edən, uzaqlaşdıran
Nagəh f. ناگه – qəfil, birdən-birə; vaxtsız
Nagəhan f. ناگهان – qəflətən, birdən-birə, gözlənmədən
Naim ə. نائم – yatan, yuxuda olan
Nalə f. ناله – inilti, ağlama
Nam f. نام – ad; şöhrət
Namdar f. نامدار – adlı-sanlı
Nami-mübarək f.+ə. نام مبارک – mübarək (bərəkətli) ad
Namvər f. نامور – pəhləvan, igid
Nan f. نان – çörək; *nan-pənilir* – pendir-çörək
Napəzir f. ناپذير – qəbul edilməyən
Nar ə. نار – od, alov, atəş; m. cəhənnəm; *nar-i ‘eşq* – eşq odu / atəşi
Narincistan f. نارنجستان – narınc (portağal) bağı
Naşi ə. ناشی – 1. nəşət edən, törəyən, irəli gələn; 2. görə, səbəbinə; 3. təc-rübəsiz, xam, > naşı
Naşir ə. ناشر – nəşr edən
Nazir ə. ناظر – baxan, nəzarət edən, nəzarətçi
Nəbat ə. نبات – bitki, göyərti
Nəbatat ə. نباتات – “nəbat”lar, bitkilər
Nəbərd f. نبرد – müharibə, dava, vuruşma

Nəf' ə. نفع – mənəfəət, fayda, xeyir, yarar, qazanc

Nəfəqə ə. نفقه – yaşamaq üçün lazım olan şey; sərf

Nəjad // **Nijad** f. نژاد – nəsil, soy, nəşəb

Nəxx ə. نخ – ip; palaz

Nəqşə ə. نقشه – 1. rəsm, şəkil; 2. xəritə; 3. plan

Nəsb ə. نصب – dik sancma, tikmə, qoyma, qurma; bir vəzifəyə qoyma, təyin etmə

Nəsic ə. نسيج – toxuma

Nəşv ə. نشو – böyümə, bitmə, göyərmə

Nəva f. نوا – səs, avaz

Nəvaz f. نواز – oxşayan, əzizləyən, nazın çəkən; *rə'iiyyat nəvaz* – rəiyyət əzizləyən

Nəvazəndə f. نوازنده – çalğıçı

Nəyyir ə. نير – nurlandıran, işıq saçan; Günəş

Nifaq ə. نفاق – ikitirəlik

Nifas ə. نفاس – doğuş, doğma; doğuşdan sonrakı dövr (zahılıq)

Nifrin ə. نفرين – qarğış, bəddua

Nigah // **Nigəh** f. نگاه // نگه – baxış, baxma, nəzər

Nigəhdar f. نگهدار – gözətçi, qoruyan

Nihan / **Nəhan** f. نهان – gizli, üstüörtülü

Nihani f. نهانی – gizli, üstüörtülü şəkildə, heç kəsin xəbəri olmadan

Nik pey f. نیک پی – xoş qədəm(li) / ləpir(li), ayağı uğurlu; *şəhi- nik pey* – xoş qədəmli şah

Nik ru f. نیک رو – xoş üz(lü), göyçək

Niqab ə. نقاب – üz örtüyü, yaşmaq

Nisar ə. نثار – səpmə, saçma, tökmə; şabaş

Nisf ə. نصف – yarı

Nisvan ə. نسوان – qadınlar

Nişat / **Nəşat** ə. نشاط – canlılıq, hərəkətlilik, fəallıq; canlanma; şadlıq

Nişimən f. نشيمن – məclis, yığıncaq yeri

Nişin f. نشین – oturma, oturuş; oturan

Niyaz f. نیاز – 1. yalvarma, yalvarıb-yaxarma; diləmə, dua etmə; 2. ehtiyac, möhtaclıq; 3. hədiyyə, bəxşiş

Növəhə / **Nohə** ə. نوحه – ağı; nalə, şivən

Növmi-şətəvi ə. نوم شتوی – qış yuxusu
Nuş xənd f. نوش خند – ürəkdən gülən
Nücum ə. نجوم – “nəcm”lər, ulduzlar
Nüdrətən ə. ندرتاً – nadirən; bəzən, arabir
Nüfus ə. نفوس – “nəfs”lər, adamlar, əhali

O

Ovqat ə. اوقات – “vəqt”lər, zamanlar; hal-vəziyyət

Ö

‘Örf / ‘Urf ə. عرف – adət-ənənə, dəb; yaxşılıq, xeyirlilik
Övbaş ə. اوباش – aşağı təbəqədən olanlar; alçaq adamlar, oğru-quldurlar
Övc ə. اوج – zirvə, təpə, ən yüksək nöqtə
‘Övd ə. עוד – qayıtma; təkrarlama
‘Övdət ə. عودت – qayıtma, geri dönmə
Övfa ə. اوفی – ən vəfalı; daha sadıq; tam, tamam, bütün
Övlatər ə.+f. اولاتر – daha əvvəl, ilk, birinci; daha üstün
Övraq ə. اوراق – “vərəq”lər; yarpaqlar
Övsaf ə. اوصاف – “vəsf”lər
Övza ə. اوضاع – “vəz”lər, vəziyyətlər, biçimlər

P

Pak damən f. پاک دامن – “təmiz ətək(li)”, müqəddəs
Pas(i)ban f. پاسبان – gözətçi, qarovulçu
Payə f. پایه – mərtəbə, dərəcə, hədd
Payi-bənd f. پای بند – ayağıbağlı; dustaq; əsir
Pay(i)mal f. پایمال – ayaq altında qalan, tapdanan, ayaqaltı; m. yerləbir
Peyrəvi f. پیروی – birinin ardınca getmə; ardıcılıq; tabe olma, tabelik
Peyvənd f. پیوند – bitişik, bitişmə; calaq; əlaqə, bağlılıq

- Pədər** f. پدر – ata
Pənah f. پناه – sığınma
Pərəst f. پرست – tapınan, ibadət edən, qulluq edən
Pərəstar f. پرستار – qulluqçu, xidmətçi, nökər
Pərhiz kar f. پرهیز کار – pəhriz saxlayan, nəfsinə hakim olan
Pərniyan f. پرنيان – naxışlı qumaş; atlaz
Pərtöv əfkən f. پرتو افکن – işıq saçan, işıq yayan
Pərva f. پروا – qorxu; çəkinmə; ehtiyat
Pərvaz f. پرواز – qanadlanma, uçma, uçuş
Pərvərdə f. پرورده – bəslənmiş, yetişdirilmiş
Pərvəriş f. پروریش – bəsləmə; böyütmə; yetişdirmə; tərbiyə
Pəsəndidə f. پسندیده – bəyənilmiş, xoşagələn, məqbul
Pəyam f. پیام – xəbər, sifariş
Pəzir f. پزیر – qəbul edən; alan; *tərbiyə pəzir* – tərbiyə alan, tərbiyələnen
Piltən f. پيلتن – fil bədənli, cüssəli, iri
Pir f. پير – qoca, yaşlı; başçı
Pirayə f. پيرايه – bəzənmiş, süslü
Piş əz vəqt f.+ə. پیش از وقت – vaxt(ın)dan qabaq / əvvəl
Pişinə f. پيشينه – qabaqcadan verilən pul; T.t. peşin; öncədən əmələ gələn
Pişvaz f. پيشواز – qarşılama, qarşısına çıxma
Püxtə f. پخته – bişmiş; m. təcrübəli
Pünha(n) f. پنهان – gizli, gözəgörünməyən
Pür / Por f. پر – dolu; *pür məzmun* f.+ə.– məzmun dolu, məzmunlu; *pür məlal* f.+ə.– kədər dolu, kədərli, qəmgin
Pürbəha f. پربها – bahalı, çox qiymətli, dəyərli

R

- Rah** f. راه – yol; *rah-i ‘eşq* – eşq yolu; *rah-i nicat* – qurtuluş yolu; *rah-i ‘alac* – əlac yolu
Rai ə. راء – görən; müşahidəçi, nəzarətçi
Rast f. راست – 1. doğru, düz; 2. sağ (tərəf, cəhət)
Raz f. راز – sirr, gizli iş (və ya fikir)
Rəbt ə. ربط – əlaqə, bağ

Rəf' ə. رفع – qaldırma, ucaltma; aradan qaldırma, yox etmə

Rəxt f. رخت – qoşqu ləvazimatı; səfər ləvazimatı; pal-paltar; ev avadanlığı (döşənəcək, yataq və s.)

Rəhil ə. رحيل – 1. yola çıxma, ayrılma; köçmə, köç; 2. vəfat, ölüm

Rəkk-i nəsəb ə. ركن نسب – soyun azlığı, nəsilin zəifliyi, gücsüzlüyü

Rəkk-i nisbət ə. ركن نسبت – əlaqənin zəifliyi, azlığı, məhdudluğu

Rənc ə. رنج – ağrı, dərd; zülm; zəhmət, əmək; *rənc-i rah* – yol əziyyəti

Rəncidə f. رنجيده – incik, incimiş

Rə's // Rəis ə. رأس // رئيس – baş, başçı; *rə's-i cümhuriyyət* – prezident

Rəşk f. رشك – qısqanma, həsəd; qısqanan; qısqanılan, həsəd aparılan şey

Rəva f. روا – layiq, münasib; yararlı

Rəvac ə. رواج – yayma, satışa çıxartma, satılma; tezsatılan, işlək

Rəvan f. روان – gedən, axan; axıcı, səlis; diri, canlı; düz, hamar və s.

Rəviş f. روش – 1. gediş, yürüş, hərəkət; 2. üsul, tərz-i-hərəkət

Rə'y ə. رأى – görüş, fikir, düşüncə

Rəz f. رز – meynə, tənək

Ri'ayət ə. رعایت – gözləmə; sayma, sayğı; əməl etmə, yerinə yetirmə

Rifahiyyət ə. رفاهيت – bolluq, firavanlıq

Rif'ət / Rūf'ət ə. رفعت – ucalıq, böyüklük; böyük vəzifə, yüksək rütbə

Risalə ə. رساله – məktub; kiçik həcmli elmi əsər, traktat

Riştə f. رشته – iplik, sap; əlaqə, bağ

Riştə-i nəzm f.+ə. رشته نظم – nəzm əlaqəsi

Riyazət ə. رياضت – 1. dünyanın rahatlıq və ləzzətlərindən əl çəkib məhrumiyyətdə yaşama, nəfsini öldürmə; 2. m. çətinlik, əzab

Rövnəq ə. رونق – parlaqlıq, gözəllik; çiçəklənmə

Rövzə ə. روضه – axar suyu, çəmənliliyi olan bağ; bağça; m. cənnət, behişt; *rövzə-i peyğəmbər* – peyğəmbər bağçası

Rücu' ə. رجوع – geri dönmə; müraciət

Rümuz ə. رموز – “rəməz”lər, işarələr

Rüsum ə. رسوم – “rəsm”lər

Rüşd ə. رشد – doğru yolda olma; irəliləyiş, inkişaf, boy atma, yetişmə, yetkinləşmə

Rüşdiyyə ə. رشدیه – keçmişdə: orta və ali məktəblər arasında ayrıca məktəb

Ru(y) f. روى – üz, çöhrə

Ruz f. روز – gün

Ruz(i)gar f. روزگار – 1. zaman, vaxt, dövrən; ömür, həyat; 2. külək

Ruz namə f. روزنامه – 1. gündəlik gəlir-çıxarın və ya hadisələrin qeyd olunduğu dəftər; gündəlik; 2. qəzet

S

Sabiq ə. سابق – keçən, keçmiş, əvvəlki

Sabir ə. صابر – səbr edən, dözən

Sadir ə. صادر – önə çıxan, özünü göstərən

Sahibdil ə.+f. صاحبديل – ürəkli; düşüncəli, anlaqlı; uzaqgörən

Sahib-i ‘elm ə. صاحب علم – elm sahibi, elmlı, bilikli

Sahib-i hörmət ə. صاحب حرمت – hörmət sahibi, hörmət edilən, möhtərəm

Sahib-i hünər ə. صاحب هنر – hünər sahibi, hünərli

Sahib-i tac ü təxt ə. صاحب تاج و تخت – tac-taxt sahibi

Saqi ə. ساقی – qədəhlərə şərab süzən; şərab paylayan

Sakin ə. ساکن – oturan, yurd salan

Salah / Səlah ə. صلاح – 1. bir şeyin bəyənıləcək şəkildə olması; 2. sülh, asayış

Salah did ə.+f. صلاح دید – salah görüş

Salar f. سالار – başçı; komandır

Salim ə. سالم – sağlam, salamat

Same‘ / Sami‘ ə. سامع – eşidən; dinləyən, qulaq asan

Sane‘ / Sani‘ ə. صانع – yaradan, qayıran, düzəldən; sənətkar, usta; *sane‘-i nur ü nar* – işıq və od(un) yaradıcısı (Allah c.c.).

Saz f. ساز – 1. hazır; 2. uyğun; 3. hazırlayan, düzəldən, edən

Seyd ə. صيد – ov, şıkar

Seyqəl ə. صيقل – 1. > sıqal, cila; 2. cilalayıcı alət

Seyl ə. سيل – > sel, daşqın

Seyr ə. سير – yerimə, yürüş, getmə, gəzmə, gəzinti

Səbk ə. سبك – 1. metalı əridib qəlibə tökmə; 2. üslub, > səpki

Səd həzar f. صد هزار – yüz min (say, miqdar)

Səff-ara ə.+f. صف آرا – sıraya düzülmüş

Səhab ə. سحاب – bulud; *səhab-i kərəm* – kərəm buludu

Səhih ə. صحيح – doğru; düzgün; tam; sağlam

Səhl ə. سهل – asan(lıq); yüngül(lük)

Səxi ə. سخى – səxavətli, əliaçıq

Səlb ə. سلب – 1. zorla əlindən alma; qapma; 2. qaldırma, götürmə; 3. inkar etmə, rədd etmə

Səllax ə. سلاخ – dərisoyan; qəssab

Səmərə ə. ثمره – meyvə, bəhrə; fayda; *səmərə-i ‘aləm* – aləmin meyvəsi

Səmi‘na ə. سمعنا – eşitdik

Sənə ə. سنه – il

Səpəd f. سپيد – səbət, zənbil

Sər f. سر – baş

Sərahətən ə. صراحة – açıq şəkildə, çox aydın, açıqdan-açığa

Səraməd f. سر آمد – başa gələn; hal-qəziyyə, hadisə, əhvalat, olay

Sərbülənd f. سر بلند – başı uca; başıyuxarı

Sərçəşmə-i abihəyat f.+ə. سرچشمه آبیات – dirilik suyu qaynağı

Sərdəftər f. سر دفتر – dəftərin başında yazılan; giriş, müqəddimə

Sərəfraz // Sərfəraz / Sərfiraz f. سرفراز // سرافراز – başını dik tutan; m. ali, yüksək

Sərf-i nəzər ə. صرف نظر – baxışlarını qaçıрма, baxmama, fikir verməmə, vaz keçmə

Sərgərdan f. سرگردان – “başı çiyində”, avara, sərsəri, işsiz-gücsüz

Sərgüzəşt f. سرگزشت – əhvalat, macəra, olay

Sərgüzəşti-maməza f.+ə. سرگزشت ما مضا – olub-keçmiş olay, əhvalat

Sərkər f. سرکار – başçı, rəhbər; cənab; İranda: alay komandiri rütbəsinə-dək olan bütün zabitlərə müraciət zamanı işlədilir

Sərmayə-i bud ü nəbud f. سرمایه بود و نبود – olub-olmama səbəbi, varlıq və yoxluq mənbəyi

Sərmənzil f.+ə. سر منزل – 1. mənzilbaşı, səfərin sonu; 2. mərhələ; 3. yer, mövqe; düşərgə

Sərməşq f. سرمشق – örnək, nümunə

Sərriştə f. سررشته – 1. “kələfin başı”, ipin ucu; 2. bilik, anlayış, işdən başı çıxma / təcrübə

Sərvər f. سرور – başçı

Sərzəniş f. سرزنیش – danlaq, məzəmmət

Sə'y ə. سعی – çalışma

Səvay ə. سواى – > savayı, başqa

Səzavar f. سزاوار – layiq, yaraşan, münasib, uyğun; *səzavar-i əfsər* – taca layiq / münasib

Sıfay / Sifay ə. صفای – zərif, incə

Siflə ə. سفله – alçaq, aşağıda olan, düşkün; tərbiyəsiz

Silk ə. سلك – 1. məftil; ip, iplik; 2. sıra, cərgə, düzüm; 3. yol, məslək; 4.ictimai təbəqə

Sim f. سيم – gümüş

Sinan ə. سنان – mizraq ucu, nizə ucu, süngü

Sinn ə. سن – 1. diş; 2. yaş (yaşanan illər, adamın yaşı)

Sipah // Sipəh f. سپاه // سپه – ordu, qoşun

Sipahi-giran f. سپاه گران – ağır / bahalı qoşun

Sipas f. سپاس – həmd, şükr, təşəkkür (rus: спасибо)

Sipəhbud f. سپهبد – qoşun başçısı, baş komandan

Sipəhdar-i şah f. سپهدار شاه – şahın baş komandanı

Sipər f. سپر – qalxan

Sirac ə. سراج – çıraqlıq, işıq, məşəl

Sitarə f. ستاره – ulduz

Sövt ə. صوت – səs

Su f. سو – tərəf, yan

Sudur / Südur ə. صدور – çıxma, önə çıxma, meydana gəlmə, baş vermə

Suxən göstər f. سخن گستر – söz yayan

Sur ə. سور – toy, toy bürsəti; qonaqlıq, şənlik

Surən ə. صوراً – şəkildə, zahirən, formal surətdə

Suziş f. سوزش – yangı

Süfla // Süfli ə. سفلی – ən aşağıda / altda olan, düşkün, səfil, pərişan; alçaq, etibarsız

Sühulət ə. سهولت – asanlıq; əlverişlilik

Sükunət ə. سکونت – durma, dayanma; sakin olma, yerləşmə, oturma

Sülb ə. صلب – soy, sülalə, nəsil

Sün' ə. صنع – 1. iş, əməl; qurğu, əsər; 2. qur(aşdır)ma, düzəltmə, yaratma;

sün'-i-ə'la صنع اعلا – ən uca yaradılış, ən yaxşı əsər

Sürbə ə. سر به – sürü

Sürur ə. سرور – sevinc, şadlıq, şənlik

Süvar(ə) f. سواره – at belində, atlı; atlıya aid olan

Süvaran f. سواران – “süvar”lar, atlılar

Ş

Şahi-dərya dil f. شاه دریا دل – “dəniz ürəkli”, hövsələli şah

Şahrah f. شاهراه – şah yol; əsas yol

Şax f. شاخ – budaq; *şax-i gül* – gül budağı

Şayan f. شایان – layiq, münasib, yaraşan; *şayan-i təşəkkür* – təşəkkürə layiq

Şayiq ə. شایق – şövqlü, həvəsli

Şeyda f. شیدا – vurğun, məftun, eşq dəlisi

Şəb f. شب – gecə

Şəbgir f. شبگیر – 1. sübhə yaxın, sübh çağ; 2. əsasən sübh həzin səslə oxuyan quş; *naləi-şəbgir* – sübh naləsi, iniltisi

Şəbistan f. شبستان – 1. yataq otağı; 2. hərəmxana, sarayda padşah arvadlarının yaşadığı otaq(lar); 3. dərvişlərin yaşadığı və ibadət etdikləri yer; 4. gecə, gecə vaxtı

Şəfəqət ə. شفقة – acıma, mərhəmət

Şəfi‘ ə. شفیع – şəfaət edən, başqasının günahlarının bağışlanması üçün xahiş edən

Şəhpər f. شهمیر – quş lələyi; quşun ən uzun qanadı

Şəkkak ə. شگاک – şəkk edən, şübhələnen

Şəqavət ə. شقاوت – bədbəxtlik, zillət

Şəm‘i-rövşən ə.+f. شمع روشن – işıqlı şam

Şə‘n ə. شأن – > şan; hal, vəziyyət, durum, xüsusiyyət, xüsus, barə; dəyər, hörmət; mövqə, dərəcə; şöhrət, əzəmət və s.

Şərarət ə. شرارت – qılgılcım, qor; m. müsibət, fəlakət

Şərif ə. شریف – şərafli; mübarək, müqəddəs; nəcib

Şərir ə. شریر – şərişlər görə, çox şəriş, yaramaz adam

Şikənc / Şekənc f. شکنج – qıvrım, buruq

Şitab f. شتاب – tələsmə, sürət, çeviklik

Şivə f. شیوه – 1. üslub, tərz; 2. işvə, naz; 3. ləhcə; tələffüz

Şövkət ə. شوکت – əzəmət, dəbdəbə, cəlal

Şövq ə. شوق – arzu, istək, həvəs; həsrət

Şur ü şərr f.+ə. شور و شر – hay-küy; gurultu-patıltı

Şuriş f. شورش – çaxnaşma, qarışıqlıq, şuluqluq

Şü‘əra ə. شعراء – “şa‘ir”lər

Şüküftə f. شکفته – açılmış (gül)

Şüküh ə. شکوه – böyüklük, ululuq, cəlal

Şüru‘ ə. شروع – başlama, işə girişmə

Şürut ə. شروط – “şərt”lər

T

Ta bəkey f. تا به کی – nə vaxta qədər, haçanacan?

Tabəndə f. تابنده – parlayan, işıq saçan; *tabəndə mah* – parlayan ay

Taği ə. طاغی – həddini, vəzifəsini aşan; azğın; asi

Tazi nəşəb ə. تازی نسب – ərəb nəslindən olan, ərəb mənşəli

Teyy ə. طی – qatlama, bükmə, dürmə; bürümə, sarıma; gizlətmə; keçmə, keçib başa çatdırma; *teyy-i rah* ə.+f.– yolu başa vurma / qət etmə

Tə‘ali ə. تعالی – yüksəlmə, ucalma

Təb‘ ə. طبع – 1. təbiət, yaradılış; 2. damğa, möhür; 3. nəşr, çap, çap etmə

Təbdil ə. تبدیل – əvəz etmə, dəyiş(dir)mə, başqa şəkklə salma, çevirmə

Təb‘ən ə. طبعاً – təbii olaraq; təbiətçə

Tə‘bir ə. تعبير – yor(umla)ma, anlatma; yuxu yozma

Təb‘iyyət ə. تبعیت – tabeçilik, tabe olma

Təcahüd ə. تجاهد – cəhd etmə, çalışma

Təcəlli ə. تجلّی – görünmə, əks etmə

Tədənni ə. تدنّی – alçalma, aşağı düşmə

Tə‘əddiyat ə. تعدّيات – həddi aşmalar, insafsızlıqlar, zülmələr

Tə‘əllüm ə. تعلّم – öyrənmə, oxuma, təhsil alma

Tə‘ərrüz ə. تعرّض – 1. sataşma; 2. düşmən torpağına girmə; döyüşə başlama, hücum etmə

Tə‘əssüb ə. تعصّب – ifrat dərəcədə tərəfdar olma; fanatizm

Tə‘əyyün ə. تعيّن – əyan olma, müəyyənləş(dir)mə, aydınlaş(dır)ma

Tə‘əyyüş ə. تعيّش – yaşama

- Təfaxür** ə. تفاخر – fəxr etmə, öyünmə
- Təfərrüc** ə. تفرّج – qəm-qüssəni dağıtmaq, ürəyi açılmaq üçün gəzməyə çıxma; gəzinti
- Təftiş** ə. تفتيش – yoxlama, gözdən keçirmə
- Təğafül** ə. تغافل – özünü bilməməzliyə vurma, xəbərsiz kimi göstərmə; unutma, yaddan çıxarma; qəflətə düşmə
- Təğəyyür** ə. تغير – başqalaşma, dəyişmə
- Təğyir** ə. تغيير – başqalaşdırma, dəyişdirmə
- Təhəmmül** ə. تحمل – yük götürmə, yüklənmə, m. dözmə, qatlaşma, tab gətirmə
- Təhəssül** ə. تحصل – hasil olma, nəticə əldə etmə
- Təhəyyür** ə. تحير – heyrətlənmə, mat-məəttəl qalma, donub qalma
- Təhi dəst / Tohi dəst** f. تهی دست – əli boş; kasıb, yoxsul
- Təhqiğ** ə. تحقیق – həqiqəti üzə çıxarma, axtarma
- Təhsil-i riza** ə. تحصیل رضا – razılıq əldə etmə, məmnunluq qazanma
- Təhsin** ə. تحسين – 1. yaxşılaşdırma; 2. alqışlama, bəyənmə, tərifləmə
- Təkəllüf** ə. تکلف – kəfalət, öhdəlik, məsuliyyət
- Təklif** ə. تکليف – 1. irəli sürmə; 2. məcbur etmə, məcburiyyət; 3. çağırış, dəvət; 4. dini borc, vəzifə
- Təkmil** ə. تکميل – kamala çatdırma; tamamlama, sona çatdırma
- Təksir-i miknət** ə. تكثر مكنة – dövləti artırma, çoxaltma
- Təqaza** ə. تقاضا – tələb, istəmə; lazım olma, lüzum; ehtiyac
- Təqbih** ə. تقبيح – qəbahətləndirmə, pisləmə, bəyənməmə
- Təqdir-i qəza** ə. تقدير قضاء – alın yazısı, tale, qismət
- Təqrir** ə. تقرير – 1. qərarlaşdırma, yerləşdirmə; 2. demə, iqrar etmə
- Təqva** ə. تقوى / تقوا – Allahdan qorxub pis işdən çəkinmə; iman, möminlik
- Təqvim** ə. تقويم – vaxtın dövrünün təbiət hadisələrinə görə hesablanma sistemi
- Təl'ət** ə. طلعت – üz, surət, çöhrə; görkəm, xarici görünüş
- Təlx** f. تلخ – acı, zəhər
- Təlqin** ə. تلقين – 1. öyrətmə, beyninə yeritmə; 2. öyüd, nəsihət; 3. hipnoz
- Tə'm** ə. طعم – > tam, dad
- Təmə'** ə. طمع – iştah; acgözlük

Təməddün ə. تمدن – mədəniləşmə; mədəniyyət; *əhl-i təməddün* – mədəniyyət əhli

Təmənna ə. تمنا – istəmə, diləmə; *təmənna-yi ‘əzm-i vətən* – vətənə getmə istəyi / diləyi

Təməyyüz ə. تمیز – ayrılma, seçilmə, fərqlənmə

Tə’mín-i tə‘əyyüş ə. تأمين تعيش – yaşama əminiyyəti

Tənbih ə. تنبيه – > tənbeh; 1. oyatma, oyandırma; 2. çəkəndirmə; 3. danlama, qınama; danlaq, qınaq

Tənbihən ə. تنبيها – tənbeh olaraq

Tənəzzül ə. تنزل – enmə, düşüş; m. geriləmə; zəifləmə

Təng f. تنگ – dar, darısqal; darıxmış, bezmiş, usanmış

Tərcih ə. ترجيح – bir şeyi başqasından üstün tutma, daha artıq bəyənmə

Tərçəşm f. ترچشم – gözü yaşlı, ağlar

Tərəb ə. طرب – sevinc, şadlıq, şənlik

Tərəhhüm ə. ترحم – rəhm etmə, yazığı gəlmə; mərhəmət

Tərəqqi ə. ترقى – inkişaf, irəliləmə

Tərgib ə. ترغيب – rəğbətləndirmə, meyilləndirmə, həvəsləndirmə

Təriq ə. طريق – yol

Təriq-i cünun ə. طريق جنون – dəlillik yolu

Tərsa f. ترسا – xristian, xaçpərəst

Təsəddüq ə. تصدق – sədəqə vermə; > təsəddiq

Təsəllüt ə. تسلط – çox incitmə, son dərəcə narahat etmə; səltənət sürmə, hökmranlıq, hakimiyyət

Təsərrüf ə. تصرف – 1. sərf etmə, işlətmə; ələ keçirmə, yiyələnmə; 2. qənaət etmə, israf etməmə; qənaət; idarə olunma

Təshih ə. تصحيح – düzəltmə; sağaltma

Tə’sib ə. تعصيب – çətinləşdirmə, çətinlik törətmə

Tə’sirat ə. تأثيرات – “təsir”lər

Tə’sis ə. تأسيس – əsasını qoyma

Təşbih ə. تشبيه – bənzətmə, oxşatma, tutuşdurma

Təşrif ə. تشریف – şərəfləndirmə

Təşviq ə. تشويق – şövqləndirmə, həvəsləndirmə (motivasiya)

Təvarix ə. تواريخ – “tarix”lər

Təvəccüh ə. توجه – üz tutma, meyil, rəğbət

Təvəkkül ə. توکل – vəkil tutma, vəkalət vermə, işini Allaha tapşırma, hər işdə Allaha güvənmə

Təvəqqe' ə. توقع – xahiş etmə, istəmə; xahiş, rica, istək

Təvəllüd ə. تولد – doğulma, dünyaya gəlmə

Təzəyyüq ə. تضيق – təzyiqə uğrama, sıxılma

Tifli-növzad ə.+f. طفل نوزاد – yeni doğulmuş uşaq

Tiğ f. تنيع – qılinc, xəncər, ülgüc

Tila ə. طلا – qızıl, altun

Tilavət ə. تلاوت – “Qur'an”ı avazla oxuma

Timsal ə. تمثال – bənzəyiş; nümunə; təmsil

Tinət ə. طينة – palçıq; yaradılış, xasiyyət

Tir f. تير – yaydan atılan ox; dirək, sütun

Tiraz ə. طراز (f. تراز) – 1. tərz, üsul, növ, çeşid, cins, tip; 2. naxış, işləmə; 3. bəzək, zinət

Tiryaq f. ترياق – zəhərlənməyə qarşı dərman, zəhər əleyhinə dərman

Tizab f. تيزاب – “iti su”, azot turşusu

Tövfir ə. توفير – artırma, çoxaltma; fərq

Tövsif ə. توصيف – vəsf etmə, səciyyələndirmə

Tövzih ə. توضيح – izah etmə, aydınlaşdırma

Tul ə. طول – uzun

Tüccar ə. تجار – “tacir”lər

Türab ə. تراب – torpaq; m. qəbir, məzar

Tülü' ə. طلوع – doğma, çıxma (Günəş və Ay haqqında); üzə çıxma, aşkar olma

U

'Ud ə. عود – 1. taxta parçası, dəyənək; çubuq, budaq; qamış; çöp; 2. ud (musiqi aləti); 3. güc, şiddət

Ü

Üftadə f. افتاده – düşmüş, yıxılmış; yazıq, biçarə; düşkün; düşar, mübtəla; *sərvi-üftadə* – yıxılmış sərv

Ülfət ə. الفت – dostluq, məhəbbət; alışma, ünsiyyət; görüşmə

‘Ülüm ə. علوم – “elm”lər

‘Ülviyyət ə. علویت – ülvilik, ucalıq, yüksəklik; mənəviyyat

Üməm ə. امم – “ümmət”lər, millətlər

Ümərə ə. امرا – “əmir”lər

Ümmət ə. امت – icma, tayfa; millət

Ümurat-i divan ə. امورات ديوان – divan “əmr”ləri, rəsmi işlər, dövlət işləri

Ünas ə. اناث – qadınlar

‘Üsrət ə. عسرت – çətinlik

‘Üyub ə. عيوب – “eyb”lər

V

Vabəstə f. وابسته – 1. bağlı, asılı; 2. kömək, arxa

Va əsəf f.+ə. وا اسف – vay-təəssüf, heyifsilənmə, hayıflanma; fəryad-fəğan

Vagüzar f. واكذار – həvalə, öhdəsinə qoyma

Va‘iz ə. واعظ – öyüd verən; minbərdə vəz söyləyən, moizə edən

Vaqe‘ ə. واقع – olan, baş verən, əmələ gələn; var olan, yerləşən

Vaqif ə. واقف – 1. ayaq üstə duran; 2. xəbərdar, agah, məlumatlı

Varid ə. وارد – gəlib-yetişən

Varidat ə. واردات – 1. ağla gələn düşüncələr; 2. gəlir, qazanc

Vazeh ə. واضح – aydın, aşkar, açıq

Vəbal ə. وبال – günah, > babal; ağırılıq, çətinlik; cavabdehlik

Vəcd ə. وجد – cuşa gəlmə, coşma; ruh yüksəkliyi

Vəch ə. وجه – üz; üzəri, üst; yol, vasitə; vəsilə, səbəb və s.

Vədud ə. ودود – çox sevən, çox məhəbbət bəsləyən; Allah (c.c.)-ın isimlərindən biri

Vəhşyanə ə. وحشيانه – vəhşi kimi, vəhşicəsinə

Və illa ə. و الا – olmadığı halda, olmazsa; yoxsa

Vəqt ə. وقت – > vaxt, zaman

Vəqtbevəqt ə.+f.+ə. وقت به وقت – vaxtaşırı

Vəli f. ولي – lakin, amma, ancaq

Vəsətət ə. وساطت – vasitəçilik, araçılıq; havadarlıq

Vəsi‘ ə. وسيع – yayqın, geniş, vüsətli

Vəsl-i məram ə. وصل مرام – arzuya çatma, istəyə nail olma, niyyətə qovuşma

Vəz' ə. وضع – qoyma; vəziyyət, hal, biçim, tərz; *vəz'-i zindəganlıq* ə.+f.+t.– həyat tərz; *vəz'-i mə'ışət* ə.– yaşayış tərz

Və'z ə. وعظ – öyüd, nəsihət; moizə

Vəzaif ə. وظائف – “vəzifə”lər

Vəzarət ə. وزارت – nazirlik

Vəzn-i şe'r ə. وزن شعر – şeirin vəzni, ölçüsü

Vird-i zəban ə.+f. ورد زبان – dil əzbəri

Vücubət ə. وجوبات – vacib şeylər

Vücudi-bihəmta ə.+f. وجود بی همتا – tayı-bərabəri olmayan vücud

Vüqar ə. وقار – ağırlıq, ciddiyyət, təmkin, ləyaqətini gözləmə; *vüqari-mütəntən* – təntənəli vüqar

Vürud ə. ورود – gəlmə, yetişmə, çatma; içəri keçmə

Vüqu'at ə. وقوعات – “vüqu”lar, vəqiələr, hadisələr, olaylar

Vüs'ət ə. وسعت – genişlik; yayılma

Vüzəra ə. وزرا – “vəzir”lər

Y

Yek f. یک – bir, tək

Yekşənbə f. یک شنبه – bazar günü

Yəx f. یخ – buz

Yəqin ə. یقین – əminlik; dəqiq, şübhəsiz, əlbəttə

Yəmin ə. یمین – sağ tərəf

Yəsar ə. یسار – sol tərəf

Z

Zar f. زار – 1. ağlama, inləmə, fəğan; 2. ağlayan, inləyən; 3. çarəsiz, dər-mansız, çıxılmaz vəziyyətdə

Zat ə. ذات – mahiyyət; öz; şəxs; sahib, yiyə

Zatən ə. ذاتاً – əslində, təbii olaraq, özlüyündə, özündə, özbaşına

Zaviyənişin ə.+f. زاویه نشین – guşənişin, küncdə oturan; bir küncə çəkilən, tərki-dünya

Zayə' ə. ضایع – > zay, korlanmış, pozulmuş

Ze f. ز – bax: **Əz**. “əz”in şeirdə işlənən ixtisar şəkli.

Zeyl ə. ذيل – əlavə, artırma, növbəti, aşağıdakı

Zəban f. زبان – dil

Zəhr f. زهر – > zəhər, ağrı

Zəhrə f. زهره – öd

Zə‘if ə. ضعيف – > zəyif, gücsüz, təqətsiz

Zəkāt ə. زكات – pul və ya malın qırxda biri miqdarında yoxsullara verilən dini sədəqə

Zəlmə ə. ظلمه – “zalim”lər, zülmkarlar, insafsızlar, amansızlar

Zəmir ə. ضمير – ürək, qəlb; iç, batin

Zənan f. زنان – “zən”lər, qadınlar

Zər f. زر – qızıl; *taci-zər* – qızıl tac; *təxti-zər* – qızıl taxt

Zərd f. زرد – sarı

Zərnişan f. زرنشان – zərlə işlənmiş (parça)

Zərrin f. زرّين – qızıldan olan, qızılı, zərli

Zəval ə. زوال – > zaval, tələf, məhv; göy cismlərinin batması

Zəvati-kiram ə. ذوات كرام – səxavətli “zat”lar, cəmərd şəxslər

Ziba f. زيبا – bəzəkli, zinətli; gözəl

Zihəyat ə. ذى حيات – canlı; diri

Zihimmət ə. ذى حمت – himmətli, qeyrətli, çalışqan

Zikr ə. ذكر – 1. yada salma, xatırlama; ağıza alma, adını çəkmə; 2. demə, söyləmə, ifadə etmə; 3. dua, vird

Zillət ə. ذلّة – zəllilik, alçaqlıq, xarlıq, rəzalət, rüsvayçılıq; əziyyət

Zindəgan f. زندگان – diri, canlı; yaşama, həyat

Zinhar f. زينهار – Aman! Ehtiyatlı ol!; aman, pənah, təhlükəsizlik; əsla

Zira f. زیرا – çünki, ona görə ki

Zira‘ətgah ə.+f. زراعتگاه – əkin yeri, tarla

Ziruh ə. ذى روح – ruhlu, canlı

Zivər f. زيور – zinət, bəzək, süs

Ziyad(ə) ə. زياده – artıq, lap çox; lazım olandan çox; gərəksiz

Zor / zur f. زور – güc

Zöhd ə. زهد – dinin qadağan etdiklərindən çəkinmə; vaxtını ibadətə sərf etmə; tərk-i dünyalıq // zahidlik

Zövq ə. ذوق – dad, ləzzət; dadbilmə duyğusu; ləzzət alma, həzz alma; əyləncə, kefi; həvəs; *əhl-i zövq* – dadbilmə duyğusu olanlar, keyfiyyətdən anlayanlar

Zövqyab ə.+f. ذوقياب – ləzzət alan, həzz alan

Zübdət ə. زبدة – yağ; qaymaq; *zübdət-üş-şü‘ara* – m. şairlərin qaymağı

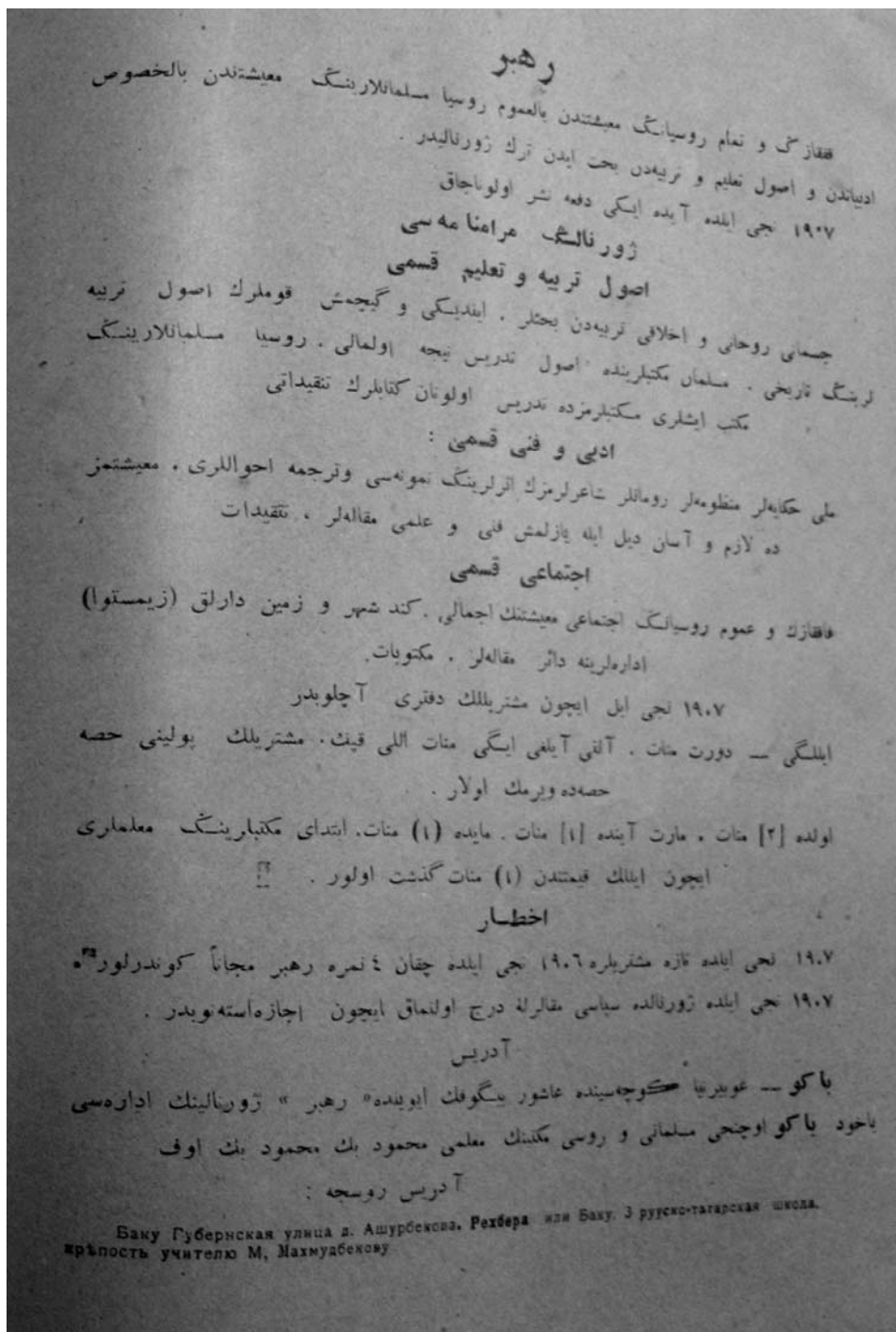
Zühur ə. ظهور – zahir olma, ortaya çıxma, əmələ gəlmə, hasil olma

Zükür ə. ذكور – “zəkər”lər, erkəklər, kişilər

Zülf f. زلف – saç, tel; hörüklər

Zuləm ə. ظلم – zülmət, qaranlıq

FOTO SURƏT

دوگون مناسبتله یولکاش محمد له زاده حسن طاهرون لهده ایتدایلیق
برنجی نمره شعبان المعظمک ۱۸ نده یکشنبه سنطبرگ ۲۴ نده ۱ صفحه
سنه ۱۳۲۴

محل اداره:
ژورنالیزم مسکله موافق
یازلمش قانالمیری قبول ایدیز لکن
تصحیح اداره مختاردر
چاپ و لولمیان قانالمیری صاحبه کوندرامز
مارقه سز کوندر یلمش مکتوبلر
قبول اولماز
Редакция журнала
"Рехберъ" и "Дебистанъ"
Баку пассажъ Г.З.А. Тагіева

برنجی ایل
رهبر
سنه تاسیسی
۱۳۲۴

آیونه قیمتی
نور د آیلق
(۱۹۰۷ نجی ایلنک ایتدایلیق سنه دک)
بر منات الی قیث
مشتی و اماق ایستینلر یا کوده
"دبستان" ژورنالینک
اداره سز رجوع ایتونلر

قفقازک و تمام روسیا نك معیشتیدن بالعموم روسیا مسلمانلارینك معیشتیدن بالخصوص ، ادبیاتدن
(واصول تعلیم و تربیه دن بحث ایدن آیلق ترک ژورنالیدر.)

افاده مرام

یاشادوقمز عصر بر عصر در که
منظم مکتبی ، ملی ادبیاتی، معین مسلکده
اجتماعی معیشتی و هر جور اقتصادی
مجادلهیه حاضرلقی اولمیان ملت معیشت
مجادله سنده تیز گنج محو اولاسیدر.
بر وقت واریدی که قوه لی بر ملت مسلح
اولوب قول گوجیله اویری ضعیف ملتسی
اوزینه قول ، ملتلی دینلی دینسی نابود
ایدیوردی . لکن ایمدی بر ملتک اویریسینه
فاق کلمه سی آغا اولماسی قول گوجیله
دگل مکتب ، ادبیات علم ، اجتماعیت و
بونلار کبی معنوی قوه لر ابله در . پس
هر بر ملت که اوز ملیتتی ، دینلی ایتروپ
یوق اولماق ایسته میور گرگ در مکتبلیتک
منتظم اولماسینه ادبیاتنگ ، ثروتلنمه سینه،

ادبیاتی واسطه سیله ملیتتی تاماقله و ملتک
اجتماعی ایشاربتک وسعتلنمه سیه چالشیون.
بونلارک هاموسنی نظره آلوب بز
بر نیجه باد کوبه معلمری آچق و ساده
دیل ایله یازلمش تربیه و تعلیم اصولندن
ادبیاتندن و اجتماعی معیشتدن بحث ایدن
آیلق بر ژورنال نشر ایتمکه شروع
ایتدوک .
مقصودمز مکتبلمزگ منتظم لکینه ،
ملتلمزگ معیشت میداننده علم و معرفت
بولنده ایره لو گیتمه سنه و ملی ادبیاتندن
خبردار اولماسینه المزدن گلن قدر رهبر
لک ایتمکدر .
عهده مزه گئوردوگمز بوبله بر وظیفه
نی ادا ایتمکده باجارقومیزی وسعیمیزی
اسرگیمیه جگر . و او امیدده یزکه سعیمیز

دیام ایتدی . ملی و اجتماعی احتیاجلارمزک
اگ لازملورینی بو ایکی اجتماع حل ایلدی .
اجتماعده حل اولونمش احتیاجلار بونلاردیر :
روحانی و مکتب ایشلریمز و موقوفات
کیرک ملت اختیارینده اولسون . ملالیرک
و معلم لیرک تعیین و خارج اولو نما سسی
جماعت ایلم اولسون ابتدای تعلیم عمومی
جیری و مجانی اولسون یعنی هامو اوشاقلار
مجبوراً و یولسز ابتدای تعلیم آلسونلار
و غیرى ..

بو مسئله لر هاموسی دینی و جویاتمز
کی بزه لازملرلر بونلارک قولدن فعله
کلمه سینیه کیرک چالشاق اللشک یوقسا
قوری بر یریه یغلوب گوزل نطقلر سویلمکدن
اوزون اوزادی مذا کیرلردن قرارداد لر
دن بر شی حاصل اولماز . بزه واجب در
که بو ایکی اجتماعک قراردادلرینک
هامو سینی دا اولماسا چوقنی قولدن فعله
ککتور مکک دالنج اولاق والا داها
سگره اجتماعلرمزه گلن اولماز . اجتماعلرمز
اعتباردن دوشربودایمیز ایچون بیوک بریدیتلک
اولور بوراسنی یقین ایتمه لیز که اگر
بوندان سگره اجتماعلرمز اولماز سا حیات و
معیش بزه تئشک کیچر ، چونکه ایمدی ،
روسیا نک هر بر قومی هر فرقه سی اوزی
اوز ایشلرینی اجتماعلرده عمومی مجلسلرده
حل ایدور ایمدی روسیا یسکی بر حیا ته
قدم قویوب - عمومیت - اجتماعیت حیا
تینه . داها حکومت مرگردن دردلره
درمان احتیاجلره علاج کوزلمک وقتی کیچوب

بیپوده گیشز : آزمی جوق می ملتیزک
ترقی سنه ادیباتسندن خبردار اولماسنه
مکتبلرمزک منتظم لکینه تربیه و تعلیم
اصولینک جماعت اراسنده اتشار اولماسنه
زورنالمز بر واسطه اولاجاق .
« رهبر »

بزه نه لازملر ؟

بو آخر وقتلرده ک بروسیا مسلمان
نلاری اوز ملی احتیاجلرمز دن و جماعت
ایشلرمزدن اصلا خبرمز یوقیدی . بسو نک
سینی ایسه چوقدا بزم بطالتمز دکل ایدی .
استبداد بو یون دروغی بزی بر حاله گتور
مشدیکه نه اولدوقمزی ، نه ایچون معیش
ایتدوگمزی ، ملتیزک سعاد تی نه ده
اولد و قی فکری ایتکه بزلره فرصت
قالماشدی . لکن بو آخرکی ایکی
ایلم روسیاده ظهور ایدن جنبشک و حریت
یولندا توکلن قائلارک برکیتندن بزه
بر قدر آسوده غس آلدوق ، آیلدوق
آغلادوق که کیرک بر لشک کیرک بر لکده
احتیاجلرمزک دوزلمه سینیه چالشاق اوزمزه
که جک سعادتی ایچون یول آریاق . اودر
که بو گیچن آوغوست آینده روسیاده
ایکی بیوک مسلمان اجتماعی دوزلدی بری
نیر نه ده « عمومی مسلمان اجتماعی » او
بری باد کوبه ده « قفقاز مسلمان معلملرینک
اجتماعی » .

آوغوست ۱۵ ندن باشلا یوب اولسکی
اجتماع بش کون ایکنجی اون بش گون

بو ننگ ایچون بز مسلمانلارده عمومیت ایله
اجماعلکده کورک ایش کورک .

— یئک بام دوهوا — اولماز بیو
راقراتلارک انصافنه ییل باغلا ماق عقلدن
اوزاق شیدر .

بو وقته قدر دینمز الکشمک مز بووقته
قدر ملی احتیا جلمز دن او تیری سمس
چخارد ما مقمز غیریلرک نظر نده بیزی
بویله بر حقارته سالوبکه بر دن بزده بر
احتیاج طلبنده اولاندا بزده بر اجتماع
دوزلدنده هره بر طرفدن — آی آمان
قویما یئک مسلمانلارک فکری برعلاحدہ
ایشده در — قشقرق سالور . همین یو
قارودا ذکر اولنن نیرنه اجتماعی ننگ
بارسندہ باق « روسیا » غزته سی نه یازور:
« آوغوست آینده اسلامه مغایر خلاف

عقیده لری کورتور مکدن وتری مذاکره
ایتمک ایچون نیرنده مسلمانلر داخلیه وزیرندن
اذن آلدیلر . اجتماع ایسه اوز مرا متا مه
سندن کناره حقوب سیا سی مسئله لردن ،
حکومت ایشلریندن مسلمانلارک روسیاده
حقوقی محدود اولماقدان دولت دوما سی
باغلانماقدان دانشقلار ایتمه جرئت ایلدیلر .
حتی اجتماع وزیرلر صدرینه یازو بکه
مسلمانلارک روحانی ایشلرینه دا ئر تازه
قانولار ایکنجی دوما یغلنجه کورک
چخما سون بو دوماده تیز جه یغلسون .
« روسیا » غزته سی بونی دیمک ایتورکه
— مسلمانان سنگ وزیر لر صدری ایله
نه سورغو و سوالک اولا بلر نه حدک

وار حقو قیئک محدود لقندن داشق باشی
آچاسان دولت دوماسی نه وقت یغلا جناق
سنگ نه ویجک . روحانی مسئله لرگی
چیر واسبکی لر ایغنا توفلر حل ایدہ بلرلر .
او تور بر گده یی ایچ یات سکا آرتوق
شی لازم دکل . —

پس بزگرک عمومی لکده اجتماعلکده
دردمزه چالشاق احتیا جلمزنی حل ایدک
هامویه بلدرککه بزده مد یته ترقیه قابلوک
والا « روسیا » غزته سنگ و هم مسلک
لریننگ کونجندن خلاص اولماروق .

م

ادبیات تمزهدایر

« آذربایجان ترک لرینگ ادبیاتی یوقدر »
بزهامومز بوتصورده یزه دوغردیشدر .
که آذربایجان ترک لرینگ سعیدیسی
حافظی شیکیری... یوقدر اماواقف
ودادی بناتی سیت شیروانی وچوق چوق
بونلارکبی شاعرلمزوار که هربرملت
اولور اولسون اولاره فخرایده بلر
ایش بوندادر که بوشاعرلرمزک نائلرلریندن
ونه دن مسلک لریندن خبرمز وار
بیچاره شاعرلرمز اوزعصرلرینده برپاره نادانلرک
مذمت و سرزنش لریه تحمل ایدوب یوزمین
خونابه لر ایله باز دوقلاری کوزل اثرلری
قویوب کیدوبلر بواثرلر ایه اوردا بورد
داغنی ، وکون کوندن محو اولماقدارلر
پس بزده لازمدر که کچمیش شاعرلرمزک

اول اثر لرینسی احيالديگ صكره يواش يواش
اديبانمرك زمانه يه موافق ثرو ثلثه
سنه چاشاق بوكا كوره رهبرك ايدك
نمره سندن كوچرلو فريدون بكك
" اديبانمركه دائر " مقالهي ايله يواشه
شروع ايدروك .

سيدابوالقاسم نباتي

آرزوسني چكديكمز " رهبر " ك
عدمندن وجوده كلمه سني . حيالات عالمندن
معيشت ميدانله قدم قويماستي تديرلك ايدوب
هديه طرز نجه شاعر لر سروري سيدابولقاسم
نباتي نك مختصراً ترجمه حالتي بعضي اشعار
و كلا ميله بربرده اولگ صحيفه لر يه تقديم
ايدبروك

" برك سبازست تحفة درويش . "

سيدابوالقاسم نباتي آذربايجان شاعر لر نك
اگ مشهور ومقتدر لر يندن بربردر . اولگ
اصلي قراجه داغ يده اوشتين فريه سانددر .
تخلصي نباتي ، خن چوباني ومجنون شاهدر .
نباتي زياده متقي ، ديندار وياك دامن بر وجود
اولوب عمر نك چوخ ي زهد وعبادتده
كيچر رمش . رياضت اهلي اولديقي ايچون
اكثر اوقات علاقهي سني خلقندن كووب
اعتكافه اكشرمش وبوزاويه نشينلكي اوزينه
يسوك بر سعادت حساب ايدوب حقيقت عالميه
ايريشه كي وكز لين سرلردن اطلاع
كسب ايتكمي وحدت كوشه سنده بولار مش .
نجه كي اوزي ديوبدر :

" كوشه وحدت نه عجب جايمش

سرمه سان اوننده هويدا يمش

" عاشق ديوانه لرك مندرلي
رتبه يه باخ عرش مينايمش
" غاونديم ؛ ودل ويرانه دن
دل ديمه اوغلان بوكه دريايمش ... "
اعتكافدن فارغ اولديقي زمان كاهده
بر جماعتك ايچنه كلوب صحبت ايدرمش .
زياده فصيح وشيرين زبان اولديقي ايچون
چوخلاري اوزينه واليه وحيران ايدرمش
و هم عصر لر نيك چوخلاري كه اونسي
قايي سارمش اونكه مكاله يه داخل اولوب
صحتندن استفاده قيلماقي اوز لر ينه يسوك
عذيمت ييلر لر مش . بعضي رواسته سكره
سيدابولقاسم اشتيننده اولجه درويش لر
سايكه داخل اولوب صكره لر دن اونك
نقودي آرتوب درويشلره مرسيد اولوبدر .
بعضي وقتلرده اوندان كرامت صادر اولار مش
يله كه بر ياره خارق العاده علامت لر اوننده
مشاهده اولنوبدر . اعتكافدن اونك
سيماسنده بر نور تجلبي ايدوب شاعري اوزكه
بر حاله سالار مش . وبعضي وقت شوق وذوقيله
جوشه كلوب مي ومجنون دم اورار مش :
" زهد و صلاح ي چوله سال كز كرا

موسم عيش مي ومينايمش

" خان چوباني آدي نباتي اوزي

بر يوزي فرحق يغي بورمايمش .

سيدابوالقاسم آرتق سخي ونجب بر شخص ايمش
آتاسي دخي محترم سيدلردن اولماقي شاعر ك
بو كلامندن آكلا شور :

" ميدان عشقه سكر تدبم آتي

مسخر ايلديسم زوم و هرا تي

« محترم اوغلویم آدیم نبائی

ذاتنر هاشمی اصلنر عرب .
نبائینگ کنیه سی « محترم اوغلی » اولماقده
بو شعری دخی شهادت ویریر :
« محترم اوغلی دیلر بکا آدیم مجنون

بر آدیم خان چوبانی بریغی بورماورما!
اگرچه نبائینگ ایام وفاتی صراحتا معلوم دکل
امامعتبر روایتیه ستوره اول جناب تاریخ
هجریه ننگ کچمش عصره ۱۲۶۰ نجی ویا
۱۲۷۰ نجی ایلدرنده ایمدیکه مظفر الدین شاهک
باباسی محمد شاهک انام سلطنتنده وفات ایدوبدر
ووفاتی عمرنگ مسن چاقنده اتفاق دوشوبدر
و بوک اوز شعری دلالت یایور

« من دیدیم بس خان چوبانی جواندر

برایتیک اوغلاندر بیر بیاندر
« دیمه کم قوجالوب قدی کماندر
ایندی کوردوم سقالینگ چالی وار»

نبائی حضرت علی علیه السلاک صمیمی و حقیقی
مداخارتنن بریسی حساب او اب اونگ شاننده
چوخ کوزل و پر مضمون قصیده لر یازوبدر
که اونلری مطالعه ایدن شخصک قلبنده
حقیقی بروجد و طرب جوشه کلور .
نبائی دیمه ک اولور که حضرت علی علیه السلامه
اور کدن عاشق ایش و بو محبتی اوچنندن
اول شاه در بادلک و کوهر نجف و معدن
عز و شرفک مدحنده یازدیقی بر کلامنده
اندازه دن چخوبدر و بر نوعی اوزینی
شکاکلر سلکنه داخل ایدن کبی اولوبدر :
« من روز از لده سوومشم بر شاهی

الله دیر اوکا علی آللهی

« هر کم اوکا الله دیسه کا فردر

شکا کدر اول نبائی تک واللهی !
نجیه ده ترکده وها بیله ده فارس دیلنده بیا
تینگ یازدیقی اشعار و کلامده بر قصور یوخدر
و بعض اتفاقا فلرده ، مثلا ساقی نامه سنده
فارس دیلنده یازدیقی اشعار بلکه ترک
لساننده نظم قیلدیقی آثار دن بر آرزده
آرتق موزون و مستحسن در تر جمیع بند
سبکنده یازدیقی ساقی نامه دیمک اولار که
نبائی تک جمله ترک دیلنده انشاء قیلدیقی
اشعار و کلامنگ افضل ویر کرزیده سیدر
و بو دخی اون ایستی بندن عبارتدر
که اولنجی بندی حقتعالی نگ نام مبار کیله
باشلوب صکره صاحب تاج و تخت اولان
پیغمبر مز محمد المصطفی صلی علیه سلام
کوندر و حضرت علی نگ آدیلر ختم
سلام ایدر و اوندن همت و حقندن مدد
دیلور :

« دیکلن یا علی بصوت جلی

ایلمه هیچ کیمسه دن پروا

« همت آل پیردن مدد حقندن

دیمدم هو چکتوب یولی باشلا

قوی قدم راه عشقه مردانه

کیر خراباته مت مستانه

پیردن همت و حقندن مدد آدوب صوت

جلی ایله علی المرتضی نی ذکر ایدوب

و دیمدم هر چکتوب شاعر راه عشقه

مرد مر دانه قدم قویور و اوزینی فضا فی الله

دریاسنه غرق ایلور و بوراده جور به جور

عالملری سیر ایدوب وقت بوقت ساقی اتیس جان

«گناه حیرت چو لنده سرگردان
 دیده گریان خاطری مسحزون
 «گناه داغلارده واله و شیدا
 گناه اصحاب کسب غار فلون
 «گناه خاموش که سخن گستر
 گناه افسانه و گهسی افسون
 «گله تقریر گر حکایت عشق
 اولو بردمده مین گدا قارون
 «ای خوشا خوش او عاشق فلاش
 «که ایده جانی یارینه قریون (*)
 «ایها العاشقون قدیت لکم
 انکم معشر و هم یوفون
 «باده خم شینی ویر ساقی
 «دیر بر گورگ او افلاطون
 «اشتبین ایلبوب من تاتسی
 شاعر عصر شعری می موزون...»
 قوی ویدم راه عشقه مردانه
 گیر حرابانه مست مستانه!
 «ساقی نامه نک بریندنده بهار فصلنی دخی
 نباتی چوخ گوزل توصیف ایدوبدر:
 «ساقیا گلدی نو بهار گنه
 موسم کشت لاله زار گنه
 «ویرگن بزم انبساطه شکوه
 گلدی هنکام وصل یار گنه
 «نرکس مست یوز تراکت ایله
 زلفنی ایتدی مشگبار گنه
 «شاه کل گوندی برقعین یوزدن
 حسننی ایتدی آشکار گنه
 (*) قریان معناسه در

پسروده رجوع ایدوب اولدان لطف و کرم
 دلیور . ساقی نامه نگ بریندنده بهار
 فصلنی . بریندنده ساقی نگ اوزینی تعریف
 ایدوب دیکر بریندنده عشق حقیقیتدن
 و محبت الهین و باشقه بریندنده شکایت
 هجردن و مبتلای درد و محنت و لافدن و عقل کمالی
 بورا خوب مجنون صفت کوجه و صحرالرده
 وحشیانه جولان ایتمگدن سوز آخوب
 آرق بلاغت و مهارتله اوز حسیاتی رشته
 نظمه چکوب دیور
 «ساقیا دور گنور می گنگون
 منی غم ایتدی لاله نک دلخون
 «هجر ایدوب اودلوسینه می گلخن
 درد ایدوب داغلو باغرمی کانون
 «عقل و عقل (*) که مال دن کیچد وک
 گل برآزده دوتاق طریق جنون
 «یاندراق رخت و بختی مردانه
 سیر ایدگ کو په لرده چون مجنون
 «که ایدگ رقص گناه چرخه و ورق
 که چیک ناله مست دیگر گون
 «که دیک شعر معرکه هدیان
 گناه مست شرابو گناه ایون
 «گاهی وحشیلایله هم جولان
 گاهی صحرا گرگ گهی هامون
 «(عقل - عقل، رخت - بخت، شعر - معر - ترک
 لسانک شیوه سیدر که برکمه یه لفظاً
 مشابه سی اولان اوزگه بر معناس سوز
 قوشلور بریرده ایشیلوب، مثلاً آزه، ماز،
 شی - می، زاد - ماد و هایلله.

« گوه صحرائی ابر نیسانی
گور نه خوش ایتدی مرغزار گنه
» شاخ گدل اولدی مسکن بلبل
لاله نسی ایتدی داغدار گنه
» هار داسن ای شکر لب و گنارخ
ویر گوروم جام خوشگوار گنه
» گدل ابچک باده کل ایاغشیده
برایدنک شکر کردکار گنه... الخ
سید ابوالقاسم نباتی آذربایجان ترکرنک
خواجه شمس الدین محمد حافظی و شمس
تبریزی و حتی بعض اشعار و کلامنده
مولانا جلال الدین رومی سی منزله سنده در
دیسه ک خطا اولماز انچه که حافظ فصاحت
و بلاغته جمله شعرای فارسک سر دفتر
اولوب فنون شعرده اولارک سر آمدی
حساب اولونور همچنین نباتیده آذربایجان
شعراسنک افضل اولوب شعر و کلامنده
حافظه پیرویک ایدر دنیا زنده کالقلنده استاد
کاملی و مرشد معنوی سی دوتدیقی طریقیله
کیدوب، درویشدر سلاکته داخل اولوب
اونلاریله اوقاتی کیچرردی و دیانک شوکت
و مالنه مطلق اعتنا ایتمردی. خواجه حافظه اونک
محبت و نبیعت کوسستمگی بوشعرلرندن
آکلاشور:

« ای صبا ای بریده عاشق زار
کوی جانانه برجه وار گنه
» آجکلن شاه بازنک شهپر
ایله شیرازه بر گذار گنه
» حافظک روح پاکیزه بزدن
بر یقور عشق بيشمار گنه

» بعد الحمد و سورة اخلاص
گور نيدر بر اویار غار گنه
» من مشتاق بو حقایقه
گلدی ناگه نسوایه تار گنه
» دیدی ای دردو غم گرفتاری
چوخ داخی ایتمه آه زار گنه
» دولنگن دامن توکلدن
اشقر عشقه اول سواره گنه
» قوی قدم راه عشقه مردانه
» گیر خرابانه مست و مستانه!
گنه اوزگه بریده نباتی لسان الغیب لقبیله
مشهور اولان اسنادی حقنده دیوبدر
» حافظک روحه اخلاصه برفاتحه ویر
چرخه وور دوره کل ای بیچه عنقا عنقا
» طوطی باغ چنان بلبل شاخ شیراز
خواجه شمس لقب شاعر غرا غرا.
معلومدر که خواجه حافظ شیخ سعدی
و جلال الدین رومی کی نصیحت آمیز نمثال
و حکایتلر یازوب اولوردن حصه و نتیجه
اتخاذ ایتمیوبدر. حافظ انجق معنا بری برینه
مناسبتی اولسمیان غزللر یازوب اوز حقیقی
حسیاتندن ناشی حکمت آسار و معجز نما شعرلر
دیوبدر که هر بر شعرک تک لگنده درین
معنایی وار و هر بر کلمه سی بیوک بر
نصیحتدر و طرز کلامده و شیوه لسانده بر اوقدر
حلاوت و ملاحه وار که انسانی واله ایدوب
شوق ذوقیله دماغی دولدوریر. نباتی دخی
بر مطلبک اوسته آرتق دایانوب دور میر اوگود
و نصیحت و بر مگدن و حلقه یول کوسترمگدن
اوی راه نجاه دعوت ایتمگدن یخانی کناره

« دنیا » دیلین بووادی حیرتده سرکردان
و آواره قالبوب معین برمنزله یتشمیوبدر وهله
مبهوت و مدهوش و لستک اولماقنی و اوزی
اوزینه « نهیم نهمن مهن من » دیوب شک
و شبههده قالماقنی دیوانک آخونده چوخ
کوزل طرزده نظمه چکوبدر

« نه مکترم نهسادم نه نهان نه آشکارم
نه زخاکم و نه بادم هله لنگ لنگ لنگم
« نه شرابیم نه بنکی نه خیالیم نه رنگی
نه معنیم نه چنکی هله لنگ لنگ لنگم
« نه رفیق بوستانم نه قرین کاستانم ..
سگ گوی داستانم هله لنگ لنگ لنگم
« نه ستاره ام نه ماهم نه کدانه پادشاهم
به میان این دوراهم هله لنگ لنگ لنگم
« نه زمین نه آسمانم نه ازین و نه آراتم
نه دیار لامکانم هله لنگ لنگ لنگم

« نه پری نهجن و انسان نملک نه حور غلمان
نه فلانم و نه بهمان هله لنگ لنگ لنگم...
« نه نباتیم نه بنکی نه مصلیم نه چنگی
نه مجوس نه فرنگی هله لنگ لنگ لنگم...
نباتینگ بو اشعاری شمس تبریزینگ آشاقده
درج و لونان کلامنه معنا چوخ اوخشویور :

« چه تدبیر ای مسلمانان که من خود را نمیدانم
نه ترسا نه یهودم من نه کبرو نه مسلمانم
« نه شرقیم نه غربیم نه علویم نه سفلیم
نه ازارکان طبعیم نه ازافلاک کردانم
« نه ازهندم نه از چینم نه از بلقا روسقیم
نه ازملک عراقیم نه ازخاک خراسانم
« نشانی نشان باشد مکانم لامکان باشد
نه تن باشد نه جان باشد که من خود جان جانانم

چکور، اوده حافظ کمی آنجق اوز حیالتندن
و معنویت عالمندن دم اوروب شعر یزیر.
بوخصوصده کتابلنک ابتداسنده اوزی تصدیق
ایدیر که اونک دیواننده قاعده و نظام اولماچقدر
و معنای بری برینه مغایر سوزلر و شعرلر چوخ
اولاچقدر

« ازگردش روزگار دور گردون
دیوان من از ردیف گردد بیرون
« آشفته تر ازکنج زلف لیلی
ژولیده تر ازمقال حال مجنون...
شاعر اوز حالتی، دنیاده لافید اولماقنی، آنا
آنا، باجی قرداش و قوم افریا تسایما دقنی و
و مخصوص بر مسلک قوللوق ایتمدیگینی،
دوست آشدان قطع الفت ایتدیگنی، و شعرده
قاعده و نظام گوزلمدیگنی ابتدای کلامنده بوسایق
نظمه چکور:

« بیلیم سجع نه در قافیهلی آکلار مارم
من قرا دا غلیم ویر بکا خرما خرما
« مهترم اوغلی دیلر بکا آدیم مجنون
بر آدیم خان چوبانی بر بیغی بورما بورما
« نه قلندر دی نه درویش نه مطلق و نه لال
ما عرفنا کب دیرلر بودی حقا حقا
« باجی قرداش دیمز آنا آنا سین بیلیمز
دیکن بر آیی یا بردد صحرا صحرا
« ترک ایدوب یارور فقی چکلبوب پنها
« کیجه کوندوز اوتوریر واحد تنها تنها ! الخ
شاعر عمرنک اتها سنه جن گیم و نه اولد یقنی،
هارا دن کوب هارا به کیمملنی و نه قسم
ماده واجزا لردن عمله هدیگنی و هانسی دین
و مذهبده اولدیقنی درست تحقیق ایده بیلیموب

« دویرا چون برون کرم دو عالم را یکی دیدم
 « یکی بینم یکی جویم یکی دامن یکی خوانم
 « اگر در عمر خود روزی دمی بیتو بر آوردم
 « از آن روزی و از آن ساعت پشیمانم پشیمانم
 الا ای شمس تبریزی چنان مستم درین عالم
 « که جز مستی و سر مستی دگر چیزی نمیدانم!
 مشهور چارپاره سنده پخته و تاراف اولمافه
 و مرغ قافله همزبان اولوب اوجه مقفا ملرده
 دور ایتمه و کوی عشقه دلیل بولمقه،
 نقش بسته سر و حدتی کورمه و دنیا نیک
 چگونه لکنی آ کلامقه چوخ سفره تجربه
 بیلو کت، محبت، جرئت ترک سرلیک
 لازم اولدیقتی بیان ایدیر . مذکور چار
 پاره بوسیق باشنور .

« کیت دولانکن ... خام سن هنوز

پخته اولمقه ... چوخ سفر کرک
 نه قمر که سید ابوالقاسم نبائی متقی مومن
 و حق پرست بر عابد کسمنه ایدی و اوقاتنی
 ریاضتده تیچر ردی بر اوقدر اولجناب بی
 معرفت و بی محبت ربائی وظا هری زهد
 تقوانی سوو زدی « بسم اللهی درک ایتممت
 حمده یو کیرنی « عابد فاسده جان دلدن لعن
 و غریب او خویاردی و بویسه ربائی ویالانچی
 زاهد لری کلامنگ بعضر نده زاهدلق اسمنه
 یاراشمیان صفتله متصف قیلوب دیردی

« منع قیلمیور چوخده زاهدی
 عذری وار آنگ عاشق اولمیوب
 « او عبث یره خلق اولو نمیوب
 با غیبا نه بر کله خر کرک...
 و همچنین کنه محبت الیهدن بی خبر و معرفت

ربانیدن بی تمر عابد لره خطا یا دیویدر :

« زاهد آزداش کیت کوزیمدن ایت
 عشقندن منی چوخده داشلا مه
 « من مکر عبث اولمو شام دلی
 بر او میم دال با ورا یه باخ
 « مندن آل گتور ای اوزون قولاغ
 زهد سائمه چوخ ای حمار محض
 « دور ایاغه بر آچ او نور کوزنگ
 بر او کوز لری سرمه سایه باخ... الح

بورا ده نبائی

« من مکر عبث اولمو شام دلی
 بر او میم دال با ورا یه باخ »

شعر بنده بوکا اشاره ایدیر که روز الدن
 « مدیر » (م د ر ب) که عبارت اوله
 قادر ذوالجلالدن اونگ حمیره سینی محبت
 و معرفت نوریله منور ایدوب بر کزیده لپ
 سلکته داخل و دنیا قیدندن بی احتیاج ایلوب بدر
 اوز که بر کلامنده شاعر عشق اهلنگ استاد ی
 اولان مجنون ی و فرهاد بی مرادی یاده
 سالوب اوزینی دخی اولرک سلکته داخل
 قیلوب و حتی فرهاد غم پرورده دن اوزینی
 آرتق دوتوب دور :

« المانسته لله اوخو دوم علم لتنی
 استاد ازلدن

« فیض نظری ایتدی منی قابل اسمما

چون خضر معلا

« بسوسکه عالمده دکل داغ چایان اوغلان

فرهاد غر مند

« تعلیم ایدیدیم اوکا من درس سمما

تا آیه اوفی

دوشمه استعجاله فسک گوسترین آمال ایچون
گندن فکر گنده چالشماق آنجق استقلال ایچون
گیتدی الدن ملتک فکرک نه درامشال ایچون
شمی فرصت وارا یکن برایش گوراستقبال ایچون
نا گمان برعکس او نور حالسکجه تقدیر

فضا
هوشیار اول عودت اینمز سرگذشت
مامضا

بینوالر کرده ننده فقردن زنجیره باق
میتالار آه جانسوزنده بیک تاثیر باق
یاتمه راحت ملتکده ناله شبگیره باق
دونکی درویشی بوگون منم ایدن تقدیره باق
دونکی منم برگدا اولمش گوز آج توفیره باق
قیل جهانیه برظن مخروب اولان تعمیره باق
پریان ناملری اولمش هم آغوش
تراب

یا بنی آدم له و الموت وابنواللخراب
بلمزم تکشیر مکتیدن نه لر در نیک
سری ناع مین تعیش ایسه چوخدر مکتشک
گریقوب حسرت قویوب گیدمگسه بوشدرزحمتک
باری ای غافل بوگون الده وار ایکن فرصتک
بربنای خیره بای اول اوجاسون همتک
تابو عمت سایه سنده خیره چالسون ملتک
وار ایکن بوملت اسلامده بیک
احتیاج

حیف کیم همت ایدن بوقدرکه قیلسون
برعلاج

ایقظو یامعشر الاسلام غفلت تابه کی
عیش و عشرت بسترنده استراحت تابه کی
نوم شتوی ایچره مستغرق خدایت تابه کی
عالم اسلامده بونجه عطالت تابه کی

"مجنون ایدی عشق اهلانگ اسنادی حقیقت
پیریمدن ایشیتدیم

"غفو ایله کناهین سن اونگ بار خدایا
بر خاطر لیلی

"هرچنند فرا غلیم یوخدی کمال
مشکدی کلام

"هر فرد ده مستوردی بر دور مصفا
بوز لوله لالا

"یاندی جکرم بسدی فغان ایتمه نباتی
بر لحظه دوت آرام

"محرابی جنون ایچره اول آزاده دل اما
دوت دامن مولا

انشاله آزر بیجان ترکزلنگ ادیبانی باره سنده
یازدیقمز کتایده سید البوالقاسم نباتینگ اشعار
و کلامنه دایر دخیده وسعتلو معلومات ویردیگ
بوراده اونگ قلم کوهریزینه خطا با یاز دبقی
اشعار ایله ختم کلام ایدیر بیک :

"ای قلم ای النیس اهل بیان
جهد قیل ایتسکن بوزی زیبا

کل کتور باده ای کوزوم ساقی
که ویرم چهره مقاله صفا

تا سالم من جهانیه بر غلغل
باشلیوم تازه بر عجیبه لوا

کله لر وجده عاشق و عارف
دوشه لر رقصه پادشاه کدا ...

ف کوجراو

شمی فرصت وارا یکن برایش گور استقبال ایچون

قیلمه ای منم تجاهد کثرت اموال ایچون
ایتمه صرف اوقاتگی جمعیت اقال ایچون

بو تندی بو تـنـزل بو کسات تابه کی
گیتدی عزت باندی ملت فقروذلت تابه کی
یتدیله سر منزله اغیار یا قوم
الرحیل
ابقظ و واستعجلوا یا اهل اسلام
الدخیل
فیض تحصیله مگر قابل دکل اولادمز
یا مگر یوق اکتساب علمه استمدادمز
طالب تحصیل ایکن کلیتاً افرادمز
هانکی مکتبدن نه درس آلسون بوگون احفادمز
یوقمی برذی همت اولسون باعث ارشادمز
المدارس اغنیا سیز دن در استمدادمز
سزندن الحق قلب ملت روح امت
شاد اولور
بی نوا صابر لرگ انجاق ایشی
فریاد اولور

کیسه

قاپی سمتنده ایو قیبا غننده ،
بر گنیش ایوا ننگ بو جاغنده ،
نوزه آلوده تیراغه باتمش ،
ایاغ آلتنده صاپ ایتوب گیتمش ،
بر کیسه وار ایدی ، کونی فاره :
هانه بر ناکسک ایا غینی
سیلمگه بورجلی ایدی بیچاره ...
زحمت و جبر دن آیلمازدی ،
زره جه بینوا سایلمازدی .
کونلرک بر کوننده بو مطاوم
اوجا لوب بشقه رتبه چاندی :
صاحبی نقد ایدوب یوخین وارین

بوکا دولوردی هپ قرلارین ؛
گوتوروب صکره قویدی صند وغه ،
باشلادی چیسگمه بو ننگ نازین ،
یلله دقت ایدیر دیکیم بر دم
کسک اسمز دی سمتنه آنگ ،
هونی قونامزدی اوسته آنگ ،
کیف چیکوردی کیسه بوحال ایلله ،
بسلردی ایچنده مال ایلله ...
بر طرفنده کسب ایدوب شهرت
اولدی مشهور کیسه دولت ،
صاحب حانه ننگ تا نیشلاری ،
دوستلاری توپلاتوب صباح آخشام
جمع اولوردی بونگ باشنده مدام .
کیسه ننگ باره سنده گو ناگون
دانشقلا رکچور دی لذت ایلله ،
آچیلانده بونی کورن آدم
بو کا ساری باخوردی شفقت ایلله .
آرا بر اوخشا یوردیلر (آئی ،
تپردوب که قوجوردیلار آئی ...
کیسه کور دکده بو قدر حرمت
« کورونور » فکر قیلدی بو بدبخت :
« من کیمی بر وجود بیهمتا
ندر تا خلق اولار بیله دانا » .
بو خیال ایلله کیسه بر زر
اولدی مغرور ، آغزه کله نی
سویلدی گاه قیلدی چوخ تهمت
بریسینه که سن چوخ احمقسن
دیگرینی بگنمیب بقطعا
دیدنی سنده تمام ایشکس !
مختصر هیچ کیمی بکیمیر دی

هیچ کسده بوڤا دیره نمیر دی
 نه قدر سویلیور دیسه هدیان .
 جمله مبهوت دیگیلوردی آلتی
 صحبتیدن فالوردیلر حیران .
 چون بنی آدمگ عیو بندن
 بریده بو دیکیم قزل کیسه سی
 هر نه سویلرسه بو فرحانه جگ .
 نه دیورسه دیسون . عجیلنه جگ..
 قصه حصه آلمق عاد تی وار :
 قصه نک چون ییانه حاجتی وار .
 بره ده واجب اولدی ایملدی بیله ک :
 جوحمی جندی سعادتی کیسه نک؟
 ججه اولدی نها یتدی کیسه نک ؟
 نه قدر ایتدیلر اوگا حیرمت ؟
 اولقدر کیم قزللری آنگ
 گیتندی بوش قالدی یینوا بدیخت .
 صکره ایودن ایتور دیلر آتی !
 فالمدادی اسم رسم نادانی ! ..
 قریلوفدن ترجمه
 مترجمی : ع . افندی زاده
 * عزیز لیوردیلر ، ارکه لیور دیلر ...

اداره دن : قریلوفدن ترجمه اولونمش
 « کیسه » نمنا لنده مترجم ع . افندی زاده
 ریلنجه یرده قافیه کوزلیمیوب قافیه سیز نظم
 یووروپاشاعرارینگ آراسنده چوقدان متداولدر
 بو آخر وقتلرده عثمانلو شاعرلریده بوسبک
 شعرلر یازمقه میل ایدورلر . بزله ک فارسیک
 کوزل و آهنگدار قافیه لریته اوکرمشوک
 قافیه سیز بیست او قویاندا تعجیلورک حتی

کریم آبان شهرینک رئیس

۱

۱۲۹۰ ایلی کریم آباد شهرینده برك قیش
 کیچوردی . برطرفدن آتش ویرشک کسادلقندن
 وکارخانه لرك باغلاماسندن اوبری طرفدنده
 بهالقو قشکک یورلرده گورنمه مش سویو-
 غندن شهر و اطراف اهلی گزراندن دوشوب
 یملن بر حالده یاشیوردی . آج وییالاواج
 شهر یوقوللری ککندلردن و او بهلردن
 توکلوب گان دیلچیلر دول آروادلار ویتیم
 اوشاقلار قابو قابو کوچلرده بازارده دیلچلی
 لک ایله گونلک آروقه لیرینی یغوردیلر .
 شهرک گذرانلوسری ایسه ککیمش ایلمرده
 توپلادوقلری سرماییه گوجنه برطور
 کیچنوردیلر ...

بویله چتین بر قشده کریم آباد شهری ایچون دهاا بر بیوک مصیبت یوز ویردی : چله نك لاپ اوغلان وقتنده برک زلزله اولوب شهر ایولرینك چوقنی داغدی . داغلمش ایولرک هاموسیده اولماسا دیمك صه چوقنی قیرلرک ایدی . قادا چورلیه دگر . دینچیلک ایله گچچن قق-رلر ایچون آج ویالواجاق قیدنن باشقه قیش سویوغندان اوزلرینی ساقلاماق ایچون بردالاناجاق تاپماق قیدیده لازم دوشدی . خرابه لرینك آعاج دیرکرنندن هره اوزینه بر یامپاج تکوب بسوفلک زدهلر گنه دوشدیار دینچیلک لگه .

حکومت شهر اهالیسی نك بویله عسرتله ومشقتله کیچمه سانی گوروب اعانه طریقی ایله برقدیر پول بوراقدی غیری ولایتلرده کریم آبادك مصیبتنی غزته لرده اوقویوب اعانه وصدقه لر توپلایوب کریم آباد شهرنك اداره سنه گوندرورایدیله .

بو اعانه وصدقه لر گرنك اولان یرینه صرف ایتمك ایچون شهر اداره سی شهر رئیس نك ایونده بر اعانه مجلسی آچمشدی

اعانه یه احتیاجی اولانلارک احوالی گرکنجه بلمك ایچون هفته ده اوچ گون سحر ساعت دو قوزدا شهر رئیس مراد آقا عرض حال گونی تعیین ایتمشدی . عرض حال گونی اولجاق سحر آلا قرانلقدن دول آروادلار یتیم قزلار و اوغلانلار ییلی بسوکمش قاری آروادلار و قوجه گشی لر شهر رئیس نك دروازه سنی گسوب اونك عریضه چیلری قبول ایتمکنه منتظر اولیوردیلار . دروازه نك

آغزینه یغلمش جاهل آروادلار و غزلار یله رئیس نك نوکرلری مذاقشمك بته سنی قویوب رئیس نك حضورینده اولار ایچون دین بئورمکی وعده ایدیلوردیلر . ذات ومشقت ایله کیچچن بیچاره لر یو وعده یه آلدانوب نوکرلرگ بویله دنی حریکتلریندن یوزولمیلوردیلر . نوکرلرر ایسه برآزدا جرئت نوب صفای آروادلاری ایره لی چیکوب چرکین وقاریلری دال جرگه یه ایته لیوردیلر . بومظلم و بیچاره لر مصیبت باجیلارینك گولنجی اولوب یرکنجه قسلوردیلار ویتون دنیانی قارقاقادن وآه زار ایتمکدن سوا برعلاجلری قالمیوردی .

عرض حال ساعتی بته شجک بر - آیه لمه - گری چیکل - آگور اولمش آغامی نایدلادك که - بونلارک آراسنده قالقور دیگه قولاق دوت . به یله حالتلرده نوکرلرگ یتگی دورتمه سی ایشه دوشیوردی : بری سنك دوشدن ایته لیوردیلر برینك بسویورینی دورتمه لیوردیلر اتفاقیه منفعت بردار اولوب اویری صفای آرواد و یاقیزگ بلنگندن دونوب ایره لو چیکوردیلر بر آزده ناموسیزی بر بهانه ایله بونی اونی چمدیگیوردی . . . بو کویه بو های هوویه ناظر رستم ایچردن جقوب نوکرلرده عریضه چیلرده آجقلاوردی . بویله بر عرض حال کونیدی . شاختالی و کولنگلی بر سحر ایدی سویوعدان یگرلری گوگرمش فلک زده لر بر برینه قسلب رئیس یوقودان آیلماستنی گوزلیوردیلر

اعانه به یغلمش آروادلاردن برقدیر گناریرر اورتاباب آرواد اوز اون آلتی یا اون ینی

- البتة! شهادت نامەلری آلوب رێس مکەیدی:
«صباح اینگەزە کەرسکەرە دردیگەر وارسە
دیرسکەر سوز ویرور مەکنە مندەن آرتوق
خوشحال اولارسکەر . سیزک امید دوتوقکەردن
آرتوق مەن سزە کوکە ایندەجگە» بەر یاریم
ساعت توقتا قەزم رێس ایندی! بوساعت بیزی
چاغرداجاق اوز اوطاقنە ،

قزی آناسنک بوسوزلەردن قزاروب فکەلندی
چونکە دویمەشەدیگەر رێس بونلاری گوتەدەر بەناەیلە
بوش یولا سالماقەدە بەر حیلەسی وار
سزک مەگەرلەنی گوروب آرواد دیدی:
«قەزم هیچ غەیمە اللە کریمەر دیناھەمشە بویا
کیچمەر بزی ایچوندە بەر باغلو قابو آچیلار .
قز بەر سوز دیمییوب باشنی سالدی آشاغە
پولار بوسوداشقدا ایکن ناظر رستم اعانە یە
کەلەری بەر چاغورودی رێسکەس اوطاقنە .
توقمەجیلەر گمی سوو و نمش کیمی داھەدا
کەدرلەمش داغدیلاز پلە کەنک دیندە آنا
قەزدان سوای بێکس قالماشدی . ناظر رستم
ایرە لوکوب دیدی: بویورکەریاخارو رێس آغا
سزی گوزلیور . آناسی قزکە لندەن دوتوب
چقادی یوقارو . رستم قباقلارنچە بونلاری
ایچەری بولمەلرگە بێرنە گەوروب دیدی :

یاشندە قیزی ایلە ییلە دورمشەدیلەر پلە کەنک
دیندە . نوگرلەر دولوبلەر پلە کەنک اوستنە ناظر
رستم دە الی ییلنە وروب مەرباچی لقیلە
بونلارە باقیور . او بزی فەلەزەلەردە گوز
آلتی آنا قەزە باخوب پوجلەداشورلار بو
پوجو لەداشمادان آرواد قاش فەقەنی یەسوب
آچقلو اولارە طرف باقور قز ایسە باشنی
آشاغا سالور سوپووک گوجندەن قز جەعارک
دوداقلاری گورگروب بکزی بوزاروب گوزندەن
یاش کاور . یواشجە آناسینە دیور :

آنا مەن دایانا ییلمیورم قوی گیدوم ایوہ هیچ
اولماسا مەن کەنچە یەرغانە بوریونوب بێلگە بەر
طەر قزنام یول ویرسەلەر گومر و چورک
آلوب کتوررسن . - قزم یوق یوق! هیچ
اولماز مەن اولماسون رێس مەکەدە بێرشی
ویرمەجک قوی او منیدە سئیدە گورسون
حالمەزی بلسون کە بێر نە مشقە اینلەن
کەچنوریک

- تیچە کوندەر گلوب گیدروک مەجلە آغ
سقالاڤریندەن پولسەدن قەبیرلەگمەز شەھادت نامەلەر
کتورمشوک رێس بێرە بێرشی ویرمەکە ایستیمیور
ایندی بێرم طەرمریزی کوروب می بێرشی
ویرمەجک ؟

اگله شك بوردا ايندى رٲس آغا بسوعات
اوزيده تشريف كتوره چك .

قز ايچرى گرمك استه ميور ديشه ده آناسى
لندن دوتوب چيكدى اوطافك ايچينه .
رستم يواشجه قاينى چيكوب گيتدى . اوطافده
بوخارى يانوردى آناسى قزنى دوزبوخارينك
يائينه كتروب اكشدردى .

آنا بى بورا نيه كتورديلر ؟

رٲس آغا كلچك بورا بـزده درديمـزى
سوله روك اوكا كورك بزه نه دير

اول دفعه گلنده بىزى ناظر رٲسك دفتر
خانه سيئه آپارمشدى اينديده اورايه گيدوب
درديمزى ديردوك . دفتر خانه يه برى گلور
برى گيدور هيچ مجال اولور آدم اورنگك
هر بر دردينى آچوب رٲسه ديسون ؟ بر
آز سگوتدن صگره قز مكدريه آناسنه :

من رٲس دن قورخرام اوزيندن گوزيندن
بچلك ياغور آدمك گوزينه ايله باقور كه
ايله بله سن گوزيلن آدمى اودماق استيور .
قزم نيه اوشاق اوشاق دانشران !

رٲس مراد آغا كيمى شهرده هريان افتاده دولتو
ياراشقلو كيشى بو قدر هيچ يلميورسن
مراد آغانك بزه نه قدر التفانى وار كورسن

بى اوز اوطافنه چاغروب اوز كه لسر گيدوب
دفتر خانه ده سوزلرلى عرض ايدورلر .

اوده اونك بچلگدن اكرسك مراد آغاگ
بخشى آدمير نيه بىزى بسورايه كتوردوب .
بورا كه آغزى برذر آدمى بوردا اولدرسه
لرده هر اى بريانه چتماز - آناسى ايله
قزىك آغزنى يوموب تسك ديسر - قزم
ديشه ديشه بولار هاموسى شيطان وسوسه سيدر
گورنور سويوغ سنى چاشدروب . بورا
ديوان خانه در بوردا - كيمك جرتنى وار
آدمه برچرما ورسون .

قز كردى . آناسى باشلادى قزىنگ باش
گوزنى سغلامقه .
ما بعدى وار

ناشر و محرر محمود بٲ محمود بك اوف

معلملره تحفه
ميتدى شاگردلره ترك لسانده
علم حسابدن بر تحفه چك برى بش
شاهى [۲۵ قك] پول عوضنه
بوجه ماره سى قبول اولونور
آدريس باكو . مغازين " هدايت "
على اوف

اُعلان

درس و یو یوم

مسلمان قزلارینه روس و مسلمان دیلرینده
 اناث کیمنازیه سنگ ۵ نجی
 قلاسنگ متعلمه سی .
 خواهش ایدلر بو آدرسه رجوع
 ایتسونلر
 قالدیشنسقی پوزہ نوفسکی کوچہ ده
 جعفر اوگلک ۲۷ نمرہ لوا یوننده .

(کلید ادبیات)

چاپ دوم

مجموعه حکایات نظمیه
 و نشریه است که برای دبستان
 نیان به لسان فارسی ترتیب شده است
 اثر : س . م . غنی زاده
 ع . ا . جعفر زاده
 قیمت « ۲۰ » قیقک بیاخرج
 پوسته « ۵۰ » قیقک
 طالب اولانلار باکوده « دبستان »
 اداره سنه رجوع ایتسونلر .

معلملره مخصوص « دبستان » ژورنالینک مشتری اولمق دقیری آچمقدیر

آبونه قیمتی

شهر داخلنده

بر سنه لنگی (۴) روبله آلتی آیلقی (۲) روبله (۷۰) قیقک

شهر خار جنده

بر سنه لنگی (۴) روبله (۵۰) قیقک آلتی آیلقی (۳) روبله

اجنبی مملکتلره

بر سنه لنگی (۵) روبله آلتی آیلقی (۳) روبله (۵۰) قیقک

آدریس

Редакция журнала « Дебиستانъ »
 Баку, пассажъ Г. З. А. Тагіева.

« قاسمی » غزته سینک مطبعه سی

ایکینجی نمبره رمضان المبارک ۲۵ نده سہشنبہ اوقطاب رشک ۴۱ نده ۱ صفحہ
سنہ ۱۳۳۴
سنہ ۱۹۰۶

برنجی ایل

راہبر

سنہ تاسیسی
۱۳۳۴

آبونہ قیمتی

نورد آباق

(۱۹۰۶ نجی ایلنگ ایتراسنہ دک)

بر منات الی قیٹ

مشتی ولداق ایستینلر باکودہ

« رہبر » ژورنالینگ ادارسین

رجوع ایستونلر، آدریس :

« نجات » قرائت خانہ سی

غویسر نسکی کوچہ عاشور یقوفنگ

ایوی

محل اداره :
تورنا لمرگ مسکنه موافق
بازارمش قنالمیری قبول ایدرن لکن
تصحیحہ اداره مختاردر
چاپ اولوسیان مقالہ صاحبہ کوندرلور
مارقہ سز کوندر پلش مکتوبلر
قبول اولشاز
Адрес : Баку
Редакция Журнала
«Рехбер», Читальня «Ниж-
няя» Губерн. улица дома
Ашурбекова.

فقازشک و تمام روسیانک معیشتندن بالعموم روسیا مسلمانلارینک معیشتندن بالخصوص، ادبیاتندن
(واصول تعلیم وتربیہ دن بحث ایدن آباق ترک ژورنالیدر.)

کورپہ اوشاقلار تربیہ سی

کورپہ اوشاقلارہ پرورش ویرمک
خصوصنیده ایمدیہ دک آذر بیجان دبلینده
ادبیات یوخدر و اگر فی الجملة متفارق
مکتوبات واریسه ده لکن اوقدردکل که تجربه سز
آنا آنالار همان یازیلاردن معلومات حاصل
ایدوب ایشده اوز بالالارینی بسلییه بیلسونلر

ذاتائریه مسئله سی انسانیت عالمینده الک عالی
و اشک مهم مسئله در : انسانک سعادت و
باشقاوتی محض تربیہ نگ یاخشی یما نقله
منحصر در .

خدای عظیم الشان قرآن شریفده
بویورورکه آنا آنالار ایچون دنیا و آخرتده
اولاد اک فخرزیت در
بو مطلبی منظورده دوتوب دیمک اولورکه

اولاد اک بویوک نعمت در که اونک قدرین
بیلوب شکراره سی ایچون تربیہ یولینده چالشمالودر
و بو چالشماق هر بر آنا آنا ایچون دین
بورجی در و آلا تربیہ یولینده غفلت اینوب
کاهللق کوسترن آنا آنالار خواه دنیاده و یا
خواه آخرتده تا کبری عطا ایتمدی نعمتدن
محروم اولوب بیوايه اولادک و بالترینه
اوغرا شاققلار.

اولاد حیات ثمره سی در هر بر تکلیفدن
اول اولاد تربیہ سی ایرملودر
طبعا آشکارا شیئی در که هر بر آنا آنا
اوز اولادینک سعادتنی آرزو ایدوب تربیہ سینیه
هم کوشش ایدرلر. ایمدی بو بابتده سوال
اولونور که کورک آیا بالفوزجه آرزو ایله
و یا فہوای کوشش ایله آنا اوستندن تربیہ
جوابدهنده لکی رد اولونور یا یوخ؟ — البته

بوکا جواب ویرولورک یوخ، زیرا که هیچ
بر آرزو عمل سیز نتیجه ویره مز و ناصواب
عملدن خطا نتیجه ویرور.

تربیه ایشی ال چتین ایشلردن برسی در
که اولئی طوغروجه یول ایله اجرا ایتمک
ایچون علم و تجربه لازم در

علمک زورین انکار ایتمک اولماز :
صاحب عام باغبان علم کوجیله اوج ایل لک
کوره چه آعاج بو طاغنده ایری ایری
آلما لاریتوردیکده علم سز باغبانلار حالا اونیش
ایلک عرضینده جرماجور غلاریدا قدر ینجه
یتوره بیلیمورلر . پس اگر علمی باغبانک
محصولاتی علم سز باغباندن ممتاز اولورسه آشکارا
مطلب در که علمی آتا آتاک اولادی نادان
آتا آتاک اولادینن خواه روح و خواه
جسم جهتی جه گوزل اولور .

انسان اشرف مخلوقاتدر .

الله عظیم الشان بویورور : انا خلقنا الا
نسان فی احسن التقویم پس انسان هر
بر مخلوقاتدن افضل و اشرف اولدوقنده
اونک تربیه سیده باقی مخلوقاتدن چتین و
دقتلی اولورسه عجب دگل .

آتا آتالی تکفیله مکلف اولان شخصلره
واجب در که کوریه چه بالایی صحت اوزره
بسله مگ غایقوسینه دوشوب پیش از وقت
معلومات جمع ایدله لر که تا اوز عمللرینده
سهوو خطادان اوزلرین ساحیلار .

انسان اولادی اگ گرانمایه جوهر در
که اونک صیقینه باش آپاران اوستاد اوز

صنعتنده ماهر اولمادیغی تربیه ایشنده کلی
معلوماتی اولسه گرگ .

انسان بر جوهر در که قیمتی چوق
گرانها در . گرانها جواهره هیچ بر ناشی
استاد اگر انصافی و ارایسه ال وورماز نیجه اولایلر
که تربیه ایشنده ناشی اولان آتا آتا لار انسان کبی
گرانها جوهره بیمه با ال اوزادالار ...?
گرانمایه جماد ناشی استاد ایننده اگر
پوچ و ضایع اولورسه چندان غم ایتمز
لیکن خدا نکرده ناشی مربی ایننده انسان
ضمیری یوز ولورسه دنیا فساده گیدر .

تربیه ایشینه بی علم اقدام ایدن طاعیلر
کعبه ایوینه بی طهارت ایاغ باسان کبی در لر
و بلکه دهاجه بدتر زیرا که عرف نظریله
بو ماجرایه دقت ایدنده صاحبیل سوزین یاد
ایندوب دیملویز :

دل بدست آور که حج اکبر است
از هزاران کعبه یکدل بهتر است
نعبه بنیاد خلیل آذر است
دل نظر کاه جلیل داور است
انسان یورگین و انسان روحین خطالو
ریه ایله بریاد ایدن عافل الله نظرگاهنه گور
کورانه اوخ آتان کبی در .

دنیاده هر بر ایش و هر بر صنعت
دریج ایله کماله چاندوقده تربیه ایشی ده قرینه لر
تجربه سیله امتحانلاردن چخوب حال بو عصر
مزده درجه کماله یتوشوبدر، مد یتلو ملتلر
آراسینده ایمدیکلی تربیه علمی « پیداغوغیقا »

و یا « پیدا جو چیقا » عنوانیه معظم بر علم اولوب بلکه هامو علملرک مرکزی منزله سنده بر دو تویدر

بر روسیه مسلمانلاری هر بر مدنی ایشلرده غیریلردن دال قالدوقم زده افسوسلر ایله اقرار ایتملو یز که تربیه ایشینده نهایتلرجه اوزکه ملتلدن کری قالموشوق...

الدنیا مزرعتیه آلاخره، یعنی دنیا آخرت ایچون زراعتکهدر، دنیاده نه عمل تحمینی اکملی اولسوق آخرته او تخمدن اجر ثمره سی آپاراجیوق. بیله اولانده تنبیه یاده سالمالودر که اگر بدنم زده صحت و اونک له بیله دنیا ایشلرم زده فلاحت اولماسه آخرت ایچون نه کون قازانا بیلریمک؟

آخرت سعادتیه دنیا فلاحته باغلی اولدوقده دنیا فلاحتی ایسه محض تربیه ایشنه منحصردر.

بو مطلبه یاقوق زبده اشعرا مرزاحسب قدسی تخلص کامندن بر ایکی بیت یادایتملی در:

بو سوزه اقرار ایدر اهل یقین

صحتیه وابسته در احکام دین

ظاهره بیمار اولماق سهلدر

مستقل علت بدنده جهلدر

بواماسه وجه معیشت خسته سن

صحت سیم وزره وابسته سن

دولت ایله تاپدی روتق کائات

صاحب دولت ویرر خمس وزکات

قتردن ظاهر اولور رنج و عنا

اغنیالر ایلیو ر مسجد بنا....

پس خواه دنیا و خواه آخرت سعادتیه جسم و روح تربیه سینه باغلی اولدوقین منظوره دوتوب تربیه قانونندن بر نیجه اوراق ملت قارداشلارمگ نظرینه یتورمکی لازم بیلدیم پیدا غوغیقا لفظی یونان دیلنده لهله دیمکدر که عبارتاً تربیه عامی ضمننده استعمال اولونور. پیدا غوغیقا اک مهم و اک وسیع علملردن بریسیدر. انسان تربیه سی طبیعت اقتضا سنجه اولدوقه کوره پیدا غوغیقا علمی طبیعی علملری بالکیه جولعالیور. بالالاره تربیه ویرن آتا آنالار وهکذا لهله لر و قابله لر طبیعی علملری یاد ایتملودر لر. اگر فی الواقع تربیه ایشینه دایر علملری تکمیل یاد ایتمک ممکن دکل ایسه پس قرینه لر عرضنده مشهور پیدا غوغیلار یعنی «ربی لر تجربه سیله حاصل اولمش تربیه قانونلرین کماهو یادایدوب عمل ایتمک فرضدر

پیدا غوغیقا علمی انسان تربیه سینک نوعبنوع طرفلرین اوگرتدیگده اک اصلده ایکی باب اوزره بولونور که بریسی جسم تربیه سی در او بریسی روح تربیه سی.

جسم تربیه سی جسم صحت لکین مراعت ایده رک بالانگ اعضا و ظاهره حس لرین صحت اوزره کماله یتورمکی اوگر دیر.

انسان اصل جبلده حیوانلاردن بریسیدر و بو سببه علم دیلینده اسانه حیوان ناطق دیلینور.

انسانلردن عباره عقل، شعور، ادراک،

فهم، کیاست و روحه مختص غیری حواس

وقوی لردر که اولارک ماده سی الله طرفدن

بنی آدم ذاتنده قویولوبدر

متفارق اعضاى واسطه سيله روحه خبر ويرور
جسمگ اعضاى ظاهرى حواس
ايچون حقه لر تشبيهنده آلتدرلر كه بعضلى
تمثيلا تيلقرايم ، بعضلى تيليفون و بعضلى
فوطوغراف حقه لرى كى هر گورونوب
ايشيديلندن آنا فانا عكس آلوب فورا روح

وكيللريله خبر ويرورلر

ظاهرى حواس بيش قسم اولدوقه گوره
علم ديلنده « حواس خمسۀ ظاهرى »
اصطلاحيله آدلانورلار

بيش ظاهرى حواسدن اولمجي
« قوه باصره » (گورمگ ليگ قوه سى) در
قوه باصره بر قوه در كه اوننگ
مكاني گوزدر . بو قوه نك خدمتى
اودر كه چرملرگ رنگ ، تركيبين
و هكذا بويوك ئيچيگ ليكن و اوزاق
ياووقلقين درك ايدوب روحه خبر ويرور .
ايكنجى سى « قوه سامعه » ايشتمگ ليگ
قوه سى در كه مقامى قولاغدر .

ظاهرى عالمنده صادر اولونان صدالر صوتلر
بريريندن فرق و درك اولونماسى قوه سامعه
واسطه سيله در .

اوچينجى سى « قوه شامه » (اي بلمك قوه سى
در كه مقامى دماغ و قوللوقي قوه قولارى و
عنوتلرى درك ايتمكدور .

دوردنجى « قوه ذائيقه » دادبلمك قوه سيدر كه
درك مقامى ديلگ اوسمى و خدمتى شيلرك
طعمين بيلديرمكدور .

بشينجى سى « قوه لامسه » در كه تمام
اعضانگ اوستنده كى جلد يعنى درى و

انسان دنيايه طوغولانده هرچند روح
جوهرلرين اوز ذات وجودينده كتورورسه ده
ليكن ناكامللق درجه سينده اوجوهرلر حالا
ادرا كه قابل اولاميوب اوز آتارلرين اظهار
ايدمه ميورلر .

انسانگ ذاتنده قويولان استعدادجوهر
لرى آنجاق تربيه سبقلى ايله پارليوب قابل
فيض و ماييل ادراك اولاييلورلر .

عالملر ، واعظلر ، حكيملر ، قاضيلر وغير
صاحب هنر ذاتلر هاموسى عاجزجه بالالاردن
بيله نوب كشي اولوبلار . آغزنيگ يولين
تائميميان كورپه بالاجق سبحاناله بركوهردر كه
هامو ابداللر وهامو ابرارلر اوندن پارليوب ظهور
ايدمه بيلورلر آنجاق او كوهره صيقل ويرمك
لارم در و بوده آسان ايش دكل

انسانگ مرتبه سى اوجا اولدوقه كوره
تربيه سى هم آرتوجاق زحمت و هنر ايستر .
شيخ مصلح الدين عليه الرحمه تربيه ايشينده
گرو نين مرارتلرى منظورده دونوب از جمله
افكار بويورور :

مرنگ ازيظه برون آيد و روزى طلبد
آدميزاده ندارد خبر از عقل و تعيز
آنكه ناكاه كسى گشت و بجايى نرسيد
وين بستمگين و فضيلت بگذشت از همه چيز
روح جوهرى كائنات ايچره هر بر
اسرار و اجرامدن عكس آلدوقده مشق يولى
ايله قوه لئوب درجه تكميله يتوشير .

بو بابنده روح ايله كائنات آراسينده
واسطه ليگ ايدن ماده انسانگ اوز جسمى
در كه ظاهرى عالمنده صادر اولان كيفيتلى

علی الخصوص بارما فلارک باشی در.
قوه لامسه ننگ قولوقی شیلرک برک بوشلقین،
ایستی سوزلقین، آغر یونکوللکین و حتی
ترکیبین آکلانماقدیر. حواس ظاهری ایله
حواس باطنی آراسینده ینه بر قوه وار در که
آدینه «حس مشترک» دیورلر

حس مشترک ایچون مکان حواس
ظاهرینک انتهای و حواس باطنینک
ابتدای در یعنی بدنک هر بر نقطه سینده
حواس ظاهری قورتاروب حواسی باطنی
باشلاندوقی فاصله حس مشترک ایچون
مکان در

حواس باطنی خصوصینده «روح
تربیه سی» بانه یتوشنده مفصلا بحث اولونا
چاقدیر. حالا روح تربیه سندن مقدم جسم
تربیه سین یاد ایتملی در علی الخصوص که
تربیه ایشنده جسم تربیه سی روح تربیه سندن
مقدم در. زیرا که اگر جسم سالم اولماسه
روح آسایشده اولا بیلمز:

حدیث شریفدر «العلم علما علم الابدان و
علم الادیان» یعنی علملرک باشی ایکی علم
در: بریسی بدن و یا خود جسم علمی در او
بریسی دین علمی و یا خود روح علمی در
که ایکی سی بر پرده پیدا غوغیقا علمی در.
پیدا غوغیقا علمین تاکید ایتدیگده رسول
اکرم بدن علمین دین علمیندن یعنی روح
علمیندن مقدم بویورمشلار زیرا که بدن
صحت اوزره اولماسه انسان قابل دین
اولا بیلمز، عرب دینلده و هکذا غیری مدنی ملنلر
اصطلاحنده دیاده کی مضمونده حدیث وار در دیورلر

«سالم روح مکر صحتلی جسمده اولایلر»
بو مطلبی ملا حظه ایتدیگمدن اولمچی
جسم تربیه سیندن باشلیورام و بو نیله نیله
غفلت اولماقدن اوتری بیان ایدرم که جسم
تربیه سینک روحه و روح تربیه سینک جسمه
تأثیر تسلطی چوور. آنا آنالاره بوج در که
روحیله جسم ایصلا بربرینه ملحق اولدوقین
منظورده دونوب هر آنده هر ایکی طرفی
ملاحظه ایدلر یعنی بر طرفه دقت ویروب
اوبری طرفی اغماض ایتمیهلر.

مابعدی وار

س. م. غنی زاده

مکتب ایشارمز

جانشین تصدیق ایتمش ابتدای مکتب رینگ
مرامنامه سی، روحانییه قراردادینک آلتنجی
بابینک ۱۰۱ نجی فصلی.

۱

قفقازک یرلی اهالیسی ایچون آچامش ابتدای
مکتب رینگ مرامنامه سی

(۱۸۸۱) نجی ایلده یئوارگ ۱۳ نده قفقاز

جانشینی تصدیق ایدوبدر

برنجی صنف

آنا دیلینده اوقیوب یازماق. آنا دیلینده،
بر آرزجه روسجده یوزه قدر سای بلمک.
بردن ایسکرمیه قدر علم حساب مسئله لری حل
ایتمک بر پاره روس کلمه لری و تلفظ لری
او کرمسک

۲ نجی صنف

آنا دیلینده روان اوقیوب یازماق و اوقونانی

ایله دک ابتدای مکتبلر مزده وزارت
مرامنامەسی اوز ره تعلیم اولنوردی.

ایندیکی جانشینمرگ امرینه کوره ۱۹۰۵ نجی
ایله معارف مامورلری اورتادن یوق اولمش
مرامنامەنی آختاروب تاپدیلاز تازه دن چاپ
یئدوب بو مرامنامە ایله تعلیم اولونماقه سرانجام
ویرمکه مجبور اولدیلاز. لکن بیله معلوم اولور
که معارف مامورلری کهنه مرامنامە دن
واصولدن ال چیکمک اسقه میورلر نیجه
که بو آوغوست آئنده بادکوبه ده اولان
مسلمان معلملر ینگ اجتماعیئده معلوم
ولدیسه بر پاره دیرقتورلار بو مرامنامە ایله
اوشاقلاره بلدرسون معلم ائل ایتک شکنی
اوشاقلاره کوسترر داهایاشخی اولور ایتک
اوزینی درس اوطاقینده حاضر ایده ایله که
اوشاقلار ایتی گوردیلر تانیدیلاز معلم ایت کمی
هرور در حال اوشاقلار اکلا یورلار که
«ساباقا لایت» این هرور دیمکدر

ظن ایتمه کز، که معلم هرور-اوشاقلار ک
خیالینه که بو طبیعتە موافق کمز.

«قوریتسا نسیوت یاتسو» معلم تو یوغک
اوزینی یاشکن کوسترر صگره بر یومورته نی
ایومورته شکنده یومورلانش آغ یاییلیقی
دالینه آپاروب چقارور. اوشاقلاردا اکلا یورلار که
«قوریتسا نسیوت یاتسو» معلم یو ..

سغو ایدکزر یا کلدوم - تو یوغ یومورتور
نین سوزدر. اوقویولاردان رجا ایدورم یو
سوزلرمی هرله سانماسونلار بو نوع هنکمه لر
مکتبلر مزده یوز دفعه لر ایله اتقاق دوشوبدر.

اکلا یوب تقریر ایتک. آنا دیلنده، ممکن قدری
روسجه ده، یوزه قدر آسان حساب مسئله لرینی
حل ایتک. روسجه روان اوقویوب یازماق
و اوقونا نه آنا دیلینده معنی ویرمک

۳ نجی صنف

آنا دیلینده وروسجه روان اوقویوب
یازماق. آسان حکایه لری آنا دیلندن روسجه یه
روسجه دن آنا دیلینه ترجمه ایتک. اوقونان
حکایه لری آنا دیلینده وروس دیلینده اوز
تقریر یله یازماق. هر ایکی دیلده دورد حساب
عمللری اوزره مسئله لر حل ایتک. کسور
بارسندە مختصر معلومات.

بو مرامنامەنی سابق قفقاز جانشینی ویلیکی
قنیزمخائل نیقالایوج برلی اهالیسی نك ابتدای
مکتبلری ایچون تصدیق ایتشدی. وقتیکه ویلیکی
قنیزمخائل جانشینلکی بوراقدی
ردنبره بو مرامنامەده اورتالقدان یوق اولدی
قفقاز معارف مامورلری روسیا ابتدای مکتبلر ینگ
مرامنامەسی اوزره معلملری درس ویرمک
مجبور ایلدیلاز. آنا دیلی ایسه بالمره مکتبلردن
وولدی. اورتایه «طبیعی» آدنلو
تدریس اصولی کدی * بویله که کیچن ۱۹۰۵ نجی

* طبیعی اصولی بر ایله تعلیم اصولدر که سکر
باشندا اوشاقه روس دیلنی اوکردنده معلم آ؛
دیلدن بالمره کرک قاجسون، هر بر کلمه ننگ
یا کلامک معنی سنی اوشاقلاره اکلا تفاق ایچون
طبیعتە موافق عمل ایتسون مثلاً: معلم ایستیر که
«ساباقا لایت» سوزلری نه دیمک اولماقنی

درس ویرمکه ممانعت کوستورلر. * معارف مامورلرینگ انصافینه بیل باغلاماق عقلدن اوزاق شیدر، اهالی اوزی کرک معلملردن معارف مامورلریندن جانشین تصدیق ایتمش مرامنامه ایله درس ویرلمکی طلب ایتسون یوقسا اوز خوشینا نه بر پاره معلملر و نه معارف مامورلری «طبیعی» اصولندن ال چکمیجه جگر. اوراسنی دیمک که بو مرامنامه اوزلسکنده بر ایله برک یاپشمالی مرامنامه دکل اما چونکه بو مرامنامه یه کوره آنا دیلی مکتبلرده تعلیم دیلی در و علم حساب آنا دیلینده تعلیم اولنور اوکا کوره هله لک بو مختصرجه مرامنامه یه قانع اولوب بونی ایله تعلیم اولماقی طلب ایتمکدن کرک کرو چیکمیک.

۲

بو آخر و قتلرده مسلمان جماعتی دیریقتورلار مکتب ایشلرینه مداخله ایتمکدن ناراضیقینی ارشادک ستونلرینده معلوم ایدور. بو اوندان دکر که قباغلاردا دیریقتورلار مکتب ایشلرینده مسلمان جماعتینه سرپست لک ویرور دیلر. قباغلاردا ده دیریقتورلار مکتب ایشینه مداخله دن چیکنموردیلر، لکن غفلت و کسالت * معلم اجتماعی بو باره ده جانشین حضورینه تیل غراف ایلدی. اما ایندی بزه چاتان خبرلره گوره همان معلملر که دیریقتورلارک بویه خیدرلسگندن شکایت ایدوب باربار باغیردیلار اجتماعدن داغلاندان صکره گنجه یه گیدوب لیولتسکی نسک (گنجه دیریقتوری) طبیعی اصولی اوزره ترتیب اولنمش کتابلریندن آلوب مکتبلرینه قایتدیلار.

بزی ایله یاسمشدیکه نه دیریقتورلارک تصدیقینی و نده بر پاره معلملرک تدریسه اعتناسنز لقنی حس ودرک ایتموردوک. ایمدی ایسه غفلتدن آیلروق، کسالت بزدن رفع اولور معنوی قوه لرمنز آغرو و آجینی حس ایدور. مثلاً شکی ده دیریقتور مسجد مکتبک ایشینه مداخله ایتمکدن جماعت نکه کلوب دیرکه نه اولاردی هرکه جناب غیرال غوبرناطور شکی محالنی قاچاقلاردان خلاص ایدن کمی مکتبلرینده دیقور ایولتسکی دن خلاص ایده ایدی*. بر پاره ارباب قلمز دیریقتورلارک تصدیقیندن خلاص اولماقچون مکتبیری کلیتاً اداره روحانیه و قضاوتلرک اختیارینه ویرمکی تکلیف ایدور چونکه روحانیه قراردادیک ۱۰۱ نجی فصلینه کوره هر پریخود اوز مسجدینک جنبه ده بر مکتب آچابار بر مکتبلرک نظارتیده محض قاضی لرک و مسجد ملالرینک عهده سنده در دیریقتور فلان بو مکتبلره مداخله ایتمکه اختیاری یوقدر. نه کوزل تکلیف! حقیقتاً مسلمانلرک برشرطیده مسجد جنبه ده مکتب و مدرسه اولماقدور. او کوندنکه اسلام ظهور ایدوب و او کوندنکه اسلام آراسنده مسجدلر بنا اولماقه با شلوی مسجد بانیری هر بر مسجدک جنبه ده تعلیم و تدریس ایچون حجره لرده تکروریلر مسلماً نلقده مسجد مکتبلرین مکتب مسجددن آیرو اولان بر وقت اولمیوب.

قراردادگ ۱۰۱ فصلینی تصدیق ایدنده حکومت شکر اسلامک مکتبه اولان بو عقید سنی نظرده دوتوبدر اوکا گوره ده

(*) قاسپی نمره ۲۲۷

اداره مزی و قضاوتلر مزی اصلاح ایدگ
صگمه مکتبلرگ نظارتینی روحانیلره محول
ایتمگ لازمدر یایوق مسئله سنی مذاکره یوقیاق...
نه قدر روحانی اداره سی و قضاوت خانه لر
زمانه یه موافق مسلمان جماعتگ اوز ایستدوکی
کبی اصلاح اولنمیوب، نه قدر که
روحانی اداره سی نگ و قضاوت خانه لرگ
صدرلری و عضولری ملتگ سه چکسی سی
ایله ملت غایقوسینه قالان و زمانه احوالیندن
خبردار عالملردن تعین اولنمیوب، و نه قدر
که صدرلرگ و قاضی لرگ ایش گوجی
جماعت قوترولینه کیچمیوب نه اینکه مکتب
ایشلرینی حتی بر خر دجه اجماعی ایشیده
نه روحانی اداره سینه نه ده قضاوت خانه لره
حواله ایتمگ اولماز، اوتوز قرخ ایل ۱۰۱
نجی فصل عمل سز قالوب یعنی اوتوز قرخ
ایل مسجد مکتبلری نظارت گورمیوب قوی
بر ایله گورمه سون، بو ساعتده بو آنده
روحانی اداره سی نگ و قضاوت خانه لرگ
اصلاحی بزه اگ واجب بر امر در.

بونلارگ اصلاحینه باغلودر مکتب
ایشی بونلارگ اصلاحنه باغلودر ملتگ هر
بر ناره ده ترقی سی...

۰ م

بیاد بیاتمه ده دایر بی

ملاولی و دادینک، ملاپناه واقفگ وقاسم بک
ذاکرک گوک یوزنده قطار لاشوب اوخویه
اوخویه اوچان دورناله خطابا یازدیقی مربعاتی
محترم «رهبرک» صحیفه لرینه تقدیم ایتمکله ییله

مسجد مکتبلرنگ نظارتینی روحانیلر مزی محول
ایدوبدر بو تصور ایله که روحانیلر مسجد نظارت
ایدن کبی مکتب ایشلرنگ نظارتینی هم گوزدن
قویمیاجاقلار. حیف! هیچ اولماسا مسجد
مکتبلرنگ باره سنده حکومت مسلمانلاره
آز چوق سربستلگ ویرمیشدی لکن بو
سربست لگدن بر منفعت گورمه دوگ؟

بو قرارداد تصدیق اولنوب اجرا
اولاندان بری اوتوز قرخ ایل کیچوب گورگ آیا
بو اوتوز قرخ ایلگ مدتده (الله انصاف
ویرمش) روحانیلر مزی بر مکتب آچدوقی
وارمی؟ بر قاضی یا بر مسجد ملاسی (خالا
خاطرگ قالماسون ایچونده اولسا) بر مکتبه
گیتدوگی وارمی که گورسون مکتب ده کیم درس
ویرور و نه درس ویرور؟ بلکه مکتبلر مزیگ
چوق یاریسی نظارتسزلقدن قاپانمیوب می؟
گنه نضارتسزلقدن موجود مکتبلر ده تدریسه
و تعلیمه قابیلیتی اولمیانلار ماللق ایتمیورمی؟
مسجد مکتبلرینی روحانی اداره سینه و قضاوت
حواله ایتمگ تکلیفی اوزلگنده چوق گوزل
تکلیف در اگر اداره و قضاوت ملتگ ترقی
سینگ و مکتبلرنگ منتظم اولماسینگ دالنجه
اولار. اما خبر بو قرخ ایل بزه آشکارا
نبوت ایدوبه روحانی اداره مزیگ و قضاوتلر
مزیگ مکتب مسئله سی و ملتگ معارف ایشی
اصلا نظرینه کلمیور. هوپ هوپگ

«ملت نیجه تاراج اولور اولسون نه ایشم وار»
«مکتبلری ویران اولور اولسون نه ایشم وار»
ییتی روحانی اداره مزیگ و قضاوتلر مزیگ
حقند ده حق دگلمی؟ اول سرگ روحانی

معلوم ایدر مکه بو اثر لر نه آدولف بیرژنهک
لیسیخ ده چاپ اولونان مجموعه سنه و نه ده
یوسف قرا باغینک کتابچه سنه داخل اولمیوب
ندرتا تاپولان اثرلردر .

بیه ملاولی و دادی بیه

قطار قطار اولوب قالمیوب هوایه
نه چچوبسز آسمانه دور نالار
غریب غریب غمگین غمگین اوترسز
یوز دوتوبسز نه مکه دور نالار
تسیخ کچی قطار کز دوزر سز
هوانوب عرش یوز نده سوزر سز
کاه اولورکه دانه خوره گزر سز
سز دوشر سز پریشانه دور نالر
عرض ایلیوم بو سوزومگ ساغیدر
یولار یکر حرا هیدر یاغیدر
شاهین شولقار سربه (*) کزی داغیدر
بویانارسز قزل قانه دور نالار
ازل باشند بصره بغداد ایلیکر
بکله ایچون ار مغاندر تللیکر
اوخود قجه شرین شرین دیلیکر
باغیریم اولور شانه شانه دور نالار
بر باش چکیک درد مندک حالینه
عرضه یازسون قلم آلسون الینه
و دادی خسته دن بغداد ایلینه
سز یتورک بر نشانه دور نالار
بیه ملا پناه واقف بیه

بر زمان هواده قند ساخلیوگ
سوزیم واردر منم سزه دور نالار
(*) سربه سوری ، دسته و قطار معنانه در ،
دورنا سورسینه - «سربه» دیلنور .

قطار لاشوب نه دیلردن کلورسز
بر خبر ویرسه کز بزه دور نالار
سزه مشتاق اولوب بغداد ایلیری
کوزلیه کوزلیه قالمیوب یوللاری
آهسته قند چالون غفل تیللری
حیفدر سالارسز دزه دور نالار
خیلی وقتدر یارگ فراغده یم
پروانه تک حسنک چراغده یم
بر آلا گوز لینگ سراغده یم
کور و نورمی کورک کوزه دور نالار
من سیوشم آلا گوزگ سرمه سین
بد نظری کسوب ضیا ویرسون
ساغین کزگ لاچین کوزی کورمسین
قور و خرام صفیکزی پوزه دور نالار
نازنین نازنین ایدر سز آواز
روح تازه لنور اولور سر افراز
واقفده کوکی جوخ ایدر پرواز
هر دم سزک ایله کزه دور نالار

بیه فاسم بک ذاکره بیه

بر ساعت هواده قند ساخلیوگ
رحم ایدک دیده مده یاشه دور نالار
قطار لاشوب هانسی یردن کلورسز
قافلدا شه قافلدا شه دور نالار
بو ولاده هر کون توکولور قانلار
یواش یواش کیچوک سسکز آتلار
لاچین یاتا قیدر بزم مکالار
قور و خرام سربه کز چاشه دور نالار
دیار غربته مد تدی وارم
کیجه کوز روز جانان دیوب آغلارام

شەردز کەمک ایچون شانه شانه باز یلویدر. واقف
دخی همچین اوز قلبنده اولان حسیات طبیعی
سندن سوز آچوب دورنالاردن تمنا ایلیور که
انتظارینی چکدیکي و سراعنده اولدیقي آلا
سکوزلی همدمدن کورسونلر اوکا بر خبر وائر
سکوتوره ییلرلرمی - اونلره بیلە دیور :

«خیلی وقتدر یارک فراقنده یم
پر وانه تک حسنی چراغنده یم
بر آلا کوز لینک سراغنده یم
کورونورمی کورک کوزه دورنالار»

دورنالارک اوخوماقی واقفه حزن گنورمیور
و کوکلنی پریشان قیلیمور، اونلرک آوازی
شاعرک روحنی تازه لندزیر و اونی دوره قالخماقه
عرش یوزنده، اونلرایله سیر و سیاحت ایتمه
تحریک قیلور :

«نازنین نازنین ایدر سز آواز
روح تازه لنور اولور سرافراز
وافکده کوکلی جوخ ایدر پرواز
هردم سزک ایله کزه دور نالار»

معلوم اوله که نه قدر که ملا پناه واقف اهل ذوق
و صفا ایدی، بییش کونلک عمرینی فرصت
بلوب ایستردیکه اونی عیش عشرته کیچوروب
سکوکده بر حسرت و آرزو فویماسون بر
اوقدرده اونک دوست حقیقیسی ملالوی و دادی
دیانک ذوق و صفاسنه بیل باغلامیوب اونک
بیوفا اولماسندن متفرو مایوس ایدی، قلبی
ومیلی آخرت دنیاسیله اووب عبادت و ریاضتله
عمر کیچورمکی بش کونلک عیش و عشرته
ترجیح قیلوردی. نیجه که بوباده شاعر اوزی
پارچه

یورویدر:

منده سزک کمی غریب زارم
ایلمیون متن حاشه دورنالار
من سیومشم یارک آلا کوزینی
نصیب اوله برده گورم یوزینی
یوخسه دانشورسز دلبر سوزینی
ویروبسکز نه باش باشه دورنالار
ذاکرم اود دوتوب آشدی جکر
وارسه جانندن سزده بر خبر
تغافل ایتمیون الهی سور
دونمسون باغریکز داشه دورنالار

اگرچه بو مرعاتک ایکی آخر مجیسی
اولسکه نظیره در ولسکز بوتلردن برینی
اوبریلرینه ترجیح ویرمک چیتندر چونکه
هر بر شاعرک کلامک مخصوصی بر شیوه سی
واردر. هر بر شاعر اوز قلبینک و طبعینک
اقتضاسیجه گوگ یوزنده قطار ایله اوچان
دورنالاره یوز دوتوب اوز حال دلنی عرض
قیلور. و دادی خسته اوز حزن، المندن و
شکسته خاطرلقندن دم اوروب ایله ظن ایلیور که
دورنالار دخی همیشه غم و المه مبتلا اولوب
اوخو دو قلاری لغمه لر فرح و شادلق اوجندن
اولمیوب غم و غصه دن ناشی آه و ناله لردر
اول سبیدن شاعر اونلره خطاب ایدوب دیور:

غریب غریب غمکین غمکین اوترسز
یوزدوبسز نه مکانه دورنالار؟

اونلرک شیرین دیلی و دادینک اورکنی پارچه
پارچه ایلیور:

«اوخودیقجه شیرین شیرین دیلکز
باغریم ایدر شاه شاه دورنالار».

بوباده شان شان یعنی پارچه پارچه عوضنه وزن

اوز که بر لطافت و باشقه بر حسن و ملاحه
وار که اهل دل و ارباب ذوق و کمال اولری
او خود قدی درک ایلیورو هر اوشکه قلبیله حس
اولونور، بعض وقت یازمق وسوبلمک ایله افاده
اولونماز، تقریر و بیانه کلمز .
ف. کوچرلو .

دعوت

ایشته برهم اولدی کنار وطن بیداد ایلن
کشن دین محمد سولدی استبداد ایلن
دین و ملت بزدن استمداد ایدر فریاد ایلن
قلع ایدون بنیاد جهلی همت فرهاد ایلن
کیچدی دور زور بازو، علم و فضل ایامیدر
آرقاداشلار! اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر
آرقاداشلار! علم لازمدر که تاسون دین حیات
علم ایلن حاصل اولور عزت، تاپار ملت نجات
سعی ایدون تازیله احسن لرایسون کائنات
علمسز عمر ایتمه دن بیک دفعه ارجح در ممات
کیچدی دور زور بازو، علم و فضل ایامیدر
آرقاداشلار! اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر
واجب ایتمشکن بزه علمی رسول محترم
استفاده ایتدیلر بو امر دن سائرامم
اولمشز بیزلر غریق ورطه جهل و ظلم
ددرسلق و قتیدر الفو ثیا اهل الکرم!
کیچدی دور زور بازو، علم و فضل ایامیدر
آرقاداشلار اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر
باق، اجانب بر و بحر علمیه سلطان اولوب
جهل و غفلتله ولی اسلام ایوی ویران اولوب

« فکر ایتسک اگر دهرک ایشی بحر بلاد
بر در کرانمایه سی میگ جانیه بها در
هر قشقی بر آینه اثبات قتادر
مقصود دوعا لم ینه تحصیل رضادر
«برجام یتور ساقی که دوران بیله قالمز
تن برکون اولور خاک یله یکسان بیله قالمز» .
قاسم بک ذا کره گلد گنده اوده ملاپناه کمی
دورنالاردن خواهش ایلیور که اوندن احتیاط
ایتمسونلر و اونی اوزلرینه هم سر، یولداش
و رفیق حساب ایتسونلر .

« دیار غربته مدندی وارم
کیجه کوندوز جانان دیوب آغلارم
« منده سزک کمی غرب زارم
ایلمیوک مندن حاشا دورنالار . »
اما هر اوج شاعرک دوونا لاره یازیقی
و رحمی کلوب دوستلق و مهربانلق یوزیله
اوناره تاپشوریرلار که بو یزلر خطالویرلردر
بوراده دورماسونلر و سسلرین چخارتمیوب
آهسته کیچوب کیتسونلر والاشهین ولاچین
دویوق دوشوب اولنرک سربه سنی داغیدار
و قزل قانه بویار . و دادی دیور:

«شاهین شو ققار سربه گزی داغیدار
بویانار سز قزل قانه دورنالار...
واقف دیور:
«ساعین کزک لاجین کوزی کور مسون...»
قورخورام صفکزی پوزه درنالار...»
ذا کر دیور:
« لاجین یتا قیدر بزم مکالار
قورخورام سربه کز چاشه دورنالار...»
محصل الکلام هر بر شاعرک کلامنده

شا هنامه دن تر جمه

طوس و کیو پهلوارک آولا غدن
برکوزل قرکتور مکاری و کیکا و سک او
قری خاتونلیقه گوتور مکی.

بیله قل ایدر موبد هوشیار

که طوس ایندی بر صبح غزم شکار
اولوب گیو گو درز اوکا هم عنان

دخی بر نچه شیر دل پهلوان

ال اوستنده شهباز شاهین شکار

شکار اتیلری صید ایچون بقرار

سورب آت دغو دشتینه یتدیلر

او یرده فراوان شکار ایتدیلر

او صحرا ایدی ترکه همجوار

قورولمشدی خرکا هار بی شمار

با قاندا کوردی کوزه بر ملا

اوزاقده عجب چنکل با صفا

قیاقچه روان طوس وکیو جوان

کلور دالده هم بر تچه پهلوان

سوروب آت اووب وارد میغز ار

تفرخ ایدردی ایکی نامدار

بر ابرده جلوه ایدوب ناکهان

ملک چهره لو بر قر اولدی عیان

کوزل قر ولی مثلی عالمده یوق

بو قاش کوز بنی نوع آدمده یوق

اوکا سویلدی طوس: «کی کل عرار

نیدن بیشه ایچره دوتو بیان قرار؟»

جواب ایددی نازنین: «کی سوار

آتامدان جفا کورمشم بی شمار.

دیده دین پروران بو حاله خون افشان اولوب

چاره اختارماق گرگ هم عهدوهم پیمان اولوب

کیچدی دور زوربازو، علم و فضل ایامیدر

آرقاداشلار! اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر

بو قدر بسدر تمدن کشفنده حار اولاق

دم اودمدر خواب غفلتدن دخی بیدار اولاق

ترک ایدگ هم اختلاف و افتراقی یار اولاق

بو وطن اولادینگ احوالینه غمخوار اولاق

کیچدی دور زوربازو، علم و فضل ایامیدر

آرقاداشلار! اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر

آرقاداشلار! چوق فنادر آشکارا حالمز

غم فزا بر منظره عرض ایلر استقبالمز

پایمال اولوق بو نوعی کیچسه گراحوالمز

باب مکتبدن اولور حاصل قمو آالمز

کیچدی دور زوربازو، علم و فضل ایامیدر

آرقاداشلار! اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر

فلکگاه سر خلقتدن یتیر هر دم صدا

اول صدادن لرزه به گلکش تماما ماسوا

ترجمان اولمش او امره قول پاک مصطفی

جاهدو امریله اول فرمان اولوبدر ابتدا

کیچدی دور زوربازو، علم و فضل ایامیدر

آرقاداشلار! اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر

واقف اولماقلق گرگدر احتیاج ملته

عارض اولمش طورلو آفتلر مزاج ملته

صحت ایستر سن اگر سعی ایت علاج ملته

علم در باللهی موجب انتهای ملته

کیچدی دور زوربازو، علم و فضل ایامیدر

آرقاداشلار! اوقویون، علم اوقوماق هنگامیدر

عباس صحت شروانی

کیچن شب اولوب مست جام شرب
کورکن نیی کورجگ ایتدی شتاب
چیکوب قنلمه تیغ زهر آتکون
که ایتسون بنی غرق دریای خون
میادا بنی اولدره بی گناه
کتوردیم بو خلوت مکه نه پناه
نثر ادین سوال ایلدی پهلوان
اوکا خو بیچهر ایتدی بر بر بیان:
«که وار نسبت و شانله رفعتم
فریدونه مسنوبدر نسبتیم»

دیدنی طوس: «کی رشک تابنده ماه
پیاده نیجه ایلدنگ قطع راه؟»
«پیاده دکلدیم» دیدنی «ای جوان
یورولدی آتم بوشلا دیم بن عنان
وار ایدی بنم بی عدد گورهم
گلو بند مینا و تاج زرم
بنی یولدا برقور قویه سالد یلار
ایلمدن نه یم وار ایسه آلدیلار
آیله آتام مست لکدن همان
بنی تا پما قه حکم ایدر بی کمان
ایدر آیرولقدان ققان مادرم
دا یانمز گار مهربان مادرم»

دانشدوقجه اول لعبت نوش خند
ایکی پهلوان اولد یلار پای بند

دیدنی طوس گیوه: «من آت چاپشام
بو نزلو نکاری عجب تاپشام»
دیدنی طوسه گیوه: «ای سبهدار شاه
مکر متفق ایتمدک قطع راه؟»
اگر پهلوانلقده سن فرد سن

حقیقت سوله کر جوا نمره سن «
دوشوب گفتگویه ایکی سرفراز
تعرضاری چیکدی طول و دراز
او حده یتشدی ایشک صورتی
که قتل ایله سونلر او نه طلعتی
بو حالی گوروب نامورلر عیان
میانچی اولوب کادی بر پهلوان
دیدنی: «ویرمیک رای شوروشره
ترحم ایدک بوملک منظره
بو زیبا نکاره ملازم اولک
وارک خدمت شاهه عازم اولک
نه فرمان ایدر سه شه حکمدار
او فرمانه محکوم اولک زینهار»
کوروب جنگ چولر بورای صواب
همان ایتدیلر بار کاهه شتاب
جو کاوس کوردی اوماهک یوزین
دوشوب اشتیاقه ایتوردی اوزین
سبهدلره سویلدی یاد شاه
«کوزل فایده ویردی بورنج راه
مرال ایسه آهو ایسه بو شگار
بیله صید اولور لایق شهر یار»
دوتوب ایلدی خوبچهره خطاب:
«که ای عارضگدن خجل آفتاب
کوزلدیر یوزگ صافدر طلعتک
نه بر دودمانه تیر نسبتک؟»
دیدنی نازنین: «حسن دلشادی یم
فریدون و گرسبوز اولادی یم
هم افسرا سیاه به پتر نسبتیم
وار اولاد تور یله جنیتیم»

دیدی پادشه: «ای مه آمان
سکا مر جا! بختک ایمش جوان
یقین تاپماسیدک حضور مده جا
نژادک جمالک اولوردی فنا
سنک لایقک قصرشه در مدام
کنیزک اولا ماهر و لر تمام
تفاخر لر ایت تاجله تختله
سنی بسلام من کوزل بختله»
دیدی خوبچهر: «ای شه تاجدار!
حضورگده اولسام کرک بختیار»
کرانمایه اون آت دخی تاج وکاه
هر ایکی سپهداره کوندردی شاه
همان دم ایدوب خرب چهری روان
حرم. خانه عیشه شه در زمان
یارشد یردی مشاطه لر زیور
بزنرد دیل اول ملک منظری
کیندیر دیلر اگینه فرد فرد
چهر زفت واطلس چه دیای زرد
اولوب رز نشان تاجله سرفراز
شیستانه قویدی قدم یار ناز
کیچوب تخت عاج اوزره دوتدی قرار
جواهر اولوندی بو عشیه تار
مابعدی وار

صابر

الله کریمدر

بحر طویل

دیدیم: ای واعظ دانا! قولاق آس،
دردیمی اظهار ایلوم: من اوتوز ایلدن بری
رحمت چیکوب آلو یرده دوام ایله میشم؛

یاخشی یمانندن نه دوشوب ایله آز چوقینه
من باخمامیشام، جزئجه بر حیلله تاپوب
گندیمه مال ایله میشم؛ تگری بلور که نه
حلاله نه حرامه تفاوت قویمامیشام؛ اوغریلرک
دوغریلرک قابی، اینجیتمه میشم؛ منسکه سزک
پایکزی باشقا سنه ویرمه میشم. من بو سیاق
کسب ایلوب یاخشیجه پول توپلامیشام؛
تویلا دیقیم پول لاری ده حیلله شرعی قایروب
صافی، حلال ایلمه میس تنزله هیچ ویرمه میشم؛
هر فیکینی او پولک اوز یرینه مصرف
ایدوب خرجمی آترمامیشام؛ نان پنیر ایله
قناعت ایلوب بر پارا تاجار کمی کفالتی آز
درما میشام؛ قربان اولوم دینمه
«اصراف حرام» در سوزینی ورد زبان ایله میشم
قسمته راضی اولوب اللهمه شکر ایله میشم؛ هر
نه گناه ایله میشم ایله میشم اما نه نمازدن نه
اوروجدن ایلمی چیکمه میشم.

سندده مکا حجه گیدناه چاغروب توبه
ویرنده نه قدر آغلامیشام! عفو گناهیمه
خدایه من امید باغلامیشام. برده سنگ
مصلحتکله نیچه احسان ایلوب حاجیلاری،
صوفیلاری، مالاری توپلامیشام؛ سکره گیدوب
کعبه بیت الهی بر کره زیارت ایلوب،
روضة پیغمبره ده عرض، سلام ایله میشم؛
شهرت آلوب، آد قازانوب، وصل مرام
ایله میشم.

قربانک اولوم! ایلمدی دیورلر: «حاجی
بیجایره سن توبه ایدوسن، عبث احسان
ایلیوسن، و عبث حجه گیدوسن! بولارک
هیچ برینی تگری قبول ایتمیه جگ!؟ توبه

اینها احسان این حق الناسی بونیوگدان
آتوب قورتارا بیلمزسن! اگر ایستیه سن
تکری سنی عفو ایله سون، ویر نه قدر
حقنی باطل ایلیوبسن سه اوزینه، هاموسین
راضی، ایله؛ صگره بنا قبل بالاجه مکتب
اوتاغی، یغ اورا کاسب اوشاغی؛ قوی اولار
کسب علوم ایله سون، البته بیله ایلمه سون راه
نجانی، بولامازسون...

دیدي: ای حاجی سرکار! قولاغ آسمایله بوش
لسوزره! بولار همشه کفره چکورلر....
چونکه مسلمان گرگ امیدنی کسمیه

الاهدن، اولذات مقدس بزه معلومدی کریمدر
و رحیمدر. همشه توبه قیوسی قرا یوز
بندلره حقدن آچقدن، سن نماز کده،
اوروج کده، زکاة و فطره و هر احساناتکده
نه قدر دقت ایدرسن سه خداوند تعالی بره مین
آرتیراجق ثرونگی، دولنگی حرمتسکی،
عزتسکی، شانسکی هم شوکتسکی. یوقسا دوروب
مکتبه یا مدرسه یه، ژورناله یا غزته برجه
قیگ صرف ایله سون کافر اولارسان؛
بولارگ اوزلری چون فتنه فساد معدنیدر،
من سکا ساغ سوز ویرورم... بانیلریگ
دیرسن اگر - کفرینه حکم ایلیوم؛ چونکه

بولار ملت آراسینه مدام فتنه سالورلار،
یتنه بهتان آتورلار، دینی دیناره ساتورلار،
بو سیاق پول قازانورلار...

بو هله آزدی عزیزم؛ نه ایچون سن
اولارگ ظاهرینه فکری ویروب قاننامیسان
کیم بو گروهگ صفتندن نه سیاق کفر یاغور
باشی ساجلو، یوزی قرخیق، بغینک توکاری
آغزینه دولور، پالتاری روس پالتاریدر
چیکمه سی جیرت-جیرت، دیلی مرت مرت
دانشور. صاف قانینگ قیمتی: ناپاک اولان
آغزیه بو آیه قرانی آتور، ترسینه
تفسیر ایلور، دینیمزه بهتان آتور، مصحفی
بی حرمت ایدور، ملتی بی غیرت ایدور...
برده که بیلمز نه نماز وار، نه اوروج وار،
نه زکات وار، نه قانور فطره نه در، وعظ
نه در، ملا نه در...!

ظاهره حکم ایلیور اسلام! بو سبیدن او
گروهگ هاموسی کافر در! سن نه اولارگ
مجلسینه گیتیمه، سن الله! حاجی بیمان
اولار سان. قالان اوقاتسکی صرف ایله عبادت
یولینه، صگره سینی یوخ لاما، الله کریمدر و
رحیمدر!..

مابعدی وار

آمنه و صدقنا

ناشر و محرر محمود بک محمود بک اوف

درس و یو یوم

مسلمان قزلاړنه روس و مسلمان دیللی رنده اناث کیمناز په سنگ ۵ نجی فلاسنگ متعلمه سی .
 بو آدریس رجوع ایتسونلر : فلاډیشنسکی و پوزه نو فکی کوچه ده جعفر اوگ ۲۷ نمره لو ایوینده .

اعلان

« حیات » غزته سی تحریرات معاونی مهدی بک حاجینسکی نک (« سانت
 هملن » جزیره سنده ایمپراطور بیوک نابولیونک وفاتی) عنوانی روسجندن خانم
 اوخمانوفک فاجه سندن ترجمه اولنمش اثری « حیات » مطبعه سنده چاپ ایدیلوب
 بوگونلرده موقع انتشاره قویلدی . خواهش ایدنلر باکودد یتکالایفسکی کوچده
 واقع عباسقلی کاظم زاده نک کتاب فروش مغازیه سنه رجوع ایتسونلر . قیمت « ۱۵ »
 قیک پوسته خرجیله « ۲۰ » قیک در

(کلید ادبیات)

چاپ دوم

مجموعه حکایات ظمیه
 و نشریه ایست که برای دبستان
 نیان به لسان فارسی ترتیب شده ست
 اثر : س . م . م . غنی زاده
 ع . ۱۰ . جعفر زاده
 فیات « ۴۰ » قیک باخرج
 پوسته « ۵۰ » قیک
 طالب اولانلار باکوده « دبستان »
 جوع ایتسونلر.

متعلملره تحفه

مبتدی شاگردلره ترك لسانده
 علم حسابدن بر تحفه جک بری بش
 شاهی [۲۵ قیک] پول عوضنه
 بوچطه مارقه سی قبول اولونور
 آدریس باکو ، مغازین « هدایت »
 علی اوو

№ 3 1-го Декабря

1906 г.

اوچونجی نمره شوال المکرمک ۲۷ سنه جمعه

۱ صفحه

سنه ۱۳۲۴

مجله اداره : ژورنالیزم - مسکته موافق پارلش «قاعده» قبول ایدیز لکن اصحیحه اداره مختار و چاپ ولومیان مقاله صاحبه کونفران مارقه سز سکوندر یشل مکتوبی قبول اولنماز Адрес : Балу Редакція Журнала «Рехберъ», Читання «Нид- жати» Губерн. уаина домъ Ашурбекова.	برنجی ایل Г. I رهبر РЕХБЕРЪ (Путеводитель) سنه تاسیسی ۱۳۲۴	آبونه قیمتی بور د آیلق (۱۹۰۷ نجی ایلک ایتدا سنه دك بر منات الی قیث مشتری ولساق ایستینلی باکوده « رهبر » ژورنالیزم اداره سیه رجوع ایستوناسی - آدریس : « نجات » قیث خانہ سی غوبیسی سیمکی چه عاشور ریقوگ ایوی .
--	--	--

تفقازک و تمام روسیا نك معیشتدن بالعموم روسیا مسلمانلارینک معیشتدن بالخصوص ، ادبیاتدن (واصول تعلیم و تربیه دن بحث ایدن آیلق ترك ژورنالیدر.)

کوریه اوشاقلار تربیه سی

ایسکنجی نمره دن مابعد

جسم تربیه سی -- جسم تربیه سی بالایه اشک کوریه لگندن واجیدر و بلکه همین تربیه حالا بالا آنا بطونده اولان ایامده باشلانسه گر کدر . بو خصوصده تاکید اولونماسینه اوخویانلار تعجب ایتمو نلر زیرا که بالا اوز زنده گانلق مایه سین آنا بطونده باغلاقدقه پرورش مایه سین هم اونده کسب ایدیور .

ذیجیات عالمنده یعنی حیوانات و نباتات زمره سینده هر بر تخم و هر بر دانه تربیه پزیر اولدقلاری تجربه یولی ایله ثابتدر : حشراتلر جمله سنده آری و قاریشقا اوز تخم لرینه تربیه ویردیگری ایامده تخم لردن بریسنه و یا بر نیجه سینه علاوه اسلوب ایله

تربیه ووروب همان تخمدن « شاه » و یا « آنا » آدلانان فردلر ظهوره گتورورلر که خواه جسم و خواه شعور آرنوقلقیله اوز همجنس لریندن ممتاز اولورلار . نباتات علمینده و هکذا زراعت فننده اثباته یتویدر که بوستانچیلار مختلف نباتات تخم لرین بعض شیره و اجزالر ایچنده پرور ده ایتمکله چیچکلرک رنگ و عطریاتی وبلکه ترکیبندیده تغیر تبدیل ایده ییلورلر . همین پرورده اولنمش تخم لردن عمله گلن ثمره لرک طعمی هم اوزگه بر مذاق اوزره اولور . بيله اولان صورتده حکم ایتمک اولور که اشرف مخلوقات آدلانان انسان که استعدادده و قابلیتده باقی ذیجیاتدن ممتاز در ابتدای تربیه پرزلسکده اوزیندن سقله مخلوقاتدن ممتاز اولسه گرک . انسانک تخم لک حالتی رجم یعنی بچه داندر که اونده

بو الزامگ کنايه سی اودر که کشیلر همیشه خاتونلره شفقت نظرله باخوب اونلارک روحاً و جسماً راحت و امین اولماقلارینه غیرت گوسترسه لر گرک .۵۰. قرآنده تا گری اوزی بویوروبدر که «عورتلر» ایچون زراعت-گاه درلر... بو عالی مطلبه خدانگرده اگر بزلر یالغوز نفس حیوانیه گوزیله باخسوق قرآنه بهتان دیمیش اولور.

بلی، عورتلر انسانیت عالمنده زراعتگاه منزله سنده درلر. یعنی انسانیت ثمره سی اونلارده نشو بنا ایسیور.

زراعتگاه حیات متبعندن عبارتدر. اگر زراعتگاه اولماسیدی ثمره لر تخمی بالکله دنیادن پوچ اولوردی.

انسان که اوکا اشرف مخلوقات دیلنوب و اونک عشقنه کوسکلر، یرلر، یولدوزلار یارانوبدر ثمره عالم در که اونک زراعتگاهی عورت در.

عورت آلهک اک مقدس مخلوقی در که اونک احترامی کشیلره واجب در.

اهل تمدن ملتله دیلینده عورته «کوزل طرف» شان ویروب آدلاندرورلار یعنی انسانیتک کوزل طرفی و یاکوزل یاریسی دیوب جاغورلار.

انصافا اگر هاموانسانیت عالمین اناثا و ذکورا قوشالیوب بر بادام دانه سی تشبیه ایتمک اولور سه اودانه جوفنده کی مغزک کوزلراق نصفی اناثه تمثیل اولسه کمرک. اهل علم یازیچیلار بنی آدمه عائد وضع معیشتدن مباحثه لر یازوب خبر ویرورلر

انسالقی «مايه» سی تخمیناً دوقوز آینک مدتنده تکمیله چاتوب «بالا» تر کیبنده صورت تاپور.

بالا آنا بطنننده ایلان زمان اوز آنا سینک زنده گانلقنه هربر جهت جه مشترکدر. حامله عورت اوز بطنننده کی بالایه اوز قانندن خورک و اوز جانندن روح ویردیگینده طبیعتاً اوز محوساتین هم بالایه یتورور و یتورمه ییلمز زیرا که ایکی جسم بر قابیده بربریله قان، جان و نفس باغلی اولدقلارینده محوساتده بربریندن آرالانا ییلمز لر....

قید: قوجایی اوشاقلی آروادک سوتی آجقلی و کدورتلی اولدوقی حلدده او پایده خاصیتدن دوبر که ییله اتفاقده اگر بالایه سوت ویرسه اوشاقی ناچالادار!.. همین تصوردن حمل ایتمک اولور که بالا حالا تولد ایدند-صکرده یعنی آنا جسمندن آرانانن صکره ینه سوت واسطه سیله اوز آنا سینک محوساتنه مشترکدر. ایشته بو احوالانن آشکارا گورونور که عورت حامله اولدوقی ایامده نه اوضاعده اولورسه همان اوضاعک آثاری دوغاجاقی بالانک جسم و جاننده ظهور ایدیور. تربیه مسئله سینده همین بو فقره یه فکر ویرملی در، یعنی آنا بطنننده بالانک پرورش ایچون آنانک وضع زنده گانلقنه دقت ویرملی در.

عرف و کنايه: عورتلرک روح آسایش و یا جان راحتلیق حمل ایامیندن مراعت اولماقی ضروراً لازم گورونرسه

که هانسی ماتنگ آراسنده انانگ احترامی
چوق ایسه اوماند « بانرویتزم » یعنی ملت
پرستک حسیه زور اوچه اولور و حقیقتاً
بیله درده : هانسی مملکتده تیراق عزیزایسه
او تیراقک اهلینده وطن محبتیه آرتوچاقدر
قدیم ایامده دنیائی مسخر ایدن یونان و روم
اهلی سی اناث طایفه سنه آرتوچاق احترام
نظر بیله ، باقارلایدی . اناث عشقنه و اناث
آ دینه بهادرلر ، نجبارلر و حتی تاجدارلر
ساحسورلق میداننده بربرین اولدوروب
اولمکاری تواربخده چوق گورونوبدر .

ایمدیکی عصرم زده بعض اوروپا و
آمریکا اهالی سی آراسنده علی الخصوص
انگلیزلرده و هکذا یاپونلارده عورته احترام
چوق عزیز دوتولور و بو وقوعاتک نتیجه
سی هر ایکی ملته وطنه محبت چوقلوقی در
که انکار ایتمک اولماز
حال حاضرده هر کس هر ملت اولورسه
اولسون اگر تقش ایلله اوز اطراف و
همجوارینه باخارسه بی شک گوره بیلرکه
هانسی اوجاقده و هانسی ایوده اناثک احترام
و نفوذی آرتق ایسه اودوماده مخصوصی
خاندان ناموسی ده چوقدر .

آنا بطننده تربیه : آنا بطننده بالایه
تربیه ویرمک خصوصده و هکذا بو تربیه نک
شروط و اقتضاسنه دایر مطالب و دلایل
چوق واردر . بو مطلب اوستنده نیجه
نیجه اوراق و دفترلر یازوب
مفصل اخبار و اطلاعات ویرمک اولورایدی
لیکن اوخویانلار نظریتمده مطلب رشته دین

کسممک ایچون بالضروره مفصل یازماقدن
صرف نظر ایدوب ذیلده کی فقره لری شرح
سز و توضیح سز یازماقه کفایه ایتدیم .
حامله عورتلره همیشه لازم در :

۱ [یور کلرین صفا و بشاشلقه و یوروب
کوکله قسوت کتورن صحبتلر دن احتراز
ایده لر . متدین لکه ، رحیم لکه مایل
اولوب کین کدورته و بخل و حسده فکر
وبرمه لر .

۳ [زنهار بیکاره و بیهوده وقت
کیچور میوب تیکیش و یاغیر ال ایشینه
مشغول اولالار و همیشه که ایو ایشلرین
اوز عادتیی اوزره تمکین له ایشلیسه لر اما
چوق کوچ آپاران ایشلره یاپوشمیلار

۳ (جدال و مباحثه دن و هکذا بد
منظره تماشا لردن احتراز ایده لر . فحش
و لغو سوزلره قولاغ ویرمه لر :

۴ [قورخولی و واهمه کتورن فکر
لردن احتراز ایدوب بو قسم حکا یه لر
قولاغ آسمیلار . ملت پرست لک ، دیندا
رلق ، هنرورلک مضومنده حکا یه لر ،
شعرلر ، نغمه لر روح علویتی ایچون
کوزل غذا حساب اولونور .

۵ (کثیف هوادن احتراز ایدوب
صاف خنک هواده وقت کیچوره لر هوا -
نک تمیز لکئی هر بر ذیروح ایچون لازم
اولدوقده علی الخصوص حامله عورتلر ایچون
لازم راق در زیرا که رحم دولی اولدو
قه سگوره معدنی بر قدر یوخاری یعنی
سینه طرفه قالدبرور و بو سببه سینه نک

هضم اولولما سینه اضافه یره معده قوه سدی
صرف اولو نور که همان قوه نگ اوزینده
بالانگ حتی وارلقنده حیاتی ما یه سینه

ضرر در

حکمت: عورت حامله اولدوقی ماجرا
خارق العاده بر شیئی دکل در . حامله لک
ایا مینده نظره کن ظاهری تغیر حال لق
طبیعت قانونه موافق حادثه لیر دن بریسی
در که مزاج تغیر لقنه چندان تفاوت ایده مز
بو سببه حکیم لر بیله لازم کورورلر که
حامله عورتلر حمل ایامینده زنده کاللق
وضعلرین هر کز تبدیل ایتیموب اکل وشریده
عادتی قاعده اوزره اولالار .

عورتلر حامله لک آیامنده هر بر
خطره دن عاری درلر زیرا که خالق اوزی
حمل تکلیفین دیشی لیرک بویننه قویدوقنده
جفا ویا مرض دیوب قویموبدر بلکه عیش
آلتنده کی حوادث جملہ سینه همین آغر
تکلیفه دیشی لری مکلف ایدوب سبیلر
له محافظتنه اوزی ده ضامن اولوبدر . الله
اسانی « احسن تقویم » اوزره یارادوبن ابتدا
بی پرورشین آنا بطمنده قرار ویرد یکسنده
همان زحمت اجرینه اوز رو حنک
پاره سین انسانک اوزینه ویرمکالکی شایان
تشکر مرحمتلردن بریسی در .

اگر بر بالا روح و یا جسم جهتی
جه وجوده معیوب کلور ایسه سببی اوز
والدینی در .

حدقه سی اوز نو به سینه همیشه کی دن بر
قدر دارالدوقنده اوکیه (آغ جگر)
ایچون چندان وسعت قالمیور . بووقوعانگ
نتیجه سی او اولور که حامله عورتلر اوکیه
دولوسی نفس آلا بیلیمورلر یعنی آغر
نفس آلورلار و اگر هوا کثیف اولورسه
ایکی قات چتین لک له نفس آلماقه مجبور
اولورلار بو فقره نی منظورده دوتوب
هوانک صافلقنه دقت ویرملی در .

(۶) تمام اعضالرین و لباسلرین پاکیزه
ساخلیلار زیراکه پاکیزه لباس روحه
طراوت ویرور . آغر و دار لباس
کیمیلر .

(۷) اکل و شرب باره سینه اضافه
لقمه لردن اوزلرینی ساخلیلار و زنهار
آج قالمیلار . کثیف و بد هضم خورکار
یمیه لر .

قید: بعضار بو تصورده درلر که
کویا عورت حامله اولان ایامده اوز خورکین
عادتی قدرندن آرتورماق لازم در که کویا
بطننده کی بالایه نقه اول . حاذق طبیبلر
قولی له بو تصور سهودر زیرا که طبیعت
اوزی حکمت یولسی ایله حامله عورتی
حیض و نفاسندن ساخلادقه ازاله اولوناسی
قانی بالانگ وظیفه سینه صرف ایدیور .
بو فقره نی منظورده دوتوب دیمک اولور
که حمل ایامینده اضافه یمک بالایه خیر
کلور میوب بلکه ضرر ویرر زیرا که
آرتوق لقمه معده ده آرتوق یر دوتماسی
هر طرف لیکن همان آرتوق لقمه لک

بلغارستان عثمانلو استقلالیندن آزاد اولان کبی [۱۸۷۸] یگی بلغار حکومتی ملت معارفه آرتوق اهمیت و یروب چوق ابتدای و اعدادی مکتبلر آچدی . ۱۸۸۵ نجی یئنه تعلیم آلتی یاشندان اون ایکی یاشه دک عموم بلغارلار ایچون مجبوری اولماق قانونی حکومت اعلان ایتدی . بو حالده [۱۹۰۳] بلغارستاندا اوچ مین ابتدای مکتب ، اوچ یوز مین معلم و معلمه و آلتی مین ایکی یوز معلم و معلمه وار . حکومت بو مکتبلره ایله اوچ میلیون یارم مسکات روس پولی صرف ایدور .

بلغارستانده اوچ میلیون یارم نفوسدن دو قوز یوز مینی سواد لودر (یتدی یوز مین ذکور و ایکی یوز مین اناث) معلم لردر . یئشدرمک ایچون بش دولت و ایکی جماعت دارلمعلمینی موجود در .

بلغارستانک معارف ایشلرینده اهل خبره اولارک راینجه بلغارستان عثمانلو استقلالیندن آزاد اولاندان صکره بلغار معلملری هم معنوی و هم مادی طرفلردن تنزله یوز قویماقه باشلامشالار . بو کاده سبب ۱۸۹۲ نجی یله دک جماعت مامورلری و ده صکره معارف مامورلری معلملری تضییق ایتمگ در مامورلر معلم لردن مواجبنی آز السدوب اوزلرینده جور به جور وسیله لر ایله رسمیت اوزره تعلیم ویرن چینوویسک اولماقه تلاش ایدورلر . بر نوعی مامورلر اوز مراملر نه یتشن کبی اولدیلار . بر پاره معلملر نه قلبا وشعوراً تعلیم ایشمک حسیانی محو اولماقه

ایدی . او وقتلرده بویله معارف مجاهدلری کفایه قدرینجه بلغارستاندا اولمادقدان بعضی مکتبلرده یارمچیق " زبور و تورات " اوقومشالاردا معلمک وظیفه سنی ادا ایدور دبلر . بو یارمچیقلا رده اوز همکارلری اولان ضیالو معارف مجاهد لر یئندن گیرو . قالمیوب یگی حیاته گرمش ملت معارفینک نثرینه جان و دلیل چالشوردیلار چونکه معلمکدن مقصدلری شخصی منفعت و یا رتبه قازانماق اولمیوب بلکه معارف یولبله ملتی عثمانلو اسارتدن خلاص ایتمک ایدی . بلغارستانک ایمدیکی معارف وزایتنگ ۱۹۰۵ نجی ایله بلغار مکتبلرینه گوندردوگی رسمی رساله سینده بر نوعی فخر ایله یازلمش بو سطرلره دقت ایتمه لیدر :

" یگی تاریخمک ایلک صحیفه لرینی مزین ایدن او شخصلرک آدلایدر که سیاسی و جنگی ایشلردن کزار سس سز و کوسز معارف یولیندا جان و باش قویوبلار . بزم یگی دورمز اورینوویچلر یاخود قارا غیور غیوویچلر (۵) ایله باشلامیور ، یکی دورمزی باشلیانلار آپریلوفلار ، یئوفلر ، سافرونوفلار اولوبلار " .

" اور یئوویچلر و قاراغیور غیوویچلر سرستاندا قنیزالق ایدن ایکی فاملیادر سر بستانک مستقل حکومت اولماقانه بیوک سبب بو ایکی فاملیا اولوب بر نیجه ایل بوندان ایره لو قتل اولان سرب قرالی آلیقساندر اور یئوویچلردن آخرمچی حکمدار ایدی . سر بستانک ایمدیکی قرالی پطر قارا غیور غیویچ فاملیاسیندندر .
*اولنجی بلغار معلملری .

با کوده معارف جمعیتاری

بو حالد با کوده ایکی معارف جمعیتی موجودد: بری « نجات » جمعیتی در که کیچن عید نوروزده آچلوبدر، بریده « نشر معارف » جمعیتی در. ایکنجی جمعیتک بو نویدرک اولینده آرتوق طنطنه ایله رسم گشادی اولندی. « نشر معارف » رسم گشادینده گوزل نطقلر سولیندی. بو نطقلر ارشاد غزه سینک ستولرینده درج اولدیغندن هامویه معلومدر ظن ایدرز. بوراده ایسه هر ایکی جمعیتک مقصد و مرامی ایله قارئلر مزی مختصراً آشنا ایدوب بونلارک مثلنی هر غویبرنیاده و حتی هر اویزده جماعتمز طرفندن آچلمه سینیه توصیه ایدرز: بلکه بویله جمعیتلرک بر کتندن یزلرده ده هیچ اولماسا معارف و ابتدای سواد انتشارتاپا. بویله جمعیتک آچلمه سینیه اجازه آلماق چوق آساندر. بر نیجه نفر موسلر خواهش ایتدو کیری جمعیت ایچون قرارداد ترتیب ایدوب محلی غویبرناطوردان قانونه موافق اجازه آلورلار. هر بر بویله جمعیت اوز مقصد و مرامی آنجق بر غویبرنیاده اجرا ایده بلر.

نجات جمعیتک مرامنامه سی

۱) مسامانلارک آراسنده معارف انتشار ایتمک، عالی، اعدادی و ابتدای مکتبلرده او قویانلاره اعانه ویرمک. ملی دیلگ و ادبیاتک ترقی سینیه سعی ایتمک. جمعیت اوز مقصدلرینه نائل اولماق ایچون:

آ) موجود مکتبلره کومک ایدور.

یا اوز خرجیله تازه مکتبلر آچور. لزومی اولدوقده آچدوقی مکتبلرده صنعت شعبه لری، او قویانلار ایچون عمومی منزل آچور. ب) عمومی قرائت خانهلر، کتب خانهلر و قرائت لرترب ایدور. تعلیم و قرائت کتاباری چاپ ایدور. وارداتی مساعده ایتسه اخبارات، مجله و جریده لر نشر ایدور.

ت) مکتب لری ایچون تجربه لو معلم و معلملر آختارور معلم لری اجتماعی ترتیب ایدور.

ث) مسلمان شعرا و ارباب قلمنک ترجمه حاللرینی و آثارینی نشر ایدور.

ج) باکو غویبرنیه سینک سائر یرلر ینده نجات جمعیتک شعبه لرینی آچور الخ نشر معارف جمعیتک مرامنامه سی

۱) جمعیتک عمده قصدی باکو شهرینده و تمام غویبرنیاسینده ساکن مسلمان جماعتنک آراسینده علم و معارفی و خصوصاً ابتدای سواد، آنا دیلمزده و روس دیلینده نشر ایتمکدر. و هر قسم معارفک انتشارینه کومسکک ایتمکدر.

بو قصده نائل اولماق ایچون - جمعیت

آ) حال حاضرده موجود مکتب. مدرسه و شقولا لره مادی کومسکک ایدور

ب) تازه مکتب، مدرسه اشقولا آجانلری ترغیب و تشویق و یاردملق ایدور و یا جمعیتک خرجیله مکتب، مدرسه و اشقولا لری آچور.

خير شريعت علمي واجب ايسده سائر علملر هم لازمدرلر . همين بو اختلاف عيناً نويابر آينگ اونينده باكونده واقع اولان « نشر معارف » جمعيتك رسم گشادينده گوروندى . بو رسم گشادده علم و نشر معارف حقيده سويله ن گوزل نطقلى محترم ارشاد غزيبه سينگ ستولرينده اوقودوق بو جمله دن باكونگ اگ محترم و فاضل علماسدن برى حساب اولان مرزّه ابو تراب بويله ديوب : « ... دوغرودر اسلام ، شريعت ، احاديث بيورورلار كه علم اوقويون و لكن نه جور علم ؟ بو علمدن مقصد حكيم لك انجنيرك علمي دكل ، بو علمدن مقصد فقط علم شريعتدر . آنجق شريعت علمنى بيوروبلار تحصيل ايدنر . بولدن باشقلرى كمالات و فضل در و انسانه آرتوقده لازم اولان شى دكللر ... »

دوغروسى بو نطق بنده نى خيلى تفكره سالى . حقيقتده مى بزه تكجه شريعت علمي لازمدر مسئله سى بر آنده خيالمدن چيقيوردى . بو بر مهم مسئله اولديقيچون بو مكتوبده عقلم يتدوگى قدر بو كا شرح ويرمگى منفعتدن خالى گورمدم .

مرزّه ابوتراب افنديم ديور : بزه آنجق شريعت علمنى بيوروبلار تحصيل ايدنر . بو بيوروقلاردان بريده فخر كائاناترك « علمي آختارنر چينده ده اولسا » كلام شريفلىرى در . آيا فخر كائانات حضرتلى صحابه كرامينه بيوردوقدا كه علمي چيندهده اولسا آختارنر شريعت علمنى نظرده

ت [جماعت ايچون عمومى قرائت خانه و عمومى قرائت مجلسى آچور .

ث [تعليم و قرائت ايچون كتابلر چاپ ايدور و قوه ماليه سى آرتدوقجه مسلمان و روس ديلينده غزته و روز نامه لر ويرور .

ج [مكتب و مدرسه لر ايچون تجربه لو معلم و معلم لر تايمافه سعى ايدر . معلم و معلمه لر ايچون شورالر و اجتماعلر دوزلدير . الخ .

بو جمعيتلر ك نظامنامه لريله مفصلاً تاننى اولماق استينلر خواهش ايسه لر اداره مز چاپ اولونمش قرار دادلى كوندنر مكه حاضر در .

مكتوب

« تكجه شريعت علمي مى بزه لازمدر يا سائر علملر هم لازمدرلر ؟ » بو آخر و قتلرده غزيبه لرده و جريده لرده يازيجى لارمز ، عمومى . و خصوصى مجلسلرده ناطق لرمز « بزگرك اوقوياق ، علم اوگره نك » ديو فرياد ايدورلر . حتى شاعرلرمزده كلى بلبلى ، معشوقه نك سياه تيللرينى ، كمان ابرولرينى بوراقوب گوزل و آهنگدار نغمه لر ينده جماعتى علم اوقوماقه ترغيب و تشويق ايدورلر . بو فريادلر بى جا قالمياچاق بز اوقوياجاغز ، علم اوگره نكجز ، اوقوماقه علم اوگره نكه مجبورز . لكن نه اوقوماق هاننى علمى اوگره نك مسئله سى اورتايه گلنده رائلر مختلفلرلر : بر فرقه ديور فقط شريعت علمى لازمدر . برقه ديور

الینده اقتصادی اسیر اولماق گرک دنیا علمیرنی اوقویاق اوکره نك. غیرى بر علاج یوقدر . ایمنى کلک حال حاضرده مزه .

دنیا علمیریندن زمانه نك طلباتیدن معلو ماتمن اولمادیقچون نه بلالره دوچار اولمشوق و اولروز ! آتا بابادان قالان ملکلمرکک فعنى اوز که لر آبارورلر چونکه اولاردا عام وار معلومات وار فن وار. بز ایسه ک همان اومقدس تیراقمزده فعله نك ایدرز . فعله لکده ده هامودن رزیل هامودن حقیر مسلمان فعله سی دکلمی ؟ نه ایچون ؟ کنه علمسزلکدن . بر روس یا بر ارمنى فعله سی کونده بر منات آلاندا مسلمان منز درینه کوچان آلمش قیک ویرورلر . چونکه روس ارمنى فعله سی اوز ایشینده کسب ایتدوکی معومات لر له منفعت بردار اولور . بولارکک معلوماتی صاحب کاره ده منفعت ویرور مسلمان فعله سی ایسه زورنیدان باشه بر شیه مالک دکل تکجه بدن زوری ماشین الکتریک عصرینده کارگورمز علم گرک معلومات گرک فن گرک . و گنه علمسزلکدن تجارتده اکنجی لکده صنایعه هامودن کبرو قالان مسلمان دکلمی ؟

قرق ایل بوندن ایره لو باکونک نطق معدنلری کیمک ایدی ؟ مسلمانلارکک . ایاقی چارقلی ایرمنیلر آج نمه لر کلوب هیچ نیه معدنلری آلدیلار علم کوچیله ایدنی او معدنلردن میلیونلر قازانورلار . قازانورلارده ملتیرینده ثروتلندرورلر . الی ایل بوندن ایره لو باشقردلر اوجی بوجاغی اولمیان ملکلمرین

دوتوبدرمی ؟ حاشا وکلا ! چونکه او وقتده شریعت علمنی آختاران مدینه مذوره ده آختارماق گرک ایدی . شریعت علمننگ گونشی مکده طلوع ایدوب مدینه ده اوج اعلايه یشمشدی . شریعت علمننگ منبعی سرچشمه سی مدینه ده ایدی . اداها رسول اکرم شریعت علمنی آراماق ایچون چینه گیتمکه امر ایتزدی . عقل سلیمه مالک اولان هر بر کسه دیر که رسول اکرمک بو فرمایشدن مرا می دنیا علمیرنی آرمقدر . بونک حکمتی نه ایش که عقل کل اصحابی دنیا علمیرنی آرمقه امر ایدوردی ؟ معلومدر که دنیا علملری معیشتز رفا هیت ایله گیتیمک . کسب بولی بزه آسان اولماق . بدئمز سلامتقلده قالماق ایچون درلر . معیشتمز رفا هیت ایله گیتیمه کسب بولی بزه نك اولسه ، بدئمز سلامت اولمايه ، عیالمرکک فقه سنی قازانا بله سوک شرعی و اجابتز لایقجه ادا ایده بلمروک .

شب چو عقد نماز بر بندم

چه خورد بامداد فرزندم

بوندان باشقه بر ملت که معیشتده لازم اولان علملری او گرتمیه جوربه جور علملرک بهره سیندن بهره مند اولماقه قابیلیت اولمیا او ملت شکسز اوزیندن معلوماتلو و معنوی قوه لو طاقه نك الینده اقتصادی قول و اسیر اوله جقدر . اقتصادی اسیرلک و قوللوق نه بیوک بلادر نه دهشتلو نتیجه لر ویرور بوده معلوم شیدر . پس اگر ایسته سوک که شرعی واجباتز لایقجه ادا ایدک غیرى طاقه نك

ندای ملت

یلخود

آمال و طنیر و رانه

ای اهل وطن ترک ایلینگ بغض و لجاجی
 بردم آرایک حالیمیزه راه علاجی
 سونمش و طننگ صرصر جهلیله سراجی
 وجدانلاری تلخ ایتدی غمگ مسلح اجاجی
 ملیتی یاد ایلک ای ملت ناجی !
 پک تهله که لو خسته در اسلام مزاجی
 یاران یغلاق بر جه قوراق مجلس ماتم
 اوز حالیمزه ایلله لم نوحه دما دم
 اسلامگ اولوبدر نیجه کور روقی برهم
 نفرت ایدور اسلامگ آدیندان بتون عالم
 ملیتی یاد ایلک ای ملت ناجی !
 پک تهله که لو خسته در اسلام مزاجی
 غفلت یتیر ، آگاه تقا ضای اول
 حال وطن و ملتی کوراشک فشان اول
 جهد ایلله طریق هنر و علمه روان اول
 مردانه بو میدانه جلا دتله دوان اول
 ملتی یاد ایلک ای ملت ناجی !
 پک تهله که لو خسته در اسلام مزاجی
 بر ایله تفکریجه کور خوار اولوب اسلام
 انواع بلا پایه گرفتار اولوب اسلام
 بی عزت و بی حرمت و بیعار اولوب اسلام
 انجیق قوری بر آده نکهدار اولوب اسلام
 ملیتی یاد ایلک ای ملت ناجی !
 پک تهله که لو خسته در اسلام مزاجی
 بسدر بوقدر خواب جهالتده که یاندوق
 ملت یوزینه باب ترقی نی قاپاندوق

روساره دیسیانلی بر شاهیه ساتوب پولینی تلف
 ایتدیلر . ایمدی همان روسار ایچون مزد رلیق
 ایدورلر : اکر اوندا باشقرد لارگ ایچنده
 معلوماتلو علملو آدملر اولسایدی بویله اولمازدی .
 شاه عباس نططلان معدنلرینی بی هیئت زیار
 تگکاهینه وقف ایتمشدی زیارت کاهک مجاور
 لریک الیرنده قباله وار ایدی . نیجه اولدی
 اومعدنلر ؟ معلوماتلردن بلکسلردن کیچدی
 اوز کهلرک الینه . علمسلرکدن چیکدوکمز بویله
 مصیبتلری سایشاق نهایتنه یتمز . مکتوبمه
 مختصر ویروب نتیجه سنی سویلیورم . شریعت
 نقطه نظریجه باقسوق کنه بزه دنیا علملرینی
 اوقویوب او کرمک لازمدر مادی نقطه
 نظریجه ده علم لازمدر ملت پرست لک
 نقطه نظریجه علم لازمدر . هر یانه دونسوک
 دنیا علملری بزه لازمدرلر ، دنیا علمینه محض
 کمالات و فضل و انسانه آرتوقده
 لازم اولان شی دکل دین یا انصاف ایتیمور
 یا خود زمانه دن بی خبر در .
 « تکجه شریعت علمی بزه لازمدر یا
 سائر عاملرهم لازمدر لر »
 مسئله سی نک ایکنجی نصفی لازمجه
 شرح اولندی ظن ایدورم . اوکا که قالسادی
 شریعت علمی بو بارده . محترم مرزه ابوتراب
 اوز نطقینگ بر یرینده نه کوزل سویلیوب :
 « علم شریعتی تحصیل ایتمه مش آدملر غیر
 علوم اوقویاندا بی فائده اولورلار » . شریعت
 علمین بلمین دینه ارلقى اولمیان نه قدر بلکلو
 و معلوماتلو اولور اولسون نه اوزینه نه اوزکیه
 فایده لو اول بلمز . بوکا دلیل و شرح آرتوقدر
 صالح

اسلافمزگ حرمت و حیثیتین آندوق
 شان وطن و ملتیی بیسکایه ساندوق
 ملتیی یاد ایلیگ ای ملت ناجی !
 پک تهلکه لو خسته در اسلام مزاجی
 عطف نظر ایت کور نیجه دوتمش بزی کابوس
 کیم سلب اولنوب غیرت ملیت و ناموس
 ایطالع منجوس ! عجب ایتدگ بزی مایوس
 ایواه !! ترقی ایدیرز کور نیجه معکوس
 ملتیی یاد ایلیگ ای ملت ناجی !
 پک تهلکه لو خسته در اسلام مزاجی
 آغاقی دوتوب غلغلّه بانک جراید
 اقسام ترقی و تعالی و فواید
 اما اولور اسلامده غفلت متراید
 بوردده ایدگ چاره که صحت اوله عاید
 ملتیی یاد ایلیگ ای ملت ناجی !
 پک تهلکه لو خسته در اسلام مزاجی
 (عباس صحت)

ادبیاتمزه دائر

رهبرک ایکنجی نمره سینده کوچرلو
 فریدون بکگ ادبیاتمزه دائر مقاله سینده
 و دادینک ، واقفک و ذاکرک «گوگده
 اوچان دورنالر» خطابری درج اولمشدی
 بو خطابر ساده ، آهنگدار ، طبیعی و
 حقیقه موافق اوامافی هر بر اهل ذوق و
 شعریتده سر رشته سی اولان کسمه تصدیق ایدر.
 شعرده ، نظم ده اگ برنجی شرط
 ساده لک طبیعی لک و حقیقه موافق لکدر
 نظم ایله یازلمش اثر لرک بر شر طیده
 قارنرک قلبنده و روحینده اولان عالی

و طبیعی حساری او یاتمقدر . «گوگده
 اوچان دورنالر» منظومه سی بو شرطارک
 جمله سنه موافقدر . بو که بیله بر نفر بو
 اثرلرک رهبرده درج اولولماقی اوزتصو-
 رنیجه مناسب کورمدیکسندن اداره یه بر
 مکتوب کوندروبدر . اوکا کوره همین مکتوب-
 به جوابا بر نیجه سوز یازماقی لازم بادوک .
 رهبر ژورنالینگ برنجی نمره سینده
 ترک ادبیاتی باره سینده یازمشدوق : «شا-
 علرلمز اوز عصرلرینده بر پاره نادان لارک
 مذمت و سرزشرینه تحمل ایدوب یوزمین
 خونابه لر ایله یازدوقلاری اثرلری قویوب
 کیدوبلر ، بو اثرلر اوردا بوردا داغلق ،
 و کون کولدن محو اولماقده درلر . پس
 یزه لازمدر که کیچمش شاعرلرمزک اول
 اثرلرینی احیا ایدک . صکره یواش یواش
 ادبیاتمزک زمانه یه موافق ثروتنمه سینه
 چالشاق .» بو مصلکده بو مرامده ژورنال-
 لمز دوام ایدک . کیچمش آذربیحجان
 شاعرلرینک اثرلری اله دوشدو کجه (اله
 دوشدو کجه دیرز چونکه بو اثرلر پراکنده
 نامعلوم کنجلرده نا اهل الینده یواش یواش
 نابود اولماقده درلر . آرایوب بولماق کرک
 تاپوب احیا ایدن شخصلره ترک اولان ، ترکک
 حیثیتی اولان و آتا با بالارمز دن قالان
 معارف و کتبات اثرلرینک قدرینی آتکلا-
 یان کسمه تشکر ایدک چکنده شبه مز یوقدر)
 رهبرک ستونلرینده درج اولونا جاق . بورا-
 سی مخفی دکل که شعر و نظم اثرلرمز
 چوق دکل ؛ و اولاده بلمزدی بو کاده سبب

ترك حكمرانلاری و تركرگ اوز ادبیا تینه اولان كم اعتنالی اولوبدر. ترك حكمرانلاری اسلام تاریخنگ اگ پارلاق دورینده فر-دوسی لری [سبکتکین اوغلی سلطان محمود) سعدیلری (آتابت لر) عمرخیاملری (ملك شاه) یقروپ بر جه ترك شاعرینه رشد ویرمیو بدرلر مكرم میرعلی شیرنو اییدن سوای اكر ایراد اولنسه كه تركرگ سعدی، فر-دوسی، عمرخیام اولماقه استعدادی اولابلمزدی بویله ایراد دوتالمره ملای رومینی و خاقانی شروانی دلیل کتوررز. بو ایکی مشهور عالم اولان شاعر ترك اوغلی ترك اولماق هامویه معلومدر. بونلار فارس ادبیا-تینگ اگ پارلاق نیرلریدرلر. یا بلکه دیه لر كه ترك دیلی نظم دیلی دكل بوخیا-لده تنقیده دز كمز نوای نگ فضولینگ یاخود واقفك منظومه لری هانسی فارس شاعرینگ اثریندن آز آهنگدار در.

ترك حكمرانلاری ترك شاعرلرینه نه پاییه ده كم اعتنا اولماقلری باره سینده و. د. سمیر نوفك « ترك ادبیا تی » آدلو كتابنده یازدوقی بر روایتی بوراده مناسب مقام بلرز. « سلطان محمد فاتحك عصرینده سلطان سراینه آنجق فارس شاعر لرینگ یولی وار ایمش. تركردن هرکس ایستسه ایمش كه بو سرایه یول تاپه یاكرك فارس شاعر لریندن اینده تذکره سی اولایدی یا ده كه اورینی فارس، ایرانی قلمه ویریدی. لعالی آدلو بر ترك شاعری بونوعیه سلطان محمد فاتحك سراینه یول تاپمشدی. ایش

آجیلادن سگه بیچاره سرایدن قولدی. لعالی بو باره ده یازر: هرگاه صاحب حرمت اولماق ایستیور سنسه یاعرب کرک اولاسن یا فارس. هرکس ایرادن رومه کلورسه یا وزیرلک طمعینه کلور یادولت و ثروت قازانماقه

کیچمش ترك حکمرانلارینگ عکسی اولاراق قفقاز خانلاری اوز دورلرینده (حیفا كه بو دور چوق آز چیکدی) ترك شاعرلرینه آرتوق محبت کوستروب رشد ویروردیلر. اللی آلتمش ایلک مدتینده بر نیجه ترك شاعری بو دور ده پارلادی. اوجمله دن و دادی، واقف، ذاکر و غیری. بو شاعرلرمزگ آد لاریله وقرنتی اثر لریله آنجق نمس بیرژه نگ همتندن تانش اولمشوق.

مختصر: رهبر اوز ستونلرینده کیچمش ترك شاعرلرینگ اثرلرینی (یگی شاعرلر-مزگ اثرلریله برابر) درج ایتمکدن چکنمیه جک بو امیدیه كه تركر ترکك قدرینی آگلایانلر ساده طبیعی و حقیقته موافق ترك شعر و نظم لرین ذوقیاب اولارلر.

کریم آباد شهرینک رئیس

(۱ نجی نمره دن مابعد)

آرواد باشماقچی جعفرک؛ عورتی معصومه و یاندا که قزی نازلو ایدی. ایکی ایل بوندن اقدم جعفر وفات ایتمشدی. معصومه ایسه اریندن سوگرمه بر سرمایه قالما

اهلی اولماقلری اوڭما معلوم د کل . که دیر ایدیکه مجله آغ سقاللاریندن و پولیسهدن فقیر و خوش اطوار اولماقلرینه شهادت نامه لر گرک گتورسونلر . بیچاره معصومه رحم دل قونشولارک کومک لکیکله رئس طلب ایدن شهادت نامه لری آغ سقاللاردان و پولیسهدن دزلتدی ، رئسه گتوردی . گنه رئس بر بهانه کتوروب اعانه ویرمکدن باش قاچوردی .

بر کون معصوم آخرمچی دفعه ایدیکه کلمشدی یا مجلسدن برعانه آلسون یا امیدنی کسوب اوزینه بر چاره آراسون ناظر رستم معصومه نی کناره چیکوب اوزون مقدسه دن صکره دیدی : - اوزوک بلرسنکه نیچه ابلر در که مراد آغانک عیالی وفات ایدوبدر ، بو وقته دک دولدر چونکه بر خلال سوت امش قز آحتارور دیکه آلسون . سنگ قرک اونک خوشینه کلوب . ایدی استیور که اونی آلسون . بوچاغه جن اعانه نی بو قدر سورندرمکدن قصدی سزی یاخشی تانماق ایدی . ایدیکه سزی قانیوب ، استر که سن بو خیر ایشه رضا کو ستره سن . بو بر خوشبخت لک در که هیچ کسه میسر اولماز- معصومه اوزین ایتورمش ساکت دورمشدی جواب ویرمه بر سوز تاپموردی .

رستم - باجم ! مراد آغا بوساعت سننن جواب کوزلمیور . بو گیجه بر یاخشی فکر ابله صباح یا هه یا یوخ دیرسن . صباح کلنده قز یکیده کتور ، الله بلور که من

دیچون قری ايله برابر قونشولار ایچون پالتار یوماق و نگیش تکمک ايله گیچنوردی هر ایکسی جالشقان و ایشلرینده دقتلو اولمه گوره قونشولاری بونلاری ایشز قویمازدیلار . اوز اللرینک امیکله آنا قز بابت دولانردیلا .

نازلو یتشمشدی . آنا سیده قونشو آروادلاردا نازلو ایچون بر کاسب پول قازانان آداخلو آختارماق نیتده ایدیلر . بولاراولان مجله ده احمد آدلو برسلاخ اوغلان وارایدی . اوغلانک آناسی ، معصومه و قونشو آروادلار نازلونی احمد ایچون آلما غی چوق مناسب گوروب بو بارده دانشقده ایدیلر . اما چه فائده آجلق و یرترنمه کریم آبادی بر مصیبت سالدیکه هر کس اوز هایته قالدی . شهر اهلی بر حالده ایدیکه فقیر ، دوللو اوزینه وعایینه روزی قازانماق قیدننه دوشوب ایشز و ایاغزلارک حالینی بالمره اونوشمشی .

ایندن بر شی گلین معصومه یتشمش قزی ايله بر یامیاجک آلتیندا آج و محتاج گیچنوردیلر . هیچ کسدن و هیچ یردن کومک گوزلمکه بر امیدلری قالمامشدی مگر بر دیلنچی لکدن سوای . بو وقتده شهر اداره سی اعانه مجلسی آچدی معصومه قونشولارک مصلحتی ايله قرینی کوتوروب رئیسک قاپوسینه اعانه به گیتدی . نه ایشه رئس معصومه و قرینی گورهن کبی اعانه ویرمه مکه بر سبب گوستردی . ایش دوشدی بو گون صباحه . که دیر ایدیکه فقیرلکاری و شهر

سزگ یاخشفکری استیورم . هیچ بيله خير
ايشدن قاچماق اولماز .

معصومه سوي سولمش دكره من كبي
قايتدى ايوه . قوشولاردن هر كس سورشور
ديله كه نيچه اولدى اغانه آلدگز يا يوخ
- معصومه جواب ويرموردى .

اوزون قيش كيچه سننى صبحه كمى
سويوغى ، آجلفى اوندوب قرانلق يامياجده
يپچاره معصومه قصدرده ايدى : بر ياندان
ايل تهمتى كه معصومه قزىن بر پارچه
چورگه ساندى . بر ياندانده آجلىق ،
ديلنچى لك . ايل اوزونى اونك بونك قابو
سند مزدرلك ايله گون كيچورمك بونك
مقابلينده آرخاين چورك ، فراغت دولاناچاق
معصومه نك خياليندن بر آن چيخميوردى .
صبح آچلدى . معصومه هله بر شى قطع
ايله مشدى . الله كريمدر ديوب قزىنى كتوروب
گلدى رىسك قابوسينه . هر حالده فكرينده
دوتمشديكه قزىندن رضاسز بر ايش
دوتماسون .

مابعدى وار

شهنامه دن ترجمه

سياوشك آندان اولماقى و رستمك
او كا زابلستاندا تربيه ويرمكى

۲ نجى نمره دن مابعد

بر اولقدر دور ايتمدى روزگار
كه كئزارى شاد ايتدى خرم بهار
يتوب آخره دوقوز آي شاداو كا
خدا ويردى بر طفل نوزاد او كا
خبر ويرد بيلر شاهه ماولودن
كه شاد اول بو مولود مسعود دن
عجب صاف طلعت عجب نيك رو
مكر كوز كور و بدريله روى و مو
اولوب شاه كاوس مسرور شاد

سيا و خش قويدى او مولوده آد
ايدوب حضرت جقه شكر و سپاس

طلب قلدى بر ماهر انجم شناس
منجم اوز علمينده هشيار ايدى
رموز نجومه خبر دار ايدى
باقوب طالعين كوردى آشفته در

بومولودك اقبالى چوق خفته در
حضور شه عر ضحال ايلدى

شهى بو خبر پر ملال ايلدى
زياده مسكر اولوب شهر يار

بو حاليله تاكيچدى بر روزگار
ولى بر كون ايتدى تهتمن ورود

حضور شهنشه ده قليدى درود
" كه اى افسرگ عرش پيرايه سى

بو طفايگ من اولسام كرك دايه سى
كوزم نورى لك خاطرين استرم

كرك بن او كا تربيت كوسترم .
شه ايسه تفكر ايدوب بر زمان

بو امره رضاييردى قلبى همان
قوشوب رستم زاله شهزاده سين

روان ايتدى اول سرو آزاده مين
تهتمن برابر سيا و خشله

و رود ايتديلىر زابله رخشله
كوزل بر كلستاندا لايق بشاه

سيا و خشه بخش ايتدى آرامگاه
مهيا قلوب رستم نامدار

اوشمىزاده مشقنده آغا زكار
ازل او كردوب شيوه كيرو بند

سواري و تير و كمان و كمند
ويروب صكره تعليم بزم نشاط

مى و مجلس و شيوه ابسط
نبرد ايچره ماهر آت اوينا تماقى

شكارنده آهويه اوق آتماقى
مها تيله كزر كران اورماقى

ياپونياده اكنچي لك اصولي

ياپونياده اكنچي لر بوغدا تارلا لريني
شوم ايتدو كدن صكره شوم اولمش تيسراقى
الريله يوشالديوب صاف و دولو بوغدا
تخملريني دورت (ويرشوق) بر بريندن آزالى
تپراقه باسدرور لار . بو زحمتك عوضينده
ياپونياده بوغدا محصولي حددن زياده اولور
۱۹۰۵ ايلده سنطبر آينده پودول
غویر ليا سينك مراوى باسريدنك لريندن
برى امتحان ايچون ياپون اصوليله بر پارچه
اكر ك يرينده بوغدا اكمشدى .

(سن . پ و) غزيتة سنك يازماقينه
كورده همان برده هر باسدرلش تخمدن بر
كول بتوب هر كولگده ۱۰ - ۳۵ قدر
سنبلي چخوبلش . هر بر سنبلك اوستينده
۳۰ - ۴۰ دانسي وار ايش . يعنى بره ۴۰۰ -
۶۰۰ جن محصول اولمش

مذكور مراوى باسريدنك ياپون
اصولنى جماعت اراسنده انتشار ايتمك ايچون
اكدير دو كي بوغدانينك كوللريني تپراقيله
برابر چخاروب كند محكمه لرينه كوندرويدر
و كند خداره و مرزه لره معلوم ايدوبكه
جماعتى ياپون اصوليله و اونك نمره ساييله
آشنا ايسولر . نه اولور ديكه بزم اكنچي
لرمرزه امتحان ايچون بر آز ير ياپون
اصوليله اكوب نتيجه سنى كوزليه ايلر .

۰ ع . م

ايسكنجى نمره ده بحر طويل اوزره يازلمش
«الله كريمدر» منظومه سينده برنيچه يرلرده سهو
دوشمشدى . همين منظومه كه جك نمره لرك برينده
تصحيح اولنمش صورته مابعدى ايله بيله درج
اولونا جاق . اداره

ناشر و محرر محمود بك محمود بك اوفى
Редакт.-издат. М. Махмудбековъ.

«فيوضات» و كسبي مطبعه سنده چاپ اولندى
Паровая типография газ. «Каспий»

مطالعه نيله قالان چيگوب دورماق

ير ندى سياوش هر آدابله
بلى كل تر اوتانور آبله
بيله شير دل اولدى اول نامور
برابر اوکا قالما دى بر نفر

كي چوب بر زمان اولدى بر بهلوان
شكارينده وير مز دى شيره امان
ديدى رستمه بر كون اي پيلتن !

وار مدر تمناي عزم وطن
بنى دهرده بي نياز ايلدگ

ويروب تربيت سرقرار ايلدگ
حضور گنده كسب ايلدوم چوق هنر

بنى جاب ايدر ايمدى شوق پدر
نولور كورسه شه ارچمند اولدوم
سنگ تربيه كه بلند اولدو قم

مناسب كورب بو سوزى پهلوان
فرستاده لر ايتدى هر سودوان

كه اولسون مهتا اساس سفر
سيا و خشه لايق لباس سفر

دخاسب و تبغ و سنان و سپر
زر و سيم و تخت و كلاه و گمر

خبر بر له آلدردى اطرافدن
ملوكانه خلعتلر اشرافدن

سيا و خشى تشريف اعامله
بر نديردى اعزاز و اكرامه

يعين و يئارينده صف صف سپاه
ايدردى بو جاه و جلاله نگاه

كيدردى آگله تهمت بهم
كه شهزاده يه يتمون بر الم

جهان اهلى بو عيشه دلشاد اولوب
غم غصه دن جمله آزاد اولوب

هامي عيش و عشرت شعار ايتديلر
زر و سيم و عنبر نثار ايتديلر

سيا و خش و رستم فراوان سپاه
منازل سوروب ايتديلر طي راه

مابعدى وار
صابر طائر زاده

ظاهر

رهبر

23 декабря

۲۰ ذیقعده

Суббота

شنبه

1906г.

۱۳۲۴

Г. 1

قفقازک و تمام روسیائک معیشتدن بالعموم روسیا مسلمانلارینک
معیشتدن^{۱۱۱} بالخصوص ، ادبیاتدن و اصول تعلیم و تربیه دن بحث
ایدن آیلق ترک ژورنالیدر .

№ 4

نومرو ۴

Паровая Типография газеты „Каспий“.

№ 4 23 -го Декабря
1906 г. Суббота

دوردنجی نمره ذی القعدة نك ۲۰ سنده شنبه
سنه ۱۳۲۴ شنبه ۱ صفحه

محل اداره :
ژورنالیزم - ماسکوا - موافق
بازارمش «فالکس» قبول ایدیز لک
صحیحه اداره مختاردر
چاپ و لولویان مقاله صاحبیه کونفراسز
مارقه سز کوندر یلمش مکتوبلی
بول اولنماز
Адрес: Баку
Редакция Журнала
«Рехберъ» Читальня «Нид-
жать» Губерн. уацца домъ
Ашурбекова.

برنجی ایل
Г. I
رهبر
РЕХБЕРЪ (Путеводитель)
سنه تاسیسی ۱۳۲۴

آبونه قیمتی
نور د آفاق
(۱۹۰۷ نجی ایلنگ ایتدا سنه دک
بر منات الی قیث
مشتی اولماق ایستیلر با کوده
«رهبر» ژورنالیزم اداره سینه
رجوع ایستولر. آدریس :
«نجات» قرائت خانه سی
غویسر نسکی کوچه عاشور یقوفلک
ایلیس.

ققازگ و تمام روسیا نك میشتندن بالعموم روسیا مسلمانلارینك میشتندن بالخصوص ، ادیباتدن
(واصول تعلیم وتریه دن بحث ایدن آفاق ترک ژور نالیدر.)

﴿کوروپه او شا قللار﴾

تریه سی

۳ نجی نمره دن مابعد

تازه تولد. بلا آناسی بطننده اولدوقی
ایامده ظاهری عالمک تأثیراتدن محال
فطرتده اولور یعنی هوا و روزگار سووقلقدن
خبری اولمیور. اما تولد ایتدیکی آنده
ناکهان تازه اوضاع ایچره دوشمکی اونگ
ایچون بو یو کجه بر معرکه در . . .
ایمديه جه یوموشاجق بسترده معتدل ایستی
لک ایچره پرورش تاپمش لطیف جسم
ناکهان دنیا هواسینه چخوب ماما پنجه سینه
دوشرکن تمام اعضاسیله سکریشور آغلاماقه
باشلیور . یعنی نفس آلاماقه شروع
ایدیور .

تازه اوضاع ایچره بالانگ قشقرماسی
حیات مجاهده سیندن عبارتدر!
بالا آغلیور . . . یعنی بالاجه وجود
اوزی ایچون حیات طلب ایدیور و یاخود
نفس آلاماقه باشلیور !!
خدانگ بو حکمتنه عرف نظریله
باخمالو اولساق البته فهم ایده رزکه اللهک
نعمتنه نایل اولماق ایچون اگ اولنجسی
نفسدن کوشش و مجاهده لازم در . . .
بس اگر اولنجی نفس یعنی اللهک
اولمجی نعمتی جد جهد سز و یا قالمقال سز
حصوله کاهمیور سه اولنده هیچ بر نعمت
کوشش سیز حاصل اولماز . . .
چالشا لویز
بالا تولد ایده جک اوضاعه دقت ایتلمی

در معنی صحت شرطارین ملاحظه ایتمک
کړک :

۱) اولا لازم در که بالا تولد ایده
جنت اوطاقده هواکثیف اولما سون و هوا-
نگ ایستی لکی معتدل، یعنی ۱۶ - ۱۷
غرا دوس اولسون هوا سنگ تغیر تبدیلی
کوره اوشافلار ایچون چوق مضردر.

دقت : بزم قافقاز ساما تار یسنگ
ایونیده اکثرأ غرادرس آلتی که علم دیلینده
اوشا « تیر مو میتر » دیورلر استعمال
اولونمیور . البته ، بوکم اعتنا لک سبی
محض مدلیت سیز لک در یوخسه خسیس
لکه حمل ایتمک اولمازه صاحب سلیقه خالمار
توب توب زربت لری لچک لچک دوغریوب
یرده باشلار حاضر لادلارینده اصلا خیاله
کتورمیور لر که ایو ایچون و ایو صفا سی
ایچون بهاسی اوتوزجه قیک تیرمو میتر ده
لازم در ! . . . مدنیقلی ملت لر ایچون
بو آلات لازم ایو اجناسیندن بریسی در
زیرا که تیرمو میتر سیز صحت اوزره زنده
کالتق ایتمک اولماز علی الخصوص که ایوده
ناخوش و یا کوره بالا اولمش اول . فی الحقیقه
بو شیاره بزلرده فکر ویرملی یز : اوطاقده
چیچک ساخلیانلاره یاخشی جه معلوم در که
اگر اوطاقک هواسی تغیر تبدیل تاپارسه
یعنی ایستی و یا سووق قدریندن آرتوق
اولور سه نبات آزار لیور . آخر ده
چوریور ، قوریور ، تلف اولور . انسان
اوتدن ، چیچکدن استیک دکل : انسانک
ده پرورشی ایچون معین درجه ده ایستی

سوافق لازم در که اونگ ده اولچی سنی
بلدن تیرمو میتر در .

۲) ایکنجی ، بالانی چو لغالاماق
ایچون پالتار و غدیری کسوله تمیز ، یونکول
و کنیش اولسه کړک ، کسوه لر و لیچکر
آغ ییز ، تنزیف و کاتاندن اولسه یاخشی
در زیر که رنگی و بویاغلی نسبیجر زهر
لو اجزالره مخلوط اولدوقه کوره بالانک
اندامینه سرایت ایدوب اذیت یرلر .

۳) اوچمنجی ، ماما سنگ الاری ،
لباسی و هر بر مسالج و کاراستی سی تمیز
اوله و اوزی ناخوش اولمیه . علملی ماملار
اوشاق دوتماقه اقدام ایدندن قاباق هر بر
مسالحرین « دیزیفیکسیه » ایدورلر یعنی
معلوم در ماملار ایله یویورلار .

ماملق فنی مخصوصاً بر علم در که
اوزینه موافق درس و تجربه ایستر . هر
بر قاریدن ماما اولایلمز و اگر اولورسه
خطادن بری اولایلمز .

انتباه : اولاد قیدینه قالان شخصلر هر
کز ناشی مامانی اوشاق دوتماقه چاغرمالار
بیله ایشده کم اعتنالق بوو کجه کنه در
زیرا که شکست و معیوب بالا خجلت له عمر
کیچروب کم طالع اولورسه باعثی آتا آناک
کم اعتنالق در . احتمالا کمان ایدرم که
بو سوزله حر فکیرلک ایدوب دین اول
جافدر که دنیا بنا اولانی بزم ماملارمز عوام
بی علم قاریلر اولوبدر اما اللهه شکر
که هیچ خطا بلا کورممشیک ! بو ایراده
ینه تنبیها جواب ویرملی در :

یارا و قارتماق عمله کتورور که صکره
معالجه یه محتاج در .

دقت: بز قاقاز ترکاری آرا سینده
عادت ییله در که اوشاقی قرخ کون
یو میوب آنجاق « قرخ توکمک »
ایچون [؟] حمامه آپارورلار . بزیم
بوعادتمزه برعکس غیری ملنلر آراسنده
عادت ییله در که اوشاق تولد ایدن کبی
فوراً اولی چیمدیروب یاخالیورلار و همین
قرار ایله ایکی هفته نك مدتسده بالانی
کونده ایکی دفعه سحر آخشام چیمدیروب
لر علی الظاهر بوعادت صحتیه موافق در
علی الخصوص که کوربه بالانی حمامه
آپاروب « چله » دن جخارتماق ایچون
(؟) ساعتلرجه ایستی و بخارلی حمام هوا
سینده ساخلاماق عین جهرالت در .

بالانی چیمدیرومک باره ده مختلف
عادتلر وارد: بعضلری دوزلی صو ایله
یاخالیورلار ، بعضلر سووق صویه چیمدیروب
لر ، بعضلر یاغلیورلار و الخ اما
مخصوصی مامالق علمی که حال حاضر
ده مدنی ملنلر آراسنده جاری در مختصراً
ییله یازیور که تازه تولدایدن بالانی چیمدیرومک
لازم در و چیمدیرونده ایستی اوطاق ایچینده
ایستی سو ایله چیمدیرومک گرک .

سویک ایستی لکی ۲۷ غرادوسدن
آشاقه و ۲۹ دن یوخاری اولماسون .

بالانی اول کونلر اون دقیقه دن آرتق
سوده ساخلاماق مصلحت دکل .

بالانی یویوندوماق ایچون هیچ برقم

باجی . س المهک شکرین همیشه یزنده
یتور اما احتیاطی ده الدن قویمه . چسوق
اتفاق اولور که اوشاق اوچ مرتبه دامدن
یخاور هیچ بربری شکست اولمبور
البته شکر ایشملودر اما هر آنده اوشاق
دامدن یخلماق قیدینه قالماق آنا یه بورج
در .

ایشته ملتفت اولوب دقت کوزیله یزلره
باخان اولورسه بدنمزده ، چرق عییلر کو-
رورلر بونلاردن ماسوا بونجه
ییلی دوغالار ، قول قچی اکریلر ، بویونی
باتغلار ، اوتباسی چخقلار و غیری غیری
معیولر نه در ؟ . . . البته که آنا آنا
نگ کم اعتنالی در . الله تعالی اوز مخلوقین
همیشه طبیعت اقتضا سنجه درست و صحیح
یارادور لیکن صکره آنا آنا لار مزگ
عواملقی ، ماما لارمزگ ناشیلقی ، له له
لر مزگ کم اعتنالی پاسبانچیلار مزگ بی
احتیاطلقی خواه جسم و خواه روح جهتیجه
بزلری ازیشدروب معیوب ایدورلر
اکر بزلردن بعض افرادگ طالعی یاردم
اولوب خطادن ساخلانورسه شکرلر اولسون .
اما احتیاط و محافظت همیشه لازم در .
محافظت اولو نای الله ده حفظ ایدر .

۴ | دوردنجی ، بالانگ تمام اندامین
یوماق لازم در . تازه تولد بالانگ
اندامی لعاب ایله یعنی پاپوشقان کبی مواد ایله
اورتمش اولورلعاب یولماسه هوا ننگ تا یریدن
غلیظلشوب کیفتلنمکه باشلیور و بالانگ
بوکوش یرلرینده تیزاب کبی درینی ییوب

نمبر ۴

(دهر)

صفحه ۴

صابون و یاغیری نیز ایلی اجزا استعمال
ایتمک اولماز. بعض معتبر مامالارک تصویری له
بالانی اول دفعه لر ایلیغ یومورتا ساریسی له
یوماق نافع در .

بالانی یوبوندران وقت علی الخصوص
دقت ایتمای در که چرکلی سه کوزینه دوشمه
سون که نتیجه سی پشیمانچلیق اولور .
شور قویی سویی وهکذا بولانلق ،
ایمیش نوهور سویی مبادا استعمال
اولونا .

بالانی یوبوندرماق ایجون مخصوصی طشت
لازم در طشت باقر اولماقین ملاحظه ایتملی
در . « تسینک » یعنی روف (توتسیا)
طشت میسدن ممتازدر زیراکه روف باقر
لاشیمور و ژنک آتمیور . تخته چاناق
و یا لکن هم مصلحت دکل زیرا که تخته
یه بعضی مضر اجرام یابوشدوقده هله هله
یوماق ایله تمیز اولمیور .

تازه تولد ایند بالانی طشت ایچنده
یوبوب لعابدن عاری ایدندن صکره تمیزچه
سو ایله ایکی دفعه یاخالیوب یومشاق
قطیقه ایچنده بالش اوستنده قویالودر
بالانک یری پنجره آغزینده و یاقرین
بخاری یاتسده اولمیه زیرا که ایستی
سوق معتدل اولسه کرک . بشینچی :
بالانی یوبوندروب ، قورودوب کییدرندن
صکره امیز دیرمک لازمدر . بالانی اولمچی
دفعه امیزدیرمک شرطلرین ملاحظه ایتملی در :
بالانک آغزینه امچک ویرندن اول
قیاقچه برایکی دامچی سوت کناره چیلیمک

لازم در زیرا که امزیکلرک ایچنده
دامچی لار هوا تاثیرینه یاق اولدوقه
کوره ترشییور یعنی کثیفلشوب غلیظ اولور .
یبله غلیظ ترشمش سوت بالانک معده سینده
ساجی و غیره علتیه باعث اولور .

امیز مکدن اول بالانک دوداغلارین یاش
دستمال ایله آهسته جه تمیزلمک لازم در
وهکذا آنانک امزیکلرین تمیز پامبوق ایله
ایستی سویه باتروب برنیچه دفعه یوماق لازم
در زیرا که عاده دوشه جه امزیک باشلاری
درشت اولور و بو سببه بالا امزیک کراهنله
آلور و بلکه هیچ آلمیور .

۶] آلتنجی ، تازه تولد بالانی
سوقدن محافظت ایتمک آرتوجاق دقت لازم
در . کورپه اوشاقلار سووقه نهایت بی دوام
اولدوقلاریندن اوشوماقه چوق مایل اولورلار .
ترک دیلنده بالانی « اوشاق » آدلاندر
ماقک وجهی محض چوق اوشویان اولدوقدن
در .

انسانک و یاغیری حیوانک بدننده
کی ایستی لک حرکت و نفس آلماقه
منحصردر و بوسببه در که آیقلاقدن انسانک
بدنینه کی ایستی لک یوخوده اولدوقی خالندن
آرتوق اولور یوماجرانی توضیح ایتمک
مفصل بیان لازم اولدوقه کوره عللده یازیلا
چاقدر آتجاق بونده بوقدر ییلیمک کفایه
ایدر که بالانک چوق اوشوماقنه سبب اکثرأ
یوخوده و بی حرکت لکده اولماقی در .
کورپه بلا چوق وقتی یوخولی بی حرکت
اولدوقه کوره بدنینه کی ایستی لک اوزینه

آناسی یاننده یاتردان وقت بر قدر هوندیر
 یرده قویورلار که مبادا آناسی یوخوده
 اولدوقی حالده خطا یولی ایله بالانی باسیمی
 بو فقره آخیرنده کوریه بالالارک عات
 و مرضینه دایر اهمیتلی بر مطلبه اوخویانلارک
 دقتین جلب ایشمگی مقام ییلوب نظره
 ویریلسمین لازم گوردیم . عموما مسامالار
 آراسینده علی الخصوص بز قاققاز ترکلی
 آراسینده « ترکه چاره » مسئلهسی حالا
 آرتوجاق کوجدهدر . تربیه ایشینده بزم
 بویوک بدبختلک مزاوندهدر که جانمژک رستهسی
 عفرتیه قاریلار کلفنه باغلی در : قابویه گان
 هر بر فالچی « قاری نه به » لقمانق ادعا
 سیله الین سالوب اوز طاغارجقندن هر نه
 چخاردورسه جن تریافی دیوب قبول ایدرز!
 بو خصوصده اوزن دانشقه وقت صرف ایتمک
 حیفذر آنجاق یورهک یالقوسیه دیتمک
 اولور که بیله جهالت ثمره سیندن الله ییلور
 نه قدر جانلار تاف اولویدر، نه قدر گوزلر
 کور ، و نه قدر قولاعلارکار اولویدر !
 بیمرات ترکه یاره چیلرک بیدادلغه علی
 الخصوص بی تجربه آنا آنالار اویوب
 اوز اولادلرین بدبخت ایدورلر . بو خصوصده
 خاله عملرمز هم بزلره دشمن درلر زیرا که
 هر بریسی اگرچه خیر خواهق یولیله
 اولورسه ده « نه نه مدن بیله ایشیدیمش »
 دیوب بیچاره بالانک بو غازیته ، قولاغینه
 بورنینه رنگارنگ توپراقلار ، نوعبنوع
 و جوربجور سورتگیلر ، سورتوب ،
 یاخوب ، دامزوب اولمجنی گوندن

کفایه ایتیمور . حیوانات عالمینده بالانی
 اوشوماقدن محافظت ایتمک ایچون طبیعت
 اوزی نوعبنوع حیرت انگیز یوللار ایله
 تدبیر چکویدر اما بوخصوصده اسان حیوا-
 نلندن سکری در یعنی اسان بالا سینگ
 محافظتی ایچون طبیعت چندان تسلط کوستر-
 میویدر .

بومطلبی همیشه یادده ساخلامالودر که
 حیوانک وضع زنده کالقی شعور و طبیعت
 باغلی ایکن اسان محض اوز عقلنه واکذار
 اولویدر . حیوان بالاسی ایلک معین
 و قیسنده دنیایه کلدیکده اوزیله
 یون ، توك ، دیش ، درئاغ هم گگورور
 اما اسان بالاسی بونلاردن محروم ایکن
 آنجاق اوز آنا آناسینگ تدبیرینه و
 عملی اوضاعنه محتاج در .

حیوانات جمله سینده چوخوسی اوز
 بالاسین قول قنادی آلتنه آماقن حکمتی
 عملی یول ایله اونک بدنین قزدرم قدر .
 تجربه و معلومات یولی ایله ثبات اولونویدر
 که اکثر اکوریه اوشاقلارک قوت اولماقنه سبب
 آنجق او بو مطالبی منظورده دوتوب
 تازه تولد بالانی سووقدن آرتوجاق محافظت
 ایتمک گرک .

اول گونلر بالانی اوز آناسینگ یاننده
 یاترتمالودر . بونک حکمتی اودر که بالا
 ایمدیجه اوز آناسینگ ایستی لیگنه عادت
 ایتدیگنده همان آشنا ایستی لکده یاخشیجه
 راحت او ییلور . اولاد دردرینه یانلار بو
 خصوصده هم احتیاط گوزلیوب اوشاقی

حالتی درهم ایدرلر... البته بولجه مطلبلر
اوسته بحث آچماقک وچمی یوخدر: بیله
مطلبلر اونودولمالودر اونودولسلر گرک .
تمشیل : طریف ، کرانیها ساعت
اگر ناساز اولورسه ، ساعت ساز یانینه
آبارماق گرک و الا بیله ساعتی دمیرچی ویا
نعلبند یانینه آپاران اولورسه اوسکا احمق و
سفیه دیرلر . . . بو تمشیلی هزل ایله
دیمورم : ناچاق بالانگ معالجه سین قاراچیلاره
و یا ترکه چاره چی فالأ باخاقلاره تاپشیران
آتا آنا تشیها طریف ساعتی نعل بند یانینه
آپاران ساده لوحلر کبی درلر و بلکه اون
مرتبه احمقراق و سفیهراق حساب اولونسا
لار گرک .

انسان جسمی حکمت و صنع اعلا
اوزره الله عامیله یاپولدوقده هر بر گنهار
اونگ معالجه سینه استادلق ایده بیلمز .
بیله نا انصاف ، بی دین ، او باش مسلک
حریفلر خونریز لردن بدتر درلر و اونلارک
گناهی هر بر شرارت وهر بر جانیندن فوق در .
بوریا باف اگرچه بافنده ست
نبردش بکارگاه حریر ...

انسان معالجه سی ایچون طبیب لازم در .
طب عملی هر چند ایمدیجه حالا اوقدر
تکمیله چاتمویسه ده اما حال حاضرده علم
اوخومش طبیلر معالجه ایشینده معتمد درلر .
بو خصوصه زنهار آتا آنلار کم اعتنالق
ایتمهلر یعنی حکیم لک ایشین جندارلاره
تاپشیره ییلار .

کوریه بالانگ صحت و آسایشی بر

نیچه فقره لره منحصر در . بو فقره لردن عبارت
خورک در ، لباس در ، یوخی در ، حرکت در
هوادر ، تمیز لک در که بونلار خصوصه پیدا
غوغلار تصویری ممکن اولدوقجه مفصلا
یازیلماقادر .

مابعدی وار

س . م . غنی زاده

بلغارستان معلملری و مکتبلری

۳ نجی نمره دن مابعد

معلملر اتفاقینگ تشکیلی . اعدادی
و صنایع مکتبلری . تربیه و تعلیمه دائر
ژورناللر . ماکیدو نیا ده بلغار مکتبلری .
•••

بلغار حکومتنگ مستبدانه رفتاریندن
و معلملرک اوز آره لرنده اولان تفادقن
« معلملر جمعیتی » و « معلملر اخباری »
قاپاندیسه ده معلملرک آره سینده جنبش
کسلمندی بلکه داهاجه نمره بخش بر
صورته کردی . قاپانمش جمعیتنگ یرینه
چوق یرلرده محلی « معلملر آرقه داشلقلری »
تشکیل اولولماقه باشلادی .

ایشنگ صورتی بویله کوروب حکومت
اوزیده « آرقه داشلقلرک » تشکیل
اولونماسنه رضا کوستردی .

حکومتنگ رضاسیندن معلملر لازمجه
منفعت بر دار اولدی یلار . یکی آرقه
داشلقلرک سایه سنده برلشوب هر بر جور
مجادله یه حاضرلشدیلر .

که چکیده مجادله لری نمره بخش

(اسلامبولوف وزارتدن چقاندا ن برلیجه آی کچمیش) صوفیه ده عمومی بلغار معلملرینگ اولنجی قونغره سه سی تشکیل اولندی، قونغره سه نك عمدہ مقصدی «معلملر اتفاقی» ترتیب ایدوب و اتفاق ایچون، مرامنامه دزلمک ایدی. بو مرامنامه ده ایکی مقصددن عبارت ایدی: ۱) بلغار جماعتینگ اخلاقی و عقلی جهتلرینه ترقی ویرمک. ۲) مکتب ایشارینی لازم اولان درجه یه یتشدرمک. بومقصد ایه نائل اولمق ایچون اتفاق ککک کوشش ایتسون که معلملرک مادی، معنوی و عقلی جهتلری اعلا لسون، معلملرک سیاسی و پیدا غوغلق حقوقی مقرر ارسون بی قانون تضیق اولونان معلماری محافظه ایدوب کومک ایتسون؛ اتفاق صندوقی آچسون؛ اتفاق مقصدلرینه موافق غزته لر ژورناللر و کتاب چاپ ایدوب انتشار ایتسون، علمی مصاحبه لر، قرائت لر، کتاب خانه لر آخشام و بازار درسلی آچسون؛ یکی محلی آرقه داشلقار آچماقه کومک ایتسون؛ مکتب ایشلرینه دائر قانون و سر قولیار لری مذاکره ایتسون.

محلی آرقه داشلقار اوز محلینه دائر مکتب ایشلرینه مختاردر عمومی ایشلرده اتفاق کک مرکزى تشکیلینه تابعدر؛ اتفاقک وارداتی عضولرک عضولک ویرگوسیندن، اتفاق نشر ایدن کتاب، غزته ژورنالدن کن مداخلدن عمله گلور ایلده بر

اولماق ایچون اخلاق و معلومات جهتنجه معلملر اوز لرینی لازم اولان مقامه یتشدرمک مک ککک ایدی. بوکا کوره آرقه داشلقار محلی مصاحبه و مباحثه، کتاب خانه، ادبی کیمجه لر ترتیب ایتکه شروع ایتدیلر. بو یوللیله معلملر مجادله یه لازم اولان آلت لر ایسله مسلح اولابسدیلر. مصاحبه لرده، ادبی کیمجه لرده و عمومی قرائت لر ده مباحثه آره سنده معلملر بر بر یله سولشوب داشوب بربرینگ فکریندن، خیالندن، حالندن خبردار اولدیلر. بونک ده نتیجه سی او اولدیکه معلملر مجادله دن قورقمیوب اوز ایشلرینه مستقیم دور دیلر.

آرقه داشلقار له برابر معارف نظارتی ده معلملر ایچون محلی قورسلار آچدی بو قورسلاره اطراف معلملر جمع اولوب نمونه درسلر وبردیلر، ویریلن درساری تنقیده قویوردیلر. بو قورسلار داپیداغو- غیقایه دائر مباحثه لرک آراسنده اوزغم آور حاللرینی اونوتمیوب بو باره ده هم مذاکره ایدوردیلر.

بو جمعیت لرک برینده ۱۸۹۳ نجی ایلده معلملر اوز احتیاجلاریندن ملت مجلسنه بر عرضحال کوندردیلر. نه اولدیه بو عرضحال ملت مجلسینگ دفترخانه سینده ایت باته دوشدی. بوده معلملرک آراسینده اولان جنبشگ داها آرتمه سینه سبب اولدی.

بو اتفاقدن ایکی ایل ککک

کتاب وار . مختلف دیلمرده الی غزته و ژورنال کفوردور .

۱۹۰۴ نجی ایلمده اتفاق ترتیب ویرویدر: شهرار ده و کند لر ده ۲۹۱ عمومی قرائت لر ، ۵۶۵ عضولر ایچون خصوصی قرائت لر ، ۶۸۲ ادبی کیجه لر ۵۴۹ کندلرده ۱۳۲ شهرلرده) ، ۱۹۲ مکتب اوشاقلاری ایچون مسامره ، فقیر شا کرد لر ایچون ایکی ییر ده مجانی نهارخانه لر بر نیجه آخشام و بازار در سلی ، ۳۶ قرائت خانه لر ، ۳۲ اوشاق کتاب خانه سی و غیره

آخر وقتلرده نظارتده اتفاقه مرحمت نظریله باقور داها بواصتی معارف نماینده لرینگ (معارف نظارتینگ و معلمار اتفاقینگ) اراسینده مجادله مشاهده اولنمیور ابتدای مکتبلردن سوای بلغارستاندا اوچ صنفلی شهر مکتبلری هم موجودلر . هر ۲۵-۲۷ مکتبی آچلوب .

بلغارستانینگ اعدادی مکتبلرینده ایکی شعبه وار: ریالی و فلاسق . ۱۹۰۰ نجی ایلمده بلغارستاندا دو قوز ذکور و یدی اناث اعدادسی ، ۷۴ ذکور و ۳۷ اناث رشديه سی موجود ایمش . بریاره اعدادیلرده او قدر شاگرد وار که هر صنف ایچون اون شعبه آچلوب . اعدادی مکتبلرک معلم لر شوراسی مستقل بر اداره اولدوقدان بر پارلامینت دیمک اولور . معارف نظارتینگ بر کوششیده اهلینک آراسنده صنایع انتشار

دفعه اتفاق قونفره سه آجور ، هر بر آرقه داشلق قونفره سه یه اوز نماینده لرینی کوندور . بو اتفاق معلمار آرتوق فرح ایله قبول ایدوب تمام کارکن و اخلاقی معلمار اوکا داخل اولدیلر .

حکومت اولرده اتفاق قک ایشلرینه خلل ویرمک ایچون معلمار ایدوردی چونکه اتفاق تشکیلده اوز نفوذینگ قوه دن دوشمه سینک ظنده ایدی .

حکومتک بویه حرکتی معلماری داها آرتوق هیجانه کتوروب اتفاقدن برک یاشمالرینه باعث اولدی .

حکومت ایله مقابله ده اولوب اتفاق گوجینگ چوقنی مجادله و خوددار لیقینی محافظت اینمکه صرف ایندو کدن مدنی و معارف مراملرینی عمله کتورمکه آرتوق وقت ایشلده بلمدی .

هر حالدده اتفاق تشکیلندن بری اون ایلک مدتده « معلمار اتفاقی » بلغار ملتینه چوق مدنی و معارفی نفعلر ویرویدر . نیجه که آئیده کی معلوماتدن آشکار در .

۱۹۰۵ نجی ایلمده اتفاق الی محلی آرقه داشلقی و ۱۷۰۰ عضوی واریمش: بو ایلمده آرقه داشلقلرک ۳۶۰ مجلسی منعقد اولوب . کنه بو ایلمده اتفاق طرفندن ۳۷۰ علمی مباحثه و ۲۰۰ ادبی کیجه لر ترتیب اولنوب اتفاق « شعور » آدینده بر غزته نشر ایدور . بو غزته نک ۲۰۰۰ مشتریسی وار .

اتفاق قک کتاب خاه سینده ۶۵۰

زده غویرنیالارک آذوقه احتیاجی اوقددردر
که بلیکه یوز ملیون منانده کفایه ایتمز .
بوده دوما و کیلرلینه چوق یاخشی معلوم
ایدی . بوئنگله بیله وکیل لر طب اولنان
مبلغی آزالدوب آنچق اون بیس ملیون
قرار قویدی چونکه وکیل لر دویمشدر
دوما داغلاچاق آذوقه تدارک ایتمک ایشی
دوشه جک بیوروقراتلرک اختیارینه بولاراده
بوندان آرتق پول صرف ایتمکه اختیار
ویرمک اولماز . بیوروقراتلر ایستسه ده
لازمجه جماعتک احتیاجاتی رفع ایده بلمیه
جککر . نه قدر پول بورافلسا کنه آجلار
آج قالاچقلا .

دومانی داغتدیلا . یای کیچدی .
پایز کلدی . آج غویرنیالر چورک کوزلیور .
دیلا . . . بیوروقراتلرده آجلار ایچون
تاخا حاضرلیوردیلار

بردن نوایر آینده آشکار اولدیکه
آج غویرنیالره تاخا کیتمیور . غزیته لر
داد و فریاد قالدیلار . معلوم اولدیکه
داخلیه و زیرینک معاونی غورقو آج غویر-
نیالره تاخا جمع ایتمک عهده سینه کتوروبمش
وظیفه سنی یرینه یتورمگ ایچون نا معلوم و
تجارتده نا معتبر لدوال آدنلسو بر آدمله
غورقو شرط نامه باغلیویدر که بو آدم فورال
آینه دک حصه حصه آج غویرنیالره اون
ملیون پوط تاخا یرتسون سکر یوز مین
منانده پیشینه ویرویدر ، نوییز آینه دک
لدوال جمعی اون واغون تاخا آنچاق
بردوب آوده اسلامش ایشه یارامیان !

ایتمک در . صنایع انتشار اولماق ایچون
بلغارستاندا اوج اکنجی لق اعدادسی دورت
صنایع بر تجارت و بردباغ مکتبی آچلویدر
۱۸۹۲ نجی ایلده دورت شعبه لی بر انویسر
ستیت آچلویدر اونویرستیتده تحصیل مدتی
اوج ایلدر . بلغارستاندا معارفه و علومه دائر
مؤسسات : صوفیه ده عمومی قرائت خانه ،
موزی . پلو و دیوده کنه عمومی قرائت خانه
وموزی . تربیه وتعلیمه دائر ژورناللر : «مکتب
اجمالی» (معاون نظارتی، نشر ایدور) «معلم»
«دوغرو ایش» وغیریلری .

بلغار حکومتی بلغارستان مکتب لریندن
باشقه عثمانلو مملکتنده اولان بلغارلری هم کوز
دن قومیمور : مافیدونیا ده ۷۲۶ بلغار مکتبی
وار . بو مکتبلرک چوقی بلغار حکومتدن مادی
کومک آلور .

بلغارستاندا یونان ، رومین ، ترک ویمودی
مکتبلری هم موجوددر . حکومت بومکتب
لرک هاموسینه مساویت ایله نظر ایدور .

آخر

معلم

✧ غورقو - لدوال عملی ✧

اولنجی دولت دوماسی هشتاد کون عمر
ایدوب و فات ایتدی . بومدته دوماده
وکیل لر طرفندن چوق مذاکره لر اولمشدی .
اوجمله دن بریده محصولاتی آزا اولان غو
بیر نیالره آذوقه یتورمک مسئله سی ایدی .
داخلیه نظارتی مذکور غویرنیالر ایچون
یتمش ملیون پول طلب ایدوردی . بوفک

بوکا هیچ تعجب ایتمک اولماز . اکر
ایش بونگ عکسنجه اولمیدی یعنی هرگاه
تاخُل آذوقه اوز وقتنده کفایه قدری کوندتر
لسیدی تعجب ایتمک اولوردی .

بیور و قراتلرک خودسرلگ و
خودرانلگنک نتیجه می بویله در .

بر ایشده که جماعتک قوتورولی اولمادی
بر ایشده که جماعتک حساب آلفاه اختیاری
قالمادی بر یرده که مطبوعات بویله اجتماعی
ایشلر عمومک معلومی اولمادی غیری بر نتیجه
گوزلمک عقلمدن اوزاق شیدر .

دوما داغلندن صکره بیور و قراتلر ایچون
بو بر مقام ایدیکه کرک تمام قوه لرینی یغوب
آذوقه مسئله سینی حسن صورتیله اجرا اید
ایدیلر و صکره جماعته دیه ایدیلر که کوررسکر
دوما سز و کیل سز بز اداره اید بیلرک
بزده بر ایش کورمگه قایلرک . خیر .
بیور و قراتلار اوزلری ثبوت ایتدیلر که بزده
جماعت احتیاجاتی رفع ایتمکه قابلیت یوخدر
هر بر ایشه که بز ال بولاشد ریروق آخیرندن
بلا و مصیبت توریر .

بلی تمام عزیمت لر فریاد قالدیلار .
بو ایش استغطاق اولماق ایچون فرمان عالی
صادر اولدی . بونک ایچون خصوص بر
قومصیه تعین اولوب بو قومصیه غورقو -
لدوال ایشنی تقیش ایدور . نتیجه سی نه
اولاجاق هله معلوم ذکل . اولایار که غورقو
بو ایشده شخصی منفعت کوزلیوبدر اولاده بلرکه
جماعت مصیبتنه اورگی یانماقدن ایشه کم
محل اولوب لدوال و قاپمانیه سی نث حیل

لرینه آلدنوبدر . هر ایکی صورتده قانونه
موافق جزاسینه یششه جک . اما بوندان آجلاره
بر سوغلق اولمایاجاق . مذکور غویر نیلرده
گون گوندن آجلق شدت ایدور آجلقک نتیجه
سی اولاراق مسری ناخوشلق لر بروز ایدور .
بو هله قیشک ایتدلسیدر . صکره نه
اولاجاق الله بلورا غورقو لدوالک ایشی
شماخی زلزله سینی خاطرمه گتوردی بیش ایل
بوندان اقدام زلزله شماخینی بر باد ایتمک
هامونگ . خاطرنده در بو زلزله دن صکره
قافقازدن و تمام روسیادن شماخی فلک
زیده لری ایچون آز مدتگ ایچنده بر
ملیونه قدر اعانه جمع اولمشدی باکودن
اجتماعی ایشلره بلد اولان شخصلر ایش
کوجلرینی بوراقوب خرابه قالمش شماخیه
گیتمشدیلر که اللریندن گان کومگی بیچاره
شماخلولره ایتسونلر . غالی تسینک عصری
ایدی . بو ایش غالی تسینک خوشینه گلمدی .
بیوردیکه بو ایش جماعت الندن آلتوب
محل بیور و قراتلره ویرلسون . نتیجه سی نه
اولدی ؟ تقلب سدن غیر یرلردن یر اولچنلر ،
پلان چکنلر ، مهندس لر قارغه قوزقون
لیشه تو کان کبی تو گلوب کادیلر ، بر آز
مد تگ ایچنده بر ملیون پول تاف اولدی .
بلکه ظن اولناکه خرابه اولمش شهری
آباد ایتدیلر . استغفر الله . شهرک ایچندن
دورت یوز ایو کوجر تدیلر بر یره که همیشه
سیل سو باسر بر نیچه یوز ایو کوجر تدیلر
بو داغک اتکینه بر نیچه یوز ایو کوجر تدیلر
اودا غک اتکینه . کربت قوتوسی کبی تخته

بتون داشنا قستون در . بو فرقه روسیا ده قراگروه دبیلن فرقه کبی ایستدوکی مکزده و ایسته دوکی آنده اغتشاش و قانلو مصادمه لر تورتمسکه مقتدر . بونی اکلادوق ، داها بوندا شک و شبهه منر قالمادی . لکن کته داشنا قستون حقیقته نه ایمش معلوم منر دکل ایدی . کته بلمدوکه که آخر نه ایچون بو فرقه بو قدر قانلا . رگ تو کلمه سینه چالشر ؟ چوق ساغ اولسون ایرمنی ق . خ . (ق . خا . تسوف) . ! باکو غزته سی ننگ ۲۵۶ نجی نمره سینده درج ایتدوکی بر مقا سیله بزی بو قرائقدان چقارتدی ، بو فرقه حقیقته نه اولدوقنی بزه بلدردی .

پس نیجه اولدیکی بو اوزون مدتده خسیس پاره لرینی رغیب کوزندن کزلدن کبی کزلن سافلانان داشنا قستونگ قتنه لری آشکاره چقدی ؟ بو گما ده سبب داشنا قستونگ اوزی اولوبدر .

ایرمنی مسلمان اغتشاشیندن بری بو فرقه اویاه بر قوه و نفوذ کسب ایدوبکه ایمدی کیفی ایسته دوکی کبی ایرمنی جماعتی ایلر رفتار ایدور ، اویله رفتار که ایرمنی تاریخینده ایرمنی لره غالب اولان هیچ بر قوم ایتمیوب . حتی ایشی بر یرره چاتدرو . بکه اوچ کلساده قاتا لقوس امضا ایتمش حکمی جروب فسخ ایدور و خواهش ایتدو . کی حکمی امضا ایتمکه قوچه قاتا لقوسی مجبور ایدور .

ایولر تکوب ویردیلر که بوده سزنگ ایوگر . بر قیش کیچمه دی ایولر خرابه قالدی . بیچاره فلک زده لر هره داغلدی بر یانه ... اکر کیچمشلره ال آتساق هریش ایلده اوچ ایلده بیورو قرائلارگ طرز اداره سیندن ظهور ایدن بویله مصیبت لرگ چوقینی کوره رز .

بونلار هاموسی بزی یقین عالمینه گنو . رور که بیورو قرات طرز اداره سی کمالنجه بر شکست اولوب (سنخ چخوب) کله جکده بیورو قرات طرز اداره سی ایچون حیات یوقدر . دوما کرک . جماعت و ککیل لری جماعت ایشینی اداره ایتمک کرک .

داشنا قستون فرقه سی

ایکرمی ایلدر که فونشمز ایرمنی قومی ننگ آراسینده داشنا قستون فرقه سی تشکیل اولوبدر . بو نه فرقه در ، مسلکی نه ایمش . نه یولده کوشش ایدر مش ، بز مسلمانلار ایچون بو آخر کی ایکی ایلده ک بو کزلن بر مسئله ایدی . بلکه ده داشنا قستونگ هیچ آدینی ایشد مه شدوکه ، بو آخر کی ایکی ایلده باکوده تفلیسده کنجه و ایروان غویبر نیا لرینگ مختلف یرلرینده توره نن اغتشاشلر و قانلو مصا . دمه لر داشنا قستونی بزه تانتدی ؛ کون کبی آشکار دلیل و ثبوتلرله یقین ایتدوکه بو مصا دمه لرگ ، توکلن قاتلارگ ، مسلمان و ایرمنی کندلرینگ خرابه قالمالرینگ یتیم قان بالا لرگ دیار به دیار دوشگمک باغی

ق. خ. مشافه جوابا یازور:
 ... دوتالو مکه داشناقستونک قصانلری
 همی ده ییوک نقصانلری وار؛ دوتالومکه بو
 قصانلردن جان سقلور برکده سقلور. لکن
 ایرمنی جماعتی بو فرقه دن کوردو کئی خدمتلری
 اوتتمیاجاق. ایرمنی جماعتی هیچ وقت
 اوتتمیاجاقکه بو فرقه تمام کوچنی مسلح ایدوب
 عثمانلو استبدادیله مجاهده ایتدی. ایرمنی
 جماعتی هیچ وقت اوتتمیاجاقکه بو فرقه
 دشمنک هجومینه سینه سین سپر ایدوب هجوم
 لری رد ایدوبدر. بو یولیه هامویه و هر
 کسه مجبوراً اکلا دوبکه ایرمنی جماعتی
 تهسکه لو مقامده کوتان میدا ننده (اکنچی-
 لکده) جولانه مقتدر اولان کبی مقاله
 میدانده سلاح ایله ده جولانه مقتدر در.
 داشناقستون ایشی اوپله بر اوضاعه سالو بکه
 دونهکه دشمنلر بو کون احترامیه بر برینه
 ال ووروب مدنیت و ترقی یولینه روان
 اولابلر لر
 مشاق نه قدر چالشر چالشسون. ایرمنی
 جماعتی داشناقستونک بو خدمتلرینی
 اوتتمیاجاق . . .

مختصر: ق. خ. دیمک استیورکه
 ای ایرمنی لر آلدانماکز مشافک سوزلرینه!
 داشناقستون سزک روحکز. محافظه چی کز
 و مدافعه چی کزدر. اگر داشناقستون
 اولماسا مسلمانلار سزی یوخ ایدر. آفرین
 اولسون بو فرقهیه! عجب ییوک خدمتلر
 ایدوبدر! ایکی غوییرنیانگ مسلمانلارینده
 ایرمنیلرینده تارمار ایلدی . . .

داشناقستونک ظالمانه حرکتلری
 ایرمنی جماعتی تنکه کتوروب، ایرمنی
 جماعتی داشناقستوندن ییز کوبدر، نفرتیه
 کوبدر. جماعتک آرا سینده داشنا
 قستونک عکینه جنبش و حرکت اوردا
 بوردا پیدا اولور. بو جنبشک باشچی سی
 مشاق غزیه سیدر. بوغزیه داشناقستونک
 مفسانه و ظالمانه حرکت وروشلریندن
 ایرمنی جماعتی حالی ایدور. بو ایه داشنا-
 قسونه و طرفدارینه البته خوشکمیور
 کمیور سه ده نفوذی قوه دن دوشمکه
 یوز قویور. داشناقستونک طرفدارلری
 البته بو فرقه نی محافظه و مدافعه ایتسکدن
 قو ذینی زوالدن ساقلاماقدن چیکنمبور لر.
 بو جمله دن بری داشناقستونک ایلک
 بانی سی ق. خانیسوف (*) مشافه جواباً
 و داشناقستونه مداحق و یا لتاعلق نیئیله
 مذکور مقاله نی با ککو غزیه سینده
 یازمشدی.

قاسبی نک ستونلرینده قراپک قرائیکوف
 ع. ج. ۱ و «ترقی پرورارمنی» طرفندن
 بو مقاله بر نیچه جوابلرک درج اولماقینه سبب
 اولدی.

بو مقاله لرک مختصر مظمو نیله
 رهبرک قارئلرینی آشنا ایتمگی منفعتدن خالی
 کورمدوک.

(*) خانیسوف باکو غزیه سی نگ
 ۲۶۹ نمره سینده یازور: فخر ایله تصدیق
 ایدورم ۱۸۹۰ نجی ایله مای آینه ال-تی
 نفر یولداشیله من بو فرقه نی تشکیل ایششم

ق . خ . گ . جوابنده قرا بک قاسپیده
یازور :

« ... ق . خ . ک . مقاله میندن بویله
گورنور که مسلمانلار آمیرقا وحشی لرینگ
دولینا کروب قوشولاری مدنی ایرمنی لر ایاه
وحشیانه رفتار ایدورلر . بو رفتارده داشنا
قستولی مجبور ایدوبدر مسلح اولوب اوزگه
جانینه ومالینه قصد ایدنلر ایله مدافعه ایتسون؛
گویا داشناقستون آنجق وحشی مغالارگه
هجومینی مدافعه ایدرمش . داشناقستونک بو
مدافعه سی هر ایکی جماعت ایچون آسایش
و قرداشوار بر معیشت اورتایه گئوروبدر .
حقیقته بویله درمی ؟

اولمچی باکو مصاده سینی قویاق کناره .
اولا بلر که بر پاره مجبور قوبلر ، عمو
می اولمش شخصی انتقام بوکا سب اولوبدر .
پس ایکی ایلیک مدتیله اولان منظم مقاتله
لره نه دیرسن ؟ بونده مسلمانلار هجوم .
داشناقستانلر [۰] مدافعه ایدوردیلر؟ خاتیسوفلار
اوزلری تقلیدسه مسلمان ایرمنی اجتماعینده
بزم و گیل لره صحبت آراسنده دیموردیلر
که سوگره کی هجوملر ایرمنی لر طرفدن
اولوب بو مرامیله که بر دفعه لک مسلمانلاری
رام ایدوب گله جگده بویله مقاتله لره یر
قویماسون ؟

دیمک که داشناقستون فرقه یی ایستور
مشکه تشکیل سز و پوزغون مسلمان جماعتی
رام ایتسون تا که گله جگده هیچ بر خود
(۰) داشناقستون فرقه لک آدیدر
داشناقستاقان فرقه یه داخل اولان عضولر .

دارلقی اولا بیلمسون . مدافعه بو ایش ؟
مسلمان جماعتی اوز ساده لیکندن و
بطلاندن غفلتاً بو بلالره دوچاره اولدی .
بویله منظم مقاتله لری مسلمان جماعتی اصلا
گوزله میوردی ، اگر مسلمان جماعتی منظم فرقه
نگ الینده اوزیی مضمحل اولما نه قویمادیسه
بوکاده سب مسلمان جماعتینگ ذاتاً وطبیعتاً حر-
بی ایشله مستعد اولماقیدر . نخجوان ،
ایروان ، شوشه ، ایکنجی باکو مقاتله
سی ق . خ . اوقویان شیرین نهمه نرگ عکسینی
دیموردی ؟

محترم ق . خ . ا . بونلار مدافعه دکل
ایدیلر مسلمان جماعتینگ عکسینه اولان مقاد-
تله لر ایدیلر . بومقاتله لردن مقصدنه ایش
ایرمنی جماعتی هاموسی یوق آنجاق داشنا
قتساقانلر بلرلر .

قسا . خ . داشناقستونک خدمت لرینی
سایوب دیر : داشناقستون ایشی بر اوضاعه
سالوبکه ایدمی دشمنلر بوکون احترامیله
بربرینه ال ووروب مدیت یولینه برلکده
کیده بار . خدایا بوسوزلرده نه قدر
ایکی اوز لیلک وار ! حقیقته ایش او
اوضاعه دوشوبکه اورتاده زلکه زور .
شوشه ، جبرائل ، قزاق مقاتله لرینگ
اثری وار . بویرلرک ایرمنی و مسلمانلاری
آجلقه دوچار اولوبلار . هیچ بر طرف
بونئی تیزلک ایله اوتمیاجاقلر .

بعد ق . خ . داشناقستون کسپ ایدن
هاسی احترام دن دم وورو ؟ معلومدر که

واغتشا شلردن قباک مسلمان جماعتی آنجا
غایتستیک « اصول اداره سینه » احترام
ایندور دیلر . بویله ادا ره مسلمان
جماعتی ایچون قباعده ده موجود ایدی :
ایرمنی چنبو و لیکری و تجارلری بو اداره نك
نماینده لری ایدی . بزولاره احترام ایدوب
« خوزین » « پازن » دیوب اکرام
ایدر دوك . ایمدی مسلمان جماعتی بو
اصول اداره به و نماینده لرینه احترامدن ال
چیکوب . ایمدی دها مسلمان جماعتی ایله
حقارتله رفتار ایتك اولماز مسلمان جما
عتی اوز حقوقنك اوز رائنك مالکی
ارلماق استیور . بووقته دك اینده اختیار
اولان ایرمنی لر حقارتله بزه نظر ایدوب
بزم جهالتمزله بولجه منفعت بردار اولور
دیلار . بوقسم ایرمنی لر وقتیکه گوردیلر
بسه مسلمان آیلیر بونك قباقن کسمه
تدبیرلر اتخاذ ایتدیلر بوتدیرلرگده نتیجه
سی باکونك اولنجی مقاتله سی اولدی .
بونك دالنجه غیریلری اورتایه کلدی تاکه
بردغه لك مسلمانلارگ جنبشینه حد قویلسون .
ایندیده دیر سئکه قرداشوار مدنیت
و ترقی یولیندا یرش ایدهك .

یوق ، محترم ق . خ . سزك داشنا
قسونك اللری قرداش قاتنه بولاشوب
بزیده قرداش قانینه ال بولاشدرماق مجبور
ایدوبلر . نه بزداشاقستونه نه داشناقستون
بزه محبت ایده بلمروك ، ایکی اوزلیك
لازم دكل . داشناقستون و مسلمانلار بربر
لرینی یاخشی تالیوبلار . کوزل سوزلردن

برشی چخماز ، قرداشاقی اتفاقی عمده
کوسترمك لازمدر . بزه قدر استیروك
کیچمش سوزشلی ربخیده لکتر اوندوب
مساویسکده قرداشوار ایرمنی لر ایله قونوشاق
سنگ کوزل داشناقفا فانلارنگ کین لو علاقه
سینه راست کلروك .

عوام جماعت مزده داشناقستون نه اولد ، قنی
اکلاوب آنجق اوزنك داشناقستونه اولان
عداوتی عموم ایرمنی ملتینه کیچورمه دی .
اسا یت دشمن داشنا قتساقانلار نه قدر سعی
ایتسه لر آخرده مراملرینه یتیمه جکلر .
ایمدی بوساعنده ایرمنی کسبه سینك آراسنده
بوفرقة نفوذدن دوشور بوفرقة ایچون کله
جکده حیاته امید یوقدر . مسلمان جماعتی
ایرمنی جماعتی ایله علاقه ایتك استور
داشناقستونله یوق . « « « ترقی پرور » ایرمنی
نك جوابی :

« . . . نه ایتکه مسلمانلار بلسه
داشناقستونه داخل اولان ایرمنی لردن
چوقی واضح بلمیورلر که بو حلد داشنا
قسئون فرقه سی نه در . اوکا کوره اول
مختصر بوفرقة نگ نه اولدوقنی آشکار
ایتمه لو .

بوفرقة نگ سرکرده لرینك چوقی ایله
تاشام و هایلله « محاربه » و « صلح »
و قتلرینده بوفرقة نگ عمللریندن حالیم .
بولارک حقیقده جوخ سوزلر ایشدوب عمللر
مشاهده ایتدوکدن یقین ایتشم که
بو حلد (کیچم شده بوفرقة نه ایمش کله جکده
نیجه اولاجاق ایشم یوقدر) داشناقستون

استین کبی ایرمنی لرده اوز ملی بیورو قراتلر
یندن قولدور دسته سیندن خلاص اولماق
ایستبورلر . «

قصه دن حصه

داشناقستون قباغداده منتظم بر فرقه
ایدی . بواغتشاشردن صکره داها منتظم
لشوب وقوه لشوبدر . ایمدی آ زیندان
۵۰ - ۶۰ مین مسلح قوشونه مالککدر .
داشناقستون اولوب ایرمنی قومیک اهل
ظلمه سی (ایران اسطلاحجه) موجب اوز
وقتیده بآشر . یتشمه سه ده قتل وغارت
ایله جمع اولور . هر وقتیکه ایرمنی جماعتی
داشناقستونه برقدرکم اعتنا اولور داشناقستون
اورتایه برفته مصادمه سالور .

اکر داشناقستونک ضرری نکجه ایرمنی
قومینه دکسیدی بئ البته قونشولق وانسانیت
حیاتتجه ایرمنی لر بولادن خلاص اولماقی
آرزو ایده روک . خیر داشناقستونک ضرری
مسلمانلاره بلکه داها چوقدر . نه قدرکه
بوفره موجوددر بز آرخاین مدنیت و ترقی
دالجه دوشه بلمیه جوک . چونکه داشنا -
قستونک فتنه لریندن هر آندک کرک آیق
اولاق . نه قدرکه بوفره ایرمنی لره آره
سند و ار قدداشوار و صداقله مسلمان ایر -
منیه ایرمنی مسلمانان اوزاده بلمیه جک .
هله هله داشناقستون ایرمنی جماعتی لیندن
بورخمیاجاق : تمام ایرمنی سرمایه دارلری
روحانیلرک چوقی داشنا قساقاندرلر چونکه
بوفره تگ کوچله جماعتی الدن بوراقماق
ایسته مبورلر . شک یوقدر بر وقت اولاجاق

مستبد حکومتارک بیور و قراتیه سی اولان
کبی ایرمنی لره ملی بیورو قراتیه سیدر .
بیورو قراتیه ده اولان جبرلر ، بده یغماق
طرزی (بده یغماقده داشناقستون عادی
بیورو قراتلاری کیچوب چوکه داشناقستون
بو بارده بده ویرمینلری اولدرمسکندن ده
چیکمه یورلر | جماعت پولینی کیفی ایسته ده کی
یره صرف ایتمک ، سود ، پولسه مامورلری ،
حرلی چینوونیک ، باشی پوزوقلار (ایرمنی
اصطلاحجه تسنورلر) بو فرقه ده
موجوددرلر . «

بو سوزلردن صکره « ترقی پرور
ایرمنی » داشناقستون قالحزان مقاتله لری روس
و یاپون محاربه سیله مقایسه ایدور . نیجه که
روسیا بیور قراتلری حریت جنبشیک قباقنی
کسمک ایچون یاپون محاربه سنی اورتایه
سالدیلتا که یابونیا یه غالب اولوب جماعته دیسونلر
که گوررسکتر سلطنتی نه گوزل اداره ایدرک .
جماعت اداره سی حریت فلان لازم دکلر .
همچنین داشناقستونده بو اعتشاشلری ایرمنی
جماعتنگ باشنی قاتشدردماق ایچون اتخا
ایدوبدر . « ترقی پرور » ایرمنی مقاله سنی
بو سوزلر ایله تمامه یئورور : « ق . خ . بگ
مقاله سینده آنجق بر شی کسردر . بر
اوقالوبکه ق . خ . ایرمنی لری « نصرتک »
جشننی اجرا ایتمکه دعوت ایتمون . بوینده
ایله سیدی ایش تمام اولوردی . داشناقستون
« بدهی » تمام کمال جمع ایدردی .

جناب ق . خ ! تمام روسیه اهلی
بیور اقلرک استبدادیندن خلاص اولماق

نمبر ۴

(رعبور)

صفحه ۱۶

که ابرمتی اکتبی لری اهل کسبه سبی
وایشچیلری البرنده دنگ داشنا قساقلاری
آرالریدن قوواجاقلر . بودا اوند اولو -
چقکه روسیاده حقیقتده (یازیده یوق) حریت
قانون اساسی اجرا اولونا ، هرملک هریر
فردک عصب اولنمش حقوقی اوزینه قایدا ،
نه قدر که بویوقدر که قانلو مقابله لری کرک
کوزلیک .

س . ک .

یگی خبر : آخرنجی خبرلره کوره
داشناقتسونک باشچی لری بویخیلرده یورو -
پا شهرلرنک برینده اجتماع قوراجاقلر .
عمده مذاکره اولان مسئله بودر که آیا کله
جکده بوفره اوز عملیاتی تکجه عثمانلو
پتراقینده اجرا ایتسون یا هم قفقازده و هم
عثمانلو تیراندزه . بومسئله نک اوستینده
داشناقتسا قانلار ایکی فرقه یه بولنوبلر .
هرحالده الله تعالی داشناقتسونک قتنه سینی
مسلمانلاردان اوزاق ایلسون .

س . ک .

تبلیغ - یاخود - کوتاه بین لره جواب

آدمه علمی خدا تلقین دیمش
لطف کرنا این تحسین دیمش
بر مبارک حکم شاه دین دیمش
نظم عالم چون کوزل آیین دیمش

اول سبیدن سید کونین دیمش

اطلبوا علم و لو بالصین دیمش

بر تصور قیل عزیزم! چین هارا !،

یشرب و بطحاهارا ماچین هارا

کفر ملکنده علوم دین هارا !

علم هاردان کور اولوب تعیین هارا !

اول سبیدن سید کونین دیمش

اطلبوا علم و لو بالصین دیمش

علم و صنعتدر مدار مسعادات

علم و صنعتدر ضیای مملکت

علم در علم آفتاب معرفت

علم ایلن ایلر ترقی سلطنت

اول سبیدن سید کونین دیمش

اطلبوا علم و لو بالصین دیمش

علمدر مشا طره روی وجود

علمدر سرماییه بود و نبود

علمدر ابواب جنات الخلود

علمه امرایتمش بزی ربودود

اول سبیدن سید کونین دیمش

اطلبوا علم و لو بالصین دیمش

عین ذات حضرت مولادر علم !

لفظدر عالم ولی معنا در علم

جمله اوصافدن بالا در علم

قاب قوسین قرب اودنی در علم

اول سبیدن سیدی کونین دیمش

اطلبوا علم و لو بالصین دیمش

علمدر سرچشمه آبیات

علمدر حال کل مشکلات

شرعده من جمله حکم واجبات

علمی سایمشدر رسول کائنات

اول سبیدن سید کونین دیمش

اطلبوا علم و لو بالصین دیمش

علم هریر علتگ درمانی در

مذهب اسلامک علم ارکانی در

یا سز عزیز ملتداشلر! کو کز کوز
لریمزی آچالم، دیگر لردن عبرت آلام،
هر ایکی دنیاده مقصدلره نائل اولمق ایچون
علوم و معارفک تحصیل و انتشارینه سعی و
غیرتله بولنالم، جهالت و تعصیبک اشته
دشمانلری اولالم، جمله خدمت و همتلر-
یمزی اسلامیت و انسانیت اوغورنده صرف
ایده لم، مکمل مکتب و مدرسه لر کشاد
ایده لم، ته که کوزلریمز غفلت اویقو
سنده و قیلبلریمز جهالت ظلمتنده اسیر بولنما
سون، هر نه ملتیز کت ترقی و تعالیسی
مسهودیت و رفاهیت اوغورنده جمله مطالعات
و محاکماتی میدانه قویاراق ملتا! ملتا!
دیه فریاد ایده لم، باغرا لم، چاغرا لم،
اصلاح و چاره لرینی آرا یا لم، خلاصه:
تعصب، غفلت، حماقت و جهالت ایله هر
دائم مدافعه و محاربه لرده بولنا لم،
والسلام.

اورال اوبلاستی غوریف بلده سنیده

یارالله مرادوف

اداره دن: روسیا ننگ لاپ اوزاق
و شمالی مرکزیندن کن بو مکتوبی رهبرک
ستونلرینده درج ایتمکی منفعت دن خالی
کورمدیک: بویله قلیدن چقان فریادلری
خطابلری ملتک قولاغنه چاتدرماق لازمدر.
انشاء الله یزده آیلرز آغری آجمزی آکلارز
و معالجه سینه علاج تپارز.

قالب کون و مکاتک جای در
امر حق پیغمبرک فرمائی در

اول سبیدن سید کونین دیمش
اطلبوا العلم و لو بالصین دیمش
علم ایلم عالم بوتون بیدار اولوب
مسعدت ملکنده بر سالار اولوب
هانکی ملت جاهل ایه خوار اولوب
سهل ایکن هرایش اوسکا دشوار

اول سبیدن سید کونین دیمش
اطلبوا العلم و لو بالصین دیمش
صحتا ایله بو نوعی اعتقاد
بوحدیثده علم دنیا در مراد
ایته لر کوتاه بین لر اعتقاد
سن و طن اولادینه وبرویله یاد

اول سبیدن سید کونین دیمش

اطلبوا العلم و لو بالصین دیمش

عباس صحت

مکتوب

ملتداشلره خطاب

وای عزیز ملتداش مسلمان قرداشلر!
نه قدر زمانلر بیهوده و غافلا نه اویقو ایله
کچندک، شمدی کوزلریمزی آچوب و
باشلریمزی قالدقوب عالمه بر عبرت نظر یله
باقالم که، نه حالده در دیگر لر؟! نه روشده
ترقیده در سا ئر ملتلر؟! ایشته شونلیری
آکلاماق ایچون بر کره غزیه و مطبوعاته
مراجعت ایده لم، گرچه جهانسی کیسزوب
سیاحت ایتمه مش ایسه کده، شوغزیه و مطبو
عات واسطه سیله عالمک جمله احوالاتدن
خبردار اولاجاقز. یاشاسون بویله خدمتله
شروع ایدن ذوات کرام ...

شهنامه‌دن ترجمه

۳ نجی نمره‌دن مابعد

رستمک سیاوشی ایرانه گنورمگی
 اولوب تا که کاووس کی باخبر
 بویوردی آچلدی لوی ظفر
 گوتوردی سپاه گران گیو و و طوس
 چالندی نی و نای و شیپور و کوس
 بساط طرب جمله ساز ایتدیلر
 روان اولدیلار پیشواز ایتدیلر
 ایکی فوج ایدوب بربرین دیدوبوس
 دو گلندی ایکی سمتدن طبل و کوس
 بو دیدارله شادمان اولدیلار
 در قصر شاهه روان اولدیلار
 پرستارلر مسجر عودله
 نوازندهلر چنکله عودله
 سرافرازلر منتظم صف به صف
 سپهدارلر منتظر هر طرف
 او شهزاده شه شاهرا آچدیلار
 خرام ایلدو کجه گوهر ساجدیلار
 گوروب تختک اوستنده کاوسری
 درخشنده خورشید تک افری
 دوشوب سجده به قادی اول نماز
 او معبودینه ایتدی راز و نیاز
 صورا محضر شاهه ایتدی سلام
 سپهد اولوب شاد فرخنده کام
 آلوب باغرینه بایندی شهزاده سین
 بلند ایتدی شه سرو افتاده سین
 سوال ایلدی جمله حالانی
 بیان ایتدی رستم کمالاتی
 نشیمن او کا ویردی فیروزه تخت

مرصع نشان و ملو کانه رخت
 گوروب اوغلنی جمله‌دن سرفراز
 دوشوب سجده به ایتدی شکر و نیاز
 «که ای صانع نور و نار آفرین!
 اولاً صنعکا صد هزار آفرین.
 بنی سر بلند جهان ایلدک
 مؤید قلوب حکمران ایلدک
 سعادت قرین ایتدک اعزازله
 خصوصاً بو فرزند ممتازله»
 بو حالی گوروب مجلس اعیانلری
 قوشون بگلری، دولت ارکانلری
 دیوب مرحبالر اومه منظره
 سپاس ایتدیلر حضرت داوره
 بو جشنه باقوب افتخار ایتدیلر
 زروسیم و گوهر نثار ایتدیلر
 پس اولدم بو یوردی شهنیک پی
 خدیو جهاندار کاووس کی
 گرک لشکر ایدسون سرور نشاط
 سرور نشاطه آچلسون بساط
 بزرگان ایران قوروب دستگاه
 بزندی طلالاته قصره شاه
 نه بر قصر شاه اولدی آراسته
 نه تنها سپاه اولدی آراسته
 بزندی بتون شهر و بازار و باغ
 آغاجلر اولوب هربری چل چراغ
 عیان اولدی هر سمتدن ییگ سرور
 هر ایواولدی بر مجلس عیش و سرور
 بو متوال هر هفته هر صبح و شام
 سرور نشاط ایلدی خاص و عام.
 تمام اولدی بر هفته امر ایتدی شاه

صم آراق ایتدی دوباره سپاه
 آچلیدی درگنج باب کرم
 کمر ساجدی ایظاً سحاب کرم
 زروسیم و مهر و کلاه و کمر
 عمود و سنان و خدنگ و سپر
 طلاکیسه کیسه کمر اوج اوج
 خدم دسته دسته حشم فوج فوج
 در و لعل و یاقوت و زر کیل کیل
 ستواران تازی نسب خیل خیل
 لباس و قماش زری دست دست
 خزوترمه پربها بست بست
 ایدوب بخش ویردی رواج اوغلینه
 مگر ویرمدی تخت و تاج اوغلینه
 دگلدی سزوار اسیر هنوز
 جوان ایدی اول ماه منظر هنوز
 ازدیاد
 ولی ایتدی شفقته بر دم نگاه
 بیله سویلدی اوغلینه پادشاه :
 « گه ای ناییم یاد گارم اوغول !
 کلم گلشنم نوبهارم اوغول !
 دیمه سر باندیم که شهزاده ام
 اسارت نه در منکه آزاده ام
 مهیا درر تخت و تاجم منم
 نه در کسه دن احتیاجم منم .
 سکا غالباً علم اولور احتیاج
 تابار علمه ملک و دولت رواج
 دیمه ارث ابدر بگا تاج زر
 سکا ارث در بلکه علم پدر
 زرین تاجکا ایلدیمه افتخار
 هنر برله اول تاجه منت گذار

ادب اکتسابنده چوخ شایق اول
 وجود گله تخت زره لایق اول
 رعیت نواز اول عدالت شعار
 رعیتله دولت اولور برقرار
 دیمه ایلرم تاجی سندن دریغ
 ولی قیل تکاملده سعبی بلیغ
 سنگ چون بو تاجی شهبی یسارم
 همان سر بلند اولماق استرم
 ترجمه
 بو منوال ایله یدی ایل هر زمان
 ایدیدی سیا و خشی شه امتحان
 هر ایشده اونی گوردی هشیارد
 دخی تاجه تخته سزواردر .
 قوروب بزم عشرت شه ارجمند
 سیا و خشی تاجیله قلدی بلند
 مرامه چاتوب کوردی منظورینی
 یازوب پرنیان اوزره منشورنی
 کهستانی بخش ایتدی لطفاً اوکا
 که اولسون اودا وایه فرمان روا
 مابعدی وار
 صابر طائر زاده

علم نه یه لازم ایمش

برچین روایتی

(داراشیویچمن ترجمه)

کیچمشلرده « تسان - لی - او »
 آدینده برخاقان وار ایمش . و طنمنز
 یاشادوقچه بوخاقانگ آدی خلقت یادیندن
 چخماسون !

تسان - لی - او - علملره چوق

هوسلو ایدی اکرچه اوزی اوخوماقده

ماهر دکل ایدی حتی امضایی لازم اولدو-
 قده مقرب ماندارینلرینه بواشی-ی حواله
 ایدردی بونی ایلنده ماندارینلر آژ منفعت
 بردار اولمیور دیلر . بلی خاقان علملره
 هوسلو ایدی . اودرکه برکون اوز-
 اوزینه بویله برسوال ویردی : « کوره سن
 بو قدر علملر که دنیاده موجوددرلر نه یه
 لازمدر لر ؟ »

بومثله نی حل ایتمک ایچون خاقان
 امر ایتدیکه تمام اوخومشلار یغسونلار
 تاکه جماعت ایچنده بومثله اونلاردان
 سوال اولسون .

کوک اوغلیک (*) خواهشی یز اهلی ایچون
 قانوندر . اودر که چینده اولان تمام
 مدرسلرگ دروازه لرینده طبللر چانلدیلر
 جارچیلر جار ایتدیلر : ای اوخومش گمه
 لر ! بوراکیز گتابلرگزی ، یغلر پیکن
 شهرینه . دنیا و عالمک فرحی ، بزم
 مرحمتلو خاقان سزدن جواب طلب ایدور
 کورک بو قدر علملر که سز اوکرنسکیز
 نه منفعت کتورورلر ؟ بلی معین
 کونده خاقانگ سراینک قباقدنه بتون
 چین اوخومشلاری حاضر ایدیلر . بولارک
 آراسته ایله فوجه اوخومشلار وارایدیکه
 قوجاقده کلمشیلر . ایللریده وار ایدیکه
 اکسرجه یاش جهتنجه جوان ایدیلر اما
 اگ فوجه کشیلردنده فوجه کورنور دیلر .
 برپاره لرینک همیشه باشلارینی یوقارو
 دوتماقدن بیونلاری داله اکلمشدی برحد
 ده که اگر تاریه راست کلسیدیلر

لازمجه سجده ایتمکه مکنلری اولمازدی .
 برپاره لرینک ده کتابه مطالعه ایتمکدن
 بیللری ایکی قات اولمشدی . علملرینک
 سبندن انعاملر آلمش اوخومشلاردا آژ-
 دکل ایدیلر . اوچ کوزلو طاوس له لکی
 بورکنده اولان اوخومشلاردا کورنوردی .
 خلاصه هر برقسم اوخومش بومجلسده حاضر
 ایدی . (۰۰) هامو اوخومشلار البته عینکلو ایدیلر
 چونکه معلومدر که اوخومشلارک برنشانیسه
 عینکدر . اوخومشلار همیشه کوزدن ضعیف
 اولوزلار .

وقتیکه گون بولودلارک آره سندن
 چقدی عینکلر بیلله پارلادیلار که حتی
 خاقان کوزلرینیه یومدی و اوز اوزینه
 دیدی .

« گورگوزلری نیجه ایشله یور ایله
 بله سنکه مواجیلرینک آرتماقانی کوزلیورار . »
 خاقان جماعته برنظر ایتدی ، کوردیکه
 هرکس اوز یزینده در وهر یز ایش قانونه
 موافقدر بیله سویلدی :

چونکه بزم همیشه سعی و کوشش
 چین ملتک خوشبختلکی ایچوندر اوکا کوره
 بلمک استیروک بو علملر دنیاده نه یه لاز-
 مدرلر ؟ چوقسدان بو علملر موجوددر لر
 ایمدی هیچ برشی کزله یوب آچقنه ، حلیه سز
 دوغروسائی سویله کز کورک بو علملرک
 منفعتی ندر ؟ مشهور منجمی قباقه جاغروب
 خاقان سورشندی : « منکه اوزوم
 کوکک اوغلیام استرم کوکدن باشلیام .
 سنک علمک هامودن اعلادر سن اولنجی

جواب ویرنلردن اول . دی کورک علم نه به لازمدر ؟

منجم کړنوش ایدوب سویلدی :

« و قتیکه برعوام کمسه کیجه و قتی برایشدن اوتری ایودن چخسار انجق ایایغینک آلتیسه باخار . ایله که اتفاقاً کورک سمته باخا کوره جت که ایلدزلر کورکه چراغ کمی یانورلار . بوندان آرتوق برشی درک ایده بلزلر . منجملرک ایشی بویله دکل ! منجملردن اوتری کوکک یوزینیده یولدزلاردن عمله کلن قشهلر کتابلردلر . بو قشهلر ایله منجم لر کله جکده نه حوادث اولاجاق هاموسنی بلرلر . مثلاً هاچان سیل و سو عالمی باساجق . هاچان زلزله اولاجق . کون ایشقی نه طهر اولاجاق . . . خلاصه بز لر تمام کله جکاری بلرلر .

خاقان - کله جکی ! عجب . ایلمدی دی کورک بوساعته ناسکین شهرینده نه وار نه یوق ! - تصدق اولوم ! بونی من هار دان بلوم ؟ - خاقان - عجب کله جکی بیلر سکر اما بو حالی یوق . یاخشی اولوردیکه ایمدیکسی حالی بلیدکز نه اینگه کله جکی ! بوندان بر منفعت چخاردی . سنک علمک نفهسز واحق بر علمدر .

منجمک یانندا بر مورخ دورمشی بیله مؤربخکه دیرلر که اونک وقتیه جن نه قدر چین ده آدم واریمش سه هاموسی نک آدینسی بلر ایمش . بومورخ جوابه چیکلدی .

مورخ کړنوش ایدوب دیدی :

— ای خاقان اعظم وای امیر مکر سنک همتایک هیچ چین ده اولمویوب . منم علم البته منجمک علمی نگ سنی غضبه کتورمن . بز مورخلر کیچمش احوالانله مشغول اولروق . کیچمش ایشلره تفتیش ایدرلرک هر نه کیچمشده یاخشیدان یماندان سهولردن خطالردن مشاهده ایدرلرکه قید ایدرلرک . خاقان - احمقلردن اوتری عجب علمدر . هر نه احق ایش دوتسهلر دیرلرکه کیچمشده ده بواحمقلق لر اولوب اتیل نظرمدن . صکره اوچنچی اوخومی چاغروب خاقان سورشدی : دی کورک سنک علمک نه در ؟

بیچاره قورقا قورقا سویلدی :

— بز لر پادشاهلق قانون و نظاملرینی اوکره نرلرک . پادشاهلق نیجه کرک اداره اولونا قانونلر نه طهر کرک اولا . ماندانیلرک اختیاری نیجه اولا قاره جماعتک اختیاری نیجه کرک اولا .

خاقان - کرک اولا - کرک اولا ! هیچ دنیا ده کرک اولان کمی ایش اولورمی ؟ همیشه کرک اولانگ عکسه ایشلر عمله کلور . سنک علمکزک دولتدن هرکس حال حاضره نی اوصکه لازمدر اونله مقایسه ایدوب همیشه ناراضی قالاجاق . چوق مضر بر علمدر . رد اول نظرمدن ! سن نه دیرسن ؟

بوسوال طبییه ایدی .

طیب : بز اولتارک خواصنی اوکر نرلرک

« و کلارده هیچ بر داد یو خدر بلمرم
بولار نه به اکلوبلر » ای گوگک اوغلی !
منم ظنمجه اینک کراک هیچ بو سوؤالی
قالخر میایدی .

خاقان - وروگ بوتک بویونین !
جلادلر در حال اونگ یاشین بدندن
آردیلار . خاقان شاعرک باشسز بدننه
یاقوب برقدیر قکرلشدی . خیلی فککردن
صکره بر آه چیکوب دیدی :

جميع چين مملکتنده برنفر عاقل
شخص وارایدی اوده فوت اولدی .

مترجم . ع . ج . ا زاده
[چين خاقانلری اوزلرینی گوگک
اولادی حساب ایدورلر .

» (چين ده هر بر صنف عالمک لباسنده
برنشانی وار

» (مانداینلر چين اعیانلریدرلر .

خليفة و قاضی

«مجموعه عالم فرانسه» آدلورژورنا لگ
۲۴۵ نمره سنده درج اولنمش برحکا بهنک
ترجمه سیدر .

عربلرک اسپانیا مملکتنده سلطنت ایتدکری
زمان قرطبه شهری اسلام حاکملرینک
پای تختی حساب اولنوردی قرطبه ده اولان
خلفادن برنفر عالی برقصر تعمیر ایتدیر
ورمش که عجایب صنایع و غرایب بدایع
طبیعت ایلم مزین اولوب دنیاده اکبرنجی
تعمیراتدن محسوب اولنور ایددی بووقته
جن همان بوعمارتینه باقی درلر .

خليفة بو مهم امرگ انجامین بر معمار
قابله حواله ایتمشدی معمار کمال جدو جهد ایلن

هائسی اوتدن سورتمه هانسنیدن سیمه .
هانسنیدن ایچمه درمان عمله کلر . جوان
مارال بونیوز لریندن ایچمه درمانلر
بشروک ایله درمانلر که انسانه حیات
ویرور . البته بدنی سلامت اولانلر بزم معالجه مزه
احتیاجلری یو خدر اما اکر برکمه اوزنی
کوزلمه سه ناخوشلاسه بز اوکا معالجه ایدوب
ساغالداروق .

خاقان (بر آرحلیمانه) کوزلمه سه !
قوی هرکس اوزینی کوزله سون . سز
خلقی اعتنا سزلقه عادت ویررسکز . غرض
من سسزک هامو کزک علمتدن برشی
آ کللامایم .

مشهور . بیوک برشاعری چاغروب
خاقان سورشدی :

سن سوبله کورم علمک ثمره سی نه در ؟
شاعر : ای گوگک اوغلی ! سنگ بابا
لرگدن بری برگوزل باغ سالدرمشدی .
بو باغده هر برچور عطرلو و کوزل کللر
بتوردی نه اینکه آریلر هر بریردن بورایه
اوچوب کلوردیلر شره چیکمک ایچون حتی
اوزاق ولایتلردن ده خلاق کلوب باغک
اطرافنده دوروب هوانی ایلپوردیلر .
برکون بو باغه براینک نه طهر اولدیسه
کردی . رنکارنک چیچککاری کوروب
ایسته دی یسون . فزل کلی قریدی درحال
آندی چونکه آغزینه نکان باتدی .
قرقلای چیندی برداد کورمیوب آندی .
بنفشه نی یاسمنی ترکیسی خلاصه هامو کللری
بر بر دادوب آندی وسوبلدی :

مدتلى زحمت چكوب خليفه نك حسن تو
جهنم كسب ايتمىدى .

معمارك تصويرينه كوره قصرك باغدىك
بويومگندن اوئرى بر ضعيفه دول عورتىك
مزرعه سندن بر قدر بر تصرف اولنمش
ايدى .

بيچاره عورت آغليه آغليه اوز حالين
كلوب شهرگ قاضى سنه بويله عرض ايدر:
آغا ! نه بنم قوجه ليقمه رحم ايلديلر و نه ده
كوز ياشلريمه يازيقي كلميوب بو قلى داش
كشى بنى تحديد ايدور كه سنه بويوك
تنه لر ايدرم اكر بو خصوصده براوز كه
دفعه ينه مكا باش اغريسى ويره سن !
افسوس ! آيا بودابر قانوندر ؟!

كيم اذن و يرور دولتلوره كه اوز دولتلىرى
آرترسونلار فقيرلرگ النده اولان جزئى
شيلرى آلسونلار و فقيرلره اذن و يرسونلر
كه اوز مظلوميتندن شكيت ايتسونلر ؟ ..
بنم معيشت امريم آجاق بو قطعه يردن كچير
كه منم آتام زحمت ايلن كسب ايتديكى
بولنان اوئرى آلوب . اكر اوئرى بنم
ايلمن آلالار اوصورتده بن نه چاره ايديم .

بنم ياشمك بروقتيدر كه اعمال شاقه يه
تحمل ايدمه بيلمرم اكر بن مجبور اولام كه
يكمى دلنجي لگن حاصل ايدم اوصورتده
بيك دفعه بنم ايچون اولمك اوندان اولاندر
آه اقدم ! سندن خواهش ايدورم
بكا رحم ايدوب دادرسلق ايت . قاضى
عورتك تمام عرايضين دقت ايلن ديكايوب
آلنى قريشمش و چنه سى النده بر خيلى
فكره گيتدى و ديدى : عورت ! خاطر
جمع اول بن اوزوم سنك ايشكى مدافعه
ايدوب اقامه دعوى ايدمچكم بزم حاكمم

عادل و اللهمز بويوكدر!

اوساعت امر ايلدى كه مركبين بويوب
گتورديلر قاضى بر يوش توربا بويوب
قولتوقنك آلقنه آلوب خليفه نك ياننه روان
اولدى .

خليفه امورات ديوانك زحمتندن فراغت
تايوب عمارتنك نارنجستانده تخرج ايدوردى
قاضى نك بى وقت كلمگين كورنكده تعجب
ايلدى . قاضى وارد اولوب مشريقلرگ رسوم
و عاداتنه موافق اوچ دفعه كرنوش ايديدن سكر
ديدى : اى رعيقتلر نك عاليجناب تاجدارى !
سنك مراحم بيكرنا نكا اميد وار اولوب
كلمشم كه سندن بر خواهش ايدم نه اولور
مرحمت ايدوب بنده لر نك تمناسين رد ايتميه سكر ؟
خليفه بويوردى : سويله قورقمه !
سنك سوزلر گك هميشه كوزل و صحيح در
سنگك دوز اولان فكرىك انجاييله
سكا نسبت اولان اوز اخلاص واردا تمى ايراز
و اثبات ايدمچكم . قاضى دوباره ينه تعظيم
ايدوب ديدى : استعفا ايدور مكا بكا اذن
ويره سكر كه بو توربا نى سرك ايا قكرك
التندا اولان توپراقندان دولدورام

خليفه بيوردى ما دونسگر (و لكن بر
متمجانه حالين بو معمايى حل ايتمه و بو
ايشك حقيقتين بيلمكه طالع ايدى | قاضى
ديدى : اعليحضرت ! وقتيكه بو توربا
توپراقندان دولدى التفات ايدوب زحمته متحمل
اولوب بنده نك بولدالقيه بو توربا نى
بنم مر كيمه حمل ايدمه خليفه
غضبناك بر حالين بيوردى : قاضى نه ديور -
سن ؟ ! ايكي آدمك گوجى يتشمز كه بو
بويوكلكده اولان بوپراقلان دولى بر توربه
بلى كوتورسون ! بن سنگ خاطرله

ایچون سکا کومک ایدرم و لکن قولاریمدا
اوقدر قوت یوقدر که بو آغر لیقدا یوکسه
حرکت ویرسون .
قاضی بروقار مطمئن ایله دیدی : چوق
یخشی ایمدیکه بر چوال تویراق سنگ نظر-
گده بو قدر آغردر و کوچک چاتمور که
اولی گوتوره سن بس صباح قیامت کونی تمام
بیرمزرعه سنگ مشغول دمه لگینه نیجه متحمل
اولا بلرسن ؟ ! ذات عالیلر گردن بی خبر
بر تحملی نا یزیر بر ظلمه مرتکب اولمشلار
حکومت قصرنگ بویوکا کندن اوتری بردول
و قوجه عورتک مزرعه سین غصب ایتیشلر
و حال انکه اویچاره ضعیفه سنگ هیچ بر
معیش و کذران یولی یوقدر اوندان غیری .
آه ای پیغمبرک برحق جانیشنی ! قرآن شریفک
تعلیماتین درخاطرات ! حقانیت و عدالت
سلسربه استماع ایت ! قاتلار او ضعیفه رعیتکا
اوز موروثی ملکین زیراکه اویرک عدم
وجودی ایان دلنچی لیقدان غیری بر علاجی
یوقدر .

خلیفه باشین قالدیروب درحالتیکه برحیا
عرفی اونک جمالین شکفته نلندیر
دی دیدی : قضاوت پناهم افندم ! سندن
چوق ممنون و متشکریم که مملکتده واقع
اولان تعذبات و ناراوا عمللر دن-
بنی خیردار ایتدیک ، بویله بسد عمللر
بیم آدیملک لکه لیمکنه سبب اولور من بو
ساعت تنبیه ایدرم اوشخصه که خوش
کلمک بهانه سیله منی بویله برظلمک مسؤ
لیتی آلتله آلدیرر همین آلان و الساعه
حکم ایلرم اوضعیفه آروادک یوقدر بی اوصاف
غصب اولنمش ملکین اوزینه ر۳ ایتسونار
.....

اوخلیفه نگ و فاندن نیجه ایل کچندن
سگره هر وقت اوعالی قصره تماشا ایدنده
خلق دیر ایسی : « حیف که بر آرز
کوچک در » ولکن همان عمارتک کنارنده
اوقوجه دول عورتک مزرعه سین گورد گده
طعیفه قاری نکاحوالاتی خاطره کتوروب دیر دیلر
« خیر عادل اولماق کرک ۱۰۰۰ »

(مترجم) فرنگ عالم اسلامک افعال
واعمالین اوزلرینه سرمشق اتخاذ ایتد کده بیز
لر تمام او افعال و اعمال حسنه نی ترک
ایدوب وحشیانه بر حالده یاشامامزه آفرین !
بیگ لرجه افسوس ایدیلزمی ؟ !
(ع . صحت)

تکامل غریبه سی

بوکونلرده با کوده اسلام مطبوعاتی یگی
برغزیه ایله ثروتلندی . بوغزیه هفته ده بر-
دفعه نشر اولنان تکامل غریبه سی در .
غریته نک مسلکی ایشچیلرک منافعی کوزلمک
و اونلارک حقوقنی مدافعه ایتمکدر . نه
کوزل مقصد نه عالی مرام ! حقیقتده ایشچی .
اکتچی و کسبه فرقه لرینک منافعی کوزلمک
و حقوقنی مدافعه ایتمک هر بر غزیه-
و ژورنالک ال برنجی و طیفه لریندن کورمک
اولسون : بو فرقه لر اوفرقره لر درلر که
اولارک امکلریندن ، آلان لارینک تیریندن
و اللرینک قبارینک برکتندن چورک بیوروز ،
پالتار کبیروز ، تکلی ایولرده استراحت
ایدرز . بونلارک نفعنی کوزلمک و حقوقنی
مدافعه ایتمک مقدس و طیفه در . یگی رفیقعه زری
جان دلدن بتریک ایدوب مقدس مرامنده
دوام ایدوب آرزو سنه نائل اولماقی
استرز .

« رهبر »

ناشر و محرر محمود بک محمود بک اوف
Редак. издат. М. Махмудбековъ.

« فیوضات » وکسینی مطبعه سنده چاپ اولندی
Паровая типография газ. «Каспий».

کوراله یله هم ایشه کریمک عقلمدن اوزاق
شیر .

ای تهی دست رفته در بازار
ترسعت پر نیآوری دستار
☆ ☆ ☆

قونسطیطوسیو نالیزم و یا مشروطیه ناقصه پارلامنتاریزم و یا مشروطیه کامله .

غربی اروپا دولتلهنده اصول اداره
ایکی اساس اوزره بنا اولنور: بری حکومت
عالیه یعنی پادشاهدر ، و دیگرى مجلس
مبعوتان یعنی اهالی طهرندن انتخاب
اولولمتی و گیلر مجلسیدر . بو ایکی
قوه متحداً اداره دولت کی بر مقصد عالیه
خدمت ایدیرسده بولرک حقوق و طاقی
تیوخ تفاوتلورد . حکومت عالیه و مجلس
مبعوتان مایفته دائره حقوق و وظائفی .
علاقه و مناسباتی تعیین ایدن شروط نامهیه
غربی دیلرده قونسطیطوسیا و یا مشروطیت
دیلور . غرب دولتلهنده بو ایکی اساسک
یعنی حکومت عالیهک و مجلس مبعوتانک
حقوق و وظیفه لری دینلدی وجهله برابر
اولموب بعض برلرده کرمانیا و آفریاده
اولدوقی کی حکومت عالیهک حقوقی مجلسی
مبعوتان حقوقندن آرق اولدقدن بو
(۱) مجلس حکومت عالیه النده اداره دولت
ایچون بروسطه بر آلت مقمندهدر . دیگر
طرفدن . بعضی برلرده اکثره لرکستان

و ایقالباده اولدقی کی مجلس مبعوتانک حقوق
حکومت عالیه حقوقندن زیاده اولدوقدن
بو حکومت عالیه مجلس مبعوتان النده اداره
دولت ایچون بروسطه بر آلت مقمندهدر .
اگر حکومت عالیهک حقوقی حقوق
ملیه یعنی مجلس مبعوتانک حقوقه تاق
اولسه یله اصول ادارهیه قونسطیطوسیو نالیزم
و یا مشروطیه ناقصه دیلور . برعکس اگر
مجلس مبعوتانک حقوقی حکومت عالیه
حقوقندن زیاده اولسه یله اصول ادارهیه
پارلامنتاریزم و یا مشروطیه کامله دیلور .
فوقده ذکر اولندقی وجهله کرمانیا
دولتهنده اداره قونسطیطوسیو نالیزم اصولی
اوزره اولوب اکثرده ایسه پارلامنتاریزم
اصولی ادارهیه قرارلاشوبدر . بو سیه
کوره مطالب آشکار اولمق ایچون بر ایکی
مملکتک اصول ادارهیه بر قدر تفصیلاً بیان
اولنمسی لازم کوریلدی .

کرمانیاده پادشاهک اختیاری وارسته
محاربه ، صلح و اجنبی دولتلر یله عهد
و شروطه دائر مسئله لری اوز صلاح دهریه
حل ایتسون ؛ اقتضا ایتدوکجه بیسون
مرتبه سنده اجرا اولنسی حکم و امره لار
ویرسون . امرا وزرای دولتی عزل و نصب
ایتمک حقه آتجق پادشاه مالک اولدقدن
بو امرا و وزرا آتجق پادشاه عندننه مشول
درلر . مجلس مبعوتان ایسه امرا و وزراک
حرکت و عملتی تنقید و تنقیحه قیام ایتسده
بوندن برکار حاصل اولموب امرا منعبلده
قالور چونکه بولرک عزلی پادشاهک اراده .

مرتب و شأنه لایق ملوک بر مطنطن نماینده
سی اولسون و بو خدمته گورده مجلس
مبعوثان قراله و اوژک عیال واولادنه ماش
ویریر - بو ماش تمین اولنق ایچون
تخته جلوس ایدن الکتره قرالی مجلس
مبعوثانه ییله رجوع ایدیر : * فحاشلو
شهریار حضرتلری عیال واولادینک مانتلاری
تأمینته مملکت دفتلی عطف ایدوب امیدوار
اولورکه شهریاره اولان اخلاصندلکه
بناء مجلس بوبابده لازمه سرانجام ایلهسون»

سلیمان عبد الرحمن بکوف

کوریه اوشاقلار تریبیهسی

۴۴جی نمره دن مابعد

جم تریبیهسینه دایر مسئلهلردن اهتملی
سی لباس مسئلهسی در . لباسدن سرآد او
درکه جم اوز طبعی ایستی لکنده برقرار
قالوب عارضی ایستی سووقلقدن محافظت
اولونا .

لباس اوزی جسمه ایستی لک ویرمیور
آبجاق طشرهدهکی ایستی سووقلقدن جمی
قورددوقده جسمه کی ایستی لکی طشره
چخمانه قویمیور . همین مطلبک توضیحی
ایچون ذیلدهکی تمثیلی دفته آلمالودر .
مثلا بریشته سووق سووی قالین اورتیکلر
ایله یوز مرتبه سارمالیوب سووق هواده
آیلارجه ساخلاسادده همان سووک ایستی
لکینه ذرجه تفاوت اولونماز . اما ایستی
سووی سووق هوادن و یا سووق سووی

سه سووقلقدن دینک اولارکه ریختاغ
دینلن مجلس مبعوثان کرمالیه پادشاهنک التمه
برآلت درکه بونک واسطهسیله اوز افکار و
خواهشنی اجرأ ایدر . کرمالیا پادشاهی
هم سلطنت سرورور همده اداره ایدیر . هر نه
قوت و قدرت وارسه پادشک التمه اولوب
مجلس مبعوثان ایبه معلحت و مشورت
ایچون تشکیل اولونمن برهیشته مقامندهدر .
انکترهده احوال برعکس در : انکتره
قرالی حقوق مذکوربه مالک اولمادقتدن
مجلس مبعوثان التمه برآلتدرکه بومجلس
قرال واسطهسیله اوز افکار و خواهشنی اجرا
ایدیر . دینک اولارکه انکتره قرالی . آمریکا
ایالات متفقهمسند وفرنکستان جمهوریتقده اولدوقی
کبی رئیس جمهوریتیه برابردر فقط بو تفاوت
وارکه رئیس جمهوریت معین بر وقته
انتخاب اولنور . قراللق ایبه ارثاً انتقال ایدوب
تبدیل اولنمز مادام الحیات برمنصبر . امرأ وزرا
هیئت مجلس مبعوثان عندنده مشول اولدقتدن بو
مجلسک اختیاری وارکه بونلارک عمل وخدمته
افعال و حرکت نطارت ایسون ؟ و اگر
وزرادن حد و حشو نه تجاوز و یا غیره
برخلاف قانون عمل صادر اولدیه اول
وقت مجلس مبعوثان به نلره اعلان ایدیر که
مجلس بولردن اعتبار و اعتمادنی کور
نه اتفاقده مقصر اولان وزیر و یا وزیر
اعظم مقصر اولدیه جیح هیئت وزرا
مجبوردرکه استعفا ویروب کنار اولونلر .
ملک ایبه بو مسئله دخلی بوخدر .
ملک و طیفهسی بهدرکه انکتره دولتک

ایستی هوادن ساخلاماق ایچون قالین اورنیکار.
سارمالاماق ایسته همیشه استعمال اولولور.
بس لباسدن سراد ایتمی سوزولق
اولدوقده کوربه اوشاقلار ایچون تیکیلان،
پالتارلارک اک اهنتلی شرطری یوموشاق .
تمیز . یونکول و آسوده اولماقیدر و الا
بو شرطری اغماش ایدوب پالتارک ترکیب
و فورماسینه امتیاز ویرمک اولماز علی
الخصوص که فورما و سلیقه مسئله سی
ایله بریشی درکه رسم و عاده منحصردر :
بر ملوک لباسی اوز نظرینده کوزل و قشنت
کوریندیکده غیرلرک نظرینده بی سلیقه و
ای رغبت کورونمکی هامویه معلومدر . حالا
عمده مطلبیز کوربه بالالار لباسی در لباس
فقره سینده بالانک صحت و راحتین منظوره
دوتوب ذیلده ذکر اولمان شرطلری
ملاحظه ایتملی در .

اوشاق لباسدن اوتری آغ کتان هر
بر متاعدن ممتاز حساب اولونور ، علی
الخصوص کتان بر قدر ایشلوب یوبولوب
اسکینشی اوله . ییله کتان یوموشاق اولدوقده
بالانک جدیدته کی رطوبتی یاخشیه چکویور
بالانی جولمالاماق ایچون اسکی پارچالاری
رنکی اولماسون زیراسکه بعض یویاغلار
زهرلی اولدوقده کوره بالانک نازیک ایدانه
تیز سرات ایدیورلر . ییوکره مخصوص
رسمی لباس فورماسینده نیچ پارچالاردن
بالالار ایچون پالتار تیکمک نهایت درجه ده
خاماق و مدیت سیزلکه دلالت ایدر . کوربه
اوشاق ایچون تیکیلن لباسک ترکیبته یعنی

یاراشته اصلا ~~فکر~~ ویرمیوب آجاق صحت
اورره اولماسینه دقت ایتملی در .

(۱) بالانک لیس گن ، آسوده ، یونکول .
یوموشاق . یوزمه سر ، کویه سر اوله
کرتک .

(۲) بالانک لباسین کونجه ایکسی دقه
دکیتمک لازمدر و همین دکشیک پالتارلار
تیز تیز یویولاجاقین منظوره دوتوب :
محض کتان و یا پاسبوغ مناعلریندن
تیکملی در .

(۳) قدردیندن آرتوق ایستی و آغیر
پالتار اوشاقلک محقه ضرردر . علی الخصوص
اوشاقلک باشین چوق ایستی و سارغلی
ساخلاماق یاخشی دکل زیراسکه ایستیدن
کیچلتی عمله کادیکده اوشاقلک حواسین
یوزوب ناچاقلقته باعث اولور یعنی حرارت
چوق اولدوقده کوره اوشاقلک باشیه قان
ووروب دیکتی و سگریتمک برونه کتورور .
یونلاردن ماسوا ایستیکدن خشکه عمله کاوب
اوشاقیت باشینده قارتماق و یارا بروز ایدر
که عاقبتی بعض دردلیر سبب اولور .
اوشاقلک باشین سووقدن محافظت اینمک ایچون
ایستیه عرقچین لازمدر . عرقچینی یونکول
و یوموشاق شیئی دن تیکوب هرکون
دکیشملی در و بوخصوصه تمیزلکه آرتوجاق
دقت لازمدر . عرقچین قولاغلی اوله ده
چه یاخشدیر که اوشاقلک قولاغلارین ایستی
چه ساخلیوب ساللاغ دیانماقدن محافظت
ایدر . عرقچین یون شیئی دن ، مثلا فلانیل
کبی یونکول متاعدن هم تیکمک اولور بشرطیکه
آستاری کنه آغ اوله کرتک .

۴) البته فاعلین بالا ایچون کومکلدن
سواى غیری شیئی لازم دکل. کوملکوک
یاخاسینده قارماغ و یا دوکمه ادتته باعث
اولدوقین منظورده دوتوب اوللاردن اعتراض
ایتمک کرک.

کوربه اوشافلارک لباسی بایده اک مهم
و اک ضرور مسئله «بلهک» قوداغ مسئلهسی
درککه بو خصوصده متصل مباحثه لازمدر.
تربیه یولنده زحمت چکن مشهور پیداعولار
«بلهک» قورمسینه چوخ دقت ایدوب نوبعتنوع
تصورلر یازمشلار. بالانی بی قاعده قوندل
علاماقدان نهایت درجه لر ده اندوهناک
شیجهلر صدور ایدوبور. بی قاعده قوداغدان
آنالارمز الحذر احتراز ایدوب یوبانه دقت
ایتملی درلر.

مختلف ملترلر آراسینده کوربه بالانی
نوبعتنوع طورلر ایله بله بورلر: سووق
شمال طرفلرده بالانی قوداغلیوب آناسی
اوز چکمه سینک قونجینده ساخلیبور.
بعضی یرلرده بالانی قوداغلیوب آعاج
یوطاغندن و یا دیواره تاخامش میخلردن
آسورلار.

بعضر بالانی قوش بالاسی کی یوموشاق
غلف آراسینده زنبیل و سبد ایچنه قویوب
آرخالارینده و یا باشلارینده کزدورلر.
بعضی ملترلر بالانی اصلا بله میورلر.
بشیکده آجق ساخلیبورلار. بشیکده سی
بالانک بول و غایت^ط سین رد ایتمکدن اوتری
بشیکده مخصوصا مشد آچوب همان منفه
لکجه و یا کوربه نص ایدورلر والک.

آشکارا شیئی درکه بله کدن و یافونداغدن
مراد اوشاقک راحتلقی در یعنی الدن کوتوروب
قویماق ایچون و هکذا بول و غایتدن
تمیز ساخلاماق ایچون سهولتدر. قونداغ و
بلهک نوبعتنوع اولورسده عموماً ییز قاققاز
مسلمانلاری آراسینده قونداغ ساطی برلیجه
پارچه لیچک و نفاقه لردن عبارندر که
اونلار ایله بالانک یان یابوزین سورمه لیوب
سکره بول و غایت طشره سبز مامقدن اوتری
سوکیچمز بر مشی ایله بالانی سینه دن
آشاقه برک جولعالیورلار و اوستندن قونداغ بوش
آدلانان بیوک نفاقه ایله بالانی بله یوب
قا بقصر مقالی یاستی جه بلهک باغی ایله
سارمالیورلار.

علی الظاهر ییزیم قاققاز قونداغینک
امتیازی گویا برک سارقالماقدن در. آنالار
مز ییله حینال ایدورلر که گویا بله گی
برک بله مک بالانک اوزیتنه عوش در. حتی
بالانک دیتندن بهتان سوللیوب دیورلر که
گویا بالا آرزو ایدور: «کاشکی آنام
آنم ایله دالاشیدی. آجیقندن منی برک
بله لیدی»! اما ییز کمان ایدریز که
هیچ بر عقلی و سالم بالا ییله یارماز آرزو
بی ایتمز بلکه بوگا بر عکس بالار هامو-
سی قول قیچلارینک آغروندن زهاره کوب
الناس ایدرلر: «کاشکی آنالاربرده مروت
اولیدی. ییزلری هیچ بله مییدیلر».

قید: بعضی آنالار گواهاق و یورلر
که بلهک وقتی یتنده اوشاق اوزی
قودا قی طلب ایدور و حتی ابری اوشاقلار

اوزلری بله ك باطین اورنالقہ گتوروب
 قہ نالامافی ایترلر . . . البتہ یلہ احوال
 لات اولاییلر علی الخصوص کہ « المادت
 کالطیعة الثانیہ » اقتضاسنجہ ہر بر عادت
 خواہ بخشی خواہ یمان اوز وقتندہ تقاضا
 سین ککوستور : ایشہ علتاو بالا عادت
 اوزرہ اگر طلب ایدرسہ ینہ بو حادثہ
 فونداغ باطی بی ضرر اولماسینہ اثبات
 دکل . حالا فونداغ دورسون . بعض آنا
 لار بالانی آسان یاترماق ایچون بیچارہ نگ
 بوغازینہ ہر گیجہ بر قاشیق « خو کری »
 و یا خود « خوا کری » آدلانان خاشخاش
 شرتی توکورلر . همین خو کری بر نوع
 زہر اولمقنہ دہا شک شہہ بوخدر اما بیجا
 رہ بالانی همان زہرہ معتاد ایدندن مگرہ
 وقت وقتندہ زہر کاسہ سین آب حیات
 جامی کبی اوز الی ایلہ باشہ جکوب
 ایچرسہ تمجب دکل چونکہ عادت اوز کہ
 شیی در : عادتک زوری طبیعت اقتضاسنجہ
 برابر در . « خو کری » یہ عادت ایدن
 زواللی بالا ایلہ بر ماخوش در کہ دردینک
 دواسی همان زہر اولویدر . اما زہرلی
 خو کری علتی بالانک دردینہ تریاق اولدو
 قندہ عموماً صحت ایچون نافی اولماقی
 ہرگز ثابت اولنمیور . . . زہر ہر
 حالہ زہر در . زہر مہلک اولدوقندہ سالم
 چہلارہ مضر در . همین قبیلہ موافق
 تحقیقاً حمل ایدہ رز کہ اگر چہ بعض اتھا
 قندہ بالا اوری فونداغ طلب ایدرسہ یقین
 ککہ عادت چہ در و الا فونداغ بالانک

راحتلقہ بر عکس و صحتہ مضر در .
 بنیم قافقاز فونداغک ضررلری اول
 اوندہ در کہ بالانک اعضا سی حرکتین
 قالدوقندہ طبیعت یولی چہ تکمیلہ یتہمیور .
 ایکنجی : بلہ ک باغی بالانک اعضا سین
 بعض یرلردہ رغوب قان حرکت ایتکہ مانع
 اولور کہ نتیجہ سی کند و کبی یعنی بی حس
 اولوب گزلدتمہ اولور .

اوینجی : مشمی و عونداغیوش بالا
 نک بدینک یاریین قایادقندہ بدنن رد اول
 سی رطوبت و عفونت طشرہ چخماقہ مانع
 اولور کہ صحت ایچون چوق مضر در .
 انسانک نفس آلماسی یالغوزجہ آغز بورود
 ایلہ دکل بلکہ تمام اندام و دری ایلہ در
 قید : السانک و حککنا حیوانانک
 درسی بالکلیہ خردہ چہ سامات و مفذ لار
 ایلہ دولودر . همین مفذ لردن تر و یا
 غیری رطوبت بدنن ازالہ اولدوقندہ عوضیہ
 ہوادہ اولان « موالد الحموض » مادہ سی
 داخل اوور .

انسان سووقلیوب ناجاقلاماقینک حکمتی
 همین بو فقرہ در کہ سووق دگمش السانک
 نک مقذلری قایاندوقندہ بدانندہ اولان اخلاط
 ازالہ اولونامیور . تجربہ یولی ایلہ اثبات
 اولویدر ککہ السانک و یا حیوانک وجودی
 بالکلیہ مشمی ایلہ دوتولور سہ آز وقتندہ
 ناجاقلیوب فوت ایدر . پس اوشاقی فونداغلیوب
 معلا مشمی ایلہ بدین چولعلالاماق آرقق
 درجہ دہ صحتہ ضرر در علی الخصوص کہ
 کوریہ وجود ہر بر ساعدنہ ترقی و
 تکمیلہ محتاج در

دور دلچى: فولداغك ضررى اونده در
كه بالا ساعترجه اوز بول و غايى
ايچنده فالدوقده قيج باچاسى تيز آيلى رطو-
بنده فاورولور و همين نا تميز لك ايچره
اوشافك فالى كىفشوب صحت ضرر
يتورور .

بشنجى: بالانك قارنى بلهك باغى
آلتسند فالدوقده معده سى سخلوب خوركى
قاعد سىنجه هضم ايد ميور كه بولك ضررى
عاموسيندن آرتوقدر .

آلتنجى: بالانك قارلى و سینه سينك
بر حصه سى بلهك آلتسند فالدوقده گوره
معده و باغرساق لر بر برينه سىخلوب
سینه طرفه فابانورلار و بولكه بيله جكر
و زهره يعنى اوكسيه و باغر دارىخدا
رينده نفس هم تنكشور . بيله تنكلك بالانك
صحتنه نه پايه ده ضرر ويركه دعا توضيح
لازم دكل

مابعدى وار

۷۸

س . م . غنى زاده

معلملر اجتماعينه دائر

كيچن آوغوسنده باكوده واقع اولان
معلملر اجتماع عييك قرار داد ليرينى قولدن
عيله كتورمك ايچون اجتماع با كوده ير
قومصيه تين ايتمشدى . بو قومصيه ايمدى
اجتماعك قرار داد ليرينى ترتيب ايدوب باكو
شهر دوماسيه كوتدرويكه دوما اور طرفندن
جالشين حضورينده بولارك صديق اولما سى

ايچون واسطت ايتون . و علاوه همدان
قرار داد لرى عيرى شهر ادار لرينه هم
كوندروور كه بو اداره لرده همجين اوز
طرفلريدن لارم اولان واسطت ايله سولر .
معلملر اجتماع عييك قرار داديدن بريد
شرعت معلملرنيك سنى و يا شيمه لىكى اصلا
منظورده دولتمبوب محض استمداد و قابليت-
يى نظره آلماندر يعنى فلان مكتبده اوجو
يان معلملر شيمه اوشاقلايدير و يا سنى
اوشاقلايديرلر اوکا گوره شرعت معلمده يا
سنى كرك اولسون و يا شيمه كرك اولسون
بوندا مگره بويله بى معنى دانشقلار كرك
اولماسون بوفرار داد تصديق اولنماق ايچون
مغنى و شيمه السلام حضورلرينه كوندرويدير .
البته هرايكى روحانى رسلرمن جان ودلايله
بوفرارى قبول ايدوب لارم اولان سرانجاملر
ايدو جكر .

بو حالده قومصيه كت . ده حواف اولو
جاق ايكنجى اجتماعك مرامنامه سنى ترتيب
ايتكه مشغولدر .

ناله تحيیر

با خود

علته خطاب

نه ايدوك دون نه اولموسان بوزمان؟

ملت اى باعث حيات وطن

اويان اى ملت عزيز اويان ا

سگا وابسته در نجات وطن

مه

ادبیاتمهزه دایره

حالا ولی ودادی

و اونک ترجمه حالی

آذربایجان شاعر لرینک مشهور
لریندن برسیده ملا ولی ودادی تحلیص در
که ملا پناه واهک هم عصری . دوستی
و بر قوله گوره افریاسی ایش . ملا ولی
قزاق محالنده شیخو قریه سنده قوله
تاپوبدر . بعضی رواجه گوره ملا ولی نک
آتاسی محمد آقا ایراندن گلنه در و محمد
آقانک آتاسی همزه سلطانک لاندن در
که سابقه ده ایرانده ساکن اولور مش .
ملا ولی نک یخشی علم و سواد و روان
طبعی واریش و اوزیده زهد و تقوا
اعلی اولوب وقتنک چوخونی عبادتده
کیچورر ایش . حق سولین و حق
دوست دوتان بر وجود ایش که هر کک
عینی آجیق سولمکنن پاک و اجتناب ایتمه
ایش اوسکا گوره اوندن دلگیر و رنجیده
اولانلر آرزو دگلمش لر اما بونکله ییله جمعه
اونک خاطریایی عزیز و محترم دوتار
معاصری وکیل احمد آقا ییله آراالیده
دوستلق و ظرافت واریش و چوخ
وقتی اوسکا کنایه و استهزا طریقه آجی
سوزلر دیرمش اما احمد آقا اونک سوز
لریندن انجمن ایش . ییله که بر وقتی
بولر ییلاقدده اولان زمانی ایولریدن
چخوب گوزل داغاردده سیر و سباح
ایندیکری اناده برک دومان کوب اولری

نه ایدوک دون نه اولموسان اکتون
گون که چوقدان چقوب نه چوق یاندک
ملت ای صبح یولدوزم نه ایچون؟
بر ایشقلا نما قیله تیز باندک
..

نه ایدوک دون نه اولموسان ایوا
سنکه دلباه بر تو افکن ایدک
اولموسان شمعی قالمو ظلمتکده
سنکه آفاله شمع روشن ایدک
..

نه ایدوک دون نه اولرسان یارب؟
هانی ایوا او شان اول شرفک؟
او ایشقلی گونک اولوبدر شب
یرهم ایتمز جهانی واسفک!
..

نه ایدوک دون نه اولموسان افوس؟
گیج او یاندک بو غملو رؤیادن
بوخه دوشمش مگر سنی کابوس
آجل ای صبح لیل یلدادن
..

نه ایدوک دون نه اولموسان حالا
کل کیمی بر زمان آچیل چیچکم
دور ایله عزم اوج استعلا
خالقمدن بو در بنم دیلکم
..

نه ایدوک دون بوکون نه اولدوک سن
حر ایکن عیدقا توان اولدوک
یه بس غنجه لقا سولدوک سن
ای بهاریم نه تیز خزان اولدوک!
(عباس صحت)

احسانه ایدیر . ملا ولی احتیاطه . و شور که
اونلر یولی ایشروب آراجقار ، اما احمد آقا
اونگا تیلی و یروب دیور که فورخما من
سنی سلامت یوردیمزه آبارارم و دوشور-
داند و دادیتی سلامت گفوروب شیلکه چقا
ریر . و بو باره ده غیر لیک یانقده اوزینی
اوشکوب دغن و هنرنی ذکر ایندکنده
ملا ولی اونگا دیور که آقا چوخ اوکنمه
بو بر بیوگ هار دکل . فرا مالده هیچ
آزماز »

بعض روایتیه گوره ملا ولی و دادی
قزاق محالده اگ معتبر تدیرلو و قوڈ
لی بر آدم حساب اولدینک بناء گرجستان
والیسی ابرافلی خان اونی اوزینه مقرب
ایندوب و اولک عئل و فراستی گوروب
بعضی افسانلارده قزاق محالته دائر مسئلهلرده
اونگ تدیر و صلاح دیدیله ایش گورومش
بو احوالی اونک دوستی ملا پناه یساوب
فرا باغدن اونک حال و شأنه مناسب بو
شعری یازوب گوندروبدر .

ای و دادی گنه خان قولقندده

فازم اولوب م قیامت ایلر سن

یمان گوزدن الله اوزی ساجلاسون

اخلاصیله کشی خدمت ایلرسن

بیاه دورسان او فایده فیش و یاز

یتوسر سن بر جور که سرافتیر

یو دوشوری یولگدن اگیلسن بر آز

چین ییل که چوق حیات ایلرسن

الخ .

ولیکسن و دادینگ ابرافلی خانه مقرب

و صداحتچی اولما سنی توار یخده گورمدیک
غیری بر روایتیه گوره از آجمله احمد
بک جوالشیرگ یازمقه بناء که اونک
قرباغک تاریخه آرتق بلدی شی وار ایدی
ملا پناه واقف مرحوم ابراهیم خانک مقرب
حسوری اولان زمانی اوز دوستی ملا ولی
لی یازوب قزاقدن فرا باغه گوردروبدر و
بوراده اونک خانه یاقی اولماق سبب
دوشوبدر . و خان دخی ملا ولی نگ عئل
و کمالی درک ایدوب و خصوصاً اونک
مؤمن و متقی بر شخص اولماق گوروب
اونگا لطف و مرحمت کوشترمش و هر نه
رؤیاسنده گور سه ایش ملا ولی به سولر
مش و ملا ولی اونلری تعمیر ایدرمش . اما
بو روایتی دخی محکمندروبدر صحیح
ایتمک ایچون قزایاغ تاریخنده بر اشارلر
و متبعلر گورمدیک . دوشوردر میرزا جمده
لک یازدی شی تاریخده میرزا ولی آدلو بر
شخک اسمی ذکر اولوبدر اما میرزا
ولی قزاقلارده شوشی اویردنده « بهارلو »
قریه سندن بر شیرین زبان و کار دان
لایقو و زیرک بر آدم ایش که ابراهیم
خان اونی از عو راده سی عبدالعبد
« کتبه آقا محمد شاه اول دهمه ده آذر
بایجانک جنوب سمندره واقع اولان ولایتاری
حیطه تصرفه گوردیگده ابراهیم حای دخی
تبعیته دعوت ایندکنده خان زوال رسمیه
اونلری شاهه گوردروبدر . پس « بهارلو »
میرزا ولی ایله شخلو ملا ولی لی قارشدیر
من بونک سهدور . تعجب بو در که فرات

نمبر ۵

(رهنمون)

صفحه ۱۰

تنگ احوالات بلد اولار و اولرنگ
جمله سندن مير محسن آقا - آقا ميرزاده
شيخلو ملا ولی تنگ وجودی بالمره انگر
ایندوب ملا ولی ودادی - آنجق بهارلو میرزا
ولی دن عبارت اولماسنی ادعا ایدیر لر و
میر محسن آفاتنگ قول و ادعاسیات قوه -
سنجه بولی دخی علاوه ایدم یسروک که
کچن سنده حقیر قره باغده اولان زمانی
بهارلو قره سندن حمید بک آدلو بر
شخصیه تالش اولدم بو شخصک زیاده خوش
صحت و دلاور اولماقنه تحین ایتدگده
مکا جواب ویردی که فلاں کس بزم باهمنده
جوخ نصیح و دلاور آدم ایش اوزبکده
طبع شعری دار ایش . سورودسکه
باباگز کیمدر و آدی نه در ؟ جواب ویردی
که باهمنک آدی ملا ولی در ودادی تخاص
دوباره سورودیکه باباگزک اشعار و کلامندن
هیچ حواطر یگزده بر شی وارمی ، باشلادی
واهاک ودادی به هزل یولیسله ترکمه آرواد
لارنک باره سنده باز دینی کلامگ بر لجه بند
لرنی اوخومقه:

« خوش حالیکه سنک اولن دیر باغلو
بالدیری چرمکلو یالین آباغلو
بورغانی ناسدیچی توزلو تورباغلو
عمدیه هر دم صحت ایدر سن
« لرنی یوزاری یودولاری رخ
باشلارینده دوغری دید یگری یوخ
حاضر چوباندیلار دودبکتری یوخ
اولر ایله نجه الفت ایلر سن . . . »
بو سوزلری ایشدوب حمید بکه ایراد

دوندیکه بو واهاک کلامی در ملا ولی
تنگ کلامی دگل و ملا ولی اوزی قراق
اهایدر شیخلو قره سنده تولد تابوبدر .
شار الیه نسیم ایله جواب ویردیکه « خیر
سهو ایدر سگنر قزاقده ملا ولی اولموبدر ،
ملا ولی ودادی آنجق بزم باهمن در . . . »
هر خالده جناب میر محسن آقا ، حمید
بک و غیر لری « بهارلو » میرزا ولی ایله
« شیخلو » شاعر ملا ولی ودادی قارشیخیر
لار و بو یوک سهو در ، شاعر ملا ولی تنگ
اولادی الان قراق محالنده و بر باره سی
تغلیس شهرده سکونت ایتدگده در .

ملا ولی تنگ اوغلی محمد آقا که باید
سینگ آدی اوگما قوبولمشدر قزاقده
« گلستان » آدلان یرده خاناق ایدوبدر و
بر اوغلی دخی مشهور عثمان اتندی ایش
که تقلیده ایکنجی مفتی اولوبدر و
علم کمالیه مشهور ایش و عثمان اتدینک
فرزندلریشدن برسی اوچنجی مفتی محمد
اتندی اولوب که اولک اوغلالاری بو حا
لده تقلیده صاحب منصب اولوب قوللوق
ایتدگده در لر . و او برسی دخی قا.
سی سعید الدین اتندی در که الان حال
حیاته در . ساقیده قره باغده قاضی ایدر
مش و اتندی قراق اویزدنده سند مضبوطده
اونوروبدر .

ودادی یوز سهو کس و بلکه بر
آزده آرتق بر یورده زده گناق ایدوبدر
و سنده واهمن یوک ایش . اودر که
واضع اوگما باز دینی بر غزلنده
دوبدر :

« عشقه دوشمک سکا دونهز نوجالوبن
بیله در
بیله ایشلر گنه واقف کیی اوغلانه
نوشر. »
ودادی بولنگ جوابنده یازدیق غزلده
دیوبدر :

« نه قدر اوله قوجه گرچه ودادی خسته
گنه واقف کمی البته یوز اوغلانه دگر. »
ملا ولی نک من چاقنده فرزند گرا.
می سی عثمان اندی اوکا خدمت و
رعایت ایدرمش و شاعرك گوزلری ییخی
گورمديکیندن اونك الدن دوتوب گزديرر-
مش و هر نوعی احتیاجاتی رفع قیلارمش .
ودادی دخی اونی جان دلدن سووب عزیز
دوتارمش و اونك حقنده بیله خیر دعا
ایدیوبدر :

« ای حلیم و علیم ربانی
علم ایله محترم قیل عثمانی »
فی الحقیقه عثمان افندی آتاشک
دعای برکتندن علم و حلم ایله فریدالعصر
بر وجود اولوب اونك نام و شهرتی عثمانلو
مملکتده دخی انتشار تاپمشدر .

ملا ولی وفات ایدیوبدر اوز وطننده
تاریخ هجریه ۱۲۳۴ لجمی سنه و
دفن اولوبولدر شیخو قبرستانقنده
کمی قایاسی « آدلانان یرده واقع در .
تبر دایمک اوسته بو بیت یازیلوبدر .
کیم ودادی خسته نک قبرین گوروب
ایشه دعا
ایده حق رحمت شفیع اوله محمد
مصلی

ایمدی ملا ولی ودادینگ وفاتندن
تمام یوز ایل - (بر عصر) کیچور . هر
گاه ودادی و یا واقف کیی مشهور شاعرلر
اوزکه ملتک آراسنده ظهور ایشه
ایدی بی شبهه ایدمی یه کیی اولرک آثار
واشعاری دفعات ایله چاپدن چیخوب ابائی
ملت ایچنده یایلمشدی . اولرک قبر لری
اوستده یوک شانکه قویولمشدی و وفات
لرینگ الی و یوز سنه لک یویلی (جشی)
آرتق شرافت ، جلال و طنطه ایله یاد
اولونمشدی . اما بزم ترکلرده حیفا که
بو حیات بوچدر . شان و شوکتیزه .
وطن و ملتک سر ارازلقنه سب اولان
ادیاتمزه و دیلمزه خدمت ایدن عالی همت
و صاحب علم و معرفت وجودلرک قدر
و منزلتی ییلمیریک و اولرک آثاری و
اعمال حسنه لرله افتخار ایتیریک اربکه
عواقیق و عوامقمزک اوجندن قدر شناس
دکلیک .

مابعدی وار

ف. کوجرلو

نه ایچین کریم قاجاق اولدی

(برمجوبک خواطراشدن)

جیحانه اوطاقلارینک بیرنده ملا
قرآن اوخویوردی هر دیر ایشیدلر هوکوردی
ملانک آوازی کسردی . بیوله شدله
آغلیان « قاجاق » کریم ایدیکه بی عدالت
و ظلم ایله دولی اولان دیاده صوک کیچه

یالگزر برجه ملا رقاس کسی برغالاناراق
قرآن اوخپوردی. کریم اوکا قولاق آسپور
اوز ککرته غرق ایدی.

من بونک جوانقیه، کوزللیکینه،
سروک فامته باقوب فکر ایدوردوم: سبحان
الله! بیجه اولا بلرکه بوجوان صباح
یوق اولون؟ بو ایکندن برکوزل قد
قامتدن صباح یالگزر جاسر بر جسد
قالسون؟ نه فورقونج نه انصافدن اوزاق شی!
بردن کریم باشی قالمزوب اوچا
سله دیدی: آخر نه ایچون؟ نه ایچون؟
برجه فکر ایدگزر کوردا! ملا اوکا نلی ویرمک
ایستوردی:

« عزیزم! فسادن شکایت ایتک اولماز
کورنورکه سنگک آلتنگمه بویه
یانلومش. »

کریم بو تسلیه باخمیوب دیر:
« نه ایچون منم بو جوان عمرم
بوچ اولور! اللهم آلتنم من نه ایتشم؟
هرکه برشی ایتشم سده کنه مقصر دکم،
چونکه منی مجبور ایدوبلر . . .
ملا گنه ایتر دیکه نلی ویرسون لکن
برسور نابمیوب آم چیکدی و باشی آتاقه
سالوب تلایوته مشغول اولدی بر آهسته
آغلیردوق. کریم: « سز بویه فکر ایتگزر
من صباکی کولدن اذیری آغلیرام
اولومدن قورقورام. خیر! برکس من
اولومی چوقدان آخاروردم. لکن من
اوزیمک هیچ بیره فایده کیدن حیاتم ایچون
آغلیرام منم « سیه، « فاجاق، « رولور»

سنی کیچیرایندی صاحبی اونی آساجادیلر.
کریم بولی بلردی. یانقده اوتوروب
قرآن اوخویان ملا نلی ویرمک ایچون
کشمندی ندرتا رحم دل اولان حیخاله
ناظری کریمک رجانی قبول ایدوب بز
قومتو محبوسلرده اذن ویرشدیکه اونک
یانده اکشوب آخر کیجه سنی بریرده کیچرک
چونکه طبیعی گور که کریم صوگ
کیجه سینی یولداشلر آراسنده کیچروب درد
وغنی اولاره اشلار ایدمک بورکنی بوشلاماق
ایستوردی.

سیل کمی آقان کورباشی ساقالاماه
قادر اولمیوب کریم آغلیردی گوزنورکه
بویه جوان یاشدا اولمک اوکا جوق
شکل کوردی: کریمک ۱۹ یاشی انجق
اولا بلردی.

صباح کریمی آساجادیلر لکن نه
ایچون؟ کم بلور؟ دوغردور کریم
قولورلقد متهم اولدوقندان محاکمه یه
آلتشدی و بر جوق قتل و غارت مرتکب
اولدوغی ایچون حبس اولنشدی لکن کده
کم بلور؟ . . . برکی وقرالموق حیخاله
اوتاشی ائانه واهمه گتورور ایدی.
قیاقزده اوتوران بو کوزل جوان دذرت
یش ساعتدن مگره یالگزر روحسز بر جسد
میت اولماغی فکر ایدمه آتمک باشنده
نوکری ییز ییز دوروردی. جوان کریم
اوزیمک شکست اولمش حیالی ایچون
آغلیردی. ییز هاموس مکره هر دلیر
گوزمزدن آقان باشلاری قورددوردوق

اولمافى يىلىك استيورىگرمى؟ اگر استيور.
سگرسه فولاق آسگر سولپيوم. من چوق
آرزو ايدردىمكه اوز ماجرامى بىركه قل
ايدوب يوركى بوشالدام. ۵ بىر چوق
راشلىق ايله بولك تگىنى قبول ايتدوك
چونكه كوردىمكه يوركىك دردنى بوشالماق
كرىم ايجون بولك سالىدر.
كرىم باشلادى :

دى فولاق آسگر. من كنج غورىئاندىن
(ت) كندىك اهلندىم منم آتام كندالمو
كندولردن بىر حاب اولوردى. اوزىمده
ايككى مىغلو كند اوغولنىم اوخوبوب
فورنارشم. منم او وقت ۱۶ سنم ولر -
ايدى. بركون بىر فسانده بزم كندىك
۴ ويرىقلكنده بىر استرازىكك آتى وفتكى
اوغولاندى. ايش بويلا اولمىدى :
همين بو استرازىكك بزم كندىك ياخلاقىمده
اولان (خ) كندىك بوز باشىمده حىم
آبارومش. بولدا برفومش ايرىمى كندىم دويدر
واوراده دوشىمده ايجون سگرسه (خ)
كندىم طرف روان اولور. كىلى اولدوفته
كورده آلك اوستىمده اكلشه يىلموب بولك
اورتمىمده بخلور بىر و بخلانك همان بىرده
بوخليور.

بىر آردى صله يولپن كىچى بزم كندىم
بىرساده دل كشى بونى كوروب اولادر كى
بول ايجنده پاناسون چونكه شىر آسگر
چوخلىر اما شىرلر اوز ايشلرنى بوندىن
قباق گوردولرش. استرازىكك آتى وفتكى
چولدىن آبارولامش. استرازىكك ايشى

بويلا كورن كلى سر خوشافدن آيلور و
اوزى جوايد هلكدن خلاص ايتىكدن اولدى
بى نواسده دل كندىم دوتوركه اوغرى
سنن و بىر فدرده بىچاره بى اذير. بو
حاله بىر غير سواره كندى كاپ چخور.
استرازىكك بو كندلوى آندان دوشوردوب
اوزى منر آت بزم كندلوى سالىر آلك دوشه
تاتارى ايله دوكه دوكه آبارور محال بىرساوى
اكلش (ق) كندىم. بد بخت كندىم.
اوتوز وىرس بولى آت دوشنده تاتارى
آلتىمده يايگ استىمده كاور چخور (ق)
كندىم. بىر محالك بىرساوى مىرادىك
تازجه محاله نىم اولمىدى. اولا كورده
حكومتك گوزىمده اوز اخلاصى كوسترىك
استيوردى لىكن ايندهك بىر اتفاق تاپمىوردى.
بو ايش اخلاص و قوللوق گوسرىمك ايجون
چوق ياخشى اتفاقىدى: سوبولان استرازىكدر
« حكومت » آديدر اوزىمده روس.

شهم كندلو اوزىمده عوام مسلمان. هجر
گوسرىمك قوللوق برونزه وىرىكك بويلا

مقامى كه اله دوشمىز. ۱۷

مىرادىك استرازىكك بى منى « دافلاونه »
عرفه فولاق وىروب اوزىمده بولك كوسترىك
گوما ايناور استرازىكك - مالدس « دىوب
كندلوه بىروردىمكه قصيرى بونىنا آسون.
كندلو مىلوكه بونىنا آلتاق استمىدى
چونكه قصير دكل ايدى. بىرساوى بوردى
بىچاره بىر ايش اول تاتارى چكولسىر.

كندلو گه قصيرى بونىنا آلمىدى.
بولك بويلا ترسلى بىرساوه چونكه كندىم

یوردی که اوی دوگولر هر اون ناتاریدن
مگره حوضه آسولر اوچاچه چکه بوینا
آلدی . بو ظلمه کتدلو مراده دوام ایدوب
دوردی . سترائیکلر او قدر مظلومی
دوکه دیلر که آخرده بی هوش اولوب یخلدی
یر . سترائیکلر کتدلوئی سوریوب سالدیلار
برداما . . .

صباحی گون جناب برستاو سترائیکریله
یله بزم کنده تشریف کتوردیلر . امان
یارب ! بونه کونیدی ! نه مریکه ایدی !
من بویله ظن ایدرم که یامت کونیده بویله
مهابتلو کرک اولماسون ! جماعتی بیدیلار
یوز باشی نک حیاته . چکدیلر اورنالوفه
آغافلاری سترائیکلر بر بر سیجاره لری
یخدیلا یر . باشلادیلر تاتاریله دوگمه .
حتی یوز باشیده ملاده آغافلار گولینه
دوشدیلر . من بو وحشی حرکتلری کوروب
مرحمتدن تقریردوم کوزمک یاشی اودوردوم
لکن نه ایده بلوردوم ؟ آرواد اوشاق
چرچر چفریدیلار حتی ناولاردا هر سی بریاله
فاجیوب گزلمشدی . . . بو ظلمدن
مگره برستاو یوردی : دی ایندی سترائیکلر
آتی و هتگی و غارت ایدی ویرگیز .
برکدن برسی چمادی . برستاو بر قدر
دیاقوب آخرده آغافلاری دوکه دونه چفردی :
« یاخشی . . من سزک باشکزه بر ایش
کتوروم که هیچ اجداد کردن کورمه شی .
اولا ! . . .

بوسوزلرله هیرب برستاو آینه سچریوب

کیفتدی دالنج سترائیکلر . بونلار
کیدادن مگره اون نفر آغافلی بالاس آراستد
آپاردیلار بولاردان بر ایکی بر بیجه کوند
مگره وفات ایتدیلر . ایله لیده وار
ایندیله ساغالمیوب بوزلریه معالجه ایتدورلر . . .
بو اتفاقدن بر هفته کیچدی . برکونی کور
دوگمه بزم کنده طرف بر بیوک دسته آتالوکلور
کند . یاخلاشانده باشلادیلار برک سورمه . . .
برده کوردوک یور قراق بر امر برستاو
مراد بک و سترائیکلری کروبلر کتد .
سترائیکلر بر دقیقه قمچی ضریله جماعتی
بیدیلر مسجد قباغه جناب مراد بک قباغه
یریوب بویله اعلان ایتدی : « بو سزک
جزاگدر کرک چکسز من سوزمه قولاغ
آسادگز ! ایندی جانگر چخون قراقلار گمه
آتلارینکده یمکیشی منزلینی کرک ویردسز
قویگز قراقلار هر نه بلرلر ایلمسونلر . . . »
ایله بلمن جماعت اوسته سوالندی .
کند لولر قزاقلاری یاخشی تانیوردیلار . . .
جماعت برآز اوزنه کلتنن مگره مراد بک
ایاغینه یخلدیلر .

بک ! بزی باشکا چوور بو قراقلاری
بزم کندن رد ایله . بزم عرض و ناموسیزی
قزاقلارک الینه ویرمه بر سترائیکلر آتینک
و هتکینک قیمتی یفوب ویرمروک بلکهده
ایکی فات اوچ فات ویرمروک قراقلاری
قایار . آغا قربانک اولاق ! . . .

مراد بک قسقه ایله دیدی :

« می . من سوزیمی ایشتمه گز ایندی اوز

سنگ منگی گورمیوب روزگار	آرود اوشاگرزی ویرگر فاراقلاره
جهان خرایدر عید و پیوند گدا	ماجدی وار
خصوصاً بفرزند دلد گدا	چگون بک حاجیکوی
لولور سرفراز ایتسه خواهرلرین	(بو حکایه قبالده روس دیتنمه قلسی غز)
حرم خانمده گورسه مادرلرین	سینده حوج اولمیشدی
شبتله گونددر او مه طلشی	شاهنامه دن ترجمه
که وار یزد دیدارنگ حسرتی	سودابه نك سیاوشه عاشق اولماقی
فرافنده ترجشم و خولین دیلز	بو احوال دن گنجیدی بر روزگار
که دیدارنیه جمله مزایلز	گه تاد ایندی هر حالده شهر یار
یرستش قیلوب زرشار ایلرین	اوتورشدی برگون سیاوش و تله
ورودی له برفاخار ایلرین	که سودابه وازد اولوب نابگاه
دیدن شه وارمدر سکا اعتماد	سیاوشی گورجگ . اولوب مایلی
سوورسن آلی یوز آنادن زیاد	یاور فارغشده آشدی دلی
سیاوشی شه درحضور ایلدی	وجودی دوتوب بر طراز نخه
آکا بهریان مهربان سویلیدی	اتر ایلدی گویا که آتش یخه
سوورهر گورن اهل وجدان سنی	نهایی آت گوندروب خادمین
کوزل خلق ایدوب یاک یردان سنی	سیاوشه گید سوله کی مه چین
خصوصاً قوم لایق فانی جوش ایدر	محب که بر لحظه آبانه یه؟
سنی گورسه هر کس در آغوش ایدر	خرام ایله مزین حرم خانمیه
عبث صالماق اولماز رک نسبی	گلور ایچی ییعا مین ایندی ییاق
رک نبت ایجبات ایدر الفتی	یوسوزدن بر آشفه لولدی جوان
حرم حرم ایچره وار خواهر نه	دیدن مرد اولور مردله همکلام
محبتلو سودابه نك مادر گ	حرم خانه نسوان ایچودر مقام
شبتله گیت یردم اول همشین	فرشاده دن یلمدی کار عشق
کوروب ایلو لاسر سکا آفرین	گران اولدی سودابه یه بار عشق
سیاوش یوسوزدن ایدوب اشتباه	اوزی ایتدی شکر قصد مرام
آنی خیره لتدیردی گفتار شاه	برشاه ابراهه قیلدی حرام
ساد اینکه شه بر گمان ایلدور	حضورتده عرض ایندی کی شهر یار
یوسوزله سنی امتحان ایلدور	
که ازلک سیال ایددی چیره زلفه	

نمبر ۵ (رهبر) صفحه ۲۱

چوسو دابه برمهريان امارك
ساوش ديدى : چون اولور بامدا
كلوب ايلريم امير كا اقباد
نه فرمايتك اوله من سامر
مكلمه چره حكيم ايلهك ناهم

مستطاب

ماير طاهر

قطعه

دلبر حريته

آ سودنم آج بر نقاب اوزوگدن
محتون لك ليلالري ديواه قىل
حروار بزمده شيرين سوزگدن
تورش سال نازه بر افواه قىل

آ حریت ! آ مفرد اسم ا
ايشه نسن بىعادلى بشرگ
گو گلمده كى اك استكلو كورلم
رفاحتى ملاحى بشرگ

آ سودنم ليجون فرار ايدورس
بوز دوندرمه كينه شتاب المه
گوگللى چوق يفرار ايسورس
آج بر بوزك كوسر حصار المه

ع. صحت

شر و معبر محموديك محمود بك اوفى
Республика издатель М. Махмудбеков
"موسسات" وكى مطبعه سنده چاپ اولدى

قوى عقل و پندار و پندار
نظردن گيجوردى دل رازينى
بوامرك سر آ لحام آغازينى
اكر خودكيدر سم شبتانه من
ايسن اولمارام مكر سودابه دن
بو مطلبده سير خيال ايلدى
شهه بويله بر عرض حال ايدى
كه اى محشم شاه عالم خراج
نكا لطف ايدوب ويرسن تخت و تاج
او گولدن كه بو آفتاب بلند
ساجوب تو يرافه نور ايدوب ارجمند
هله گورميوب ديدنه روز كار
سنگ تك قوى عقل بر تاجدار
نه مثللك وار اندازه و جاه له
نمانندك آيسن ايله راه له
منى گوندر عاقلر اجلاسته
جهان بينلرك بزم شوراست
بكا نيزه و تيردن سويله گل
كند عدو گيدر سويله گل
سوله صحت تخت و آداب بار

دحى بزم رود وى ويكار
نه فطله منى سون ايدر قصر شاه
زبان صحبى عقاله درستراه
ديدى شه ساوخسته شاداول اوغول
كمالجه دلياده ياداول اوغول
پنديلمه درجمانه حاللرك
منى واله ايلدى بوسجلك
مفرمان ايدرسم دركوش قىل
ميشهك اوله فراموش قىل
شبتانده وار درسك خواهرك

İçindəkilər

Ön söz.....	3
Dil xüsusiyyətlərinə dair bəzi qeydlər	5
Rəhbər	39
№1	41
№2	66
№3	92
№4	117
№5	152
Lüğət	
Əsərdə işlənmiş ərəb və fars sözləri	175
Foto surət	226

“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
Professor Nadir MƏMMƏDLİ

Dizayner: Kamran İbrahimov
Texniki redaktor: Yadigar Mirbağırzadə

Çapa imzalanmış 20.02.2020
Şərti çap vərəqi 39,5 Sifariş № 40.
Kağız formatı 70x100 1/16. Tiraj 500 .

Kitab “Elm və təhsil” nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində səhifələnilib, çap olunmuşdur
E-mail: nurlan1959@gmail.com
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev 8 /4